

SZEMERE PÁLHOZ

N.-Károl, május 12-d. 1832.

Édes jó Palim! múlt vasárnap tétettem egy alkalmas hosszú levelet a postára, s azt eddig talán vetted is. Kevéssel azután vettem tőled a 6 §-t egész kiterjedésében. Most már világosabb lőn az előttem, s óhajtok minél előbb többet vehetni. Bajza írt nekem, s levelében mondja, hogy hall téged valamit a kritikai lapok ellen írni; s egyszersmind örömét jelenti azon; mert úgymond, amik eddig a lapok ellen irattak, figyelmet alig érdemelnek. Talán a velem közlött dévajságokról hallott valamit; vagy talán a dévajság tartalma utóbb a kritikai lapokra is ki fog terjedni. Tudassad velem. Én úgy hiszem a kritikai lapokról komolyan is lehetne sok jót, azaz, sok principiumon és mély betekintésen épültet mondani. S tőled csupán litterátori viadalt személykedés, és érdekvegyítés nélkül inkább remélek, mint más akárkitől. Pedig hidd nekem, ideje egyszer már kritikánkat jó útra térengetni. Azon értekezés, mit tavaly Bajza számára a kritikáról írtam, ezen térengetés szellemének köszöni létét. S most midőn a T. Társaság (tavalyi végzésünk ellenére) a kritika felvétele mellett nyilatkoztatta ki magát, még százszorta szükségesebb lett az útmutatás. És mondd meg nekem, édes Palim, micsoda Démon lehellé ez ideát? Vagy talán a magyarnak eltörülhetlen karakteri vonása a végzettet nem teljesíteni? De ne teljesíttessék bár amit végzénk vala: miért épen új törvénnyel megsemmisíteni a régit? Nem jobb lett volna állania, ha ellenkező tétetnék is? Egy jobb órában, egy nagyobb befolyású szónok ismét erőt

adhatott volna annak. Most törvénné válik a visszaélés, s ég legyen nekünk kegyelmes azon recenziókért, mik általunk, előre látom azokat, koholtatni fognak. És ki vala oly nagy barátja az ítéletetésnek? Barátom, nekünk, úgy hiszem azt, előbb-utóbb veszélyes krízisen kell keresztül mennünk; s mondjon hálát istennek a maradék, ha a keresztülmenet alatt semmivé nem leszünk.

Írod, hogy Pécelen maradál, pedig én már Pesten gondoltalak lenni. Mikor tehát Budára? S mikor út? Vigyázz magadra, hogy betegeskedésed el ne nyomjon; a lélek ereje nagyobb, legalább nagyobb lehet a testi szenvedésnél. S nekem semmi oly nagy örömet, sőt nem örömet, de boldogságot nem szerezhetne, mint azt hallanom és tudnom, hogy boród derül.

Csak dolgozzál, csak írd, s csak tudasd velem dolgozásaidat. Én a Kisfaludy K. három kötetéből csináltam egy parányi kivonatot; s még parányibbat a kassai játékszíni tudósításokból. A törvényosztály műszavait s a debreceni Grammból kiírt mesterség-szavakat az említett kivonatokkal együtt Döbrenteihez utasítottam. Csak a Tudományos Győl nem vontam még ki szavakat. De a Gyűjteményt egészen nem is tudom megkapni; aztán mindeddig reá nem értem.

E héten szüntelen referáltam a rendszeres munkákat. Csak a törvényosztály maradt még hátra; sok küzdést kelle kiállanom, utoljára sem tehettem semmi jót. Még csak a sajtószabadságot sem tudtam kivívni. Képzelheted, ily napok után nem nagy kedvvel térek vissza Csekére. De mit panaszkodom? Neked inkább jó kedvet kellene csinálnom, ki oly sokszor vagy kedvetlen.

Beregben e hónap 22-dikén restaurálnak. A viceispánság Lónyay György s Bay Gyuri között lesz

vívásban. — Szabolcsban Patay legyőzé az Ördög pártját, s néhány ezerre menő költséggel vispány lőn. Oly dolgok történnek körülünk, milyenek a Róma romlott fiai között sem történhetek mindég büntelen. Pedig ott a világ uradalma felett volt kérdés, itt csak egy maroknyi meggyéskéről van szó. Nálunk is, úgy hiszem, mostantól fogva két hónap alatt megleszen a restauráció, azaz, az áldomás nagy napja, midőn mind a nyertes, mind a vesztes félnek késő bánat jutand.

A Tudós Társaság végzeteiről hivatalosan még semmit, s hivatalon kívül igen keveset tudok. S bár azt a keveset se tudnám.

Kazinczy Ferenc minden kéziratának és levelezéseinek, s kézirati gyűjteményének katalogusát Bajza által vevém. Ott leltem saját leveleimet is a Vitkovicséival egybekötve. A tieidről szó nincs; bizonyosan előbb küldetett el a te csomód, mintsem a Katalóg készült. Itt is megújítom kérésemet, amit közelebbi levelemben tevék: kérdd ki leveleimet, s tedd, hogy ismét birhassam. Élő ember levelei, miket biztos barátjához írt, nem idegen kezek közé valók.

Isten áldjon meg édes Palim, Borcsád kezeit csókolom. Öllelek ezerszer!

Pepit egy hét előtt hagytam otthon, még mindég (noha már lassúbb) hidegleléssel. Azolta róla semmit sem tudok. Hónap indulok haza. De e hónap 28-dikán ismét itt leszek; s remélem, hogy válaszaiddat akkora itten lelem. Adieu!

DÖBRENTÉI GÁBORHOZ

N.-Károl, június 1. 1832.

A csomót, mit május 15-diki leveleddel kísérel, és a május 22-dikén költ leveledet e héten vevém. Azon tudósítást, hogy Kazinczy parentatiója reám bizatott, 15-diki leveledből olvasom legelébb; és így az ott érdeklett előbbi tudósítás hozzám nem érkezett. Ez, édes barátom azt teszi, hogy némely nekem szöllő levelek valahol elvesznek. Elfogadom ez utóbbi megbízást; elfogadom a Kisfaludy három kötetét is; de hogy Árpádot újra feldolgozzam, arra most s épen most időm nincs; s annyival inkább nincs kedvem. Örök kár volt az első nagygyűlés határozását, a recenseálgatást illetőleg, semmivé tenni. Meglássd, veszedelem forrását nyitottátok meg; s a Tudós Társaságnak készítettetek bajt.

Kazinczy leveleit Pali fogja magával felvinni; mert őt e nyáron magamhoz várom. A névkönyveket köszönöm; okleveletem talán Gróf Károli György most Pesten levő directorától küldeni fogod.

Tegnap kezembe akadt a Convers. Lexicon s benne Berzsenyi cikkjét olvasám föl. Nincsen reá semmi megjegyzésem. De örülök, hogy a minden tekintetben nevezetes férjfiunak életkörülményeiről közelebbi tudósítást olvashaték; s még inkább azon, hogy a hypochondria gyötrelmeiből kiszabadultnak lenni mondatik. Jelen volt-e a márciusi nagygyűlésen?

A Tudományos Gyűjtemény megkapható köteteit másfél hónap mulva próbálni fogom kivonni; s kivont szavaimat, ha lehetséges, a szeptemberi nagygyűlésen előterjesztem.

Élj szerencsésen édes barátom; ölellek!

DÖBRENTÉI GÁBORHOZ

N.-Károl, július 4d. 1832.

Tekintetes Titoknok úr,
 szerencsés vagyok bejelenteni, hogy mind a M. T. Társaság oklevele, mind a május 21-diki héti ülés végzései kezemhez jutottak.

Az elsőt illetőleg nem szükség magyaráznom az érzéseket, mik között azt vevém. De fáj, hogy e szép kötelességnek, mire a Társaságba lett meghívatas utasít, mindedig igen parányi mértékben teheték eleget. Mert vallást kell tennem : a májusi felszólításra igenlő feleletet nem adhatok. Sem szavaim öszveírva nincsenek ; sem értekezésem az évkönyv számára készen nem áll. Nekem a mult év lefolyta alatt súlyos munka jutott osztályrészül ; midőn megyei hivatalomnál fogva, a rendszeres munkák nyolc kötetét keresztül tanulnom, és feldolgoznom kellett. Titoknok úr kegyes leszen e környülményt figyelembe venni, s a legközelebbi héti ülésen tisztításomra bemutatni. Én kérem a sorsot jövendőben nemcsak több ürességért, de több léleknyúgalomért is, hogy literaturai dolgozásaimat újra kezdhessem. Isten áldja meg Kegyedet ; virágoztassa pedig Társaságunkat, tagjait megajándékozván nem csak munkaszeretettel, de nagy mértékű lelkesedéssel is !

Kölcsey Ferenc

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, auguszt. 3-d. 1832.

Édes jó Palim, be sokszor igazságtalanok vagyunk a sors eránt! keményen felrovunk minden rosszat, minden kedvetlent, amit tőle szenvedünk; s mi gyakran elfeledjük az általa vett jót! E vallástétel szolgáljon engesztelésül sokszori békétlenkedéseimért, most, midőn nálam töltött napjaidnak szép emlékezete még mindég boldogító merengésben tart. Igenis ő, a sors nyujtá nekem ez örömet, hogy ismét ölelhettelek; s ez öröm mi sokáig fog még nekem sok történendő keserűt megédesíteni!

Visszautazásod olta még mindig veled foglalatoskodom. Mert forgatom nálam hagyott kézirataidat, s minden lapnál emlékezem rólad s Borcsádról s emléktek lágyítja ítéleteim keménységét azokra nézve, mik bennök nem tetszenek. Mert sok van, édes Palim, ami nem tetszik; és sok van, ami bár tetszik is, de kiadatását jónak nem látom. Sokat szólottunk együtt-létünk alatt a kritikázásról; s én mint akkor, úgy most is azt hiszem: kritikázás, mint mi magyarokul azt gyakoroljuk, sem író, sem olvasót jóra nem vezet. Kárt hoz a leghasznosabb is, és botránkozást a leg-szentebb, mihelyt vagy ferdén, vagy epével tétetik, vagy akarva és nem akarva félreértéseket eszközöl. Ez pedig a kritikának sorsa közöttünk mindeddig, s még inkább az leszen a Tudós Társaság ama végzése után, hogy a Tudománytár is kritikával tömessék meg. S ezáltal a ferdeség, epe, és félreértéshez még egy új, s talán legveszedelmesebb gonosz jön: *uralkodás*, legalább *uralkodni akarás*. Mi ha célt ér, örök vesze-

delmet; ha célt nem ér, nevetségességet s megutálatást szül.

Ily szempontból indulván ki, természetes, ha a Muzarion III. és IV. köteteire írt ítéleteket fiókodban maradni óhajtom. Ezek is olyanok, mint minden más kritikáink: oldalaslag nézik a tárgyat. Mit ér nekem gáncs, mely nem mélység és köröskörül vitt tekintet következése? S még inkább mit ér dicséret, mely siklik, komplementként ömledez, hasonlólag az örvendezéshez, melyet régolta nem látott barátod a pestbudai hídon találkozástok alatt röpülő szavakkal jelent? s mindenekfelett, mit ér mentegetés, mely a könyv kedvetlenül fogadott oldalait fedezetni igyekszik? Mindezek együttvéve sem kritikát nem tesznek, sem ismereteket nem terjesztenek, sem olvasót és írók emelő felvilágosításokat nem adnak; s következőleg arra valók, hogy küldött levélként elolvasva, félretétessenek. E félretételt óhajtom az Életíró és Önkritikus cím alatt Döbrentei principiumira tett centós ítéletnek is. Nem mintha D. általán sértetnék, hanem azért, mert e darab a félreértések örök szülője és táplálója lenne. Mert egyfelől a mód, mi itt követve van, talán nagyon kevés, talán felette nagyon kevés fejébe menne; s ezáltal éppen ellenkező hatást fogna tenni, mint a cél vala. Másfelől azok, kik annyira hajlandók mindenütt és mindennél rossz szándékot tenni fel, azt fognák magyarázni, hogy te is D. ellen cimboráskodol. S minekutána a cimboráskodás nálunk mindenfelé oly divatban van, illő még a gyanutól is óvnunk magunkat. Pörlettem én is valaha, mint és mi színben, ítélje meg más. De embert, esküszöm, sohasem volt szándékom bántani; s te jól tudod, hogy a Conversations-lexikon ügyében, vagy ügye miatt, vagy az ég tudja miért indult pört helyben soha nem hagyám.

Azon kegyetlenség, mivel az folyt, visszaretent minden szelíd keblet; s azt semmiesetre sem kell tennünk, hogy akármely távolról is, e kegyetlenség pártosi, vagy tódítói gyanánt nézethessünk. Egyébiránt is Döbrentei barátunk vala, s balgatag történetek után most ismét bizodalommal járul felénk. S minekutána oly időben élünk, hogy a legszelídebb kritika is, tisztátalan kútfőből, cimboraságból származottnak nézethetik; miért bántsuk azt, kit különben bántani nem is akarunk? Miért hagyjuk magunkat cimborának tekintetni, kik különben azon névtől irtóznak? A kritika hasznai úgy is mindég csak jelenvalók, azaz, a kritikának jelen rosszat javítani, jelen homályt felvilágosítani kell; s hatásai a jövőre csak közvetve történnek. Mit gondolsz már, fogsz-e legjobb kritikai műveddel is jelenben hasznot tehetni, ha az ily környülmények, ily gyanuk, ily félreértések közt fog olvasgatni? Vannak idők, édes Palim, midőn hallgatni nagyobb jó, mint prófetai ihléssel az ó és új világ minden bölcsességét kitrombitálni. Midőn a generáció veszélynek indult, akkor a legszentebb célból eredt buzdítás is, dühödésre intő felhívásnak vétetik, s a legártatlanabb tett botránkozás kövévé fog válni, s kárhoztatód sátánt lát benned, javallód pedig úgy dicsér, mint a közörjögés egyik fáklyahordóját. Én ugyan feltettem magamban, mostantól fogva minden pört távol kerülni. Nem a Gotsched és Lessing kora ez, hol a zavarból szép jövődő keljen ki. Akkor homály és világosság harcolt, most harcol ember és ember, s ily harcban mi lehet más nyereség, mint ütleget és kék folt?

Midőn ezt írom, lehetetlen vissza nem emlékezmem azon kritikai munkádra is, mit velem a mult holnapban postán közlöttél. Mixe való az? Nem fogna-e, ha

kiadatnék, a conversations-lexikoni pörhez hasonlót ébreszthetni? Azt te bizonyosan nem akarod, s nem akarhatod. Pedig bizonyosan úgy lesz; mert ki fogja célod ártatlan voltát érteni, vagy érteni akarni? Tónusod irónia, s hidd el nekem, iróniát a mi publikumunk nem ért. Nem tartották-e nálunk Yorick érzékeny utazásait figyelemre nem méltó bohóskodásnak? Pedig e nemzetben a szeszély karakteri vonás. De talán a szeszély, s a szeszélyes irónia csak erős dózishoz még itt érthető; vagy talán az irónia mindig csak szószerint értetik, s így egész hatását az olvasóra nézve elveszti? Én nem tudom, de annyit tudok, hogy a kalbfuteralos §-odat bizonyos szeszélyes munkáírásokkal foglalatossá íróknak sem értette meg; s gonosz magyarázatot adván szavaidnak, már előre lángot gerjesztett. Hagyd el, édes Palim, az egész dolog nem érdemes, hogy miatta kedvetlen pillantásokat szerezzünk magunknak. Kritika nekünk nem való. Kés gyermek kezében, mivel vagy maga vágja meg magát, vagy másra ejt gondatlanul sebet. Osztán a gyermek sokszor gonosz is; s mérgében szándékosan is árt, nem lévén elég esze a következtetést előre ellátni.

Mehetek-e Pestre? az ég tudja. Viceispány Geöcczel kell szóllanom, s tőle megtudnom; ha körülményeink e menetelt engedik-e? A törvény osztálybeli rendszeres munkák szeptemberi közgyűlésünken vétetnek fel, s ezzel az egész revízió végére lesz. Lehet-e, tanácsos-e a revízió jelen nem lennem? Mindenesetre óhajtok jelen nem lehetni. Dolgaim kimeneteléről tudósítani foglak. Adieu, édes Palim, ölellek Borcsáddal s gyermekeiddel együtt.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pest, augustus 29-én késő estvé. [1832]

Édes jó Lacim, barátoknak nincs kínosb, mint barátait egymástól távolságban látni. Ég és föld bizonyosságom, hogy Szemerét és téged forrón szeretlek; tudtam, éreztem, hittem, hogy nem különben szeretitek egymást, s ez a kínos távozás egymástól vérti kebleiteket. Azért óhajtásaim legerősbike volt, benneteket ismét együvé hozni. Téged készen leltelek; semmi epét nem leltem benned; de láttam, hogy Palim is, minden történetek mellett is, boldogabb fog egész lelkében lenni, ha ismét bírjátok egymást. Szólottam a nemes, az egyenes lelkűvel, s íme a béke, azaz nem béke (mert itt harag nem vala), de a viszontlátás köztetek megkészült. Jöjj édes Lacim, jöjj holnap mindjárt, így óhajtja ezt Palink! Nincs több feltétel csak egy; és ez oly nemes, oly könnyű! Ne említettessék köztetek semmi, ami történt; ne legyen semmi mentség, semmi vád. Ölelni fogjátok egymást, mint hosszú távollét után ismét találkozó barátok; kik egymást szeretni, egymást óhajtani soha meg nem szűntek. Várunk édes Lacim. Josephinének kezeit csókolom; add tudtára ez örömet; mert mi lehet szebb öröm, mint a jóknak egymást akadály nélkül szeretni? Jó éjszakát.

Ferid

DÖBRENTAI GÁBORHOZ

Pécel, szeptemb. 11-d. 1832.

Kedves Barátom, Hartlebennel tegnap este végezhetém dolgaimat, s ez az útra készület annyira elfoglalt, hogy búcsúmat Tőled nem vehetém. Íme tehát innen küldöm az istenhozódot, s köszönetemet a barátságosan küldött assignatióért. Kisfaludy recenzióját itt végzém be, s azt ide zárom*. Nem olyan amilyennek lenni kellene. De kénytelen, vagy ami több, meggyőződés ellen készült munkának jónak lenni lehetetlen. Ohajtásom az, hogy az illy recenzeálgatásoktól, mint Társaság, minél hamarabb szünjünk meg; s reménységem van, hogy ez ohajtásom nem sokára beteljesedik. Sietek bezárni e levélkét; csak még egy kérdést: a szomorújátéokra tett idei díj meddig fog tartani? mert a díj váltva most szomor majd vígjátékot illet. Én csak az elsőbb neműben akarnék versenybe állani. Még köteles vagyok azt is emlékezetbe hozni Nálad, hogy én Hartlébennek öt kötetet tartozom most egymás után kézhez adni; tehát nagyon el leszek foglalva, s így a T. Társaságtól kevés munkát fogadhatok el. Azonban egészen kivonni magamat nem fogom. Válaszodat Károlba várom. Öllelek! emlékezzél rólam némelykor. Ferid.

Szinte elfeledém! Kazinczy leveleiről Neked ígéretet tettem; de Veled rólok feledség miatt nem szólék. Nézzétek keresztül, ha lenne köztök ami kiadható. Én úgy hiszem, nem kiadhatók; mert új dolgokról, és még élő személyekről szóllanak, s könnyen

* Melléklete nincs meg.

nagy botránkozást okozhatnának. Az ilyenekre legalább egy század felét kellene megvárni. Adieu!

183

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N.-Károl, szeptember 16-án, 1832.

Édes Lacim, tegnap estve érkezém ide, s a hajnal óta rohanó eső talán egész nap itt tartóztat. Dolgaim is vagynak itt végezni valók. Még nem láttam senkit; délután fogok kimenni, várván az idő jobbulását. Bajunk az úton semmi sem volt. S ezt akarám rövid sorokban tudtadra adni; érezvén, hogy szíved sorunkban nagy részt veszen. Mint vagy édes barátom, s a te szeretetre méltó Josephinéd, s gyermekeid? Add által részemről, és sógor asszonyom s Kálmánka részéről a legszívesb, legforróbb idvezletet. Palinak is ma írtam egy rövid levélkét. Helmeczyt köszöntsed tőlem; s mondd neki — az újságírónak — hogy Szatmár vármegye közgyűlése szeptember 10—15-kén tartatott. A főispányi helytartó nem volt jelen; de levele 10-ikben felolvastatott, melyben a restauráció határnapjává október 15-ke rendeltetett. Ezt csak szabad legyen kihirdetni! Én mihelyt fészkeembe vergődhetem, azonnal írásaim redactiójához s kiegészítéséhez kezdek. Ez nekem kedves és tartós gond lesz; így nem sokat fogok gondolni, ha körültem pártok és verem-ásások történnek is. Isten áldjon meg édes Lacim, s ne várd, míg hosszabb levelet írhatok; hanem ragadj tollat és írd választ, mely nekem kedves leend, ha semmi egyéb nem leszen is benne, mint szeretett neved bötűje. De azért ne véld,

hogy a hosszú levélírástól felszabadítanálak. Öllelek, édes jó Lacim. Josephinédnek mondd meg, hogy barátságod s az ő részvétele életem legnagyobb örömei közé tartozik. Adieu!

184

SZEMERE PÁLHOZ

N.-Károl, szeptemb. 16. 1832.

Édes jó Palim, Debrecenben, hova pénteken érkezénk nem volt lehetséges írnom. Ide tegnap estve későn jöttünk be; ma első gondom, hogy benneketek tudósítsalak. Utunkban eső és hideg ért, de bajunk semmi sem vala. Innen ma-e vagy hónap reggel indulok Csekére: még nem tudom. Hajnal óta nagy rohanással esik; itt még dolgaim vagynak egész délig, délután pedig ily mostoha útnak indulni nem igen tanácsos. Még sem Geőczöt, sem Kendét nem láttam; de e levélírás végével megyek őket látni. Minden függőben van nálunk, mert a restauráció nagy napja (mit a gonoszok Úrszine változásának neveznek) október 15-dikére meghatározva van. B. Vécsey a gyűléseken nem volt jelen; így a rendszeres munkák ismét elmaradtak.

Ti pedig mint vagytok édes Palim? tudósíts minél hamarabb, ide Károlba a vgye házhoz intézett levélben. Hartleben mint mozog? Beszédeimet nonsokára küldeni fogom. Hát a Muzáron? S mivel éppen Muzáront említém, eszembe jut kérdésed, ha minapi leveletem, miben a kritikai írásokról nyilatkoztattam ki magamat, kinyomatni megengedem-e? Megvallom, a levélnyomtatásoknak nem

vagyok nagy barátja. A Muzárionban úgy is sok tárgy van már levél formában előadva, s ezen sokszori formát ismét megújítani, legalább nem nagy különféleséget szerez. Egyéberánt is az ember sebes tollal sokat ír barátjának, ami egyenes kebelből ömlik ugyan, de idegenek által könnyen félremagyaráztathatnék. Az ily félremagyarázásoknak gonddal készült munkában is számtalanszor valék s vagyok tanúja. Azonban te tudod, hogy erántad a lehetséges kedvezésekkel viseltetni mind szoktam, mind tartozom; s ennél fogva, ha jónak, ha szükségesnek véled a nyomtatást, urává teszek a levélnek. Amennyire eszembe jut, senkit sem sértettem abban, mert hogy bizonyos kritikák ellen kemény ítéletet mondték, úgy hiszem, azt úgy mondtam, hogy személyről távrolról sem lehet gondolkodni. A Conversations-Lex. miatt indult pörről jut eszembe, nem szólék javallással; s ez talán neheztelést hozhat reám, annyival inkább, mert a nemjavallás mind a két felet egyaránt illeti. De te lásd! Az mindenesetre nyugtatni fog, hogy a békében maradást nyilván óhajtottam, s magamat a pártoskodás nemkedvelőjének mutattam. Pártok süllyesztettek el sok nagy nemzetet; pártok fognak minket is parányi írósereget elsüllyeszteni, ha viadalmainkban nem a literatúra ügye, de személyes célok által vezetettünk. Mindenesetre a Lessingeknek is tanácsosabb és hasznosabb Laocoot írni, mint Gotschedet és Langet vagdalni, s viszont vagdaltatni. Ha magam nem mindég tartottam e maximát: annál rosszabb. De a való, való marad, bár nem szentnek ajkáról hangzik is.

A mi Szalaink ítéletét a Muzárion felől ki fogod-e adni? Örülök, hogy ő ezen ítéletét vizsgálat alá akarja venni. Ha oly sok kedvezőt nem mondott

volna felőlünk, bátor volnék kimondani, hogy alig iratott még a Muzáron felől valami, ami oly mély betekintést, s annyi különféle ismeretet mutatna. Hanem dicsérőt dicsérni nem akarok, mert ítéletem könnyen részrehajlónak látszhatnék.

Az ígért versek még készen nincsenek, de remélem lesznek nemsoká. Írj mennél előbb, hogy dolgaid, s dolgaim folyása felől, mindig bizonyos lehessen. Öllelek s ölelünk Borcsáddal s gyermekeiddel együtt. Adieu édes, jó Palim!

Szalait üdvezlem.

Kedves Borcsám! Én is öllelek kedves fiammal, aki igen nehezen felejtheti Pécelt, még most is sokat emlegeti. Jennit és Bertit csókolom, tégedet kedves öllelek és óhajtva várom leveledet. Palit csókolom. Isten hozzád édes jó Borcsám, áldjon isten jó szívedért.

(Idegen írás.)

185

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, Szept. 26. 1832.

Méltóságos Báró! Pesti utamból folyó hó 17-én tértem meg, s rövid pihenés után siettem Szatmárra az én régtől fogva betegeskedő barátomat, Nagy Károlyt láthatni. Nehány hónapja már, mióta pillantatonként rettegek őtet elveszteni; most valamivel enyhültebb állapotban lelém, mint elhagytam, de mégis igen gyengén. Még háza kapuin túl nem jár; még roncsolt melle rövid, és lassu beszélgetést is ritkán enged; s az a kiaszott test, az a megjönni nem

akaró erő, engem nyugtalanít. Említé, hogy Méltóságodtól levelet vón, miben a megye dolgairól kérdés tétetik. Ereje a kérdésre felelni nem lévén; de hosszú gyengélkedési által a közdolgoktól különben is távol tartatván: rám bízá, hogy érette válaszoljak. Teszem amit kívánt, bár sok örvendetést nem írhatok.

Májusban kezdők a rendszeres munkálatokat közvizsgálat alá bocsátani. A siker nem vala nagy. Keveset, talán semmit sem tettünk, ami a kor kívánalmainak megfeleljen. Az urbárium legrosszabbúl ütött ki. Még a törvényosztály vizsgálatlan; noha a főispányi helytartó az új magisztrátusra semmit sem szándékozott hagyni. Nyereség-e ez elmaradás vagy nem? a következés mutassa meg.

Október 15-dikén restaurációnk lesz; de 12-dikben még közgyűlés fogja megelőzni. Leszen-e örömem akkor Mlgodat ismét láthatni, s láthatni annyi életveszély és lélekkedvetlenség után? Sok közleni és világosítani valóm lenne, ami jobban hangzik ajakról, mint olvastatik levélből. Mert itt a közelgető restaurációnak sok, és sokféle prognosztikonai mutatkoznak, miket hacsak két nappal is előre tudni legalább rossz nem lenne. A megye igazgatása most ha valaha komoly figyelmet érdemel minden hazafitól; s annak egész szövedéke a restauráció miként leendő kiütésétől függ.

Pesti üléseinkben a tudománytár elrendeléséről tétetek legtöbb szó. Belé nem avatkozá. Fáj nekem, hogy az első nagy gyűlésen oly óvakodva tett végzés — recenziókat nem adni — felforgattatott. Pesten tudám meg, hogy Mlgod a márciusi gyűlésen mely erővel és részvétellel oltalmazá a hasznos végzést. Nem használt! S már most isten neki — csele-

kedjenek — amint tetszik, s vallják a kudarcot, mint illik. Mert gondatlan tett kudarc nélkül maradni nem szokott. Öt kötetre menő kézirataimat Hartlebennek eladtam s most már

1. verseim,
2. beszédeim
3. görög filozófia históriám
4. kritikai és
5. egyveleg prózai irataim

öt fertály év alatt meg fognak jelenni. Bár a közönség részvéte el ne hagyna a pályán, mely még eddig nekem mint másoknak oly kevés örvendetést nyújtott.

Gróf György, Pesten vett hírek után, már a szigeten van. Drescher és az e névvel egybekötött dolgok felől Bártfay bizonyosan írt Mlgodnak. Éljen szerencsésen Mlgod! Én a viszontlátás reményében bizom.

Alázatos szolgálója

Kölcsey Ferenc

186

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, október 1-jén, 1832.

Édes, jó Lacim, mihelyt Pestről Károlba értem, azonnal írtam neked, s tudtadra adám, hogy e hónap 15-kén székújításunk lesz. Remélem, bécsi útadat eddig szerencsésen megtetted; s levelem otthon ér. S bár érjen egészségben téged, Josephinédet és gyermekeidet. Nem is lehet, hogy a szeretetre méltó nő még is szenvedjen otlétemkori bajában.

Nagy Károlné haza érkezett. Én tegnap szólék vele. Azt mondá, hogy Pesten Helmeczyvel beszélte-

kor említé, hogy a szatmári püspök a nekem kölcsönözött 5200 forint pengőt készűl felmondani; s Helmezczy baráti szívességgel mondá neki: tudósítana engem, miképen a társasági pénztárban 5000 forint készen áll kamatra kiadatni. A társasági pénz, bizonyosan nyugodalmasabb tőke lenne, mint a püspöké, s ezért nagyon segítenének rajtam, ha tennétek vagy tehetnétek, hogy a tőletek nyerendő pénzsummával a szatmári adósságot felválthatnám. Secretarius Lázár ugyan sok barátsággal viseltetik erántam; s ajánlotta magát kieszközölni, hogy adósságomat két, három ezer forintonként évről évre lefizethessem. Utolsó esetben ez is jó. De ekkor meg leszek fosztva az alkalmtól évenként apró szerzeményeket tehetni, s jószágaimmal együtt jövedelmemet szaporíthatni. Könyörgök azért: méltóztassál Helmezczynekhez írt leveletem elolvasni, s ott kifejezett környűlményeim szerint minél elébb megírni: mit remélhetek?

Egy restaurationális dalt írtam, mely így van:

Mért sereglesz hű nemesség. stb.

(L. az I. kötetben.)

Öllemek édes Lacim. Feleségednek kézcsókomat, gyermekeidnek áldást!

187

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, október. 1. 1832.

Édes jó Palim, útamban Károlból írt leveletem eddig bizonyosan vetted. Környűlményim, mik között íráim, szorosak valának, s már most azt sem

448

tudom, mit írtam. Ha tetszésedet nem nyerte meg, mondd, s a fogyatkozást pótolni kész vagyok.

Itt veszesz Hartleben számára öt parányi verset; négy az első kötet végére jön ily renddel.

1. Kazinczy.

2. Tisztújítás.

3. Átok.

4. Intés. Ez rekeszti a kötetet.

A verset, mit a kötet elejére akarnék, mindezeig el nem készíthettem. Prózában írtam le mit akarok, s azolta még nehezebbé lett dolgom. Nem is szeretnék mélyen verselésbe ereszkedni, mert beszédeim így lassabban készülnek. Ha a kötet elkészüléseig semmit sem adhatok, akkor az itt *Ajánlás* cím alatt menő epigrammácskát tésed elől, ha rossznak nem tartod. Mit csinál Hartleben? Mikor gyűl össze a héti vásár? Ne feledd, hogy gyakori levelezést ígértél. Én ezúttal sokat nem írok. Tegnap befutottam Szatmárra, s ott betegen feküdtem le ma ide visszajövet, s érkezésem olta gyapjumat adtam el és írtam szünetlen. Fáradt vagyok. A tisztújítási dalt megküldöm Bártfayknak is. Mással, háznépeden kívül még most ne tudasd. Úgy lehet, október 15-dikén egy kis tréfát teszek vele. Pepi holnap indul Károlba s onnét Debrecenbe, Kálmánka nevelőjét kihozni. A postán talán lesz tőled levél. Add sietve tudtomra e csomó vételét, és azt, ha kötetem nyomatik-e. Azt remélem, hogy te és Borcsád és gyermekeid egészségesek vagytok. Ölelek s ölelünk mindnyájatokat. Adieu te legjobb!

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N.-Károly, október 17-én, 1832.

Édes, jó Lacim, leveledet szeptember 18-káról épen e pillanatban veszem. Direktor Markos úr holnap indul vissza Pestre; tehát viszi e sebességgel írt választ; mit november 5-dikéről (gyűlésen akkor ismét itt leszek) bővebbel fogok kísértetni.

Legelőbb is tehát Wesselényiről. Él édes barátom! és élni fog. A gonosz hír itt is szárnyallott; s szárnyallott a valóság képében annyira, hogy a bélteki tisztartó Csörgő urat hivatalosan tudósítá a dolog felől, s ez ment Lophágyot visszafoglalni, s visszafoglalta a formák mindenike szerint. Wesselényi később Cs. által engedelemadásra kéretvén a hirtelen tett miatt, a báró nevetve válaszolt, s köszönte a történet által okozott mulatságot.

Restaurációnk nem lesz, azaz nem volt. A Kulcsárné újsága megzavarta b. Vécseyt; ez futott Szekeresre Cons. Izsákhöz, s onnan visszajövet Szatmárról rekurrentációt parancsolt. A szomszéd megyebeliek már útban voltak felénk, mikor a visszahúzásról tudósítást vőnek. Gonosz egy anekdota; de az ég irgalmazzon a földnek, melyet gyöngék kormányoznak. Vécsey mindenét elköltöztette Károlból. A főispányi szállás üres, s ki fog bele jöni?

November 5-dikén, mi árva juhok ismét öszve-jövünk, hogy a keveset, mi még az országos munkák-ból referálatlan, elvégezzük.

Hogy a parentáció írva van? meg sem álmodám; de képzelem, kinél írhatták le. Kérlek, tudasd e történetet Szemerével; mert ő nem bírja a beszédet; s

most nem küldhetem fel. Annyi haszon lesz a véletlenségből, hogy legalább ő elébb megkapja. Magad nem kell mentened, mert nálatok kétszer olvasám fel; de egyszer sem hagyám; és így leírnod lehetlenség lett volna. Csak baj ne történjen a cenzúrán miatta; egyébként sem veszem nehezen.

Tudósításodat a kölcsön felől köszönöm; tanácsodat követni fogom. Szeretetre méltó Josephinédát kézsókkal tisztetem; gyermekeidet ölelem. Helme-czynek vidd meg baráti köszöntésemet. Csakhogy bajod nincs a dőlés miatt; hiszen isten nem mindég ostorozza a jókat. Adieu, édes jó Lacim! Választ minél elébb.

Mi lesz e megyéből, az ég tudja. Én nagyon nyugtalan nem voltam: most épen nyugodt vagyok. De csak kellene ide egy jó ember!

189

SZEMERE PÁLHOZ

Nagy-Károl, október 17. 1832.

Édes jó Palim, soraidat a Döbrentei levele előtt s leveledet a Hartlebené után örömmel vettem. Ed-dig te is vitted azon levelemet, melyben utóbbi ver-seimet megküldém. Ezek is adnak félívet, 13 s $\frac{1}{2}$ meg $\frac{1}{2}$ tesz tizennégyet; és így a tizenötnek csak egy hija, s a baj nem nagy. Mint tetszenek ez újabbi küldések? A restaurációs dal, ha érdemli, már tétet-hetik közönségessé; mert itt a restauráció határ-napja visszavétetett, és nem történt semmi. Administ-rátorunk egy csöpp sincs. B. Vécsey Károlból mindenét kiköltöztette; s rólunk lemondott. Isten neki! Cons.

Isaak meg fog-e helyette tétetni? még mi nem tudjuk. Hogy a Kabinetban kineveztetett, bizonytal mondják. Hagyján! Én elég erőt érzek magamban küzdeni is, pihenni is. Mert az erős másképp pihen, mint a gyenge.

A prefáció? Ehez nem értek. Én prefációt soha nem írnék magam munkájához. De azért Hartlebennek igaza lehet, s néhány sor Szemerétől sehol sem állhat rosszúl. Hideg, savanyú próza? Tagadom. Szebb prózát mint te senki nem ír. Az nem lesz, amit írni fogsz, édes Palim, sem hideg, sem savanyú. De hév nem is kell. Mert hévség dicséret, s élő írónak kiadójától dicsértetni, annyi mint magától. Írj valamit rövid, francia periódokban, félig Geschäft-stilban (pedántság abban amit írsz mégsem lesz), lehető szárazsággal. Vagy írj ahogy jön, bizonytal jó lesz.

Az ívek egyenkénti megküldését nem kérem. Nyugodtan várom az egész elkészülését. Beszédeimet készítem, de kevesebb gyorsasággal, mint hittem. Ez a megyei zavar és a csekei meszelés üres órákat csináltak. De iparkodni fogok, hogy minél előbb készen lehessenek. Csak a cenzúrával ne lenne baj. Mert hogy rétori deklamációkat ne adjak, kénytelen vagyok az országos munkálatokból holmit feldolgozni; s a legártatlanabb dolog is a politika mezején szemet és szemeket szúr.

Direktor Markos úr itt van, s holnap indul Pest felé. Neki adom a levelkét. Így legbizonyosabban venni fogod. November 5-dikén ismét itt leszek; akkorára tán veszek tőled választ. Pepi ezerszer és ezer örömmel emlékezik rólatok s a kis Kálmán; de ezt mult vasárnap a hideg kilelte. Holnap indulok haza; a K(azin)czy feletti emlékbeszédet nem küldhetem, egyszor már tisztáztam, de a testvéröcsém

Péter erővel ragadá el tegnapelőtt. De venni fogod nemsoká, s úgy lehet a többekkel együtt.

Még ma írnom kell Döbrenteinek. Ez nagyon felülegesen nézte meg a csomót. Nem vette észre a csejt. Így is jó! Ölellek Borçsáddal s gyermekeiddel. Adieu, édes Palim.

190

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N.-Károly, november 7-én, 1832.

Édes Lacim, nálunk a zavar nagy vala; minekutána a Cons. Izsák administratorságáról hír futott, b. Vécsey a restauráció határnapját visszavonta, s mi valánk pásztor nélkül való nyáj. Azonban váratlanul ismét köztünk jelent a báró, s hirdettetett november 6-ikára követválasztó gyűlést, 15-kére újlag restaurációt. A követválasztáson szerecsésen általesénk. Eötves János és Kölcsey Ferenc kikiáltattak. Eszerént december elsőbb napjain ölelni foglak. Itt van b. Wesselényi is tőrhető egészségben. Óhajtott volna követ lenni velem; de róla tudni nem akartak. Ám legyen; hiszem szabadságokban állott; hanem a méltatlanságot, hogy az instrukciókészítő deputációból is kihagyassék, bizony nem kellett vala csinálniok. Pesten sok mindent fogok mondhatni. Alispányaink, ha az ifjúság győz, Kende és Uray Bálint lesznek.

Szabolcs is tegnap választá követeit. Csörgő úr, ki üdvezletét küldi általam, ezelőtt egy órával nyert kétrendbeli tudósítást. Vay Jánosnak és Zoltán Mihálynak kell vala választatniok; de Patay a választás napján a köz váráson kívül és saját ígérete ellen a

verőcékhez állott, s versenyre szállt. Szavazás lön, s nyert; most ő megy s az említett Vay. De a szavazás nem történt szokott lárma nélkül. Asztalok törtek széllyel, s gróf Teleki kénytelen vala magának más asztalt hozatni. Verekedés, azaz botozás és öklözés sem maradt hátra. — Éljen a szabadság! Vivat!

Kende baráti köszöntést izen. Helmeczyt öleld meg érettem. Segédei nekem egy levelet irának, melyben a restaurationalis dal kinyomatását mentik. Mondd Miskának, hogy nem haragszom; nem is neheztettem. Segédre készségtekért a hitelezés dolgában új köszönetet mondok; de ezúttal a baj alól fel vagyok mentve. A szatmári püspök erántam nagyon kegyes volt, s nyúgodalmat ígért ez oldalról. Helmeczynek külön levelet nem írok sok dolgaim miatt; de kérlek, ezt, s e híreket haszonvételre közöld.

Josephinéd kezeit csókolom; sógorném üdvezletét bejelentem; gyermekeidre áldást mondok. Könyörögjetek érettem, hogy szerencsével jussak hozzátok. Öllelek ezerszer!

191

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, novemb. 26-án, 1832.

Édes, jó Zsigám! A hozzám intézett csomóból az ide és *Milotára* szóló leveleket útra igazítottam; a Gusztihoz szólót viszem; a kancelláriától jött jegyzőkönyvi párt pedig lemásolván ezennel visszarekesztem. Hogy *János* úr itthon marad? ő lássa; annyit elhahetsz, hogy falba fejem e miatt nem verem; s tudom te és ti sem veritek. Eötvös Mihálynak barát-

ságát úgy hiszem meg fogom nyerhetni ; s nem lesz okunk egymással elégedetlennek lenni. Az ég áldjon meg minden javaival édes barátom ! Házam népét ismét meg ismét ajánlom.

Hálám nem fog elmaradni jószágaidért, miket eddig is ígérél. Pestről venni fogod leveletem ; írok Károlból is, hogy tudhassad : nem esett-e hiba kikészítéseimben ? Feleséged kezeit csókolom. Pepi ölel mindnyájatokat.

Isten veled édes Zsigám ; imádkozzál érettem !

192

KENDE ZSIGMIONDHOZ

N.-Károly, nov. 28. 1832.

Édes Zsigám, az estve későn érkezém ; szekerem az ernyőn és kason kívül készen letem. Ezt és azt Laciék kerítették. A cassa főtisztje adott 800 pengőt. Hiszem, követtársam hozhat pótlékot. Indúlok kevés idő múlva Álmosdnak. Házam népét ismét és újra ajánlom ; s hű gondviselésedért hálám meg nem szűnik soha. Adieu, öllelek ezerszer !

Ferid

193

KENDE ZSIGMONDHOZ

Debrecen, novemb. 30. 1832.

Édes barátom, ide ma érkeztem ; holnap indúlok Pest felé. Károlban nem találtam a levéltárnokot, pedig a diétai diariumok számunkra ki nem voltak

455

adva ; azért pótolólag kérlek, hogy a decemb. 10-én választandó követtársamnak ab anno 1790 a diariumokat adasd által. Azokra sokszor leszen szükség ; s mindig mástól keríteni bajos. Isten áldja meg kormányodat édes Zsigám ; de el ne feledd, amit egyszer említék, hogy Bécsben állandó ágenst tartani nagyon hasznos, sőt most, midőn delatorokkal lesz ügyed, szükséges. Adieu ; csókollak ezerszer

Ferid

194

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

(nov.—dec. 1832.)

Édes Lacim, itt küldök egy-egy példányt Verseimből Lázárnak, Pepinek, Kende Zsigának, Gőcznek s ezeket a Nagy Károléval együtt, mely már nálad van, méltóztassál külön-külön elpecsételni, s adandó alkalommal külön fölírások alatt Kendéhez küldeni átadás végett. A következőket Fáynak és Vörösmartynak méltóztassál általküldeni. Helmeczynek innen küldök ; többnek nem küldhetek, mert szűk vagyonom elfogyott. Magamnak egyetlenegy tarték meg. A kardról izenj. Josephinéd kezeit csókolom ; ölellek holnapig ; könyörögjetez jobb napért.

Ferid

Fáynak is innen küldöm, és így ez elmarad.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, december 13-án, 1832.

Édes Lacim, tegnap délután két óra tájban már itt valék, és szállásomat a Magyar-utcában 495. sz. a. elfoglalom; s ma már annyira-mennyire helyben vagyok. Protonotárius, Vég úr szállását már kikutatattam; de öcsédet kétszeri keresésre sem lelték ott-hon. Holnap ismét érte küldök. Grófod szállását mind ez ideig senki sem tudá megnevezni; pedig a diáriumokra szükségem van. Ismét és ismét fogom kerestetni. Itt még nem sok ember van: szállingóznak befelé; s nem írhatok semmi fontost. A hidat itt a Dunán újjólag felrakva leltük. Csak azért veszed ez üres levélkét, hogy tudjad: mint szeretlek, azaz ne tudjad, mert tudod rég, de ismét halljad; és — hogy nekem írj, azaz írni kölcsön miatt köteles légy minél hamarabb. Josephine kezeit csókolom; gyermekeidnek küldöm áldásomat. Boldog én, hogy ez elhagyatásban emlékezetet bírok barátságodban is, mely minden lépésemet kíséri; s magányomat megnépesíti. Adieu, édes Lacim!

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, decemb. 13. 1832.

Édes barátom, Pesten kétszer láttam Gusztidat; egyszer meglátogatott; másszor én valék nála. Egész-séges; Walther viseletével és szorgalmával nagyon

meg van elégedve. Prefectusát nem láthattam; de Walther ezt is dicséri. Pesten egy hetet tölték; míg a szükséges ruhák készen lehettek. *Iszonyúan nyerekednek rajtunk mindenfelé. Vasárnap Budára jövék hálni Döbrenteihez; honnan hétfőn reggel indulván, kedden délután jókor ideérkezém.* Szállásom magyarutca 495. szám. Ez az Eötvös Mihály nevére volt írva. Tévedésből-e, vagy jövendőlkő tehetségből? nem tudom. Én elfoglalám; s neki hagyám a 499. szám alatti házat ugyanezen utczában. Ott is három szoba van; de *cancellistáimnak* nem lett volna alkalmas hely. Ezeket külön szállásra rendelték; de ez sem nekik, sem nekem nem lett volna jó.

Még a nádor nincs itt. A követek sem érkeztek meg mind. Én már annyira, mennyire rendben vagyok; de pénzem nagyon fogyatékon van; mivel az előkészületek hihetetlen sokba kerültek. Pesten és itt vérünket szívják ki, ha lehetne. Nem tudom követtársamtól mit küldöttetek? de könyörgök, méltóztassál gondoskodni, hogy mindig előre kapjunk, s mindig jókor pénzt. Itt megszorúlni kínos.

Semmi fontost még nem tudok. Pesten a bihari második követen, s a két zemplénin kívül mással nem találkozám. Itt még csak ma délben valék kinn. Mihelyt írni való lesz, azonnal tudósítlak. Az otthoni dolgokról kérek minél hamarabbi választ. E levélkét, melyet ide zárok, küldd Pepinek minél elébb, s emlékezzél meg, hogy reá és fiára gondod legyen; s Isten meg fog áldani édes Zsigám. Feleséged kezeit csókolom. Az új tiszti kar tagjait tisztetem. Adminisztrátorunknak, és a tiszteletreméltó Geócznek írok, mihelyt valami méltót írhatok. Bártfaynál verseimből példányokat tettem le

Neked,

Geőcznek,
Nagy Károlnak,
Lázárnak és
Pepinek.

Ezek hozzád fognak utasíttatni; le leszek kötelezve, ha mindegyiket gyorsan kézhez küldended. A 185. lapon nagy hiba van, mert e sornak *Jámbor, más lép nyomaiba*, így kellene állani, *Jámbor miért epedsz mindig?*

Többeknek is szerettem volna kedveskedni; de én munkáimat eladtam, s csak néhány kevés példányt nyertem ajándékon. Várom válaszodat minél hamarább. Öllelek, forró barátsággal!

Ferid

197

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, decemb. 13. 1832.

Édes jó Palim, vasárnap Bártfayknál ettem meg az ebédet, s délután tőle s Waltherrtől kísértetve menék házadhoz vissza s onnan a Dunáig. Ők a par-ton maradtak, én ifjaimmal átröpülék Döbren-tei Gáborhoz. Ez sok barátsággal fogadott, nála lelém Kállayt is; de e vizontlátás tizennyolc év mulva nem gyönyörködtetett. Ez az ember most is tudós, de katonai pályán gonosz szerelmet tanúlt űzni azon istenséggel, ki szőlőlombbal koszorúzza homlokát, s thyrust hord kezében. Én, édes Palim forró keblet szeretek; de forró keblet a kehely melegétől soha nem szerettem. Hétfőn reggel vettem búcsút Gábor-tól, s tegnap délután jókor itt valék. Szállásom Magyar utcán 495. sz. a., ide várom leveleidet. Még nem sok

ember van itt; még alig voltam kinn; azért nem hallhatsz tőlem semmi fontost.

Délután fejem fájni kezdett; s én olvasni kezdém saját verseimet. Nyomtatási hibákat leltem.

Lap. 141. 4. sorban: *nincs ki nyújtson hív oltalmat.*

A nyújtson helyett hibásan áll *gyújtson.*

— 161. vs. 1. *élsz e tündér* — — *pro élsz-e?*

Ez a fatális aposztróf a kérdésekben sokhelyt bajt csinál, így ugyanaz lap 11. vs. *küzdesz e pro küzdesz-e?*

Ismét lap 160. végsorban *Zúg e pro Zúg-e?*

De leggonoszabb a 185. lapon, hol ezen sor helyett: *Jámbor, miért epedsz mindég?* képzelhetetlen hibából ez az érthetetlen sor áll:

Jámbor, Más lép nyomaiba.

Ez a *más lép nyomaiba* a következő strófa végsora, s hogy jöhetett ide, nem tudom. Csak azt tudom, hogy e hibát semmi olvasó nem jobbíthatja meg; s minden gondos olvasó az író logikátlannak fogja hinni. Mit tegyünk, édes Palim? Nem jó lenne-e ezen hibákat (s amiket még találhatnál) kinyomatni, s ujságlevelek mellett, vagy valahogy a vevőknek megküldeni? Azt a kis pipadalt nagyon szánom, mert az egyetlen egy hibás sor miatt az egész semmivé van téve. Talán Hartleben nem fog néhány sornyomtatást sajnálni. De inkább magam megfizetném azt, csak dalomat a végveszélytől megmenthetném. Intézd el ezt minél előbb, és írd nekem minél előbb. Csókollak Borcsáddal s gyermekeiddel együtt. Adieu édes Palim! és munkálkodjál; és hajtsd végre amibe kezdesz.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, dec. 21. 1832.

Édes Zsigám, szeretetre méltó barátom! Már annyi levelet írtam hozzád, hogy számát sem tudom: de mégsem tőled, sem senkitől az otthoniak közül választ nem vettem. Eötvös Mihálytól nyertem csak egy kis levelet, melyben írja, hogy 16-kán Pestre megérkezett: s talán ma Pozsonyban lesz. Ő talán levelet is hoz számomra és pénzt, melynek — az előkészületekre tett sok költség miatt — szűkében vagyok.

Napló-könyvünk még nem lévén, az eddig történt dolgokat relációmiban bővecskén illettem; s illettem a circulosokat is; remélvén, hogy kedves dolgot teszek előttetek.

De a kir. föladásokat kérlek komolyan fontoljátok meg; s különösen az urbáriumra nézve adjatok pótló utasítást. Hétszázezer nemes, és — 10 millió nemtelen! Ez figyelmet érdemel. *Mi jobb? a hétszázezernek a milliommokkal ellenkeznie? vagy a maga jusait nem csonkító concessiók által azokat is a constitutió barátaivá tennie.* Az istenért édes Zsigám, még ideje van! még adhatunk, várván köszönetet; de megtörténhetik, hogy adni fogunk kénytelen, köszönet nélkül. Én nagyon sokat nem kívánnék; de szeretném: 1. hogy mivel a sessióvételt a megye nagyon megszorította, pótlásúl az *incapacitás possessorum* eltöröltetnék. Ez úgy is *de facto* nem áll már; minek álljon a törvényben?

2. Szeretném, ha gondolkoznátok róla, hogy nem kellene-e, a dolgokat úgy készíteni, hogy a nemtelenek a megyei kormányban idővel valami representatio után részt vehessenek?

A rendszeres munkák szerint oly vármegyékben, hol sok nemesség nincs, bizonyos hivatalok már úgylis engedve vannak nekik. Erre nézve generalis utasítást szeretnék, hogy a dolgok miképen leendő kifejléséhez alkalmazhatnám magamat. Sok vármegyék liberális utasítást adtak, sokan nem. De úgy hiszem, ez utolsó a mostani álláshoz képest veszedelmes. Én nem szeretnék nagyon sokra menni; csak a jövőndőt óhajtanám, ha előre elkészíthetnők. *Mik vagyunk most? Erőtelen parányi szám, s mik lehetnénk, ha a 10 millió hozzánk járulna?* Te, édes barátom, nagyon érted ezt; csak azokkal értesd meg, kik még vagy nem értik, vagy nem akarják. Nem arról van szó, hogy a nemesség prerogatívái kevesedjenek. A világért sem! Hanem arról, hogy némi részben a sokasággal is közöltetvén, erősebb oszlopot nyerjenek.

A propositiók 3-ik pontja a házi tárról szól. Sokat beszélgettünk mi együtt: mi hasznok származnának abból, ha a nemesség azt elvállalván, magát a consiliumtól a terhes oldalra nézve függetlenné tenné. Tedd meg a haza boldogságáért, hogy ez oldalról is előléphessünk. Nekem a nyereségre s a jövőre nézve majd mindegy, — ha egészen, — vagy mint a diétai diurnumokat, — felében vállalnók is a házi tárt magunkra. Nem újság! *a Mátyás VI. decret. 64. cikkelye világosan bizonyítja, hogy akkor a nemesség háziterheket vitt; s minekutána az oly sok jót hozna magával, nem illő volna-e újlag behozni? A mi szeretett főispánunk igen jól érzi ezt az igazságot; kérlek minél hamarább koncertáljátok s gyűlést tartván, hozzatok végzést; s inkább hamarabb voltáért küldj stafétát.*

A propositiók 5-dik pontjára is várok utasítást. Ide rekesztem Pepihez szóló leveletem; méltóztassál

haladék nélkül elküldeni. Vetted-e verseimet ; és elküldözted-e a példányokat?

Circularis notarius, még nincs. Igen sokan engem szólítottak meg ; de más is vágy a hivatalra. Sajnál-nám, ha vizáلكodás történék. Én részemről nem keresem, de ha a többség akar, leszek.

Írjál, és a megye által is íráss minél előbb. A főispánnak néhány nap előtt írtam. Holnap ismét akarok ; mert ma a királyi felségnek kell udvarolnom. Amely követeknek főispánaik itt nincsenek, azokat a kancellár fogja bemutatni.

Élj szerencsésen édes barátom, köszönts Szuhányiékat, Bálintot s minden tiszti társaimat ; s ne feledkezzél gondot viselni az enyémekről.

Ferid

Voltam a császárnál; igen jó kedve volt; nevetközött.

A kancellárnak jelentettem, hogy van már követ-társam ; de már tudta.

Őfelsége holnap indul Bécsbe. *Botka* és *Domahidy* Antal urak ideérkeztek szerencsésen ; mennek Bécsbe, ellenetek panaszt tenni. Úgy hiszem, már miután az adminisztrátor főispánná lett, későn !

De hiszen annál jobb.

199

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, decemb. 23. 1832.

Édes Zsigám, alig van három napja, hogy relatióm mellett neked is küldöttem levelet. Relatióm mellől a 10. szám alatti beszéd, minthogy a nyomtató még

kész nem volt, kimaradt. Ide rekesztem azt, hogy az aktákhoz csatolhasd. Arról is instrukciót kérek: ha az operatumok rendére nézve szabad-e instrukcióm-tól eltávozni, vagy nem? Itt sokan nincsenek megelégedve, hogy az urbárium áll elől. A diarium dolga circulariter el van végezve. Harminckét censort választottak, kik négyenként vigyének három, három sessiót; s magok is jegyezzék a történeteket, hogy a királyi tábla emberei hibát ne csináljanak. Jegyzőknek választattak Dunán innen Fekete Fer. pozsonyi; Dunán túl Siskovics baranyai; Tiszán innen Bernát Zsigmond ungvári követek. Tiszán túl én lettem. A választáskor senki nem volt ellenem. Most a diétai újság dolga forog; de már két konferenciában, és egy circulusban semmire sem mentünk. A sok oratiótól semmi végzéshez jutni nem lehet. Isten tudja mi leszen belőlünk. Időm nagyon szűken van; azért csak röviden írok. Eötves Miska tegnap érkezett friss egészségben. Botka és Domahidy Antal talán ma indultak innen Bécsbe. Nevetség dolguk, minekutána b. Vécsey főispány lett.

Ő Felsége kérdezte a szatmári püspöktől a restauratiót. — *Audio aliquos occisos fuisse.* — A püspök felelt, hogy hallotta, de bizonyosan nem tudja. — *Tempore pacis,* — mond ismét a Felség, — *non deberet sanguis effundi, sed reservandus esset contra hostes. Ceterum nunc habetis tempus, ad talia anteventenda leges ferre stb.*

Ma a nádor is ilyen formát beszélt Miskának. Az ilyenből ők nem sokat csinálnak. — Hány nemes ember van Szatmárban? — kérde a nádor. — Valami 7000 háznép! — *Quid fit,* — mond a nádor, — *si tanta multitudo cum fustibus cogregastur?* stb. — Ezekből ítélvén, nem nagy vigasztalást visznek Botkáké haza.

Ez ide zárt levélkét küldd minél hamarább Pepinek. A főispánnak ma ismét írtam, a pótolék instrukció miatt is. Csináljatok valamit, nagyon kérek. Házam népét ajánlom. Adieu, köszönts mindenkit; s mindenek felett, ha benn lesz Károlyban, Geőczöt. *Vetted-e verseimet; s elosztogattad-e a példányokat? Mihelyt valami meritoralét teszünk, írni fogok; de választ várok gyakran. Eötvöstől küldött leveled megörvendeztetett. Praesidiumodat ő is dicséri. Csak rajta! Öllelek ezerszer.*

Amit itt a restauratióról írtam, közöld a főispánnal.

200

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, december 28-án, 1832.

Édes, jó Lacim! Nem képzelheted, mint el vagyok foglalva, nem dologgal, de széllyelszóródással. Naponkint kerületi gyűlések vagynak, s ezenkívül konferencia, vagy küldöttség: Egész napom elveszve, hogy tollat sem foghatok: estve tíz órakerülvén haza, csak az éj óráiban lopok annyi időt, hogy naplómát folytassam. Hogy a négy kerületi jegyzők egyike vagyok, bizonyosan tudod; de a pályától nem sokat várok. Mit csinálunk? felelet: még eddig keveset. Az országgyűlési napló ügye elvégeztetvén: a kerületi napló s a diétai újság jöttek szóra. Ez utolsóra nézve sehogy sem vagyunk; a kerületi naplóról azt végeztük, hogy szerkesztessék és — dictatúrára eresztessék. Azonban úgy is lassan megy; legalább még eddig csak a végzéssel vagyunk; csinálni nem csináltunk semmit. A kir. propositiók rende el nem fogadtatott;

a nuncium ez eránt még készülni fog. Ezek vagynak indúlóban :

A *praeferentiálék*.

Külön a magyar nyelv (hogy t. i. az 1805 : 4. is fclülhaladtassék).

A *propositiók* rendváltoztatása.

Még az ifjú királynak kellene, vagy kellett volna, a nyári eset miatt örvendeni : de beteg. Ma miséztek érette.

Ha igen keveset írok, tudni fogod miért? Lesznek talán, kik diétai híreket neked írni fognak. Rápa urat tanultam ismerni s barátságából bírom a szükségéseket. Látlak-e januárban? bár úgy lenne. Csókollak téged, és Josephine kezeit, és gyermekeidet. Adieu. Gondolkodjál rólam ; s írv gyakran, s ne haragudj meg, ha üres leveleket kapsz tőlem. Annál tömöttebb dolgokat fogsz nálam olvasni.

201

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, decemb. 28. 1832.

Édes jó Palim, ma vettem decemb. 19-dikén írt leveled. Nem vala szándékom ezt bevárni ; mert szívem szükségei közé tartozik, hogy neked írjak. De kínaimnak egyik legnagyobbja, időt nem lelhetnem az írásra. Napjaimat délelőtt kerületi ülés, délután konferencia, vagy küldöttség foglalják el ; s midőn estve tíz órakerülök, alig van időm naplómát folytatni. Ez egyetlenegy foglalatosság, amire naponként ráérni kényszerítem magamat ; ebből fogok neked kérdéseidre majd megfelelni, ha együtt

466

leszünk. Fogod látni belőle helyzetemet és helyzetünket, s ítélhetsz.

Verseim? Igenis, én óhajtanám, hogy felőlök gondolataidat leírnád; s lehetetlen, hogy ez örömet nekem meg ne tudd. A nyomtatási hiba? Megelégszem e részben mindennel, amit jónak találsz. Nem tartod hasznosnak a kihirdetést? Félted a kiadó és birtokos hitelét? Úgy lehetne talán a második kötetbe toldalékul a nyomtatási hibákat kiadni. Vagy amint jónak látjátok.

Nagy baj, hogy második kötetem nem készülhet. Nagyon el vagyok foglalva, azonban ki tudja, mit ad a sors? Leszem az üres időt és fogok dolgozni.

Az országgyűlésnek elején vagyunk. Meghatároztuk, hogy az országgyűlési naplón felül kerületi naplónk is legyen. De ez nem nyomtatni, csak diktáltatni fog. Isten tudja, mi lesz belőle. A királyi feladások rendét nem fogadták el. Meglássuk, mint fejlik ki a dolog.

Jegyzőkké választottak: Fekete pozsonyi, Sis-kovics baranyai, Bernát ungi, és a szatmári első követ. A pálya nem látszik nagyon kívánatosnak. Sok időt ragad el, s kevés jóra-juthatást ígér. Adieu, Borcsád kezeit csókolom; gyermekeidet ölelem. Ily rövid levélkével a lehetőségig gyakran foglak kínozni; hosszakat nem várhatsz. Öllelek százszor és ezerszer.

DÖBRENTAI GÁBORHOZ

1832.

Tegnap kezembe akadt . . . (Így kezdődik *Angyal összkiadása X. kötetében, 55-56. l., Kölcsey egyik, Döbrenteihez írt levele ; ez közelebbi vizsgálatra az 1832. jún. 1-én írt levél részletének, a 3. bekezdésének bizonyult : kiadványunkban a 178. számon, 434. lapon hoztuk ; az eddig önálló levélként ismert töredék közlése tehát felesleges. A szerk.)*

203

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, január 8-án. 1833.

Karácsonyban írt leveledre, édes jó Lacim, csak ma van időm válaszolni. Az innep másod napján volt kerületi ülésünk óta folyó hó 5-ig csak küldöttségben dolgoztunk. Ez sok időt elfoglalt. Ötödik óta minden nap kerület vala, s négy napi vitatás után elvégeztünk :

1. Egy izenetet a főrendekhez, hogy izeneteiket magyarul írják.

2. dt. a magyar nyelvnek az 1805 : 4. alól felszabadításáért.

3. Ezen tárgyban egy deák felírást.

4. Izenetet a diéta Pestre viteléről.

5. Ezen tárgyban deák felírást.

6. 7. A dankadressedet izenetképen, és deák felírásban.

8. A praeferentiálékat.

Tőlem vagynak az 1., 2., 3., 4., 5. és a 8-dik szám alattiban az egyesített 2. és 3. pont. Ez egy hosszú, diplomatikai dedukció Erdély és a Partium eránt. Ma referáltam, s minden változtatás nélkül nagy helybenhagyással fogadtatott. Néhányan személyesen megköszönték. Bár egyebütt is hasonló hatást tenne az. Erdély sorsa nagyon szívemen fekszik; hiszen az én anyám erdélyi volt. A munka végét ide írom: Duae tantum reperiuntur in orbe terrarum Patriae, se mutuo germanas nuncupantes, arctissima quondam in Sacra Regni corona unione connexae; moestisque diu, successu temporum, separatae casibus, in gremio Suae Mtis sibi invicem reddi postulant; inconcussâ fide animatae, reunione feliciter peractâ, se sibi invicem animum, dignas autem paterno Regi reddituras esse gratias.

Ebből láthatod, hogy engem a diplomatia még poetai fenségemből egészen le nem szállított. A főrendeket felszólító izenet vég sora ez: kiknek ősei vért ontottak *a hazáért*, azok az előttek ismeretes nemzeti nyelvet kebelökbe ismét visszafogadják *a hazáért*. A refrain nem rossz, s ha Kisfaludy volnék, utána tenném: *de bizony mind jó az eb . . . a*.

Palinak múlt héten írtam; s mivel nagyon gyakran nem írhatok, légy jó neki e levélkéből valamit párban küldeni. Egy levelét már vettem; s reá válaszoltam is.

Josephine kezeit, s a lánykákat csókolom, Helmecczyt, Vörösmartyt, Bajzát ölelem. Schedelnek kívánok a keresztelőhez sok szerencsét. Grófoddal találkozom; egészséges és vidám. Adieu! Imádkozzatok érettem.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, jan. 12-dik, 1833.

Édes Zsigám, dec. 27-én írt igen kedves leveledet három napja, hogy vettem. Ma estve tíz óra után lophatok időt, hogy válaszoljak. Főispánunknak írtam már kétszer; reméllem, hogy utóbbi levelemet közölni fogta veled is. Beszédeket kívánsz? Édes barátom, oly embertől, ki reggel, mihelyt felöltözik, vagy országos vagy kerületi ülésbe, vagy küldöttségbe megy, ki onnan két órakor szabadulván, ebédnél újra vagy küldöttségbe vagy konferenciába fut; ki estve tíz órakor kerül haza, s még azonfelül jegyzői tollat visz, s az ég tudja, még mit mindent, oly embertől mondom nem sokat lehet várni. Azonban, hogy tudd, mennyire szeretlek, íme küldök két rövid beszédet. Nem igen jók; de nem is igen rosszak. Mindenesetre megbizonyítják, hogy kedvedért örömet teszek, amit lehet.

Országos ülésünk karácson előttől fogva folyó hó 10-ig nem volt. Karácsontól egy egész hétig szüntelen deputatióban valánk; mert nekem mint jegyzőnek, minden deputatióban ott kell lennem: azután egész január 9-ikéig mindig kerületi ülések voltak. Készítettünk:

Egy üzenetet a Fő RRhez, hogy velünk magyarul levelezzenek.

Egy üzenetet és felírást, hogy a diéta Pestre vitessék.

Egy üzenetet és felírást, hogy a repraesentatiók és törvénycikkelyek, valamint a kir. *resolutiók is csak magyarul készüljenek.* — Ezeket mind én írtam.

Egy üzenetet és felírást a kir. propositiókra írt Bernát.

A praeferentiale gravameneket többen készítették. *Én az Erdély és a Partium visszakapcsolása felől való gravament dolgoztam. Nagy munka, melyben a tárgy egész kiterjedésében van kidolgozva. Ez a munka nekem szerencsét csinált; mert nagy hatást tett.*

A magyar nyelv és diéta iránti irományok már az országgyűlésen (január 10-dikén és 11.) keresztül mentek. A királyi propositiókra való felírás tegnap vétetett fel először. Nagy volt a kérdés. A circulusban a többség azt végzé, hogy a kereskedési tárgy elől, azután az urbarium és commissariaticum vétessék fel, s együtt terjesztessék sanctio alá. De sokan voltak, kik az urbariumot akarák elől, különben abban megegyezvén, hogy sanctio alá együtt terjesztessenek. A commercialisták abban tarták a haza boldogságát, ha a kereskedés elől lesz pertractálva, mert különben, ugymondának, ezen tárgyból semmi sem lesz. Az urbarialisták attól félték, hogy a statusok táblája a maga popularitását veszélyezteti, ha az urbariumot legelől nem fogadja el. Így a kérdés az országos ülésben újra nagy vitatás alá jött, s kétnapi vitatás után az urbarialisták csakugyan győztek. E szerint a nuncium ismét visszajön a circulusra; s éppen az én praesidiumom alá; mert holnaptól fogva a praesidium *Vas* és *Szatmár* lesznek.

A Fő Rendek elfogadják-e a magyar üzenetváltásra felszólító nunciumot? Kétséges. Némelyek azt mondják, igen. *A mi orátorunk már ma magyarul köszönté a Fő Rendek tábláját új esztendei üdvözléssel; a T. Rendek táblájánál gróf Cziráky (különben nagy deák) magyar beszédet tartott. Még egy üzenetünk sem küldetett által a Főtáblához.*

Még más újságunk is van. A nagyon lenn ülő vgyék már régen panaszkodván, a múlt országgyűlés követ-

kezésében a nádor bizonyos terveket készíttetett, mik szerint az üléseket jobb módon lehetne szerkesztetni.

Sok tanácskozás után egy új terv jött világosságra ; mely szerint a papság a harmadik asztaltól a királyi tábla felé (melynek helye megnagyobbúl) fog huzódni, s az üresen maradt asztalhoz azon vármegyék mennek által, melyek nagyon lenn ülnek. Ezen tárgy is már circulariter el van végezve ; de még országos ülésben nem forgott.

A religio dolgában (intuitu articuli 26 : 1790) küldöttség van rendelve ; de még ez a maga üléseit el nem kezdheté.

A diárium nagyon nehezen indul ; még csak hat ív kész, acta egy sem.

Az Országgyűlési Újság dolgát régen próbálgatjuk circulariter. Semmire sem mentünk egyébre, hanem hogy a circulusoknak legyen diariuma s az diktáltasék. Hanem a 10-ikben Nógrád részéről az országos ülésben az Újság ismét proponáltván, nagy tűz lett, s ezen gyűlésben kivívtuk :

1. Hogy a Fő Rendek szólíttassanak fel, hogy ők is tartsanak naplót.

2. Hogy újság legyen, mely a naplókönyvből adjon kivonatokat, s a repraesentatiókat és kir. resolutiókat közölje.

Már hát a tárgy ki van víva ; csak az a nagy kérdés : hogyan kezdünk hozzá? Három napja, hogy egy nagybecsű barátommal dolgozunk, de még hátrább vagyunk mint valánk. Barátom, keserves dolog valamire menni. Egyetértés nincs ; kapacitálni nem lehet. Sok mindent írhatnék neked ; de a levél keveset tűr. Nem bizonyos, ha fel nem bontják-e? Annyit mondhatok, hogy üléseink zajosak. Ma minekutána az urbárium győzött, s a conclusum kimondatott, majd hogy

hajba nem kaptunk. Kikelések, megtámadások, s szóharcok valának, és lárma szertelen.

Én ma és tegnap hallgattam ; de 10-ikben egyike valék a legharsogóbbaknak. Az ég könyörüljön rajtunk.

Csak azt várom, hogy a propositiókra menő nunciium s a praeferentialék végkép megállíttassanak s a nyomtatványok jőjjenek kifelé, azonnal fogunk ismét hivatalos relatiót tenni. Most még sehogy sem vagyunk. Köszönöm, hogy Pepinek levelemet megküldéd, ide zárok most is egyet. Geőczöt, az öreg Szlélekyt, Urayt, s több tiszti társaimat, és Mátay kollegát tisztetem. Többeknek s mindenek felett Geőcznek írnék s Szlélekynek válaszolnék, csak időt nyerhessek. Igazán mondom, annyi dolgom, mint otthon a legszorgosabb gyűlési napokon. Öllelek ezerszer, írj minél többször. Eötves a múlt héten beteg volt, már nincs semmi baja. Egy kicsinyt únja magát.

205

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, január 28-dik, 1833.

Édes Zsigám, itt küldünk a diéta meneteléről egy rövid jelentést ; s mivel a diétai acták nagyon szűken jőnek kifelé, az irományokat kézirati másolatokban csatoltuk hozzá. Láthatjátok, hogy lassan haladunk. Az urbárium első cikkelyéből három nap csupán 6 §-t tudtunk elvégezni. Így a kilenc operatumot legalább egy negyedrészt század alatt végeznők el. A főrendek magyar nunciiumait kevés napok mulva küldöm. Ma a kerület a praeferentialékre s kir. előadásokra készült főrendi izenetet vizsgálta meg ; s nagy egyetértéssel

473

maradt a magáé mellett. Még ennyi erőt, mint ma, nem láttam. Ha így tarthatna, lehetne valamit remélni. *Írnék holmit, de nem tanácsos. Már sok levél elveszett.* De annak idejében sok szép dolgot fogsz nálam látni, amit másutt nem találsz. Egy rakás musikalét vett Nagy Náci számodra, miket (ha a csomó nagysága engedi) az acták mellé rekesztetek. Fizettem érettök 6 pengő frtot.

Pénzünkkel a jövő hónapban talán megérjük; de szükség, hogy előre gondoskodni méltóztassál, nehogy véletlenség történjék. Utolsó levelemre még nem vettem tőled választ. Óhajtottuk volna, hogy a kir. propositiókra nézve kért utasításokat is jókorabb kaphattuk volna; de a főispán úgy írja, hogy gyűlést csak tartotok. Botka és Domahidy urak mégis Bécsben vannak. Úgy suttogják, commissio fog rátok menni. Én azt mondám reá: jó! akkor kivilágosodik, hogy a hűnösök a panaszlók. Azonban még bizonyost nem tudok. Az ég árassza rád áldásait! Tiszti társaimat köszöntöm; az öreg *Szeniléleky* bátyánknak vidd meg tiszteletemet. A napokban válaszolok neki. Mint folynak a napok? Samu testvérem leveléből tudom, hogy karácson után Pepit meglátogattad. Kérlek, gondodat házamról ne vedd le. Vetted-e utolsó (január 12. d.) leveletem? s benne a kivánt beszédeket? Öllelek édes barátom!

206

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, január 28. 1833.

Édes jó Palim, ismét félnem kell, hogy leveleimet idejében nem veszed. Utolsó levelemre mindeddig

474

nem válaszoltál. Tegnap Hartlebentől vettem levelet, a második kötetet sürgeti. Ez baj. Mit csináljak én itt, hol annyi, s oly sokféle elvonatásom van? Azonban csak próbálok valamit. Addig is a nálad maradt beszédek cenzúra alá adhatnád, s onnan Hartlebennek. Cselekedd ezt édes Palim ; ha másolatra lesz szükség, tétessék azt költségemre. Semmi esetre bizonyosan nem tudhatom, ha lehetséges lesz-e nekem a kötetet innen elkészíthetni. Az az ember az én környülményimet nem tudja ; nem tudja, hogy délelőtt gyűlés, délután konferencia, s éjjel írás. Azonban amit tehetek, teszek. Diétánk lassan foly. A főrendektől magyar izeneteket kaptunk. A diéta Pestre tételét ők is kívánják ; de egyéb kívánságainkba nem igen egyeznek. Ebből tusa lesz. A mai kerület keményen viselte magát ; nem engedett egy hajszálnyit is. Az urbariumba a múlt héten kezdénk dolgozni. Három nap végeztünk hat §-t, mintegy 25—30 sort ! Képzelheted a haladást. Bár feljőnétek édes Palim ! Sokat mutathatnék, amit azóta írtam ; s valami olyat, amit bizonyosan nem vártál. Rándulj be Pestre, s végezz Hartlébennel. Én minden üres óráim neki fogom áldozni. A múlt napokban gyengélkedtem, gonosz hurut s nátha-hideg ! de oly mértékben, hogy nagyon öszverongált. Egyébiránt szép telünk van, csak te itt lennél. Bártfayt úgy hallom, hogy jön. Ölellek Borcsáddal együtt ; írd minél előbb, s minél gyakrabban. Hiszen te diétai notárius nem vagy.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, február 3-án, 1833.

Édes Zsigám, kedves barátom, Pepi is írja, hogy meglátogattad, s hogy a kis fiam betegsége miatt írtál dr. Tamásinak. Köszönöm édes barátom! könyörgök, méltóztassál őket ezután is figyelemben tartani. Mész-sze vagyok, bajaikon nem segíthetek; s ha te nem vagy, alig tudnám őket valakinek ajánlani.

A megyének január 28-án írtunk. Dolgaink lassan folynak, az országos ülések ritkák, s az első hetekben csak küldöttségben dolgozván kerületek sem valának. Ez az oka, hogy az első jelentés óta egész az említett határnapig nem írtunk. Január 30-dikán ismét egy csomót küldöttünk, napkönyvi ívekkel s musikalékkal. Előbb, mint e levelem hozzád ért, bizonyosan vetted mindegyiket.

A dolgok most így állanak. Az urbáriumot (minek első cikkelyéből három nap csak 6 §-t végezhattünk el) félbe kellett szakasztanunk, hogy a főrendi válaszokat felvegyük. Mennyiben voltak ezek kedvezők, mennyiben ellenkezők, relatióinkban megírtuk. A kerületi ülések kemény oppozícióval fogadták a válaszokat, s állhatatosan megmaradtak.

1. a mellett, hogy az előleges sérelmeket a királyi előadásoktól el nem választják.

2. hogy az operatumok először megállapított sora és a junctim mellett megmaradnak.

3. hogy a nyelv ügyét repraesentálni fogják. Most a renunciumok megvizsgálásáról foly a szó; még keresztül nem mentek egészen. Ha végők lesz, küldeni fogjuk. A circolare diariumot már kezdék egyszer

diktálni. De még az első hét sincs egészen diktálva. *Az ifjúság általán fogva szorgalommal nem ír. Már egyszer mint jegyző, a praesidium által szólítottam fel őket.*

Azalatt, míg a tegnap s ma vizsgáltatni kezdett nunciumok dictatura alatt voltak, a 7. §-t (Urbanium Art. 1.) vettük fel. Ez a telek szabad adhatásáról szólván, igen fontos ; de egyszersmind, az ország mostani körülményeihez képest csiklandós. E miatt konferenciákon próbáltuk a többséget kitudni, hogy az megtudatván, nyilván tartandó kerületben ne többé principiumokról, hanem csak a §. redactiójáról legyen szó. A többség ki is tudatott, az a szabad adásvevés mellett álla ; el is határozatott, hogy tehát erről debattirozni sem fogunk. Mind hijában ! A praesidium emlékeztette ugyan a kerületeket e határozásra ; azonban a pozsonyi követ a principiumot vitatni elkezdé, és a többiek utána. Két egész nap folyt a tusa ; még pedig oly dolog felett, mely már szavazati többséggel eldöntetett ; miről minden ember tudta, hogy megáll. — Isten tudja ez úton mi lesz belőlünk. Az én enun-
ciatióm, ha jól jut eszembe, így vala :

Ha itt, tek. kerületek, valamely kérdésnek, valami principiumnak kifejtéséről, s abból következő meggyőződésről lenne szó, én is felvenném a fonalat, mit sok, előttem szóló érdemes követek letettek ; s előadnám okaimat, mik arra vezéreltek, hogy így és ne másképp gondolkozzam. Azonban, itt oly tárgy forog fenn, mi felett a törvényhatóságok, már az országgyűlés összehívataása előtt, állandó határozásokat tettenek, miket többé semmi védő vagy ellenző vitatás meg nem változtathat. Ennél fogva, úgy hiszem, nem fogok éppen rosszul cselekedni, ha okaimat magamnak tartván, egyedül szavazatomat jelentem ki, mely így

vagyon : küldőim meghagyták, hogy a kéz alatti § felolvasott sorai mellett egész kiterjedésökben maradjak ; tehát maradok.

Ez egy kis próba az én diétai ékesszólásomból ; telik-e benne kedvetek, vagy nem, ti lássátok. A héten a főrendek nunciумait ; a circularis feleletekkel együtt le fogjuk küldeni. De könyörgünk, farsangi mulatságaitok közt, el ne feledkezzetek rólunk.

Nagyon félek, tudósításod után, hogy a januarius 28-ki közgyűléstek ránk nézve semmi kedvezést nem eszközlött. Pedig ha valaha, most kellene iparkodni.

A pesti újságoknak a diétai hírek közlése meg van tiltva ; csak az országos ülésekről közölhetnek holmi silányságokat, a pozsonyi újságok vezérlése szerint, melyek itt közvetlen a personalis felvigyázása alatt állanak. A mi diétai újságunkból egy parányi kivonat lett az országos napkönyvből. Ez is nehezen indul útnak. A terv, miszerént az szerkesztetni fog, már régen készen van nálam ; de csak holnap fogom a küldöttségnek referálhatni.

Az 1790 : 26. törvénycikkelyre nézve kiküldött deputatio is már készen van. Az általa készült nunciум még kerületen csak felolvastatott, de nem vizsgáltatott. Küldeni fogjuk a többekkel együtt. Ezt Siskovics dolgozta. Én, mint kálvinista ember, nem akartam belevegyülni.

Dolgom sok ; mert könyvárusom is sürget ; mint jegyzőnek és követnek is külön kötelességeim vagynak. Legtöbb időt elvesz a sok konferenciázás ; pedig sokszor minden haszon nélkül. Nehezen gyalulódnak együvé.

Feleséged adressze alatt küldöm e levelet. Isten áldjon meg minden javaival. Urayt, Szirmayt, Mátayt, Lencsést, Ujhelyit és Szuhányiékat köszöntöm. Mint

vagytok a notariával? Ki van-e már egészítve? Adieu, édes barátom!

Botkáékról Eötves Miska levelét eddig vetted; én tehát erről nem írok. A főispánnak írtam valamit rólok.

208

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, február 8-án, 1833.

Édes, jó Lacim, kevéssel azután, hogy január 12-kén írt leveledet az újságredactio iránti fájdalmas hírekkel vevém, azt hallottam Wesselényitől is, Rápától is, hogy te ide jövendő leszesz, mégpedig együtt Helmeczyvel; s minekutána én ezerszer inkább szerettem volna, ha neked holmit és sok mindent élő szavakkal adhassak elő, áhítózza és várva vártalak. De íme a februáriusra rendelt igazgatótanácsi ülés megtörtént, s te és ti nem jelenétek meg; ami nekem a bizonyos remény után keserű veszteség lön. Mit van már most tenni, mint újra tollhoz és papíroshoz folyamodnom? Teszem azt, de jól és mélyen érezvén, mi-képpen az írás egész mestersége, vagy művészete, vagy aminek akarod, nem egyéb az élő beszélgetés nyomorúságos szurrogátumánál; és pedig a szurrogátumok, mond valamely leopoldvárosi színdarabban Venus asszony, mindössze sem érnek semmit is.

Bizonyosan hallád, hogy miután az első hetekben kovácsolt, pörölyözött, forrasztott és foltozott üzeneteket és felírásokat a főRRnek általküldöttük, az urbáriumhoz kezdünk; és hét napi keserves munkával hetedfél §-t az első cikkelyből dicsőségesen el is végez-

tünk. Közbe jöven a főrendi válaszok, ezeknek estünk, s darab idő óta a viszonzüzeneteket készíttetjük exempláris makacssággal, mert tudnotok kell, hogy hajszálat sem engedünk. Az 1790 : 26. törv.-cikkely sérelmei, s a nagy napkönyvből készülendő kivonat is felforogván, ezekre nézve is a múlt napokban készítettünk irományokat : az elsőre üzenetet és felírást, másakra a szerkesztetőnek és felvigyázóknak útasítást. Mindezekhez járult még egy üzenet és felírás a királyi lak hazánkba tétele felől. Tőlem vagynak : viszonzüzenet a magyar nyelv ügyében. Con amore dolgozva, és fogadva. Dto a pesti országgyűlés iránt néhány sor, az említett útasítás, a királyi lak iránti irományok (!), és az előlegeseket illetőleg, jegyzet az erdélyi ügyben. A királyi lakon kívül a többiek a mai országgyűlésen mind beadattak ; s a dankadresseset, az előlegeseket, pesti diétát s a nyelv ügyét illetők a hatalomszó : *maradjon* segédével keresztül is mentek. Most a fő-tábla fiai fognak rajtok tusázni.

Mindezekből látod, hogy előre lassan megyünk. Különben minden glosszáktól megtartóztatom magamat.

Ma húztam vissza Csomaynak a múlt diétán a hadpótlásra nézve tett nyilatkozását. Vége így hangzott : Annálfogva én Kölcsey Ferenc, Szatmár vármegye országgyűlési követe, az 1830-diki országgyűlés napkönyvének 158. lapján álló, s előbb említett nyilatkoztatást, küldőim meghagyásokból és nevökben, ezennel visszahúszom, megsemmisítem ; helytelennek, törvénytelennek, megyém akarátja és jóváhagyása ellen mondottnak lenni kinyilatkoztatom ; s e visszahúzást, megsemmisítést és nyilatkoztatást tiszta, világos, félre nem magyarázható szavakkal e jelen országos ülés napkönyvébe igdatni kérem és kívánom. — Ist das nicht recht protestirt?

Hartlebennel meggyűlt a bajom. Minap rám írt, hogy második kötetemet küldjem. Én azt íram, némely beszédeimet Szemerénél tettem le; azokat cenzuráltatnák, s én igyekezném innen többet is leküldeni. De jó volna talán, ha meglátogatnád azt az urat, s magyaráznád egy kicsinyt nékie: mi az a kerületi jegyző? Én a lehetőségig teszek mindent; dolgozgom is számára; de mindenesetre tudni kell azt nékie, hogy most nem bennem a hiba, ha terminust szorosán nem tarthatok. Palival levelezésem lassan foly. Nem tudom mi Isten csudája, minden protestációi ellen is Kerepesre küldözgetik leveleimet, pedig utcát, házat, numerót, házmestert, mindent felírok, hogy Pesten adják be. Most is úgy tettek levelemmel, s én ennél fogva oly messze állok tőle, mintha Párizsban és Pesten lagnánk. Neki is írtam Hartleben miatt. Kérlek gondoskodjatok e tárgyról. Én két hét alatt ismét küldök beszédeket a 2-ik kötethez; úgy vélem azokat csak hozzád kellene útasítanom. Rápát meg fogom tudakozni. Te mind Palihoz, mind Hartlebenhez közel vagy.

Josephine kezeit s a kedves lyánykákat csókolom. Öllelek édes Lacim. Ne légy bosszúálló, azaz, ha sokáig nem feleltem leveledre, te válaszolj gyorsan. Adieu!

209

SZEMERE PÁLNÉHOZ

Pozsony, február. 8-d. 1833.

Édes jó Borcsám!

A mi Palink cimboraságában írt levélkét annál nagyobb örömmel vevém, mennél inkább nyugtalaní-

tott, hogy leveleimre Palitól választ nem nyerhettem. Iszonyú dolog az a Kerepesre küldözés! Mi ellenséges démon veti itt magát útba a mi levelezésünknek? Én Palinak már háromszor írtam, mint napi jegyzékeim mutatják; s legközelebb január 28-dikán. Hartleben rám írt, hogy a második kötetet készítsem. Felelém, miképpen Palinál hagytam egy csomó beszédet, hogy cenzúra alá mehessenek; s kértem írniak meg, mennyit fognának azok nyomtatásban tenni, hogy ahhoz képest innen többet küldhessek. Egyéberánt megírtam Hartlebennek, hogy én kerületi jegyző lévén nagyon el vagyok foglalva; s ne várjon tőlem nagy pontosságot. Magam ugyanakkor írtam Palinak a 28-diki levelet. Ohajtom tudni minél előbb, ha vette-e? Én itt dolgozom Hartleben számára, s két hét alatt bizonyosan küldök valamit, hacsak Bártfayhoz alkalmat lelek. Azért könyörgök, méltóztassatok ott tudakoztatni annak idejében.

Életem, édes Borcsám, nem irigyleni való. Százfejtű kritika alatt nyögni, még amellet meggyémnek, Hartlebennek dolgozni, és saját napkönyvemet is vinni — sok elfoglaltatás. De sok a bosszuság is. Annyi hiában való törekedés, annyi feldúlt remény, annyi vívás, s vívás után a koszorúnak új veszélybe süllyedése. — Nem, kedveseim, ezt egyforma hideg nyúgalommal tűrni nem lehet. És az a hidegség, az a csácsogó, mozgó, nyugtalankodó és — mégis fagyos természet! Volnátok csak itt, hallhatnátok csak, amit eleven szóval beszélnek; amit éji óráimban írt naplóból olvasnék! — De látni fogjuk egymást, s bárcsak itt volna a tavasz, hogy vagy én Pécelen keresztül haza, vagy ti ide juthatnátok. Pepiéket is szánom. A fiam sokszor és keservesen sír; beteg is volt reumás hidegben, december végén. Ez mégis szenvedés, és miért?

Nem merem mondani a hazáért. Mert azért halni sem volna keserű.

Lassan, igen lassan haladunk. Az urbáriumból hét kerületi ülésben hetedfél §-t végzénk, alig negyven sort! Legközelebb a főrendi tagadó válaszokra feleltünk — tagadólag. E tagadó helyzetben még eddig legtöbb erőt láttam kifejleni. Marad-e az erő soká, marad-e végig?

Ma ismét országos ülés volt, beadtunk:

Viszon izenetet a Dankadresse tárgyában;

dt. Az előleges sérelmeket illetőleg. Ebben az erdélyi pont ismét tőlem.

dt. A magyar nyelv ügyében; tőlem.

dt. A pesti országgyűlés tárgyában, tőlem, de ez kicsiny. A főrendek e tárgyban velünk egyetértettek; s csak két szóról volt kérdés.

dt. A protestáns ügy sérelmeire nézve.

Felírást ugyane tárgyban.

Utasítást az országos napkönyvből készülendő kivonatra nézve; tőlem.

Ezekhez jönnek még ugyancsak tőlem egy izenet és felírás a királyi laknak az országba általtétele iránt.

A főrendek magyarul válaszolgatnak; ennyit nyertünk eddig. Pali csudálkozni fog ha írom, hogy a főrendi válaszokban rény, elv, s az ég tudja mi minden új szó van. De magam sem maradok hátra, szavainkat egymás után tálalgotom nekik.

Remélem, Pali beteg nem lesz többé s nekem szorgalommal írni fog, s Hartlebennel végezend. Az ég áldjon meg benneteket minden jóval, széppel, és kívánatossal. Emlékezzetek gyakran rólam s higgyétek el, soha sem volt nagyobb szükségem reátok s házam népére mint most. Vagynak pillantatok, midőn bánom a pályát, melyre léptem. Adieu édes jó Borcsám, édes jó Palim. Jennyt és Bertit ölelem.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, febr. 10. 1833.

Édes Zsigám, szeretetreméltó barátom. Folyó hónap 3-dikán írt leveletem, intésed szerint feleséged címe alatt küldöttem, és sok minden országgyűlési apró hírekkel megtömtem. Nyugtalan vagyok tudni, vetted-e? Nem szeretném, ha eltévedt volna. Eddig bizonyosan vették a musikalékat is, miket január 30-án országgyűlési napkönyvvel együtt küldöttem. Ma ismét küldök a megyének jelentést egy nagy csomó részint kézirati, részint nyomtatványi actával, s egy rakás napkönyvvel. A circolare diariumból még nagyon kevés van írva, ezt tehát csak későbbben küldöm. Mik folynak itt, a jelentésből, mely napról napra van írva, által láthatod. A régibb acták közt, mik voltak tőlem, megírtam. A viszonzüzenetek közt enyém 1., az előlegeseekben az erdélyi pont, 2. a nyelv ügye, 3. pesti diéta, 4. és 5. a királyi lak iránti üzenet és felírás. *A nyelv ügyében irottat enthuziasmussal fogadták. A királyi lakra nézve temérdek küzdést kellett kiállanom ; s ez annyival rosszabbul esik, mert az egész tárgy kedvem ellen van, és csak sok unszolásra vállaltam fel.*

Botkáék eddig otthon vagynak. *Eötvessel* együtt úgy hiszem mindent megírtunk, ami rájuk tartozott. Most csak annyi írni valóm van, hogy a nádortól levél ment Domahidy után Bécsbe ; de már ott nem lévén, a levél visszautasított Pozsonyba a vendégfogadóhoz, hol szállva volt. Azonban már akkor innen is elindult haza felé ; s így a levelet hozzám hozták, hogy mondanám meg, hova kell utasítani. Én Nagy Károlyt írtam rá, s mondám, tegyék postára ; s egy-

szersmind kénytelen valék a vendégfogadói kellnernek, ki a Bécsből visszatéréskor a levelet kiváltotta, 12 C. krajcárt fizetni. A veszteség nem nagy; de nem tudom, ha azon levél nem a ti felírástok követeztében küldetik-e? Otthon utána járhatnál. Azok az urak itt azt mondák, hogy kancellárius gr. Reviczky Domahidyt szabadabbá tette, addig mulatni Bécsben, meddig kedve lesz. Botka a fiát itt hagyta; de nekem, noha maga volt nálam, egy szót sem szólott felőle. Én ez ifjút még nem láttam.

Január 28-ki közgyűlésteből mindeddig semmit sem vettünk. Mégis iszonyú baj ez a lassú levelezés, mely N.-Károlytól Pozsonyig foly. Bár csak Pestre tennének bennünket. — Utasításom nyomán a Csomay enunciátióját, mely az 1830-ik országgyűlés napkönyvének 158. lapján áll, a 8-diki országos ülésen húztam vissza. *Őt nevén nem neveztem.* Itt sok akkori követ tagadja, hogy azt mondotta volna. Az ég tudja! Annyi igaz, hogy e világon sok ember szenved bűntelen.

Válaszolj minél előbb édes Zsigám! ajánlom házam népét, melynek eddig is hűen viselted gondját. Valamelyik levelemben írák, hogy előre gondolkodjál pénzről számunkra. Mert megtörténhetik, hogy márciusban már megfogyatkozunk.

A főispántól több ízben vettem levelet, s legközelebb e hónap 2-án válaszolék. Adieu, édes Zsigám, öllelek!

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, febr. 15-én, 1833.

Édes Zsigám, szeretett barátom. Február 2-án írt leveled a jan. 28-iki közgyűlés irományaival együtt nagy örömmel vevém. Panaszkodol, hogy nem írok. Való, hogy január 12-kétől 28-ig, sem neked, sem Pepinek nem írtam; mert részint egy hétig tartott igen-igen gonosz catharus, részint az a miatt elmulasztott dolgaim kipótolása nagyon eltartóztattak; de január 28-dika óta ez hozzád negyedik, Pepihez pedig mai napról ötödik levelem. A megyének írtunk 28-ban, relatió nélkül napkönyvet küldénk 30-ban, ismét relatióval csomó írásokat és nyomtatványokat folyó hónap 10-dikén. Ma írunk ismét, s a kerületi diarium első hetét küldjük. Kancellistáimra is rájok parancsoltam, hogy írjanak.

Leveled a perszonálissal való öszvekapáson kezdődik. Azt az egész híres gyűlést megoldvashatod a 10-ki (január) napkönyvben. A diétai újságról vala szó; nekem és a követek nagy részének utasításaink lévén, kellett szólanunk. A perszonális sokáig hallgatott; s egyszer felállván ostromlotta kívánságunkat, még pedig rossz okokkal; azt az iszonyú hibát is követvén el, hogy a cenzura kérdését (amit pedig minden követ, mintha öszvebeszéltek volna szerényen kikerült) erővel a vitatásba hozta. Természetesen sokan feleltek neki; s minthogy nekem az újság utasításomban volt, nekem is kellett felelni, s feleltem, a cenzúra kérdését elmellőzvé, egyenesen az újságra nézve. Feleletem nyomorult töredékét (mert nem elég jól van felfogva) az említett jan. 10-ki ülésben láthatod. Én őt nem

bántottam magát ; nem is volt oka haragudni érette ; nem is haragudott ; hiszen azóta kétszer is ebédeltem nála ; mint kerületi praeses pedig legalább hatszor voltam relatión. A hír csak azért terjedt el, mert 1. az első országos ülés volt, melyben a perszonális a státusokkal megmérkőzött, s az ilyen első ülés mindig a legnagyobb figyelemmel vétetik ; hogy belőle jövendölhessék : mint fog bírni a perszonális a táblával?

2., *Az én beszédem* (mert ritkán szólok, s olyankor nagyon várják) *nagy elevenséggel fogadtatott, felkiáltásokkal háromszor-négyszer félbeszakasztott. Nem mintha valami különös lett volna ; de az opposíció örült, hogy a praesidium veszt. És vesztett, édes barátom !* Azon 10-diki ülés minden tekintetét semmivé tette. Azóta, amiben a státusok a circulusban meg tudnak egyezni, az országos ülésben többé vitatás alá sem jön. Akármit kezd a perszonális ; kiáltják : maradjon ! s vége mindennek.

Az 1830-diki actákat és naplót ami illeti ; én mindjárt feljöttemkor kérdőre vettem a könyvnyomtatókat ; de azt állítják, hogy a példányokat Debrecenbe Csáthynéhoz már régen leküldötték. Írtam Csomaynak ez iránt ; egyébre nézve magam számára hozattam a nyomtatóktól egész példányokat. Ha megkerül a megyéé, akkor ezeket visszaadom ; ha nem kerül, akkor haza viszem.

Relatiómra adott végzésteikkel nem igen merek itt dicsekedni. A pesti hidat ami illeti, az arra tett végzéssel nagyon meg vagyok elégedve ; a vám és révfizetést az egész országra nézve ami nézi, azt kivihetni nincs reménységem. Azonban annak idejében próbát teszünk. Ha a pesti hídra nézve kivihetnők : akkor ki lehetne vinni hogy akárhol az országban valami társaság össze

áll, és hidat, vagy útat, vagy csatornát csinál, vámfizetés által segítessék ki költségeiből, azon módon, mint a pesti javallat. Ez nem lenne rossz; minden megyében lehetne utánozni.

A kapacitást csak meg lehetett volna adni; de ha ezt sem adták meg, akkor a domestikát még kevésbé lehetett várni. Tudom, rajtad nem mult; az ifjú Nagy Károly írta is, hogy harcoltál. De édes barátom sokat kell még nekünk odahaza is, itt is harcolni, míg utoljára, talán félszázad után, a szikra egyszer csak fellobban.

Egy van, ami nagyon elakasztott; hogy t. i. az országgyűlési napi bért csak ezen diétára vállaltatok fel felében. De az országos munkálatok sorában a publico-politicum operatumban általánosan is minden ezután is következő diétákra fogadta el Szatmár-vármegye a napi bérek felét a nemesség által fizetendőnek. Ezt vagy elfeledtetek; vagy megbántátok. Ez iránt a megyének írni nem merek, míg tőled felvilágosítást nem veszek. De könyörgök, ha lehetséges, ne engedj visszalépést. Amit már egyszer kivívtunk, maradjon kivíva.

A küldöttség, mely a királyi házat köszönteni volt, Bécsből visszajött. A nádor tegnap délelőtti tízkor érkezett, s már tizenegykor a főrendekkel ülést tartott. A mi viszonzüzeneteinket (mind megküldöttem azokat) rostálgatják. Ma is ülést tartanak; engedni nem igen hajlandók; s az ég tudja: mi lesz? A dolog nagyon húzódik.

Mi amióta üzeneteinket elvégeztük, az urbáriumhoz nyultunk ismét. Az első artikulust tegnapelőtt elvégeztük. Tegnap a másodikat kezdték, s ma folytatták. A principiumok még eddig mind megállottak az országos küldöttség munkája szerint; csak a ki-

tételekben vagynak változások. Mihelyt az illető jegyző a változtatásokkal készen lesz, és az circulariter megrostáltatik : azonnal küldöm.

Az operátumokra tett jegyzeteket mind elhoztam, mert ketten levén, két példányra van szükségünk. Egyébaránt parancsod szerént az urbariálét ide zárom, a többit is folyvást iratom.

Pepi hálásan emlegeti iránta való gondoskodásodat. Köszönöm, édes Zsigám ! Az ég áldjon meg jószágodért. Kölcsey Imre a pörrel hogyan van? Nagy baj az az értetlenség ! Legnagyobb baj az, hogy a transactio eredetije nála van ; és így nélküle nem mozoghatunk. Csak kezdené már akárhogy ; ha a pör megindul, és az eredeti transactiót bemutatja, azután csak inkább lehet lépni, nála nélkül is. Könyörgök, méltóztassál felvigyázni, hogy legalább kár ne essék.

Válaszolj minél előbb, hogy tudjam, ha leveleim s relatióink pontosan megérkeznek-e? Mint töltöttétek a víg napot Sárközön? A főispánnak február 2-án írtam utolszor ; azóta levelét nem vettem. Szeretnék haza toppanhatni, s köztetek egy víg órát tölthetni. Ha a herceg *Odescalchi* és gróf *Beleznai* közt volt duellumról híreket vesztek, ne higgyétek. Őszvevesztek ugyan, azaz *Beleznai* beleveszekedett a hercegre, s ki is hívták egymást ; de a dologból nem lett semmi. Most itt a mágnások azon gondolkoznak, hogyan lehetne az ily ostobaságoknak elejét venni?

Ha hírt vesztek, hogy a párizsi lengyelek a magyar diétának levelet írtak : bizvást hihetitek. Én szememmel láttam és olvastam ; deákul és magyarul volt. Most a levél a nádornál van. Mi leszen ebből? Még nem tudhatjuk. Ha lesz valami, azt hivatalosan is meg kell majd írnom. Köszönts mindeneket, kik rólam emlékeznek. Adieu ! Öllelek ezerszer.

A Székely József ellenem való keresetére nézve a megye felírt a restorationális ülésből; nagyon kérlek, méltóztassál megírni: jött-e válasz a kancelláriáról, és mi?

212

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, február 15. 1833.

Édes jó Palim, éppen egy hete ma, hogy neked, azaz, a kedves Borcsának és neked levelet írtam; azóta vettem 5-dikben írt leveledet, a Szemere Bertalanéra írva. Fáj tudnom, hogy ismét változásaid vagynak; és semmit nem óhajtok inkább, mint jobbanlétedről újlag és minél előbb tudósíttatni. Semmi esetre ne hagyj el magad; hidd el nekem, száz eset közt kilencvenszer még több erő van az emberben, mint saját maga gondolná. Azért nem hasztalan az én régi és gyakori mondásom: erősödjete! Mert az akarat ereje lelken és testen, és más személyen is uralkodik. Kár, hogy nem mindig vagyunk tökéletes elszánással: akarni, azaz úgy akarni, hogy az akaratot nyomban tett kövesse. Az a gonosz aranyér! De utolsó leveled szerént merem remélni a jobbulást; merem hinni, hogy eddig elevenebb vagy. Az idő szelíd, s ez sokat segít.

Hartlebennel mindenesetre kell tennünk valamit. Hogy tökéletes korrektúra legyen, arról már nem is álmodok. A jövő hét végén küldök néhány beszédet, ha alkalmat találok, t. i. biztosat, Bártfayhoz. Hartleben január 28-diki levelemre még nem felelt. Nagyon szeretném tudni, miben vagyok és lehetek vele? De

egyszersmind szeretném köteteimet is minél hamarább kiadva látni, hogy e gondtól megszabaduljak.

Bertalant hivattam ; az egy nyájas ifjú ; ismeretekkel látszik birni ; eleven, s levele, mit tőled küldve olvasék, nyelvtudományt s gyakorlott kezet mutat. Kértem, látogatna meg többször, s hozzon valami dolgozást. Azóta még nem láttam.

Bár Pozsonyba feljöhetnél, bár feljönnél ! az neked és nekem nagy segítség lenne. Nehány sötét órát lehányánánk nyakunkról. Semmiesetre nem válok meg a reménytől, hogy ha mi Pestre nem mehetünk, ti a legelső melegebb nappal ide jöttök.

Döbrenteivel tegnap Gr. Széchenyinél együtt ebédeltünk. Ő délután indult hazafelé. Gróf Teleky ideiglen az előlülői székben megmaradt ; a tudománytár dolga pedig a közelebbi nagygyűlésre halasztatott. Gr. Széchenyi azon van, hogy addig a kiadás felfüggesztve legyen, akkor pedig örökre elmaradjon. Ez az én óhajomásom. Mult héten az igazgató tanács konferenciáján hosszan és szabad szavakkal előadtam az akadémiái statútumok gyenge oldalait, s leginkább azt a gonosz kritikai tensiót ! Remélem, ettől csak megmenekszünk. Én ugyan kimondám : úgy jelenjen meg az a kritikai tudománytár, hogy én megvívok vele ; s ha leveretik, ha a társaság szégyenbe jön : azok lássák, kik a hibát orvosolni nem hagyták.

Öröm vala olvasnom leveledből, hogy beszédeim legföltöbbszeik a könyvvizsgálatot szerencsésen kiállották ; kérlek, légy rajta, hogy a többiek is keresztülmehessenek minél előbb. Ha a jövő héten minden beszédeimmel készen nem leszek is, a készeket mégis küldöm, hogy a nyomtatást kezdeni lehessen. Ezt mindenestre tudassad Hartlebennel. Pozsonyba Landeshez néhány példányt küldött verseimből ; úgy mondják,

kelnek. Óhajtanám, hogy Hartlebennek haszna legyen a vásáron. Isten áldjon meg, édes Palim, válaszolj minél előbb; Borcsád kezeit csókolom; Jennyt és Bertit ölelem. Adieu!

213

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, március 2-án, 1833.

Édes Lacim, kedves barátom, baráti levélkédet, a Zalánnal együtt nagy örömmel vevém. Vidd meg Vörösmartynak köszönetemet. Én neked régen akartam írni, s nem azért nem írtam, mivel rá nem értem volna; hanem mivel lélekmozdúlatim sok napokig szinte hideglelésben tartottak. Hogy a főrendek a magyar nyelv ügyét visszavetették, az fájt; azután a váradi prépost dolga hozott zajba; legközelebb az ifjúság kizárására, legalább nagy megszorítására szolgáló machinációk miatt kellett napokig futkosnunk. A prépost dolgát bizonyosan tudjátok; az ifjúság miatt elébb a nádor hívott bennünket konferenciára (febr. 27-kén), azután magunk tartottunk nagy konferenciát (28-kán). Tegnap ismét a perszonálishoz kelle gyűlnünk. Szerencsére előkészületeink használtak. Mindjárt a konferencia elején avantgárdánk keményen lőtt; mi sokan állottunk a legmakacsabb tüzelesre készen; s ez okozá, hogy a perszonális és emberei bölcsen be kezdék vonni a vitorlákat, s az egészből semmi sem lőn. El valánk határozva, hogy ha az ifjúság ellen többség lett volna; kerületre kértük volna a titkos dolgot; s ha ezt ki nem vihettük volna: országgyűlésen állunk fel. A világosság a baglyok min-

den fájának tűrhetetlen ; s ezen eszköz bizonyosan fogott volna nyerni.

Beszédemet a nagyváradi prépost történeteinek folytatában ide rekesztem. Legalább látni fogod, hogy a rettegők közé nem tartozom.

De ide rekesztem két beszédemet is Hartleben számára. Többet le nem írhattam e levél elején felhordott ok miatt ; de jövő héten ismét írok le kettőt. E beszédeket lehetséges gyorsasággal küldd az én Palimnak, kihez ide egy cédulát rekesztek, hogy censeáltassa.

Fleckl úr holnap megy ; s igyekszem e csomót jókor kezébe küldhetni ; azért bezárom e levelet ; kérvén, hogy az országos ülésben mondott beszédet Palival is közölni méltóztassál.

Nyugtalanúl várom válaszodat ; ha beszédeimet, a Hartleben számára küldött kettőt tudniillik, vetted-e? Másolatban itt nem maradnak ; tehát ezen egy eredetire nagyon kell vigyáznunk.

A következő héten még írok postán ; addig is ölellek édes Lacim ! Josephinédnek kézcsókomat ; gyermekeidnek áldásom ! Adieu !

214

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, március 2-d. 1833.

Édes jó Palim, február 15-diki levélkéimre választ mindeddig nem küldtél. Csak változó egészségedtől ne kelljen rettegnem ! egyebet tűrök. Két beszédet — a Vádlott és Sorsvonás — Bártfaynkhöz küldök, hogy azokat a levélkével együtt kezedhez juttassa.

493

Ítéletedet várom felőlek, s egyszersmind kérlek, hogy cenzeáltatásokról tégy rendelést. Időm lett volna több beszédet is leírni, de nyugtalan valék némely diétai környülmények miatt. Egy mult héten tartott beszédemet, amennyire az elmondás után leírhattam, Bártfay fogja veled közleni. Ez nem oly nemű, hogy valaha világot láthasson. Írdd meg második kötetem felől, mit végeztetek? Hartleben azóta nekem nem írt. Jövő héten két beszédet ismét leírok, s alkalom adatván, küldök. Hazulról ritkán veszem a leveleket, mert vesznek elfelé a postán. Ez nagyon bosszant. Jövő héten hosszabban írandok; most sietnem kell, nehogy a levél ittmaradjon. Adieu édes jó Palim! Öllelek egyszer, Borecsád kezeit csókolom! Amivel e levél kelle-ténél rövidebb, az beszédeim olvasása fogja pótolni.

215

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, márc. 7-én, 1833.

Édes Zsigám, februárius 24-én írt leveledet vevém. A megyének szóló relatióból a dolgok menetelét láthatod. A váradi prépost és *Beóthy* közt történt dolgokat az ifjakkal megíratam. Ezek minden héten írnak neked egyszer. *Mondják, hogy a perszónálisnak mondott beszédemet is megküldötték.* Abból sejtethed, hogy mennek itt a dolgok. Sokat kellene azonban felvilágosításul mondanam; de némely dolgot csak élőszóval kell előadni. A perszónális beteg; azt mondják szívdobogásban szenved; annyi igaz, hogy ma feleségestől Bécsbe utazott. Úgy mondják szombaton vagy vasárnap haza jön. Az ég tudja.

A főtábla másodszor is visszaküldé üzeneteinket. Ez fáj édes barátom ; ez nagyon fáj ! *Te tudod, nekem a haza és a nyelv szerelmem ; s mindent, ki ezeket hidegen nézheti, ellenségemnek tartok.* Ez az oka, hogy e másodszori visszaküldést el nem tűrhettem, s Erdély és a nyelv ügyében egész erőmben szólamlottam meg. Ifjaimnak meghagytam, hogy e két beszédet számodra küldjék meg. *A nyelvügyben mondatott meglehetősen kemény ; jelen volt a kerületben herceg Eszterházy az angol követ ; s úgy mondják, tetszett neki.* Ő is azok közül való ugyan, kiket szabdaltam ; de hiszen ő az ilyek hallásához a londoni parlamentben hozzá szokott. Azt beszélik : sajnálkozását jelenté, hogy itt gyorsírók nincsenek, s az ily beszédeknek el kell vészni ; de Péchy tudtára adá, hogy van egy gyorsírónk, s ígérte, hogy a beszédet megkeríti. Eddig nála lehet.

Az altábla a maga előbbi üzenetei mellett erősen megmaradt. A viszonyüzenetek már készen is vagynak ; de még megvizsgálva nincsenek. Mihelyt a kerületi ülés a vizsgálatot elvégzi, azonnal küldöm.

Hogy találtátok az Erdély és nyelv tárgyában tett dolgozásaimat ? Most mind a két tárgyban egy kicsinyt keményebben írtam ; nem tudom, hogy megy át a cenzúrán. *De az efféle használ.* *A nyelv miatt mondott beszédem után Kubinyi, kinek megyéjétől ellenkező utasítása volt, azt jelentette ki, hogy ő a világért sem merte volna az ellenkező értelmet előhozni.* *A túróci követ azt : hogy ha az üzenet is olyan lesz, mint a beszéd, tehát egy szót sem fog a deák nyelv mellett kukkanni.* *Ez nem nyereség-e.* *Mi belőlünk édes barátom, lenne valami, ha szüntelen két három kemény ember harsogna körülünk.*

Örömed, mit reám nézve jelentesz, bizonyosága a te barátságodnak. Szívem nyugodt e részben, hogy kötelességemnek, ameddig erőm engedi, eleget tettem. Bár

tehetnék valami nagyot, valami jót ! bár becsületet tehetnék megyémenek, hazámnak, és saját nevemnek ! Ez lenne egyetlen jutalmam !

A diétai diurnomokra nézve, mik felől a közelebbi utasítás gondba hozott, leveled megnyugtat. De a hiba nagy volt ; bizony a notariának jobban kellene vigyázni. Mert ki tudja, ha egyetlen egy utasítás nem csinál-e oly többséget, ami siralmas következt híz maga után? Mindenesetre a protokollumot meg kell igazíttatni, s az igazítást méltóztassál felküldeni. Bizony amit notariánkról írsz, az engem nagy gondba ejt ; az istenért gondolkodjál a baj elhárításáról. Semmi esetre ne engedd meg, hogy hazatértemkor restanciákat találjak. Kovács is sokat hagyott ; s ha még most is lesz, soha ki nem fogok gázolhatni.

Amit *Kölcsey Imréről* írsz, az méreggel tölt be. Lehet-e valaki oly vak, hogy saját hasznát ennyire ne lássa? De az ég a mi nemzetségünket mindig ily értetlenséggel látogatta. Az rettenetes baj, hogy az eredeti szerződés nála van ; különben mi ővele nem gondolnánk. Mindenesetre könyörgök, ne nézd az ő égre kiáltó értetlenségét ; hanem reám gondolva, akárki előtt kezdi a pört, méltóztassál felvigyázni. Oly polcon állasz, honnan egy tekinteted többet használnál, mint sok másnak küzdései.

A Székely dolgában, ha nem kedvező ítélet jött is : ez bőven ki van pótolva azon szerencse által, hogy a bíróság reád bízott. Hiszen ennél kívánatosb szerencse reám nézve nem lehet. Profanálnám barátságunkat, ha ez ügyet neked ajánlanám. Csak azt szeretném tudni, hogyan fog az ellenfél mozgolódni? Ha a pört hamarjában meg akarják kezdeni, mégis baj otthon nem lennem ; mert a dolgot én tudom legjobban. Nagyon fájna nekem, ha azon semmirekellő

ember miatt a követségről lemondani kénytelen lennék. Az 1830 : 6 szerint a diétai követek sincsenek a porbe idéztetés alól kivéve, mert az artikulusban az áll *contra quosvis*. Várom tudósításodat. Mert a dolog rám nézve fontos. Attól, hogy előtted veszítsek, nem félek ; de ha nem jól lenne az ügy védve, apellata után veszedelmem lehetne.

Relatióinkból olvasni fogod, hogy az ifjúság miatt konferenciák tartattak. Ezeknek rúgója Mérey volt, ki a nádort is a dologba vonta, s az által oly dolog részesévé tette, mire különben nem tekintett volna ily közletről. Néhány követ, s mindenekfelett Nagy Pál dolgozott az ifjak ellen, kik bizony semmi különöst nem tettek. A következő megmutatta, hogy kár volt bele fogni. A kerületi konferenciában nagyon hatalmaskodtak némelyek, kik jól tudták, miért haragusznak az ifjakra. A perszonálisnál tartott konferencián előre el voltak készülve. De mi, kik a kerületi konferenciát, magunkat ki nem nyilatkoztatva, ott hagytuk, feltevők magunkba, hogy a veszedelmes lépést el fogjuk háritni. A perszonális szólott ; s mindjárt utána *Bernát* részünkről, s nyersen ; utána ugyancsak részünkről a pesti követ *Dubraviczky*.

Most *Nagy Pál* kezdett az ifjúság ellen sajttalan tréfákkal keverve szitkozódni. Ekkor *Péchy*, *Pázmándy*, én, a barsi *Majtényi* és *Bezerédi* felugrálánk. *Majtényi* szólott is ; de utána mind a perszonális emberei összeszedték a vitorlát, mind maga *Mérey* hirtelen lemondott mindenről, s teljesen a mi értelmünkben enunciólván magát, székét sebesen elhagyta, csak hogy szóra ne jöhessünk. Így három napot elvesztettünk hijában, anélkül, hogy a roppant hegyszülésből legeslegkisebb is lett volna, — még csak egy kis egerke sem !

Pedig a cél nem vala kisebb, mint az ifjúságot úgy korlátba venni, hogy a mostani kis publicitásunk is megcsonkíttassék. Látod édes barátom, hogy holmi beszédecskének a jövőre nézve is van haszna; sokszor aztán az embernek felállása is ér valamit; s tüdejét sem rontja.

Nagy Pál képét bizvást kiteheted szobádból. Én ezt az urat hajdani nagyságában nem láttam. Most bizony a törpékhez tartozik.

B. Vécseynek februárban írtam; de a mi főispánunk most installációja gondjaival van elfoglalva, azért mostanában levelemmel nem háborítom. Öllelek édes Zsigám!

Csomayról a megyének nem írok. Revocatióm a diáriumban áll. A két abauji követ mondá nekem, hogy nem hallották tőle azt az enunciatiót. De ez csak privát beszéd, azért a megyének meg se írom. Legjobb ezt elhallgatni, s elfelejteni.

216

SZEMERE PÁLNÉHOZ

Pozsony, március 7. 1833.

Édes jó Borcsám, ma egész nap leveleket kell írnom, annyit, s oly szaporán, mint Cardinalis Quirini. Azért méltóztassék megengedni, hogy magának édes Borcsám és a mi Palinknak egyszerre ír hassak.

Hogy a mi Jennynk menyasszony, azon igen igen örvendek; az magának, édes Borcsám, nem vénséget, de ifjúságot hoz. Mind az öröm, mind amiatt, mert otthon nem fogják látni, hogy a háznál ifjakat hódító szép lyányka van. Ölelem azt a kis menyasszonyt, s

nagyon szeretném egy lépésnyiről látni: mint néz ki a leány 17 nappal a jegyváltás után.

A Pali levele 28-dikáról a múlt hónap, egyike volt azon eredetileg dévajszép leveleknek, melyeket ő boldog pillantataiban írni tud. Arra felelek.

Hartlebennel végezni? azt igen is ohajtom. Múlt héten küldék két beszédet Bártfayhoz (ki Pozsonyban nem vala) a gróf Károli jószágdirektora által. Lesem az időt, hogy kettőt ismét leír hassak, s küldhessem. A rendre nézve mit mondani nem tudok. De hiszen édes Palim, ez a kiadó gondja. Tedd, amit jónak látsz, annál inkább, mert az ily szerkesztetésekhez te minden esetre jobban értesz mint én. Nekem minden jó lesz, amit csinálni fogsz. — A Játékszint újra cenzuráltatni, nem tudom, ha szükséges volt-e? Azonban csak ne törüljenek belőle, minden jó lesz. Egyéberánt, amit a kancellária már megengedett, azt bátran lehetett volna nyomtatni.

A tudománytár talán el fog aludni. Itt az igazgató tanács nem zavarta magát a dologba; mivel az a tudós tagok dolga; ha nem látják jónak, adjanak ellene panaszt a közelebbi nagygyűlésen.

Hogy a magyar sírva táncol? Nem édes Palim, nem sírva, de büszkén; s gyakran azt, ami lába elébe veti magát — tapodva. Rómában is volt árnyék és világ. Nálunk sok az árnyék, de világ is elég. A vallás dolgában szép enunciatiók történtek. Hát arra mit mondasz, hogy előszeri izeneteink mellett másodszori visszaküldés után is roppant erőben állunk? Hát arra mit mondasz, hogy az a kevés szavakkal élő követ, a másodszori visszaküldéskor két hosszú beszédet tartott egy ülésben, mégpedig — kivált egyiket — azzal a tónussal, mivel a teátrumi beszéd, ha nem keményebbel? Pedig az a követ is magyar, édes Palim! Sok itt

a baj, sok a ragadó nyavalya, sok a verem, sok a lép, sok a morális süllyedés, de vagyunk erősek is; s ily környülmények közt igazságtalan, ki a szám kevés voltát gúnyolja. Mibelőlünk még sok lenne, ha — — —.

Az említett két beszédet (Erdély és Nyelvügy) Bártfayhoz leküldöm, hogy olvashasd. Ilyeneket a sajtó nem nyomhat; de illő, hogy szívből fogadtassanak sajtó nélkül is. Küldik azokat az országba szereteszélyel.

Bár jönnél, bár jöhetnél Pozsonyba; vagy bár inkább mi mehetnénk Pestre!

Az Eidylliont mosolygva olvasám. Ez a mi kerületi tagjainkra illik.

A márciusi levél édes Palim váratlan volt. Az én egész biográfiám bizony parányi dolog; azonban mihelyt időt vehetek, firkálok valami adatokat, minden esetre oly feltétellel, hogy te saját tollad könnyűségével füzended egybe. Minden esetre néhány napot várnom kell, mert dolgaim nagyon öszvecsoportoztak.

A nyelvre tett fogadást kedvvel fogadád? Most harmadik izenetet írtam, neheztelés tónusában, mint az említett beszéd. Hogyan fogja kiállani a kerületi cenzúrárt? az ég tudja. Ezt is majd Bártfayhoz utasítandom.

Bár beszédeimet minél előbb leírhatnám; de magyarázd meg Hartlebennek, hogy helyzetem kínos. Gyakran megrázkodásokat is szenvedek, amit ha beszédeimet olvasni fogod, mondás nélkül is ki fognál találni. Egy oly beszéd, két napi lankadás.

Írjatok minél előbb s minél gyakrabban. Borcsa kezeit csókolom; öllelek édes jó Palim, az ég tartson meg oly szép kedvben (azaz, bizonyos író kitételeként rózsaszínű szeszélyben) mint leveleid mutatják! Adieu!

KENDE ZSIGMONDHOZ

Márc. 8. 1833.

Mai kerületben kezdők vizsgálat alá venni a legújabb üzeneteket. A királyi előadások tárgyában s az előlegesekre nézve készültet el is végeztük, s ezeket holnapi napon országos ülésbe visszük. Az alnádor Somssich fog előlúlni; a főrendeknek is lesz ülésök.

Nagy várakozásban vagyunk, mi lesz a religiói dologgal? A nádor konferenciát is tartott; egyenkint is hívatta a főrendeket, hogy hajoljanak; de még eddig kicsiny a reménység. Azt is beszélük, hogy a kancelláriától is jöttek intések, hogy eresszék a tárgyat. De ezt csak akkor fogom hinni, ha a prelátusok az ülésben ellenkezni nem fognak. Mert nehéz gondolni, hogy az udvar ellenére is akarnának velünk küzdeni.

Ide rekesztem a commerciale objectumban tett észrevételeit megyénknek. Sorban fogom a többit is küldeni. Az urbariálét már leküldém; viselj gondot rájok, hogy el ne hányódjanak.

Áldjon meg az ég; ügyemet s háznépemet ajánlom baráti gondjaidba.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Márc. 10-én, 1833.

Tegnap délután érkezett március 1-ső napján írt leveled a sóházi nyugtatóvánnyal együtt. Egy-egy követ diurnuma a legénnyel együtt 6 frt 40 kr. c. p.; négy

kancellistának naponként 4 frt. — Ha ezeket össze-
számítod, s még írószerekre és egyéb előfordulhatókra
való költségeket ha hozzágondolsz, úgy két hónapon-
ként valamivel többre van szükségünk ezer pengőnél.
Ezt azért jegyzem meg, hogy a reánk való vigyázatot
inkább tudjad mihez alkalmaztatni. E mostani sum-
mával most egy darabig kijövünk.

Tegnap az alnádor előlülése alatt gyűléseztünk.
Fölvétettek a királyi lak iránti üzenet és felírás; a
religionáriumban a felírás, s a harmadik üzenet a
királyi előadások tárgyában. Ennek csak a koleráról
szóló részét végezhattük el; mert ismét nagy volt a
vitatás. De a többség utoljára is az üzenet mellett
volt. A többi része bizonyosan, azaz még bizonyosab-
ban megáll.

A főrendeknél a religionáriumbeli üzenet vétetek
vitatásba. Csakugyan keresztül nem ment; a grava-
minalis deputációra halasztatni végeztetett. Ismét
tehát egy nagy veszekedés kezdődik. Én nem tudom,
mi lelte azokat az urakat. Pedig a religióbeli tárgy
nagyon fontos; fontosabb mint Szentlélek bátyánk
hiszi. Mert ahol a populatio harmad részének nyugalma
forog fenn: ott elég gyorsan segíteni nem lehet.

Isten tudja mi lesz belőlünk? Én már nagyon el
vagyok keserítve, s megtörténhetik, hogy még kegyet-
lenebb szavakat mondok, mint a mult héten. *Gróf
Cziráky a tegnapi ülések alatt panaszkodva hozta fel,
hogy még miket beszélnek a circulusban. De ki az oka?
Én a nyelv ügyét szentnek tartom; miért bántják azt?*

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, március 17. 1833.

Édes jó Palim, 7-dikén írt leveletem, s a 2-dikban írottat Bártfayhoz küldött beszédeimmal együtt eddig bizonyosan vetted. Megigértem, hogy magamról kívánságodat teljesíteni fogom, de adj még néhány napot; nem képzelheted, mennyire el van tépve időm s figyelmem. Játékszíni beszédemért rettegek; hiszen azt már a kancellária megengedte: miért újra és újra pácáztatni? Könyörgök, nyugtass meg emiatt; s egyszersmind írdd meg, nálad levő beszédeim, a Bártfayhoz küldöttekkel együtt, mennyit fognak teletni? Tudni akarnám, mennyit kell még dolgoznom? Egy levél, úgy mint nekem írva van, az én formátumomban egyre másra egy nyolcadrét levelet ad.

Eddig Pesten vagy; talán voltál. Igyekezzél minél inkább erőre jőni. Az idő igen szép; a lélek, ha kész, sokat tehet; s akarat után nem egyszer hajlott a test. Csak beszédeimmal készülhetnék minél előbb. De soha sem voltam ilyen hányattatásban. Egyik tárgy a másikat űzi fejemben, és — szívemben. Mert kinek a haza több, mint csupa név, annak itt feje, szíve örökké tele. Az nagy baj, hogy politikai tárgyú beszédeimet dolgozni nem is merem, tudván, hogy elakadnak. Egészen újakat is kell dolgoznom, hogy Hartlebennek eleget tegyek, s pedig, így — így nyugalom nélkül! De várjunk jót! Írj minél előbb, minél gyakrabban, s engedj meg rövidegémért. Borcsa kezeit csókolom. A menyasszonykát üdvezlem. Öllelek ezerszer.

Ez március 5-diki leveledre.

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, március 20. 1833.

Édes jó Palim, folyó hónap 11-dikéről írt leveledet tegnap vevém. Örülök, hogy Pesten vagy, örülök, hogy beszédeim kezeidnél vagynak; kérlek, tégy rendelést, hogy jöhessenek kifelé. Én e hetekben fércelek össze annyit, hogy egy kötet teljék belőlök. De nagyon könyörgök, hogy a szerkesztetés rendéről ne kellessen magamnak törődni; bizony mostani helyzetem arra időt nem enged. Azonban te se csinálj nehézséget magadnak velök; így vagy úgy, csak oldhassam fel már egyszer fogadásomat a könyvárosnál. Nem képzeled mi nyugtalanságot szerez az nekem! Úgy óhajtanám, hogy beszédeim után, mindjárt a 4-d. és 5. kötet nyomatnék. E két kötetet haladék nélkül lehetne öszveszedni; a 3-dikra (filoz. történetek) a diéta nagyon szűken fog időt engedni. Ha a többi kötetek kijőnek, azalatt ezt lassanként készíthetném. Szólj eziránt Hartlebennel, s szólástok következményét azonnal add tudtomra.

Biográfiámról új és új ideáid vagynak, de kétségkívül látni fogod, hogy ezen ideák az én fejemben formáltatni s tollam által leírni nem foghatnak. Azokat csak te dolgozhatnád legjobban, mert természetesen te más szemmel nézsz engem, mint magam magamat. Adatokat közölhetek; s íme mindjárt néhány. Várom feleletedet, mit és mennyit kívánsz még tőlem ezeken felül?

A Kölcsey nemzetség már emberemlékezetétől fogva Szatmár megyében törzsökösnek tartatott. A nemzetség levéltárában vagynak levelek fel a 13-dik száza-

dig. A nemzetség s a megyeiek elejétől fogva úgy hit-ték, hogy eredetünket Ázsiából vesszük, s javainkat ex prima occupatione et divisione regni birjuk. — Ez a nemzeti régiiség el nem korcsosult ivadéokban arisztokráciai büszkeséget is ugyan, de szeretetet is táplál a hon, a nemzet és nemzetiség iránt. A költőben az arisztokráciai büszkeség talán nincs, de nemzeti büszkeség (mely szabadság és constitutiókból folyó önérzésből jön) igen sok; s ez a hon és nemzet iránti szeretettel egybe igen természetesen olvad. Magyarország sokat szenvedett; de minden szenvedései után is bir nemcsak egyetemi szép alkotmányt, de szép *municipális* alkotványt is, mely ha valaha az arisztokrácia elbukik, nem veszteni, hanem nyerni foghat. A *municipális* alkotmány az, ami a magyar nemzetet fenntartja, s a *municipális* alkotványban minden egyes nemesnek annyi befolyása lehetvén, amennyit személyes tehetségei engednek: nem mindenkinek saját individualitásától függ-e, hogy magát (wenn auch in einem verjüngten Maaszstaabe) az orbis terrarum uraihoz vagy urai felé emelje? — E jegyzet, kulcs gyanánt szolgálhat talán beszédeim tónjához is.

Kölcsey Ferencnek fiai közül kettő vala, kik az íróra tartoznak — Dienes és Sámuel. Dienes fia volt Péter, ki erdélyi leányt vett (Bölöni Ágnes), ki szülé a kérdésest. Sámuel Biharban Álmosdon telepedett le; s ott javakat szerzett. Felülélvén háznépét, Pétert (még legényt) vette magához, s megházasította. Péter is megholt, mikor fia Ferenc még csak hatodik évét számhlalta; árváit s özvegyét az öreg, mint örököseit tartá magánál, s reájok hagyá szerzeményeit. Ferenc 11-dik éves volt, midőn az öreg Sámuel, s néhány hét mulva anyja megholtanak.

1790. aug. 8-d. születtem Sződemeteren szép-
anyám, azaz, az anyám nagyanyja Bideskúti Zsig-
mondné házában. 1796. vittek Debrecenbe tanulni;
azon évben holt meg apám; anyámat 1802. február-
ban temették el. Mind ő, mind apám Álmosdon temet-
tetének el.

Anyám halála után mindjárt érzettem a legelső moz-
dúlatot keblemben (amennyire emlékezem). Bánatos
vala az érzés, de szelid. Egy papirosra írárok fel a
Bölöni Ágnes nevét, és még egyet, *még egy nevet*, mely
nekem most is 43-ik évemben oly kedves, mint a
11 éves gyermeknek vala. De a név szentebb, mint
ide írassam; szentebb, mint a közönség e tárgyról
valamit tudhasson. Talán valaha, midőn nem leszek,
fog a maradék írásaim között egy-két szót találni,
ami legfelebb csak a pszichológusnak, vagy annak, ki
dalaimat még akkor is olvasni örömmel fogja, lehet
érdekes. Azonban e vonás a később kifejlett szenti-
mentalizmusra nézve neked kulcsot adhat. Tudnod
kell, hogy anyám neve és az a másik egyforma, lega-
lább egymásba olvadó érzést hoztak elő. Emlékez-
hetel verseimre, mikben valaha anyámat énekeltem;
most még csak a *Búcsu B.-től* szolgálhat az elveszet-
teknek mustrául.

Legelső versemet 13 éves koromban írtam; egy
évvel előbb, mint a poézis mechanikáját tanultam.
Jól emlékezem, hogy a téma nem szerelem, de haza és
király iránti szeretet vala. Még akkor a Heltai magyar
krónikáján, s Cornélius Neposon kívül alig ismertem
valamit.

A poétikában legelső nap a tanító példának olvasott
Himfyből, Csokonaiból (Diétai M. Múzsza) és Mátyási-
ból. Attól fogva néhány tanuló társaimmal együtt
kezdénk olvasgatni magyar és latin írókat. Kazinczy

még akkor nem ada Marmontelt; régibb munkáit kincs gyanánt tartogattuk. Akkor én jobban tudtam latinul mint magyarul, s magyar verseket a kiadott témákon kívül, csak 2 esztendővel később kezdettem csinálni, minekutána tanulótársaim már előbb példával mentek előttem (1804, 1805.)

Csokonai 1805-ben megholt; ott valék temetésén, halála után egymásra jöttek ki versei; azok valának bálványaink. Akkortáiban tanultam franciául, s olvastam a Henriadeot, Fridrich verseit, Boileaut stb.

Tudod, hogy 1810-ben még egészen francia valék, mert első ifjúságom stúdiumi valának a franciák, s első kritikus kit ismerék, Boileau és Voltaire (az epikusokról).

805—807. sok verset firkáltam; s ezek eleinte Blumaueri paródiák voltak (egy bohóság Apoll és Daphne szerelméről stb.). Vígjátékot is írtam, később szomorút és egy didaktikum poémát a lélek halhatatlanságáról. Ezidőben kezdék kevés görög nyelvet tanulni; de csak Anakreont olvastam.

1808-ban kezdék filozófiát tanulni, s ez megkapott. Másik évben is, midőn már jurista voltam, a filozófia történetével sok időt tölték. Ezen évben írtam legelőbb Kazinczynak, mégpedig felvilágosításokat a közte és Kresznerics közt folyt pörben a Magyarország régi abrosza dolgában. Kazinczy magához fűzött, s ajánlá a görög nyelvet. Akkor kezdém olvasni Homért, Diogenes Laertiust (ki filozófi történeteket írt) stb. 1808 és 1809 sentimental lyrisch voltam. Kazinczyval tett ismeretségem után előbbi verseimet egyről-egyig semmivé tettem, s írák azokat, miket te 1810-ben láttál, s mikre Berzsenyi az ismeretes ítéletet mondá. Témáim voltak akkor anyám és szerelem. De a versírás sokszor félbeszakadt. Akkor

a filozófia történetein kívül a 16. és 17. század latin íróit, filológiai írókat és kompilátorokat forgattam, de akkor jött kezembe Bayle dictionnaire hist. et critique, mely reám sok oldalról hatott. Kétség és mélység, és sok ízlés a nagy ember oldalai közé tartoznak. S bár az ő mélysége a későbbi franciák felüleges voltától nagyon különböz: mégis ez iránta való tisztelet nagyon erősített engem a francia literatura iránti tiszteletben. Akkortáiban az egész francia literatura, tudnillik XIV. és XV. Lajos idejébéli nyilván volt előttem. Németül csak 809-ben kezdék. csak sok ösztönzés után tanulni. Ezen időszakban írtam egy magyar literaria históriát is, csak a költőkre terjeszkedvén ki. Mindenik költőről külön artikus volt, s mindeniknek műve kritikázva. Ezt, minekelőtte Debrecent elhagyám, eltéptem; egyedül a Lilla és Himfy közt vont parallela volt még írva, midőn Pestre jöttem, hozzád, nem tudom, ha emlékezel-e reá? Akkortáiban írtam kritikát valami Kalchberg nevű német írócska Habsburgi Ágnes nevű drámájára is. Mustráim valának Boileau, Voltaire, mind az epikusokról írt munkájában, mind kivált a drámái előtt és után álló kritikáiban.

1809-diki őszén végeztem iskoláimat, 1810 január végivel mentem Pestre, hol egyfelől a jurateriai kasszárnnyában igen kedvem elleni, másfelől nálad igen kedves órákat töltöttem. Magyarul még jól, azaz grammaticice még nem tudtam; Révai principiumival, s a német literaturával általad ismerkedtem; de a poézis technikájában már előre haladtam; a ritmust nagyon jókor felfogtam. Kazinczy első szonettjeire hasonló ritmusban feleltem. Horvát és Berzsenyi tettek a lamentábilis tónra figyelmessé, mely verseimben uralkodott.

1810-diki őszén elhagyám Pestet, s a következő esztendőben kezdém derültebb maníru verseimet. Boríts el édes álmaiddal stb. Ez a manír 1811—1813. éveken keresztül hangzik. 1812-ben vettem által jószágainkat s abban az évben egész 1814-diki tavaszig Álmosdon laktam. Verseken kívül nem csináltam semmit. A magányos lak előbb, azután szerelmi helyhezét elkedvetlenítettek. Kazinczynak ritkán, másnak senki- nek sem írtam. Szerelmem boldog volt volna, de én igyekeztem mindig elfelé szakasztani magamat, a név mellett, mit a 11 éves gyermek anyja neve mellé írt, minden más kötés hidegnek, bűnnek tetszett. Én kap- tam az első alkalman, hogy magamat elszakasszam, és Sámuel testvérem megházasodván, elhagytam Álmosdot. (1814 május.) — Veled csak kevés idő előtt kezdém újra a régi szövetséget levél által meg- újítani. Pozsonyig kísértem két kisebb testvéreimet ; s hozzátok jövék Pécelre, hol egy nyár a költésnek vala szentelve.

Ezeket a közönségnek nem fogod kitálalni, de költői karakterem és sokrendű elvonulásaim ma- gyarázatjául szolgálnak neked.

Pécelen írtam az első románcot ; egy egészen új modor, s általlépés az elégiai, feyerlich tónból a dévaj- ba, miből később a szeszélyes s a könnyű lebegésű dal kifejlődjék. Ez vala életemben legnehezebb stúdi- umom. Juthat eszedbe, egy rác dalt mint dolgoztam ki háromszor Pécelen, míg utoljára sem leltem meg a daltónt. Azonban verseim közt leled a *borkirályt*, s talán még egy hasonlót, mely akkor készült, s a dévajtság könnyű tónját már közelebb hozza. A tolcs- vai dal (hol a virág?) még nagyobb lépés volt.

Pécelen gyönyörű, víg napokat éltünk, de égi- háborúval vegyeseket. Azonban tudod, hogy zivataros

nyári éj után, tiszta kellemes reggel szokott lenni. Azon a nyáron és a következő őszén Tolcsván és Lasztócon, sok mindent fogtatok reám. De mondom nektek, senkisémet értett engem akkor; te sem, édes Palim. Szent igaz szerelmes lenni *kezdék*, azt dalaim bizonyítják, de kibem? Azt ki nem találjátok, ha az egész kalendáriumot felforgatjátok is. Kettőt mondtatok akkor, s egy harmadikat mások. A kettőről nem szólok; a harmadik neve szent nekem; de mindent birt ami barátságot és becsülést ébreszt; semmit, éppen semmit, ami szerelmet. A negyedik első pillanatban komolyan kapott meg; úgy véltem, hasonlít az ideálhoz, ami a gyermek szíve alatt egykor támadt, s azolta élni meg nem szűnt. — Nem, édes Palim, ő nem vala olyan, nem vala az! Aztán ki Álmosdról azért jött el, hogy tépve legyen a rózsalánc, az könnyelműleg magát újak alá nem adhatta, s éppen 1814-ben nem! Nekem mindég csudálatos hajlandóságom volt áldozatok alá vetni a szívet. Azért-e, mert akkor, mikor lehetett volna, s úgy amint lehetett volna, szerencsés lenni nem tudott? Azért-e, mert a temérdek sokat miket a szív kívánt, elérni lehetetlen volt; kevés pedig inkább nem kellett? Az ég tudja! Elég, hogy én akart és keresett áldozatokkal s nélkülözésekkel gyötörtem magamat az élet legszebb szakaszán; s ez engem a hipochondria sötétségéhez siettetett. Tolcsvát elhagyván, s testvéreimmel megosztóván, Ádámmal együtt Csekén telepedtem le; s az ottani különszakadás mindentől, aki engem érthetett volna, közel vitt a süllyedéshez. Egyszer eljöttél hozzám 1815-ben, s e jövetel következése Homér fordítása lön; de ebbe is belefáradtam. Most nem gondolkozám egyébről, mint távozni. Akkor nem vala még elég önismerésem, hogy a köz-

dolgokba avatkozás által derítsem ki lelkemet ; tanács-
lóm pedig sem nem volt, sem nem lehetett. Testvé-
remmel s egyik rokonommal jószágom iránt egyez-
kedtem, s mentem ismét Pécelre és Pestre (1817
január.)

Ekkor kezdődött Pesten a Tudományos Gyűjte-
mény. Engem 1813-ban még Álmosdon laktomban
szólított meg Döbrentei, s kért aesthetico-kritikai
értekezést Csokonairól. Küldtem neki verseket ; de
azokat ő nem érté, 1814-ben Tolcsváról eljöttem
után írást Csokonai recenzióját ; de ő addig kívánt
abban változtatásokat, addig késett kiadásával, hogy
a Tud. Gyűjt. indulásba jött, s én felszóllíttatva oda-
adám Csokonait, s készítém hozzá Kis recenzióját.
Csokonai recenziója, mint előbb az Antimondolat
nekem sok ellenséget szerze. Berzsenyivel hogyan
jártam, te legjobban tudod.

Említnem kell, hogy 1814 Pécelen, midőn a Mondo-
lattal töltöttük az időt, előbb komoly (filológiai) érte-
kezést írtunk. Ettől kezdődik filológiai mélyebb
ismeretem. Azelőtt ilyenekkel kevés időt tölték. Ezek-
be te vontál bele ; de az akkori dolgozások egy része
mégis kritikai vala. Például a különböző költők
külömböző nyelvről való értekezés stb.

1817 ápril. Pestről hazamentem ; jószág-kon-
traktusom semmivé tétetett, és így a terv is, hogy
Pesten lakhassam. Annyi szíváldozat után, az ifjú-
ság első éveitől fogva, ez kínosan ért. Anélkül, hogy
a jövőre kinéztem volna, visszamentem hozzád Lasz-
tócra ; hol egy egész hónapig semmit sem tettem,
csak magamba mélyedve napról-napra éltem. Az-
alatt K(azin)czy háromszor volt nálunk, mi ott (tudod
miért?) egyszer sem. Mi akkor vele literátori pörbe
jöttünk. Újításait nem javallottuk, mert azáltal

a nyelvbeli sokszínűséget elveszté. Ő minket nem értett. Ekkorból valók a lasztóci három leveleim.

1815—1817 kevés verset írtam, lelkem sötét volt. Akkor jövendőm minden kedves képeinek elsüllyedése után iszonyú hánykódásban valék. Örömmel választottam volna klastromot is. Júliusban jöttünk Lasztócról Pestre, te Pécelen maradtál, hova én szeptemberben mentem ki, s onnan decemberben veled Liszkaig. Forspont nem vala hamar készen, egy csolnakot bérlettem s a Bodrogon hajóztam Tokajig, onnan karácson előtti nap haza. Ádám azalatt iszonyú zavarba hozta jószágunkat, s ennek rossz következései azt tevék, hogy nekem Csekéből kiszabadulni, vagy ott (bár dolgom semmitem volt) tudományim után látni nem lehetett.

1818—1823. Kölcсэн és Csekén igen-igen keveset dolgoztam, de dalaim alakja ekkor fejlett ki. Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki), s ha sötét képeim engedték, a parasztdal tónját találgatám. Nehezebb stúdiumom egész életemben nem vala. A sentimental-lyrisch ünnepélyes hangjáról a sokszor elkeseredett lelket szeszélyesen, dévaj és mégis meleg, és mégis nemes hangra vinni által, nehéz téma volt. Felvettem valami rímről-rímre, s tárgyról-tárgyra ugráló parasztdalt, s annak formájára csináltam előbb a legmindennapibb, keresetlen, pór kitételekkel dalt, s azután úgy nemesítém meg egyik sort a másik után. Így támadt a *Hervadsz, hervadsz, szerelem rózsája*; mely évekig csak emlékezetemben élt; így az *Ültem csolnakomban*, melyen talán még most is látszik, hogy valaha fonókába illő nyelven volt írva. — Ennyi hasznát vettem azon egynehány néma esztendőnek, s ezek alatt

kaptam meg a románc tónusát is. Ezen epochában jöttél egyszer Csekébe, s láttad dalaim elsőit, s láttad a *Vanitatum* elejét; mi a sokat vesztett kebelből azután származhatott, minekutána vesztéségit az emberi élet nevetséges parányiségához és mulandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekinthette. Ezen érzésnek, mit ez utolsó szavak nagyon csonkán fejeznek ki, nyomait láthatod sok akkori verseimben.

Ezen epochámban tartám magam körül Kölcsey Lenkát, testvérem leányát. Még beszélni alig tudott, hogy hozzám hozták; s a gyermek vala egyetlenegy időtöltésem.

1823-1826. 823 végén házasodott meg Ádám, s ettől fogva én méginkább zárkózva éltem, mint azelőtt. Ekkor ismét szíváldozatokat követtem el magamon. Egyik vala, hogy Lenkát visszaadám; az nekem akkor nagyon fáj, életemnek (akkori környülményeimhez képest) egyik vesztése sem volt kínosabb. A másik vesztés említést nem érdemel; azt más környülményekben nem is éreztem volna; most azért fáj, mert Lenka visszadásával éppen egyszerre jött.

Mind oly dogok, mikkel a közönségnek semmi baja; ezeket az én biográfom említeni nem fogja; de kell neki lelkembe pillanthatnia, ha írói karakteremet magyarázni jól akarja. Mert valóban rendes magamnak is, hogy az én könnyű, szeszélyes írásmódom ily sötét környülmények közt fejlett ki. (Ez utolsó epokában egész éven keresztül is nem mentem ki szobámból ebédelni; magamban voltam mindig.)

1826. február. Vilma Surányba jött, s kényszerített újra hozzád indulnom. Tehát ismét együtt valánk, s az *Élet és Liter.* számára kritikáztam. A közelebb mult kilenc év alatt igen keveset, s igen

ritkán olvastam: ez sok gondolkozásra adott időt. Innen talán, hogy valami mélység van írásaimban, a szeszély, mi komoly kritikáimban is sokszor érezhető, összevetve azzal, hogy gyermekkoromban paródiákat írtam, hogy a közelebbi kilenc év alatt mi stúdiumom volt, s összevetve az Antimondolat tónusával, s azon belső küzdésekkel, miket említék, talán megfejthető.

Ezen évben kezdém írni a teátrumi beszédet. Te ösztönzél, hogy az oratori pályát próbáljam, ösztönzél, humorisztikus valamire (á la Yorick) — ekkor kezdénk drámázni is — s elváltunk.

Hazamenvén dolgozám ifjúkori stúdiumom következtetésében a filoz. történeteket, a beszédet, s kezdém a szeszélyes valamit. S talán végeztem is volna holmit, de Ádám megholt.

Mindég vártam, hogy ő vagy saját szorgalma, vagy felesége successiója által kiragadja magát bukásaiából, s osztályrészemért adhat annyit, hogy Pestre menvén, tudományoknak élhessek. Most vége lőn mindennek. Mit tenni? Ez a gondolat eltépte életem minden reményeit. Özvegy és árva maradt, s a nagy, a tehetős rokonságból segédre senki nem kelt; számot veték magammal, azt hívéim, leszen erőm a világ bajaiba lépni, bár hosszú elszögellés miatt erejim gyakorlat nélkül valának, s gazda lettem, s (1829) hivatalbeli. Egyik mint másik állapot küzdéssel jár, de mint literatorra nagy befolyással volt. Ettől kezdve az oratori pálya, több élet (wahres Leben) munkáimban stb. Önértés azelőtt is sok volt mind verseimben, mind kritikáimban, de beszédeimben talán büszkeség is van. De én soha nem beszéltem közhelyen, csak mint jegyző és követ, s ilyenkor érzem kellett hogy tiszteletre méltó test nevében szóllok.

Religiómról szólni csak akkor leszen idő, midőn vagy többé nem leszek, vagy magam is írói s emberi pályámra a jövődség számára visszatekintek.

Hazámat, nemzetemet mindég lángolva szerettem; magyar lenni büszkeségem volt, s lesz örökre. Még akkor is, midőn e nemzet ellen kínosan panaszkodom. Emlékezzél: *Oltárunk áll és nem füstölög* stb. S hol a hőskorban az emlékek nemlétét, s nem tisztelését, a nemzet szemére hányom.

Diétai naplóm fogja neked mutatni, hogy a szeszély bennem nagy mértékben fejlik naponkint. Ezt a keserű napok, s az emberi élet hiúságaiba mély pillantás okozták.

Annyit fecsegetem, de csak neked, édes Palim. Konfesszióhoz hasonlít levelem, de jólesett ömledzenem előtted; s éppen most, midőn unalom vett elő egyéb dolgokra nézve.

Némely dolgokra, miket írtál, nem emlékezel; például az eidüllion aenigmaticumra. Ezen cím alatt egy tréfácskát írtál, miben többek közt ez is áll: *Plaudite! — Taps Neked o Rips Raps, mégpedig equesi taps* etc. A jegyzést, hogy ez a mi kerületi tapsainkra illik, én tevém reá.

Egész leveled egy vidám szeszély lobbanása vala, mit egykor bizonyosan örömmel fogsz újra olvashatni.

Mibe kerülne pozsonyi útad? Édes Palim, feltétvén, hogy magad lovain nem jössz, mert az itt talán sokba jőne, a forspont költséget kell számlálni, Pestről Pozsony 14½ stáció, tehát eddig és vissza 29. Ez ugyanannyi pengőforint, s ha a borraivalókat s a vendégfogadókat az úthoz számlálod, 50 pengő körül fog lenni költséged. Itt nekem magam számára két szobám van; egyiket ezer örömmel engedem által. Csak kocsiszint nem adhatok, mert az én szekereim

valami lisztmagazinban vagynak a követi szekerek sokaságával együtt, de hiszen annak csak lelnénk valami közel helyet, nagy költség nélkül. Tehát semmi sincs hátra, mint a naponkénti koszt. Nekem egy napi kosztom nem kerül egy pengőforintban. Vess számot magaddal, édes jó Palim, s ha lehet, jőjj.

Várom tudósításodat a 2-dik kötet sorsáról. A *filozófia poézisét* iszonyú fájdalom nélkül oda nem engedhetem. Az a kimondás *Új*, s talán ér is valamit.

Öllelek ezerszer Borcsáddal együtt. Ez egész hosszú litániát egyhúzómban írtam ma délután. Te látod, hogy a fecsegésre hajlandóvá lettem. Adieu!

221

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, március 22-én, 1833.

Két rendbeli beszédemet, édes Lacim, itt küldöm; szerettem volna a magyar nyelv dolgában írt utolsó üzenetemet is ezúttal küldhetni; de ennek íratására időm nem maradt; talán más oldalról veend az. E két beszédet ugyanazon egy ülésben tartám; a gyorsíró sok kihagyásokkal írta utánam; s így bizonyosan nincs mind egy szóig benne, amit kiabáltam. Az 500 és 700 ezer nemesről mondott szavak szemet szúrtak. Cziráky az országos ülésben, mondják, fájdalommal hozta fel; követtársam előtt pedig az alkancellár Eötvös Bécsben hozta föl. Akarom, hogy fáj nekik! Miért szegezték magokat a legszentebb ellen, amit a haza bírhat?

A két tábla közt az egyesség megtörtént; s csak a pecsételő gyűlés híja. A képviselők táblája erős

győzedelmet nyert; semmit — a dolgok essentiájából — nem engedvén.

A magyar nyelvügybeli üzenet azon kifejezése: *gátot emelni király és nemzet közt*, a főtáblának nem esett jól. A nádor nyilván kimondá, hogy ez nekik fáj; s hogy ők gát lenni nem akartak.

A religió tárgyában is győztünk. A főtábla csakugyan felvette az üzenetet; küldöttséget küldvén annak vizsgálatára kebeléből. A küldöttség naponként dolgozik; s amennyire halljuk, nem rosszúl.

Kerületeink az urbáriummal kinlódnak. Ez rosszúl, nagyon nagyon rosszúl megy. A Terézia urbáriuma már eddig is jobb. Nem értünk meg, édes barátom! de baj, hogy az idő nagyonis megért.

Josephinédek írtam e napokban; csókolom a szeretetreméltónak kezeit. Gyermekeidnek áldást, neked ezer ölelést. Alsatia férjfiat* s névszerint Helmezcynket forrón idvezlem. Palival e beszédeket közölni méltóztassál. Adieu, édes Lacim!

222

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, március 27-én, 1833.

Édes lelkem Zsigám! Legelőbb is azon panaszra felelek, mellyel március 17-ki leveledet rekeszted,

* Így nevezte magát enyelegve azon kör, mely a Bártfay házában élte két évtizeden át a magyar társas élet legszebb, legnemesb synposiumait, s melynek tagjai, a lelkes és kedélyes házi úron és asszonyon kívül, Vörösmarty, Bajza, Toldy, Zádor, Helmezczy, s lelke, — míg élt — Kisfaludy Károly, Hébéi a Bártfayné két nevelt lánykái voltak. E kört koronként, midőn Pesten megfordúltak, Kazinczy, Szemere, Kölcsey, Wesselényi s mások egészítették ki. — T o l d y.

hogy ti. nem írok. Még eddig minden leveledre válaszoltam. A megyéhez január és február folytában írt négy rendbeli küldeményünket vettétek; folyó hónap 7-én ismét írtunk, s akkor számodra is egy hosszú levelet zártam a csomóba, ifjaimmal is írtam. Ezt amint látom, még 17-ben nem vetted; bár annyi időre már lehetett volna venni. Nagyon kérlek, a posta gyalázatos vétkeit semmiesetre nekem ne tulajdonítsd.

Diétánk hogyan állását a naponként lehozott jelentésünkből, s a mellé kapcsolt irományokból láthatod. A magyar nyelv ügyében tett utolsó üzenetem, mely azon irományok közt van, szeretném tudni: miként nyerte meg tetszésteket. Mondott beszédeimet eddig bizonyosan vetted. Győzedelmünk a felső táblán sok küzdésbe került; de nagy győzelem.

Ma nem tartottak pecsételő ülést; bizonyosan az ítélőmester a tisztázattal még nincs készen. Úgy vélem holnap lesz. Ma a főrendek (minekutána deputációjuk a vallásbeli üzenet feletti munkáját elvégezte) a vallási tárgyat vették fel. E tárgybeli üzenetet már a minap megküldöttem; — a reverzálisokról való pont ma ment keresztül; még pedig úgy, hogy vele meg fogunk elégedhetni. Mert a főrendek is *in futurum* a reverzálisokat eltörlötték. — Mit mondasz erre? *Cziráky maga volt a mellettünk való párt feje.* Bizony hidd el, haladunk; az idő akaratumk ellen ragad magával. A többi pont azonban alkalmasint nem fog ily jól menni.

Pesten nagyon meg vagynak velünk elégedve. Valóban én magam sem vártam ennyi állhatatosságot mint eddig mutattunk. De Bécsben, s itt a palotákban sokan haragusznak, hogy a főrendeknek nem engedünk. Ohajtom tudni, mint gondolkoztok a dologról?

E napokban nagyon el voltam foglalva a felküldendők rendbe szedésével, s magyar fordításával. Most a praeferentiálisokat is magyarra forgattuk ; ami még soha sem történt. Az idő tol édes barátom ! Azon vesszük észre, hogy minden érdemünk nélkül is talán lesz belőlünk valami. Valami mondom mert sokat várni igazságtalanság.

Sajnálom ami Geöczcel történt gyűlési vitáról írsz. Óhajtottam volna, bár ő ne tette volna azt, a mit tett. Mert felteszem igaza lett volna is azzal a heraldikai színnel ; *quid ad rem?* Sárga, vagy zöld, vagy fehér ; abból a hazára semmi haszon, semmi kár.

Főispánunkról rég semmit sem hallok. Utolsó levelemre nem válaszolt ; írd meg : mikor szándékozik Pozsonyba?

Eötves Bécsből megjötte óta írt neked ; eddig talán azt is vetted. *Rettenetes dolog a távolság. Pestről háromszor vennéd leveleinket, míg innen egyszer.*

A pénzküldéssel megjártuk. Azt ti ugyan felküldtétek ; de a szatmári kamaratiszt kötelességének meg nem felelt, *azaz* a Verlagquittungot hetekig fel nem küldötte az ide való sóházhoz. S ez okra nézve csak tegnap, és így egész hónapra kaptuk meg a pénzt. Ezen az úton itt éhen is meghalhatnánk. Az N. N. számára utasításod szerint a 200 forintot kifizettem ; kérek, hogy ily mostan is történt kedvetlenség megelőzésére ezután jókorabb méltóztassál rendelést tenni. Két követnek, négy írknak és két legénynek két hónapi diurnuma 1056 pengő forint ; s ha még scriptoristicumokra s előadható nyomtatási, s egyéb költségekre számolsz valamit, méltóztatol tudni, hogy minden két hónapban ezer pengőn felől mi törvényes költségünk van. Ezen utasítás szerint könyörgök Szentgyörgynap tájra tégy rendelést.

Egyébiránt most csendesek vagyunk ; perszonálisunk nincs ; elmente óta az alnádor ül elől ; s vele sincs bajunk. Az urbárium iszonyú nehezen megy ; a legelőről szóló szakaszt tíz nap óta víjjuk, anélkül, hogy valamire mehettünk volna.

Ha a vallási tárgy ismét visszajön hozzánk ; ismét lesznek harsogások. Resolútiót kapunk-e hamar? Isten tudja. Öllek édes barátom ! Háznépemet ajánlom ! ne feledkezzél rólam, itt e számkivetésben. Az ifjak hetenkint sorban írnak.

Csókollak barátságodért, hogy a *Kölcsey Imre* pörében surrogáltatni nem hagyta. Nemzetségünk becsületére kérek : ha lehet, tégy valamit. Ne nézd az ő bűneiket, melyek nagyok. — A Székely dolgában adott királyi resolútiót vettem. De nem írod : van-e ott annak az embernek ügyviselője, s mit akarnak, vagy inkább akarnak-e valamit? Soha igazságtalanabb baj ember nyakára nem háramlott. Két erős quietantiám van, hogy kifizettem ; s mégis *Isaak Lajosék* ítéletet hoztak ellenünk. De hiszen az ég el nem hagyja híveit ; s annak jeléül kezeidre bízta az ügyet.

Bár csak Pestre küldenének. Akkor vagy lefutnék hirtelen, vagy ti néhány napra oda futnátok. Sokat beszélhetnék ; s amit írni nem lehet. Adieu !

223

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, március 27. 1833.

Édes jó Palim, vettem f. hó 23-dikán írt leveled, s másnap — non sine stupore — az Aurora jelentését, s a Vanitatum vanitást. Én neked 21-dikében erga

520

recepisse két ívnyi levelet küldöttem cum notiis biographicis. Tegnap vettem Bajzától egy levéllel együtt a Kritikai lapok 2-dik füzetét. Kérded, ennek kiírt sorait mint értem? Édes Palim, én íróembertől csak annyit szeretek érteni, amennyit mond. Mit gondol pedig? Azon nem igen törődöm. Sem azt nem tudom, ki élt eddig monopolium gyanánt oly mérésekkel: mint a kritikai lapok? Sem azt nem, kik azok, kiknek ő elejökbe hágni szándékozik? Ezeknek tudása nélkül pedig, könnyen egyebet érthetnék, mint ő gondol; azért fejemet^o nem is töröm.

A Vanitatum rendesen lepett meg; amint elolvásám, e sor tűnt szemembe:

Seifenblase nur ein Heer.

Ez nem jó: *Egy ezred egy tünemény.* Én az ezreden regiment katonát a viláért sem értettem; az én szavam: *Jahrtausend*: ezer év, vagy évezred.

Az Aurora felől tudatlanságban vagyok. Óhajtok bővebb tudósítást. Segédemre, mennyire erőm s időm engedi, számot tarthatsz.

E levelke talán Pesten lél. Recepissém még nyugtatvánnyal nincs felváltva; írd meg, mikor vetted a melletti levelemet; s írd meg mindenekfelett, érsz-e vele valamit?

Engedd meg rövidségemet. E napokban az előleges sérelmek engem illető pontjait latinból magyarra kellett forgatnom; rossz, nagyon rossz! Itt Erdély és a nyelv ügyében mondott két beszédemet leírtam, Gróf Károli fogja vinni Bártfayhoz, ki veled is közleni fogja. Ott leled a nyelvügyben írt utolsó üzenetemet is. Erős porciók! A harag érte nagy. Ítéletedet várom.

Hogy a sorsválasztást oly különösnek találod, az előttem váratlan. Én a beszédet itt írtam, s első dol-

gozásban küldém le; megvallom, nemigen tudom már, mi van benne; azt is megvallom, nekem eszembe sem jutott, hogy az csak több beszédeim mellett is kitűnjön. Most van egy félben; félig filozófi tárgyú, s még kettő olyan plánban, vagy tervben, ha inkább tetszik; politikai tárgyúakkal nehezen teendek szerencsét. E három ha elkészülhet, alkalmasint kész lesz a kötet. Bajza írja, hogy olvasá a nyelvügyben mondott beszédemet; azokat itt százanként írták le — s óhajtja, bár a Hartlebeni gyűjteményben kijöhetne. Bizony én is óhajtánám; de ahhoz még egy század kell! Azonban ki tudja?

Játékszíncemmel megvigasztalál; de Vilmám miatt haragszom az öregre. Te mindazáltal vigasztalsz.

Ölellek édes jó Palim! Írj gyakran, s világosíts fel literátori szerződéseidről. Nem fog-e a lépés conversations-lexiconi pert szülni? A Jelenkor felvette hirdetésteket; és így amit Károli Fr. mondott, nem teljesedett. Borcsád kezeit csókolom. A dieu!

224

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, március 28. 1833.

Édes jó Palim, Gróf Ráday szíves vala engem ma délután meglátogatni; s mondá, hogy holnap hazafelé indul, s neked örömet visz el egy levélkét. Fáj, hogy ez alkalmat valami csomócska elküldésére nem használhatom; de múlt napi kapkodásaimban semmire sem jutott időm. Beszéd a kötet számára még készen nincs. Kerületi beszédeimet Erdély s a nyelv ügyében, az ezen ügybeli harmadik üzenetem-

522

mel együtt Bártfayhoz Gróf Károli levitte, írtam Lacinak, láttassa veled; ezt egy más, s éppen ma reggel postára adott levelemben is írtam már neked. Válaszodat nyugtalan várom a következőkről:

Biográfiai (változatimról) Skizzeimről, miket postán küldék.

Aurora szerkesztetéséről.

Muzáron tartalmáról.

Szeretném veled láttatni napkönyvemet; de mint-hogy másolva nincs, s magamnak pedig a régibb ívekre mindég szükségem van; nem küldhetem. E napokban itt is elmaradtam; talán most oly napjaim következnek, melyek alatt ezt is, beszédeimet is folytathatom.

Kérdd meg Hartlebent, nem fog-e megegyezni benne, hogy második kötetem után a 4. és 5. nyomás-sék. Vörösmartynak a 2-dik kötetet nyomták előszer.

Postán küldött, s feljebb említett két leveleimet igyekezéssel mentől előbb kézhez venni. Gr. Ráday szeretetre méltó, szerény úrnak látszik; ő, ha tetszeni fog, országos újságokat megismertethet. — Öllelek édes Palim, Borcsád kezeit csókolom; a menyasszonykának komplimentemet.

225

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

(1833. márc.—máj.)

Beszéd ápril 23-kán kerületben: Fájdalommal kell látnom Tek. KK. és RR. stb.

Édes, jó Lacim, egyik írnom, ki ezt kezedbe adandja, holnap indul haza; leveleket írtam az ott-

honiakhoz ; s így fáradva vagyok. Mert tudnod kell, én az influenzában szörnyen beteg valék, s csak most kezdek erősödni. Betegségem alatt vettem baráti leveled grófod által. Mik történnek itt, s hogy csatánkat a kir. rescriptum ellen a tegnapi gyűlésben elvesztettük, azt Nagy Ignác szóval elmondhatja. Én e rövid sorokban csak barátságom jeleit akartam megújítani, melyeket ez ide írt beszédemmel kísérek. Ez töredéke egy nagyobb beszédemnek, melyet nem egy ízben mondtam el.

Josephinéd kezeit csókolom. Gyermekeidet, Helmezyt és Vörösmartyt ölelem. Isten veled édes, jó Lacim.

226

BAJZA JÓZSEFHEZ

Pozsony, ápril. 1-jén, 1833.

Kedves Barátom Uram!

Fogadja el barátom uram köszönetemet a Kritikai Lapok példányáért. Olvastam azt, bár nem oly figyelemmel mint otthoni nyugalomban szoktam ; itt a mi articulusaink és paragrafusaink, s egyéb száraz hidegségeink a léleknek oly útat szabnak, mely legalább nem a szép országának úta. Óhajtottam volna azonban ez ajándékozott füzetben is, mint az elsőben, recenziókat találhatni ; de barátom uram jónak látta azt egészen csatapiaccá tenni. E csatákról nem ítélnék, minthogy sokat látok benne, amiről előbb magyarázatot kellene kérnem, hogy a dolog fekvésébe belepillanthassak. Balogh Sámuel recenzióját a Sasban láttam ; az nyomorúlt írás ; s bizony az a Rummyé

524

is. Én azonban G...vel a Gyöngyök recenziójára nézve egyértelemben nem vagyok. P...re ugyan semmi gondom, a prózafordítás az, amit értek. E tárgyban Goethével tartottam mindég: s azt hiszem, a prózafordításban, ha mindaz elvész is, amit a vers harmóniája ad, sok olyat lehet visszaadni, amit verses fordítás lehetetlenné tesz. Egy négy egész óráig tartott konferenciából jövök, holnap a vallásügy fog ismét felvételni; s így helyzetem nem engedi, hogy gondolataimat jól kifejtsem. Ideám az, amit a festőkről mondanak. Raphael kezei közül például a vázolat mindég tökéletesben jött ki, mint az később színezés és kidolgozás után lőn. Itt a tökéletesben a geniálisbat, a lelkesbet, a mesteri kéz bátor vonásait értem. Mint a festő egyetlenegy bátor vonásba oly lelket önt, mi később a mesterkélés alatt elvész: úgy a poétai műv prózafordítója az eredetinek karakteri vonásait bizonyosabban találhatja, mint ha versben fordítván egyfelől a nyelvvel, másfelől az eredeti színeivel s harmóniájával bajlódik; s száz eset közül kilencvenben, ha valamit megnyer, kettőt vesz el helyében. Emlékezem, írtam én Kazinczynak e tárgyban a Kritikai Lapok megjelenése után nem sokkal egy levelet; s ott ez ideát valamivel bővebben fejtegetem. Ő is a festőkről vett a Tudományos Gyűjteményben hasonlatosságot (ha jól jut eszembe), de az ő gondolata az enyémtől különböző.

A Tudománytár helyzete felől tudósítva valék. Jelen voltam az igazgatótanács azon konferenciájában, hol február elején erről téteték szó; s egy, legalább félóráig tartó hosszú beszédet mondék e tárgyban.

Felírásaink pénteken pecsételtettek meg; az ég tudja: mit fogunk nyerni? Küzdésünk nem vala ki-

csiny ; s most a vallásügyben nem leend kisebb. Mint vagynak Barátom Uramék a diétai neologistikával megelégedve? Révait törjük, rontjuk ; de a legújabb arcú szóktól sem rettegünk ; ez mégis jövőre nézve jobb, mint ha most grammatikai tudományunk ugyan több volna, de fanyarságunk és újsággyűlöletünk egyszersmind nagy lenne.

Bártfayt, Vörösmartyt és Toldyt üdvezlem együtt az ősz Jelenkorral. Barátságos indulatiba ajánlott maradok tisztelő barátja

Kölcsey Ferenc

227

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, ápril 1. 1833.

Édes jó Palim, Tisza, a bihari követ, egy jeles és jószívű férfiú, holnap indul hazafelé, de úta Pécelen megy keresztül, hol az ünnepet sógoránál, gróf Rádaynál akarja tölteni. Önmaga kért, küldenék tőle egy levélkét számodra ; óhajt téged látni és ismerni.

Márc. 25-diki leveledet tegnap vevém, s abból tudom, hogy konfessiós levelemet olvasád. Én pedig az Aurora jelentését s ellenjelentését olvasám a Jelenkor mellett ; s az egész dologgal csak annyiban gondolok, amennyiben téged illet. Az Aurora nem privilégiumos folyóírás ; és így azt hiszem, Aurora nevű almanakot akárkinek is szabad kiadni : mint gyermekét a cs. k. felség nevére is akárki kereszteltetheti. Eszerént sem azt nem értem : miért tartja Gr. Károli magáénak az almanak nevet ; sem azt nem : miért fenyegetőzik Bajza sajátja mellett harcra kelni. Ha egy Aurora helyett kettő jőne ki, az veszedelmes

nem lenne ; de ha névbirtok felett ismét valami csúf pör támadna, oly pör ti., miben te is beszöve lennél, azt fájlalnám. Különben a dolognak csak színével lévén ismeretes, egyebet sem szólanom, sem gondolnom nem szabad.

Amiket életfejtegetésemre megjegyzesz, azokról nincs mit mondanom. Így vagy úgy forgassad a dolgot, tollad alól rossz vagy mindennapi nem jövend ki.

Gőzhajón jöni Pozsonyba, szent gondolat. Így semmi esetre sokba nem jön, s én, ha a Felség meg nem szán, s bennünket Pestre nem ereszt, ezúton mégis nagyon remélem, hogy benneteket ölelni foglak.

Gróf Rádaytól is küldék egy levélkét ; beszédeimet s utolsó üzenetemet Bártfaytól ; eddig vetted is.

Rádaynak mondd el üdvözetemet. Öllelek Borcsáddal s gyermekeiddel. Isten veled édes jó Palim.

228

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, ápril 8-án, 1833.

Édes Zsigám, kedves barátom, megyénknek március 11-én költ hivatalos parancsolatából értem, hogy akkor három rendbeli jelentéseink vétettek fel ; és így még márc. 7-ik és 26-án írt bő jelentéseink hátra vagynak ; de azok addig bizonyosan kezeidhez értek. Ma ismét írtam egy jelentést, s mihelyt *Eötves*, ki ünnepelni Óvárra ment Sötér úrhoz, visszajön, azonnal aláírjuk és küldjük. Én neked minden megyéhez írt relatio mellett szoktam írni, s úgy tetszik,

527

márc. 7-én temérdek hosszú levelet is írtam. Folyó hónap 4-ke óta mai napig inkluzíve a nádor szünetet adott az ünnep miatt; holnap a vallásügybeli renunciumon kezdjük. *Felírásaink a felség előtt vannak; mit nyerünk? az ég tudja. Mi a magunkét megtettük; s mindenesetre nem keveset tettünk. Mert amit már egyszer a főrendekkel keresztül vívtunk, az víva van; ők többé más diétán vissza nem vethetik a dolgot; s a nemzet addig fogja ott fenn sürgetni, míg egyszer csak meg kell lenni annak, ami elkerülhetetlen.* Ilyen pedig a nyelv, mely úgy hiszem, ha most teljes engedelmet nem nyer is; de a legelső uralkodási változás-kor bizonyosan végbe megy. És hidd el nekem, ha a nyelvet most, vagy máskor ki fogják egészen vívni: akkor több lesz téve, mintha nem tudom mennyi operatumot elvégeznének is. *Erdélyhez, a felség resolútióját tekintve, nem hiszem, hogy erős reményünk lehetne: azonban ki tudja? Ez is oly dolog, aminek előbb-utóbb meg kell lenni; most legalább oly tisztába van a dolog hozva, hogy ellenvetni többé semmit nem lehet.*

A március 11-ki pótló utasításokból úgy látszik: az országgyűlés folyamatával nem igen vagytok megelégedve. Igyekeztem e tárgyban gondolataimat a relatióban kifejteni.

Hidd el édes barátom, mi nem vagyunk még oly nagy reform kivételére megérve, mint az operátumok tárgyában tenni kellene. Az operátumok még nagyon ingadozók és homályosak sok helyt, azaz, nem oly tisztán veszik fel a tárgyakat, mint kellene. Sok megye útasítása még oly tiszta sincs; s így azt hiszem, akármit csinálunk mi most, *kevés idő múlva mégis ismét új reformra leszen szükség. Az idő elénk sietett; s mi azt vagy nem vesszük észre, vagy nem akarjuk.*

Ezért, édes barátom, inkább *vehiculumra s moralis erőbeli nevededésre volna szükségünk, mint ily körülmények között készülendő törvényekre.* A *vehiculum* pedig s erőbeli nevededés e háromban van: *nyelv, erdélyi únió, és a vallásbeli veszedelmes szakadás orvoslása.* A két elsőről bizonyosan mindent tudsz, amit mondanom kellene; a vallásügyet ami illeti, én azt sohasem nézem úgy mint *Kálvin fia, de mindig úgy mint polgár.* Hárommillió ember csak fél polgártársa a többinek; s mi veszély ez az egészre nézve? *Lassankint leverni a köztük levő közfalat; eltörölni az ingerlések eszközeit s ez által az akció és reakció veszélyes következéseit; erre törekedném. Mert mi lehet rettenetesb, mint mikor tiszt- és követválasztáskor azt kérdjük: mi vallású az ember? nem pedig: mi hazafiságú és érdemű?* s így egyebekben is. Te édes barátom, ezt igen jól általlátod.

Az urbáriummal bizonyosan nem fogunk eleget tenni annak, amit az ország mostani helyzete kíván. Azonban, e tárgy halaszthatatlan; itt tenni kell, azt amit lehet. De lassan megy édes barátom! Minden követnek utasítása van; még pedig §-onkint, soronkint többnyire: már most lehet-e kívánni, hogy a másiknak perorációi által magát megengedje győzni?

Ha például az én utasításom azt mondja: áll a *redactio*; akkor nekem hiában beszél az egész világ; én szavazok a *redactio* mellett.

Aztán a többséget sem lehet könnyen megtudni; mert százfelé megy az utasítás, mint például a legelő tárgyában, mely csaknem két hétig folyt, s az országos ülésben bizonyára új vitatásra fog kelni, legalább hét, nyolcféle kulcs jött javaslatba. Hol már ennyi közt a többség? Csak arra is napok kellene; míg azt ki lehet venni, hányfélét akarnak? — A mi diétánkra

nézve egy egészen új helyzet ; s várni kell míg az idő valamit kifejt.

De semmiesetre ne hidd, hogy azért keveset tetünk volna ; bizony a követek táblája nagyon keményen tartotta magát. Ezért az oligarchák haragusznak ; de a megyékre nézve oly fontos jelenet ez ; mely megfizethetetlen. Rajtunk áll, csak lelkesek maradjunk, a legszebb következéseket fejteni ki belőle.

Ha még valahogy a te vám iránti javaslatodat kivihetjük ; de ha csak a Dunahídra nézve vihetjük is ki : már az magában érdemlené, hogy országgyűlés tartatott. Barátom, nyitva lenne az út, hogy országunkat út, csatorna és hidak, s kiszáritások által, priváttársaságok paradicsommá tegyék. Nagyon kérek, olvasd a *Széchenyi* munkáját, melyet itt a megyének küldünk ; a vámra már adatok dicsőséges utasítást ; adjatok még a bankra nézve is. Ha a nemzet így, mint a könyv 89. s következő lapjain előadatik, bankszisztéma által akarna magán segíteni : ingyen építhetnének roppant műveket, s vám által gyönyörűen kilenne a munka szukcesszive fizetve.

A mi *Nagy Károlunk* elköltözött ; még neki emberi mód szerint legalább húsz évig kellett volna munkálni. Özvegyének levelére ma válaszoltam ; kérlek, történető alkalommal, fordíts a derék ember árváira figyelmet.

Kérlek, édes barátom, írj gyakran, s gyorsan ; a távollévőkről emlékezni keresztyéni kötelesség ; s az én oszlopom otthon most csak te vagy. Vetted-e mind azon beszédeket, miket innen a fiúkkal küldtettem számodra ? Haragusztok-e ránk, vagy nem ! Ölelek ezerszer !

A praeferentiális sérelmeket most küldöttük legelőször magyarul is. Egy kis próbálépés.

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, ápril. 8-d. 1833.

Édes, jó Palim, az estve jött kezemhez e hónap 2-d. írt leveled. De mi levél az, édes Palim? Fájdalmat mond az egész, s pedig úgy, mintha én is a fájdalomszerzők közt állanék; hogy értelmessé tegyem magamat, ki kell írnom némely soraidat. A levél elején panaszolsz, hogy gyanakodnak reád, s így folytatod:

Itt van fájdalmam, édes jó Ferim. Meglehet, hogy az egész baj csak onnan származik, mert gyomrom gyenge. De te legalább hinni fogod, hogy szenvedek, s remélem, hogy érteni is fogsz. De te író embertől amnyit szeretsz érteni, amennyit mond, s mit gondol? azon nem igen törődöl! De én a ti gyűléseitekről sohasem mondtam csúfondárost; s emlékezzél mit értettél. Megvallom, nekem az effélékhez kulcsom nincsen. — Nekem kín levelet írni, és mégis valahányszor hozzád írtam, mindannyiszor öröm és megnyugtató volt a kínhoz csatolva. De én azt gondolám, hogy te azt is érted, amit én nem mondok, csak mondani akarok. Most nem gondolom azt: most sem egyet, sem mást nem gondolok. Azonban az maradok aki voltam, rebegni fogok hozzád; rebegni fogok mindaddig, míg fel nem kiáltasz: eheu jam satis est!

Ezek a sorok, mik gyaníttatják velem, hogy tőlem bántva érzed magadat. De miért, édes Palim? Az lehetetlen, hogy engem is az ellened gyanakodók közé számlálj; de szintúgy lehetetlen hinned azt is, hogy amit az *író emberről* mondtam, azt felőled lehessen érteni. Azt kérdéd minap: mit mondok

Bajza azon soraira, miket a Kczyt ingerlő névtele-
nekről írt? Erre feleltem, s most is felelem: én *író*
embertől csak annyit szeretek érteni, amennyit mond,
azaz, kimond. — Én igen jól értem, miért ütköztél te
meg a Bajza soraiban; s éppen azért, mivel jól értem,
mivel látom, hogy B. a megholttal már nem pöröl-
hetvén, élőkbe akar veszni — éppen azért mondom,
nem szeretem érteni, azaz, nem tartom az írást méltó-
nak, hogy értsem, s óhajtom, édes Palim, hogy te
se tartsd. De mindenestre érzened kell: midőn én
író embert mondok, akkor minden mást érthetek,
csak nem az én Palimat. *Cet homme*, mondá nemrégén
a francia miniszter prof. Lelevelről, és *Cet homme*,
monda viszont La Fayette a Lelevelt elfogó fran-
cia tisztról; és ez a *Cet homme* és az író ember analó-
gonok.

Hogy gyűléseinkről csúfondárost nem írtál, s én
mégis mit értettem. — A te eidullion aenigmaticu-
modra én azt jegyzém meg: ez a mi kerületi tap-
sainkra illik. De én Horácban, Luciánban és szám-
talan más ezeréves és régibb írókban lelek sokat,
mikre a mai élet és mozgás szcénái jutnak eszembe. —
Azonban én téged mindég értettelek és értelek, és
foglak; s bár rebegj, ömledezzél, vagy ha tetszik
éppen megkövezzél, sohasem fogom mondani a *satis*
estet.

Mi, édes jó Palim, értjük egymást, szeretjük is
egymást, becsüljük is egymást. Ez így volt 23 év óta,
s bizonyosan így leszzen mindaddig, míg élünk.

Tragédiátokhoz sok szerencsét! de bánom, hogy
konkurrens nem lehettem, a diéta miatt.

Dátumaimmal mit fogsz csinálhatni, nem tudom.
Nagy sebességgel firkáltam öszve holmit, ami eszem-
be jutott; de bizonyosan még sok egyéb is jutott

volna eszembe, ha Pécelen vagy otthon írhattam volna. Szándékom, ha nyugalomra jutok, pályámat megírni; de csak baráti szemek számára lesz.

Szeretnél velem lenni, írod, Rank előtt. Én úgy óhajtom, hogy mindenesetre Rank előtt, ha ugyan lehet. Egyébiránt, minek az a küzdés? Gyanúban lenni vagy nem lenni *idegen szem* előtt igen egyenlékeny állapot; minekutána látjuk, hogy az emberek gyanúját az Isten fia sem kerülhette el. Kik bennünket ismernek, azok úgyis tudják: mit érünk, s nem kérdenek mástól tanácsot. Ami engem illet, én csak *conversations-lexiconi* pörtől félek; ismervén ingerlékeny voltodat, úgy hiszem, nagyon nehezen vennéd, ha személyed ellen folytatnának pört; s pört indítani s folytatni, mi könnyű olyannak, aki az alkalmat keresve keresi. Hiszen a mostani füzet is a kritikai lapokból csak pör. Nekem küldött Bajza egy füzetet, s mellé egy levelet: írnam meg a füzetéről ítéletemet. Én azt íram: minthogy csata van benne, s azoknak némely szcénáit nem értem: nem is adhatok ítéletet. Egyedül a Gyöngyök prózafordításáról tettem egy-két szót.

Ráday után Tiszától is küldék egy levélkét számodra. Itt mondott beszédeimet gróf Károli vitte Bártfayhoz; de a gróf néhány napot a vallásügy miatt késedelmezett; azonban Bártfayné levélkéjéből értem, hogy már a beszédeket birják, s azért hiszem, eddig te is láttad azokat.

Eckstein fordítására más jegyzetem nincs. Mert ami eltérések a nyelv miatt történtek, azokat nem lehet sanyarúan venni; amit megjegyzék, az a magyar nemértése volt. Az elején talán *Itt az írás! olvassátok*, mondhatnám az *írás*: teszi a *sz. írást*, azt a német

is mondhatja, azaz mondja *die Schrift*; és így nem *eine Schrift*, mert így mindenféle írást tesz. Azonban ez csekélység.

Minap küldött beszédemről így írsz: *a sorsválasztásban a történet beszéddé dolgozását* stb. Eddig amiket a sorsválasztásról írtál, nem értettem jól; most úgy látom, vagy éppen nem értem amit mondasz, vagy te a címben megtévedtél. *Sorsválasztás* nálam *sorsvonás* a katonaságról van mondva, s e beszédben nincs történet beszéddé csinálva; hanem a másokban, mely a férjgyilkolásról vádlott özvegyről szól. — Ezt érted? Úgy én is értelek, de a cím, mit állandóul adsz neki, hibás; az a katonafogás tárgyára illik.

Vettem minden leveleidet, és így azt is, melyet biográfiai adatimra írtál. Abban odavetett gondolatok vagynak, mik az adatok olvasása alatt jöttek eszedbe. Nincs tehetségemben, hogy azokra felelhessek; fejem egy kisség tompa; elmaradtam némely dolgaimmal, s azoknak visszapótlása nyugtalanít. De óhajtanám ne tartanád azt az én biográfiámat oly fontosnak, talán könnyebben elmondhatnád amit akarsz. Egy kötet versecske íróját nagy mélységgel fejtegetni, talán nem érdemes. Próbálj tollad szokott könnyűségével egy kis egész papirosra önteni. Én neked sokszor mondtam már, hogy nagyon bizodalmatlan vagy saját erődhez; bár mások volnának azok, kik teljes bizodalommal szűk erőt kötnek öszve.

Képzeld! én verseket is csináltam, azaz kelle csinálnom. Gróf Andrássy a lóverseny poharakra írt verseket Pesten feledé, tehát tőlem kért. Írtam hat hexametront.

1. Szállj versenyre Magyar, s fog kelni körüléd az élet. —
2. Messze tekints, a pálya kicsiny, túl rajta nagyobb vár. —

3. Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény. —
4. Küzdeni s győzni tanulj; kell küzdeni s győzni hazádért. —
5. Önértés te vagy a diadalmas bére nem a díj. —
6. Nemzeti fény a cél, hogy elérd, forrj egybe magyar nép. —

Három versre vala szükség, s választák az 1. 3. 6. Van-e igazok? felelj. Ölellek ezerszer és számtalanszor Borcsáddal s gyermekeiddel együtt. Írj minél előbb s légy víg.

Hartlebentől kaptam leveled tegnap. Írja, hogy addig akar várni, míg időm leszen a hátralevő köteteket úgy elkészíteni, hogy 3 hónapra háromra adhasuk. A Muzárionról nem írsz.

230

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, ápril. 12. 1833.

Édes jó Palim, 8-dikán írt leveled, melyet az estve adának kezembe, elakaszt. Te, édes Palim, velem foglalatoskodol, s azt nekem tudni boldogság; de életemnek minden pontjairól számot adni, azaz, jól adni számot, csak úgy volna tehetségemben, ha csendességem is lenne, de hosszú időm is. Mert sok parányi, de maga idejében fontos következményű történetecske el-siklik mostani helyzetem miatt szemeim, azaz, emlékezetem elől; s éppen e pont, mi felett most kérdést tevél, egyike azoknak, mikről szóllanom ily könyv nélkül, azaz, anélkül, hogy egész mult életemet hosszan és húzamosan gondoljam keresztül, nehéz.

Hogy sokáig ismerve nem valék, annak két oka lehet. Egyik, mert én sokáig dolgozgattam úgy, hogy arról igen kevés ember tudott valamit. Emlékezhetsz, miképpen azon parányi szonetton kívül, amit Horvát a Dámakalendáriomban lenyomatott (talán 1812 v. 13), s azon ismét parányi dalon kívül, mi az Erdélyi Múzeum első füzetébe felvételék, egész az Antimondolatig, mely 1815-ben jött ki, nevem nyomtatásban senki nem látá. Ez vala ok, hogy a dunaiak, kik előtt a Kölcsey nemzetiség ismeretlen vala, költött névnek tarták nevemet ; s még akkor is, mikor a Tud. Gyűjtemény füzetekben azon recenziók, traurigen Andenkens megjelentek. S csak akkor, mikor végre tudva lón, hogy a név nem költött, s alatta nem Kazinczy Ferenc lappang, jövék, azaz, kezdék jőni azon szerencsétlen celebritásba, mely nekem jövendő becsülöket, de jelen ellenségeket szült. Azaz, a nevedő ifjúság közt nem kevesen szeretének, de az öregek egyről egyig átkoztak.

Másik ok saját karakteremben fekszik. Én idegen emberrel most is sokszor, de azelőtt mindég szótlan s hidegen bezárt valék, a mesterséget pedig mutatni mi lakik bennem, hacsak meleg érintés által keblem fel nem nyilt, soha sem tudtam, soha sem akartam tudni. Ezen állapota a léleknek sokfélét jelenthetett az engemet nem ismerőnek. Mert gondolhatá, hogy testben és lélekben ügyetlen vagyok, gondolhatá, hogy kevély vagyok, gondolhatá, hogy embergyűlölő s öldöklő hidegségű keblem van stb. Hogy talán szerénység, talán bizony félnkség okozhatja az ily állapotot, s talán a szerény és félnk emberben feketik valami : ily gondolatokra nem minden ember jött. Annál inkább, mert a sokaságot tekintve, örökös maxima ez : *minden ember annyit ér, amennyit érőnek mutatja magát.* Az emberek hajlandóbbak valamit szó szerint venni,

mintsem gondolnók; s ezerszer tapasztalám, hogy a dicsekedőt jelesnek, a szerény beszédűt szegény keblűnek hitték, saját magok szavai után.

Nekem sok kedvetlenségeim is voltak fiatalságomban, miket a minap említék. Sokszor Kazinczynak is, ki ifjúságom kezdetén egyetlenegy ismerőm vala, hosszú időkig nem írtam; s ő gyakran hitte, hogy vele levelezni, s literátorkodni nem szeretek. Ő engem felfelkeresett s ösztönözgetett leveleivel, nemegyszer mondván ki azon hitét, miről éppen szólék (lásd Álmosdra küldött leveleit 812—813). Szeretett engem egész addig, midőn 1816-ban Homéért kezdém dolgozni. Általad vette az első tudósítást, s tudod mint vette. De az akkor még fennmaradt jóakaratot kettő tette tönkre: 1. Berzsenyi recenziója, miben magát véle bántatni (az episztolák miatt). 2. A három lasztóci levél. — Azóta mindég hideg volt irántam.

Egyébiránt ami a polgárt s literátort együtt illeti, minapi Skizzeimben említém, hogy iskolában római s görög történetekben oktattak bennünket, s itt a patriotizmus magva. E mag legelőbb a nyelv iránti szerelemben kezdett fakadni, mert nyelv és nemzet: e kettő ideája válhatatlanul együtt jár. De én mindaddig, míg 1829 a B. Vécsey installációján megjelentem, s kevés hónapok múlva hivatalba léptem, egész életemben csak egyszer voltam Szatmár vgye gyűlésén, s kétszer a Pest vgyeház galériáján. Tudnod kell, hogy én megyei patvarista sem voltam soha. — A Csokonai recenziója, s még előbb az Antimondolat óta a Szatmár vgyei kálvinisták nem szerettek; s mivel minden próféta otthon leginkább nem kedveltetik, talán sehohsem voltak több haragosaim. Ez is okozá, hogy elvonultam; de Cseke távolléte minden tudományi vehiculumoktól, und meine von dem Innern

meiner Seele all zu grell abstechende Umgebung — mert még a világot csak így sem ismertem, ideális képeimet szerettem volna nemcsak belől, hanem kívül is feltalálni — okozák, hogy mindég hozzád, s mindég Pestre vágytam ; s így állandó lakom sohasem volt, míg gazdaság és hivatal le nem kötének.

Volt idő (iskolai pályám vége s jurátusságom), midőn kozmopolitizmus fogott körül, s ezidőben a magyar hazán nem függék melegen. Okának gondolom a francia lágymeleg poézist, s azon lélekölő hidegséget, melyet a francia újabb filozófok mindenre, ami szent, fuvalottak, — a Systême de la nature s több. — De nekem mindig Bedürfnisz volt szeretni, s forrón szeretni, így a kozmopolitai hidegség, nálam csak futó paroxizmus lehetett, s szükségesen el kellett múlnia: Szerettem anyámat, hazámat, lánykáimat, szerettem barátaimat — s ez mind egyformán égő szerelem vala ; egyik iránt nem voltak sohasem más érzelmeim, sem más szavaim, mint a másik iránt — a betegség paroxizmusának óráit kivéven.

Ha parancsolsz is, ha kérsz is, most többet nem írhatok, s úgy tetszik pedig, talán semmitsem írtam. Te fogod tudni, veheted-e hasznát? Írj többszer is ezek iránt, ha szükségesnek véled : de fogj hozzá a munkához, s csináld ; bizonyosan jó lesz, mert ami lélek, figyelem és melegség által létez, az rossz nem lehet. Ápril 8-dikán írtam legközelebb ; írj minél gyakrabban. Öllelek ezerszer Borcsáddal együtt.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, ápril 17-én, 1833.

Édes lelkem Zsigám. Elfelejtkeztl rólam, mindenki elfelejtkezett rólam; régóta sem tőled, sem Pepitől levelet nem veszek. Pedig én annyit írtam, s annyi-szor! A megyének március 7, 26 s ápril 11-én írtunk; én mindannyiszor neked; Pepinek pedig minden héten írogatok; s nagyon nyugtalan vagyok, hogy hazuról semmit sem tudok. A kir. válasz tegnap érkezett; ma olvastatott fel. Holnapra ki lesz nyomtatva; küldjük stafétán. Látni fogod, hogy nem kedvező; mert

1. Az előleges sérelmekről semmit sem akar tudni. *Pedig a nyelv és Erdély úniója azok közt van; oly dolgok, amiktől függ a nemzeti lét. Ha a praeferentialék annyi diétán, egy század óta, fel lévén terjesztve, még most sem lelnek orvoslást; hol a garancia, hogy amely törvényeket hozunk, azok meg fognak tartatni?*

2. Az operátumok sorozására nézve sem egyez; pedig a kir. propositiók stílusa (melyeket mindjárt a diéta elején megküldék) gyanút gerjeszt, hogy az ott meghatározott sor szerint, nem is fog minden operátum felvétetni; mert a két első végére van írva, hogy sanctió alá terjesztessenek. Sanctió pedig diéta végét jelent.

Kérlek, és igen nagyon rossz utasítást ne küldjete; inkább semmit. Az előlegesekről ha lemondunk; mondjunk le mindenről. Ezt hát sürgessétek utasításokban, hogy mellettek erősen álljunk. Így egyebekben is. Hidd el, támogatni kell az oppoziciót; mert precarius lábon áll. Ha remélled, hogy jó instrukciót adtok, tarts mindjárt gyűlést, hogy haladék nélkül

tudósítást vehessünk. A márciusi gyűlésekben, mint írják, a circulus eltörléséről is volt szó. *Az istenért! Az ilyenért itt megköveznének.* Hidd el, édes barátom, a magyar diéta szabadsága egyedül a *circularis gyűlésekben áll; vegyék el ezt; a diéta csak bábjáték lesz.*

Ápril 8-án *Szlélekihez* írt levelemben írtam erről bővebben.

Perszonálisunk nincs. *Méreyt* a consiliumhoz tették *Végh* helyébe, kit jubilálnak. Ki lesz perszonalis? Még nem tudatik.

Eddig itt az opposzió csak volt; de a királyi válasz, sok embert fog megpróbálni.

Írd meg, ha relatióinkkal meg vagytok-e elégedve? sűrűn, és napról-napra referálunk; s nem csak országos, de circuláris gyűlésekről, s *circularis* konferenciákról is. Az actákat és diáriumot hiány nélkül veszik? — Én folyvást küldöm.

Főispánunk mikor jó? Pénzről tégy rendeltést; ne-hogy úgy járjunk, mint a minap.

Az isten áldjon meg; öllek forró barátsággal! Dolgaim s háznépemről könyörgök egynehány szóbeli tudósításért. De mindenekfelett patriotikus utasításért. *Valahogy csúffá ne tegyetek, mint Trencsén-vármegye Borsiczkyt, oly gonosz utasítást adván a vallásügyben, hogy szegény majd meghalt szegényében. De mig te élsz, én jót reméllek.* Adieu édes lelkem! *Ferid.*

A gravaminális deputációba én is ki vagyok nevezve. Egy dologgal több! de ez alkalmat szolgáltat, hogy a megyei gravamenekre nézve sok jót tehessek; ezért mindenre kész vagyok.

A diéta Pestre küldetéséről sem mond a resolutio egy szót is. Ez rettenetes! Felszámíthatatlan a morális kár, ami az ily messze diétázástól származik. Azért a pesti diétát is sürgessétek.

Erdélybe, úgy mondják, katonaság és commissió küldetik. A horvátországi bán már el is ment; mert ő megy és *consiliarius Bedeus* az erdélyi cancelláriától. — Jó felelet az *unió-kérésre*! *Az ég minden szentjére, a hazára, a nemzet fennállására kényszerítlek: mihelyt ott a szomszédban legkisebb commissiói lépést hallatok, azonnal küldjetelek utasítást, hogy erről panaszt tegyünk. Az Ulászló és Mátyás coronationalis articulusaiban, s főképpen a prágai békekesség pontjaiban nyilván ki van téve, hogy Magyarország az Erdély szabadságaiért kezességek. Én ismerem lelkedet, hogy ezt hidegen nem veszed. Öllelek. Jó instrukciót, s ha jót, úgy stafétán; mert lehet, hogy majd későn jó.*

232

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, ápril. 17. 1833.

Édes jó Palim, két leveled vevém ezer örömmel; de röviden felelek. A királyi válasz — nem kedvezőleg — megérkezett; stafétát küldök megyémmhez: de egyébként is vér és kebel nálam forrásban. Az ég áldjon meg, hogy velem, mint soraid mutatják, oly hévvel foglalatoskodol. Annyi sok, annyi szép jegyzet. Fogj hozzá; minő öröm lesz nekem a kész munkát majd olvasnom! Jusson eszedbe, hogy én itt kedvetlen küzdeéseket fogok kiállani, s hogy művedben enyhülést fognék lelteni. Isten áldjon meg édes jó Palim! Ráday maga hozá el leveledet; de nem valék itthon, így még ezúttal nem láttam a szeretetre méltó férfiat. Öllelek; Borcsád kezeit csókolom.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, ápril 28. 1833.

Édes lelkem Zsigám, március eleje óta ez ötödik levelem hozzád; relatiót egyszer sem küldénk, hogy neked hosszasan ne írtam volna; s íme, március 2-ki leveled óta egyetlen egy sort sem válaszolsz. Ez annyival kínosabb reám nézve, mert Pepitől sem kapok minden sürgetéseim után is választ, pedig márc. 7-ke óta ez ide zárt levélke hozzá nyolcadik.

Gr. Károli György tegnapelőtt érkezett meg; ő egyszer látott téged; s általa legalább annyit tudok, hogy élsz; de Pepiékről ennyit sem.

A kir. rescriptum 22. és 23-ban referáltatott, s a circulus nagy oppozícióval fogadván, a régi mellett maradt. De a napibér kérdésébe belementek; s nevezetes többség azt határozta, hogy az egész országgyűlési napibért a nemesség fizesse. Még a nuncium nem kész az iránt.

Én egy hét óta ülök a szobában nagyon rosszul; ma veszek annyi erőt magamon, hogy neked és Pepinek e rövid sorokat írom. De már mellem sem bírja tovább. Szánakozzál rajtam s írj; és Pepit is nógasd. Öllelek ezerszer! Mihelyt erősödöm újra írok, s egyszersmind referálok is.

Ma és tegnap a capacitás kérdése forgott a circulusban; de elveszett. Mellette volt huszonnégy, ellene csak eggyel több. Minő veszély.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, máj. 2. d. 1833.

Édes lelkem Zsigám, ápril 19-én írt leveled valahára megérkezett. A mult héten mind a négy circuláris notárius feküdt, s a KK. és RR. kénytelenek valának helyettest választani, — az öreg Palóczit. — Én már jobban vagyok; bár otthon ne lenne baj. Pepit félttem; mert e nyavalya, ha a beteg nem jól vigyáz, inhidegbe megy által. Pesten is rendre fekszenek az emberek; Gusztid is kiállá a sarat; de már meggyógyult, — ápril 23-dikán már látogatni volt Bártfaynál.

Jól esik tudnom, hogy velünk elégedve vagytok; a rescriptum felvétekor mondott nagyobb beszédemet, az itteni újságokkal együtt ifjaim még ma megküldik számodra. Bámulva fogod olvasni — de eddig bizonynyal hallottad is — *Tisza és Füzesei* mennyire elfeledkeztek magokról, azaz, elfeledkeztek egész a pofozódásig. A követek azt végzék, hogy ily emberekkel széket nem ülnek.

Fogadd baráti forró köszönetemet azért, amit pörömről írsz. Nagy szerencse nekem, hogy az ily kezekbe jutott.

Botka javaslata a circulus felől bizony nemcsak hibás, de bűnös javaslat.

Mai napról írok ismét Pepinek is; könyörgök, méltóztassál gyakran válaszolni. Nekem már most rajtad s házam népén kívül az egész megyében nincs, kivel szoros egybeköttetésben éljek. Én semmitől sem rettegek úgy, mint magamra hagyatástól; s itt e messze-ségben oly elhagyatva érzem magamat, ha sokáig nem

írtok. Öllelek, édes Zsigám, forró szeretettel. Feleséged kezeit csókolom. — Adieu, édes jó Zsigám.

235

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, máj. 7. d. 1833.

Édes lelkem Zsigám, tegnap hivatalos jelentést írtam hozzátok, amit holnap tétetek postára. Abból, s a hozzá mellékelt kerületi üzenetjavaslatokból (melyet a többi jegyzők betegsége miatt az öreg Palóczi írt) láthatod, hogy a kerületi rendek a királyi rescriptum ellen nyilatkoztak ki; de ápr. 23-dika óta néhány pótoló utasítás érkezett a közel megyékből, s azok a régi sorozás ellen majoritást csináltak; s mi a tegnapi országos ülésben az ütközetet elvesztők. — E szerint tehát az urbárium után a juridicum operátum fog felvétetni. Hol lesz ennek a vége, édes barátom? Valóban, ha csak véletlen körülmények nem jönnek közbe, magának a juridicumnak pertractatiója, oly hosszú lesz, amilyen még egy diéta sem vala. *S annyival inkább, mert a többség arra ütött ki, hogy az országgyűlési költségeket egészen a nemesség fizesse; s így az udvarnak az adózók kimélését sem kell szemé előtt tartani. Különben a költség felvállalása jó jel; még ily reális lépést az adózó nép könnyítésére a diéta nem tett.*

Nyitramegye a fizetésre nem hajlandó; azt adta utasításba követeinek, hogy az országgyűlési követek magok költségén legyenek mindnyájan. *Veszedelmes principium! Mert nem arra vezetne-e ez, hogy néhány gazdag ember minden megyében a maga kezére kerítse a követséget; s azzal aztán saját vágyaikra éljenek*

vissza? E tekintetből Komárom megye azt végzé, hogy a nemesség fizesse a költséget; de a követ is — akárki legyen — azt elvenni köteles legyen.

Az előleges sérelmekre s kívánatokra mind eddig semmi válasz; a vallási tárgyat, melyet mindjárt husvét után bevégeztünk, a főrendek mégsem vették fel; itt ülnek anélkül, hogy ülést tartanának. Én tegnap tettem ez iránt indítványt; de még tovább is fogom sürgetni.

Legveszedelmesebb az erdélyi dolog; huszonkét esztendeje nincs diétájok; mi közbevetettük magunkat; s a felelet — commissio.

Wesselényi tegnapelőtt éjjel indult haza, hogy valamit tegyen. Nagyon nehezen eresztettük el a nemes férfiút; mert nagy szükségünk van reá; sok erőt, központot, s vigasztalást találtunk itt benne. Igére hogy Károlban is megjelenend. Én minden órán várom tőletek, *hogy Erdély állapota felől hivatalos tudósítást, s utasítást fogtok küldeni.* Szomorú kilátás! — Nem tudom, ki volt *oly ellensége udvarnak és hazának, hogy ily erőszakos lépést, s éppen most tanácsoljon.* Félő, hogy ez a dolog itt nagy tüzet támaszt; s annak legkisebb s legközelebb következése a diéta feloszlataása lesz; s feloszlataása célérés nélkül. Azonban, mit Isten ránk mér, azt tűrni kell.

Egészségem már most türhető. Ha úgy fog látszani, hogy a diéta temérdek hosszúságra nyúl, akkor én futok haza, hogy benneteket s házam népét, ha kevés időre is, láthassam. Azonban Isten tudja a jövőndőt. A diétai élet keserves élet; ennyi bizonytalanság, ennyi küzdés, céltől elesés, s az ég tudja mi minden, keservesen esik.

Mik fognak ezután történni? Szorgalommal foglalok tudósítani, s tudósíttatni. — A *Tisza* és *Füzeséri* dol-

gáról is írtam. E miatt nagy, azaz közönséges konferenciát tartottunk; minek végzése az lón, hogy a kerületi előlülők a nádort tudósítsák, mind arról: mi történt? mind arról, hogy ha *Füzeséri* (Tisza még nincs itt) gyűlésbe jő, a dolog közvitatásba fog vétetni. A nádor ígérte, hogy a kedvetlen következesek elhárítására mindent teend. *Füzeséri* mindeddig nem is jelent meg sem kerületi, sem országos ülésünkben.

Felírást kívánsz házadra. Mindent teszek, ami tehetségemben áll; csak időt engedj; mert e sok kedvetlen küzdés ritkán enged nyugodt pillantatot; pedig valamit — ami a szép tartományába tartozik — csak nyugalomban lehet alkotni.

Öllelek ezerszer édes jó Zsigám! Feleséged kezeit csókolom. Isten veled.

Nagy Nácit, mint megyei jegyzőt, ajánlom.

236

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, május 12, 1833.

Tiszteletre méltó barátom.

Távoztod óta elhagyatva érzem magamat; nem mintha nem volnának itt jó- és tisztalelkű emberek; de a férfinak, kinek a szerencsétlenség jutott: költő lenni meleg kebelre van szüksége, hol lángjai testvérlángokkal találkozsanak; s ily kebled, édes barátom, itt csak neked vala. Nem elég kimondani a szót: haza; nem elég bizonyos érzelmet hordozni iránta: az én emberem az, kinek a haza örök ideálként áll lelkében. De te jól tudod, az ideálig felemelkedő lélek mily ritka! Balsorsom úgy hozá magával, hogy kevés nap-

546

pal utánad Siskovics is hazaindult, s ez egyike vala a legjobbaknak.

Másnap elmented után országos ülésünk vala; s a rescriptumban kívánt sorozás nagy többséggel elfogadtatott. Az üzenet emiatt változást kívánt, s azt megtenni kerületi ülésben kelle. Embereink törték fejeiket: miképpen adjanak a dolognak oly szint, mintha nem a rescriptum, hanem saját szabad akaratoknál fogva tették volna e lépést; s e fejtörés közt Nagy P. azt javallá: tennők a kereskedési tárgyat harmadiknak, ne, mint a rescriptumban, negyediknek. Ellenvetés lön, hogy a rescriptum sorozása már az országos ülésben elvégeztetett. Ez nagy viadalt okozott. Azt mondák, hogy Somsich, az előlülő, nem igazán mondá el a végzést; mert az országos ülésben csak a iuridiciumról folyt a szó, hogy t. i. ez legyen második; s nem pedig arról is: mi legyen hát a harmadik? — Jó, hát miért mégis akkor senki sem mondott ellen? Erre az előtted ismeretes factio sokképen felelt; s Borsiczky — kit nem tudom miként — részére vont, azt is mondá, hogy hosszú volt az ülés, kikoplaltattak bennünket, s több ilyeneket. Két nap tartott a harc, s végre az országos végzés ugyan győzött, de a párt készült első országos ülésben az alnádort megtámadni. E gyűlés tegnap történt meg; Gyertyánfi és Marczibány felállának, (Borsiczky mégis megemberelte magát, s neutralitásban marada); alig kezdett az első szólani, nagy sűrűséggel ugráltunk fel: Somsich ügyesen viselé dolgát, s kevés szólalkozás után a pert elcsendesíté, s legalább tizenöten úgy ültünk ismét le, hogy szavunkra szükség nem lön. A gyűlés szépen ment véghez; s üzenet és reprezentáció s a törvény-cikkely javallat a napibérek felől a főrendekhez küldetett.

A napibékekről mit végeznének: tudod. A törvény-cikkelyt meglehetősen megtisztították a régi szakállas szerkezeti módtól, s az elég egyszerű. A felírásban azt tétették, hogy az így felküldendő törvénycikkelyeknek ne csak érdemére, de kifejezéseire is feleljenek a rezolúciók, hogy a concertatio diéta végén elmaradhasson.

Az urbáriumnak csak utolsó cikkelye van már hátra. Megírom mihelyt elvégezzük. A vallásügy a főrendeknél referálva mégsincs. Nem tudom, melyik kerületben kértem a rendeket, vennék e dolgot figyelembe. A kerületi előlülők felelék, hogy a nádor a felvételt igéri — azaz nekik ígérte magányos beszédben. Tegnap midőn a mostani üzenetet által akarók küldeni, felállottam, s kértem,

1. hogy a religión ily hátravetéséből eredhető sérelmet vegyék gondolóra, s eziránt aggodalmokat jelentsek ki, s addig, míg egyet a főtábla el nem végez, mást elébe ne adjanak,

2. hogy a napkönyv cenzorait és a napkönyvi kivonatot illető irományok egyszer már referáltassanak.

Az alnádor felelt, az elsőre, hogy a nádor hazafiságában kételkedni nem lehet. (Erre *vivat* lőn a kiáltás), másodikra, hogy ő nem rendes előlülő, s azért az említett irományok referálására a nádortól kér engedelmet. (Erre azt zúgták, nem szükség engedelmet kérni.) — S így az egész indítvány fuit vox clamantis in deserto. Ülés után egyik azt mondá: nem kellett volna tenni az indítványt, — másik: miért nem mondád mit akarsz? mi katolikusok tettük volna, protestánstól nem jól jött — harmadik: én már állottam, s ugyanazon indítványt teendő valék, de nem pártotlak politikából.

Mit mondasz mindezekre?

Mondhatatlan nyugtalansággal várom tudósításodat hazulról, az erdélyi dolgok miatt. Jól esik azon bizodalomban élnem, hogy lelked egyenes és erős volta, s értelmed hatása hazád fiait a mérséklet, azaz férfiúi mérséklet útjára vezetendik. Élj szerencsésen, hass és munkálj szerencsésen, s emlékezzél rólam. Öllelek forró, szent barátsággal. Lehetetlen elhallgatnom, hogy az urbáriumi VI. cikkel utolsó §-ában a parasztnak teljes testamentum tételi juss adatott, s így a földesúr ex defectu csak akkor succedálhat, ha a parasztnak sem örököse, sem testamentuma nem maradt.

237

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, május 17. d. 1833.

Édes lelkem Zsigám, eddig Nagy Náci hazaért, s levelemet, melyet általa küldék, olvastad. Én várva várom leveledet, mert ápril közepe táján írt leveledtől fogva mást nem vevék; várok pénz iránti rendelést is; mert az itt kifizetett, s ifjaimnak kölcsönadott sommák miatt erszényem üres. Pepi azt írja, hogy ápril 11-diki levelem nem vette; mivel ezen levelem az ápril 8-diki relatióknak mellett küldém, oly gyanúra jöttem: ha azon relatio nem vészett-e el? kérlek e felől méltóztassál megnyugtatni.

Az országgyűlés legujabb actáit mai jelentésünk mellett küldjük. A rescriptum következésében a felírásra nézve látod nem nagy a különbség a két tábla közt. De a religionáriumra nézve a fő RR. legkisebbet sem engednek. Ez nagy harcot fog ismét szülni; az ég tudja: mi lesz a vége? — Holnap országos ülés

549

leszen ; s mi általküldjük a főrendekhez a felírást tárgyazó viszonzületet ; ők pedig nekünk a vallásügyi-beli választ ; és így jövő héten ismét újságokat fogtok hallani. Legújabb beszédemet az országos sérelmek tárgyában vetted-e? Mi most különös újságok nélkül vagyunk. Perszonálisunk még sincs ; a sérelmekre, s a nyelv és pesti diéta iránt kapunk-e, s mikor királyi választ? arról semmit sem tudunk.

Itt iszonyú a meleg és szárazság. A megyei teremben, hol kerületi üléseinket tartogattuk, kiállhatatlan a hévség, mivel a ház is alacsony. Ma már másodszor téteték indítvány : mennénk máshová. — Utóljára két hely közt volt a vitatás : mert egy rész a kerületek régi helyére, a Pálffy-terembe akart menni ; más az országos terembe, s ez vala a többség ; és így ezentúl ott fogunk kerületezni ; noha ott is sok az alkalmatlanság.

Wesselényit láttad-e Károlyban? — Gyűléseitek hogyan mentek véghez? Erdélyről mit tudtok? Itt ellenkező hírek folynak az ottani dolgokról ; ti közel a szomszédban, jobban tudhattok holmit.

Jövő hét végén újra írok ; addig is elvárom válaszat. Öllelek forró barátsággal ! de emlékezzél olykor felőlem.

Feleséged kezeit csókolom. Bálintot, Szubányiékát, Ujhelyit, Lencsést, Szirmayt, s minden jóakaróimat tisztelem. Az öreg Szléleky úr vette-e áprilisi leveletem? A főispánunktól és Csomaytól régen nem vettem egy sort is.

Öllelek ismét, és ezerszer !

Pepi panaszkodik, hogy beszédeimből semmit sem olvasott ; ezen csomóban, mely ide mellékelve van, küldöm neki azokat, miket neked már megküldöttem. Könyörgök, minél előbb juttasd hozzá.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, május 20-án, 1833.

Édes, jó Lacim, Bertha úr holnap indul Pestre, tőle küldöm e rövid sorokat.

Vetted-e leveletem s a beszédet, melyet Nagy Náci-tól küldöttem? Wesselényitől, elmente óta, egy sort sem vevék: kétszer írtam utána postán; az ég tudja, veszi-e leveletem.

Mi itt szalmatűzzel égtünk; a láng ellobogott, s a bűdös pernye már érezteti magát. Tegnapelőtt igen keserves napom volt. Január 10-én országos ülésben vívtuk ki, hogy csináljunk a napkönyvből kivonatot, mely sokaknak kezéhez juthasson; tegnapelőtt ez is semmivé lett. A kerületi, hosszú vitatással kiküzdött napkönyv, önmagunk hibája miatt, minden órán megszűnik, s több efféle. Melyek mind arra mutatnak, hogy hónapokig tartó állandóságunk nincs; s ezt a szerencsétlen maximát alkalmaztasd nagy tárgyakra; s megcsinálhatod az egész ország prognosztikonát.

Nem folytatom; mert fáj, igen, igen fáj!

Stettner György kollegánk tegnap óta itt van.

Bizonyos pozsonyi kereskedő magyar címet akar tétetni, s hozzám hozá a német címet magyar fordításokkal: választanám ki a legjobbat. De nekem egyik sem tetszett: s így hozzátok, azaz hozzád és Helme-czyhez folyamodom, fordítsátok magyarra ezt: Commandite der ersten österreichischen Spar-Casse und allgemeinen Versorgungs-Anstalt.

A nehézség a szóban van: Spar-Casse; de talán a Jelenkor már erre csinált is máskor szót. Kérlek, még a héten feleljetek e kérdésre. Egyébiránt Bertha tíz

nap múlva visszajön ; akkor csak reméllek tőled egy baráti levelet ; a szócsinálás s megküldés határidejét mindenesetre még a héten kérvén.

Bertha élő szóval előadandja dolgainkat. Mióta Wesselényi elment, vigasztalás nélkül vagyok ; sötét óráimban ő vala vigasztalóm. Siskovicsot is nehezen várom vissza ; oly kevés a lelkes itt : ő pedig a leg-lelkesebbek közé tartozik.

Helmeczyt és Vörösmartyt ölelem. Feleséged kezeit csókolom ; a szép lánykáknak üdvözetet ! Adieu, édes Lacim. Imádkozzál értünk, s a hazáért !

239

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, május 20. 1833.

Édes, jó Palim, május 15-diki leveled ma volt örömem olvasni, a 13-dikit a napokban vevém. Berta úr, pesti ügyész, s a mi kerületi napkönyvünk szerkesztője, ma az ülésben szólított meg : nem írok-e Pestre ? mert ő holnap reggel oda indul. Élek ez alkalommal, s veszed e rövid levelet.

Nagy Náci nálatok volt, azt írod ; de nem, ha levelemet a beszéddel vetted-e ? azonban, minthogy N. Nácsi volt a vivő, úgy hiszem vetted.

A bajzaiságokat igen óhajtom s minél előbb látni. Bertha tíz nap múlva visszajön, s ő hozhatná számomra.

Auróra ? Mi leszen annak szerkesztéséből ? Mert amit a nem üres kamaráról írsz, az engem, ki Bayle után inkább akarom a semmit mint a rosszat, nem nagyon vigasztal. Midőn Auróra jelentését közléd velem, akkor frád, hogy Gr. Károli levél által fog holmit tudtomra

adni; s ez nem történt; s én azóta e leveledben veszem az első hírt, hogy csakugyan van kamara, honnan szakácskodhatol. De szakácskodnod anélkül, hogy tőlem is valamid legyen! — Pedig mostani helyzetemben s ily napokban, mint tegnapelőtt is egy vala, aurórászkodni rettenetes feladat. Szalmaláng vagyunk, mely lobog és lobog s hirtelen elalszik; s hány maga után — csúf, bűdös pernyét. Mindenesetre írj, mit teendő vagy? Van-e valami jeles a kezedbe-adattak közt? — Ha a könyv fele, vagy hogy lejjebb szálljunk, negyede jó, úgy a könyv jó — de Urániát vagy Nefelegtset szerkeszteni csak nem fogsz. Azzal nevednek tartozol. Várom válaszodat.

Társam júniusban megy haza, s ha feljön ismét, akkor én futok; tehát augusztot és szeptembert szándékozom honn tölteni. — Kínos napokat élek itt, kivált mióta Wesselényi elment. Az az igen lelkes, az a nagyerejű s nemesszívű ember volt itt egyetlen vizsgálóm; valahányszor lelke a történteken és még történendőken elborúlt.

Bene fordításait még nem kaptam, ha otthon akadtak, küldesd Berta által.

Második kötetem lassan készül, pedig sok tekintetből szeretném minél előbb általadhatni. De addig is, nem tennéd-e nekem azt a könnyebbséget, hogy eddig imitt-amott kiadott és a nálad kéziratban található kritikái, filológiai s egyveleg írásaimat, öszveszedvén, küldenéd hozzám, hogy láthassam, javíthassam, s két kötetre jegyzőkönyveimből kipótolhassam. Így a beszédekkel együtt három kötetet adnék egyszerre által Hartlebennek; s míg azok kijőnének, a filozófia történeteit rendbeszedhetném. Munkáim a nálad kéziratban levők kívül az 1817-ki Tudományos Gyűjteményben s a Muzáron köteteiben vagynak.

Ha július végén fürdői utadból megtérsz, úgy augusztusban Pesten és Pécelen találkozhatnánk.

Borcsád kezeit csókolom ; öllelek édes jó Palim.

240

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, május 20. 1833.

Édes jó Palim, nem akarám felbontani lepecsételt levelemet, s így toldalékul ide külön írom : méltóztatnál Lacinál megtudatni, nem lesz-e alkalmatosság tőle Károlyba? Mert innen míg társam nem indul haza, más alkalmat nem remélek. Ez csak június közepe táján történ meg ; de lehet, hogy Laci előbb is küldhetné ; Kende Zsigához utasítván a flastromot, és az azt kísérő levelet. Írj még efelől is. Öllelek ezerszer.

241

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

A vallás ügyében május 21-kén, 1833. Jól érzem Tekint. KK. és RR., hogy ennyi lelkes beszélő után stb.

Pozsony, május 24-én, 1833.

Édes, jó Lacim, Berthától írott levélkémet eddig vevéd. Itt sok apró vesződség van ; talán bizonyos nem éppen apró is ; de a levél keveset bír. Ezúttal csak e beszédemet küldöm ; ha időtök van végignézni. Wesselényitől csak egy levélkét kaptam, még útaból ; haza mint ért, nem tudom. Ha alkalmad van hozzá,

554

e beszédecskét írd le s küldd meg neki. Mint vagytok, édes Lacim? Josephine kezeit csókolom, s a szép, jó lánykákat. Adieu kedves barátom! Írj valamit. Waltherr és Helmecky barátainkat ölelem. Az új szót várom. Waltherrnek mondd, hogy Szuhányi Ignác az óra árát Debrecenben kifizette. Isten veletek. Imádkozzatok értünk.

242

SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ

Méltóságos Gróf, Elölülő Úr,

A Kazinczyról mondott emlékbeszédet érdeklő hivatalos levél következtében ki kell Méltóságod előtt jelentenem sajnálkozásomat, hogy a történet a Társaság közt és köztem e nem kellemetes kérdést támasztotta. Midőn kézirataimat Hartleben úrnak elaludtam, ő nagy érdeket látott abban helyheztenni, hogy az említett beszéd is az alku alá értessék. Engedtem kívánságának; s annyival inkább, mert abból semmi öszveütközés eredetét nem láthattam, mivel az évkönyvnek még a jelen év kijövetelére tartottam számot; én magam pedig, az országgyűlés miatt, munkáim sajtó alá készítésében hátráltattam. Történt az alatt, hogy az én tiszteletre méltó barátom, Szemere Pál a Muzáronra nézve hasonlólag Hartleben úrral lépett egyességre; s ők mindketten az én késedelmet, második kötetem készítésében látván; s egyzersmind a Társaságnak ily esetekről semmi szabályait nem tudván: a kérdéses beszédet Muzáronba igtaták. Bizonyos vagyok benne: ezt öszveütközni kívánó szándékból nem tették. Azonban a dolog már

azon helyzetben van, melyből visszalépni többé nem lehet. Ugyanis hitelesen tudósítva vagyok, miképpen a Muzáron a sajtót már elhagyta; s így az emlékbeszéd megjelenése Hartleben úr kára nélkül nem esz- közöltethetnék. Egyébiránt a Társaság jogai előttem tiszteletben vagynak; s ha e nyilatkozás a történt dologért némüképpen elégtétel gyanánt szolgálhat, úgy vigasztalva vagyok. Éljen szerencsésen Méltóságod, s fogadja el tőlem azon mély tiszteletet, mellyel változatlan maradok

Pozsony, május 24-d. 1833.

Méltóságodnak alázatos szolgája :

Kölcsey Ferenc

243

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, május 24. 1833.

Édes jó Palim, csak néhány napja, hogy Berta úrtól küldöttem egy levélkét számodra. Most ezen ide írt beszéddel* újítom nálad emlékezetemet. *A Társaságtól levelet vevék, hogy a Kazinczyra mondott emlékbeszédről tennék rendelést, hogy az minekelőtte az évkönyvben kijőne, másutt meg ne jelenjen. Feleltem, hogy ez összeütközést sajnálom; hogy a Társaságnak eddig erről szabályai nem lévén, a Muzáronban lett kinyomtatás összeütközést kereső szándékkal nem történt, s hogy már a nyomtatás végbemenvén, Hartleben mint tulajdonos kára nélkül, a visszatartóztatást eszközölni nem lehet. Úgy látszik, a Muzároni ellenbajzásoknak ez*

* *A vallás dolgában.*

emlékbeszédi felszólításban befolyása van. Nekem mindegy. Bírod-e már eddig szárnyra bocsátott diétai beszédeimet mind? Ez ötödik. Borcsád kezeit csókolom ; öllelek.

A Kálmánka flastromait Bártfay talán útnak indíthatná.

244

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, május 26-án, 1833.

Édes Zsigám, kedves barátom, május 12-ki beces leveledet a nyugtatóvánnyal együtt vettük : köszönöm gondoskodásodat, s kérem azt jövőre nézve, s mindig előre ; mert itt kifogyni pénzből kínos állapot. — Május 21-ki beszédemet az ifjak által küldtettem meg ; azt eddig vevéd. Küzdésünk a vallás tárgyában nagy pontra hágott. A főtábla, mint a jelentés mellé zárt válaszából látod, nem akar hajolni ; még azonkívül hátratételekkel is kínoz bennünket. Az ég tudja : mint lesz a dolog vége? de mi feltettük magunkban egy lépést sem tenni vissza, ha bármi történik is. Keserves dolog, hogy a többséget, mindenesetre matematikai bizonyossággal, előre kiszámolni nem lehet. — Hogy az újság létesülését valamennyire közelítő napkönyvi kivonat, minden küzdésünk ellenére, elbukott, jelentésünkből látni fogod. Az nap igen kedvetlen napom vala. Nem annyira magáért a kivonatért, mint azért, hogy annak megindítása országgyűlési végzés volt, s mégis, és nagy könnyúséggel vettetett vissza. Az urbáriumnak vége felé járunk ; s eddig négy pont van a kerületi végzések közt, melyek a dolgot szebb fénybe teszik, mint előre reményleni lehetett.

557

1. Az usufructatio szabad eladhatása.
2. A praestatiók egyezés szerént lehető örök megváltása (t. i. ha a földesúr reá áll).
3. A jobbágyságok szabad testálhatása ; és
4. Az úriszéknek a földesúr és jobbágyság közt fenforgó kérdésekre nézve eltöröltetése.

Oly négy pont, minélfogva már most is szép reform fog történhetni ; s idővel reájok még több épülhet.

Királyi választ mikor, és mit kapunk? az ég tudja. Most nem lehet a KK. és RR. táblájára panasz ; — hiszen mindenben megegyeztek a kormánnyal. De még az előleges sérelmekre, s a nyelvre, s a pesti diétára nézve sincs semmi válasz.

A diétai költségeket óhajtottam volna, egy kis részben a contribuens nép által is viseltetni. De különben a mostani rendelés csak e mostani diétára tartozik. Sok megye igen szívesen vette a végzést ; s nagyon fájlalnék, ha ez Szatmár-vármegyében kedvetlenséget okozna. Nálunk sok a nemesség ; s igen csekélységet fog egy-egy ember viselni.

Rövid időn ismét írni fogok ; most sietnem kell a posta miatt. Éljen szerencsésen édes Zsigám, s ne szűnj meg barátságodat velem tovább is éreztetni. Az ég öntse ki reátok e mai napon szent lelkét. Adieu !

Öllelek ezerszer.

245

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, június 7-d. 1833.

Édes jó Palim, e napokban három leveled vettem ; egyet nagy elszóródással írtat ; másat azokkal a próza-

fordításokkal, miket Dr. Bene verseimből készített, harmadikat a Szemere Berti levelére írva. Úgy látszik a társaság intését az emlékbeszéd iránt nehezen vetted ; de vajon az a társaság, tulajdonképpen a társaságban az a cimborá érdemli-e, hogy miatta, azaz, határozásai miatt gondba jöjjünk? Dr. Bene némely fordításai csak kivonatok. Az *ezredet* a Vanitatumban ő sem jól érté, mint D. Eckstein, s Jahrtausend helyett Legiót írt. Sz. Bertire nézve igazad van ; de én nagyon óhajtanék neki valami kedvet tenni ; az jeles fiatalember. A Muzáriont végre mai napon kézhez kapám. Bizony szép kötet ! A bajzaiságot illetőleg, mondhatom, sok elméséget pazaroltál a tárgyra. A Vezérszó parafrázisa gonosznál gonoszabb. Mindég óhajtottam, bár e sok elméséget, mely neked jutott, művészi tárgyakon gyakorlani és ismét gyakorlani, meg ne szűntél volna. Egy van amitől félek : az, amit most a Muzárión végén olvasott levelemben is olvasok, hogy *a publikum meg nem ért !* Itt mi literátori dolgokkal nem vesződünk ; de te figyelmezzél szertejártadban, mennyire fog e félelem teljesedni vagy nem? Ez egyszermind mértéke leszen az olvasók intelligenciája mennyiségének. Említett levelemből látom, hogy a pörbeszállásról lefelé vertelek. De te elszántad magad minden esetre ; s ez elszánást tisztelnem kell. De ha értetni nem fogsz, akkor célodat, a literatúra vészes oldalának kimutatásában el nem érted. Azonban az idő jelt fog adni. Itt veszed ismét egy beszédemet a vallásügyben. Az ég tudja, mi lesz ezen tárgyból is. A keserű hangból érzeni fogod, hogy a küzdés már nagyon hosszsan tart. Ti mentek? De fogok-e azalatt is rólatok valamit tudhatni? Én, talán írtam is már, augusztusban akarok hazafelé indulni. Bár akkor egészséged teljében találjalak ! Borcsa kezeit csókolom. Ne indul-

jatok el, míg néhány bötücskét a postára nem tesztek számomra. Adieu! öllelek százszor.

246

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, jún. 7. 1833.

E pillanatban veszem tisztelt barátom, dátumtalan leveled ; de csak hogy tudom leveleimnek hozzád érkezését. Míg erről bizonyos nem lehetek, addig újakat írni nem mertem. Tudósításod két rossz hírt foglal magában ; s vigasztalást csak annyit, amennyit individuális erődbe vetett bizodalمام reménységképpen nyújt. Rossz hírt írok én is. Mert tudnod kell, hogy a közünk volt koncentráció veled együtt hagyott el bennünket. Azóta többszeri unszolásomra sem járunk együvé. Azok az erdélyi dolgok ! bár úgy adná isten, minél hamarább végződnének türhetőleg, nem merem mondani : szerencsésen, hogy visszajöhetnél. A religionárium negyedszeri pertractatiójakor mondott beszédemet Bártfay által eddig vetted. Ismét visszaküldék a Méltóságosak elszámlálván : mi sokban egyeztek már meg ! s hogy többet engedniek nem lehet. Most ötödikszér küldjük vissza. E hónap 4-dikén volt eziránt kerületi ülés ; s ekkori beszédemet ismét Bártfay által veended. Az Urbárium utolsó cikkelyének 8-ik §-ával kinlódunk már két nap óta ; s még vége nincs. Az úriszéket eddigelé a földesúr és jobbágy közti kérdésekre nézve törültük el. Azóta vettem pótló utasítasomat, melyen jelenvoltodnak világos nyomai vannak. Kende sok örömmel emlékezik Károlyban létedről. Ami következik, egy kicsinyt enyhíteni fog, mert

Somsich personalissá lett. Quorum pars magna fuisti ! tudniillik azon tetteknek, mik e következt húzák magok után. Tudod-e már, hogy a naplókönyvből készítendő kivonat javaslata a május 18-iki országos ülésben elbukott? Az nap egyike volt Pozsonyban töltött fekete napjainknak.

Borsodból Ragályi fedele alól írt leveled is volt örömem venni. Ezután írni fogok gyakran, most e rövid levélkét sietek postára adni, hogy minél előbb vehessed. Öllelek ; de várlak is szívszakadva. Ha lehetséges, az egekre, jöjj !

Kölcseyd

247

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

A vallás ügyében június 4-kén, 1833. Vallásügyet tárgyazó indítványunk stb.

Pozsony, június 8-án, 1833.

Édes, jó Lacim, május 29-iki leveledért fogadd el baráti köszönetemet. Óhajtottam volna, az abban foglalt említésnél fogva, Nagy Károlt ismerni ; de ő vagy nem jött még ide, vagy én nem estem útába. Az új szavakért mondj hálát a dívánnak. Itt mi úgy élünk minden újjal, mintha mindnyájan Barczafalvitól egyenes lineában származnánk.

Wesselényitől néhány nap előtt vettem egy dátumtalan levelet. Röviden írja, hogy Erdélyben a Reg. Commissariusi baj még tart. Leveléből a tetszik ki, hogy a megyék részéről gyávaság is követteték el. De ennél nagyobb bajnak vallja, hogy egész Erdélyben, de leginkább az ő vidékén rémítő inség uralkodik.

561

Magyarországon is, úgy vélem, ezt el nem fogjuk az idén kerülhetni.

Itt veszed ismét egy beszédemet, s ismét a vallásügyben. Ha a másik nem vigasztalt, e sem fog nagyon. Bajos oly táblával küzdeni, hol az egyház urai tesznek majoritást. Isten tudja, hogyan érünk véget! Azt mondod: Ora et labora. Nem lehet mondani, hogy kart karba öltve veszteglenénk; de mit tegyünk a magosan állókkal, kik küzdéseinkben akadályokról gondolkoznak?

A muzárioni dolgokról kedvetlenül írsz. A könyv végén látom kinyomva azon múlt évi leveletem, melyben Palit kértem, hogy a Bajza elleni dolgozásait ne adja ki. Ő azonban úgy hívé, hogy a magyar írósereg rossz példány után indulva, üresség, dagály és csillogó de tautológiával teljes beszédmód kórságában fekszik; s elszánta magát ezt ostromlani. — Célirányos útat választott-e? az idő mutatja meg. Neki természettől sok elmésség jutott; s azt abban, amiről itt szó van, lehetetlen el nem ismerni. Fogja-e a publikum az írónia hangját megérteni? Felelni reá nem merek. Hogy az ellenfél jó neven nem veszi; az természetes. Hogy kedvetlenségek fognak talán, s nagyon hihetőleg, történni: azt igen sajnálom. Én ily öszveütközéseknek barátja nem vagyok. De mindennek szabad úgy és azt tenni, amint és amit legjobbnak lát; s Pali erősebben feltette a dolgot magában, mintsem visszatartani lehetett volna. Én azt a könnyűséggel és dévaj-sággal s elmésséggel parafrázizált vezérszót, s azt a kommentátori gonosz alakot, amely az egész megtámadásban uralkodik, szerettem volna *művészi tárgyra* alkalmaztatva látni. Hogy Pali ezen talentummal való művészi dolgozásokat adhatna, bizonyítják az Ujholmi, s a Czinke *dramatizált* beszélgetése, s a Palugyai felől

írt recenziók is, mely három darab a maga nemében példátlan.

Hogy a Kazinczyra mondott emlékbeszéd Muzá-
rionban kijött, az a T. Társaság urainak nem tetszett ;
s Széchenyivel egy determinátiót küldettek hozzám is.
Ha nem tudnám, hogy Kisfaludy Sándor is az emlék-
beszéddel egy napon olvasott regéjét külön kiadta, s
érte determinátiót nem kapott : talán nem ütközném
meg a dolgon. Most, úgy látszik, azok hozatták a deter-
minátiót, kik a Muzárionért haragusznak. Én azon urak
közül soha sem bántottam senkit ; s ők engem most
már második ízben bántanak, s ha jól számba veszem
talán harmadikban is. — Amint tetszik ! Én a literá-
tori cimboraságokat gyűlölöm ; írócéhbe (minden t.
társasági tagságom mellett is) sohasem tartoztam ; s
az ily történetek bizonyosan nem eszközlik, hogy valaha
tartozni vágyakodjam.

Ideje e kedvetlen nótát félbe szakasztani. E levelet
hazainduló követtársam viszi magával. Légy kegyes,
engem e számkivetésben leveleiddel gyakrabban meg-
látogatni. Nem remélhetem-e, hogy már egyszer a
rövid útat Pesttől eddig megteszed?

Helmeczyt, Walthert, és Vörösmartyt üdvezlem.
Josephinédnek kézcsokokat, gyermekeidnek áldásomat.
Öllemek édes, jó Lacim, ezerszer.

248

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, jún. 8. 1833.

Édes jó Zsigám, május 18-iki leveled, a pótolék
utasításokkal együtt, szerencsésen megérkezett néhány

563

nap előtt ; ma válaszolok, mert a mi Miskánk holnapután hazaindul, s magával viszi e levelet. Nem örömet veszttem el a tiszta lelkű embert e néhány hétre is. Itt nem sok az ember, kiben bizni lehet ; de ő mindedig híven és nagy egyenességgel viselte magát, s a jó gondolkozásúak bizodalját teljes mértékben megnyerte. Ugyanazért ritkán kezdék itt valamit, ami neki is előre tudtával ne lett volna ; s dolgaink felől többet beszélhet neked, mint sok más.

Wesselényi is írja, hogy nálatok volt. Az a férfiú megbecsülhetetlen vala itt, és nagyon érezzük hiányát. Tele lánggal a haza iránt, tele erővel, állandósággal és nagy *moderatióval*. — Mondhatom neked, egészen más ő, mint néha napján megyénkben tartották.

Pótló utasításokkal nagyon meg vagyok elégedve. *De midőn az úri széket gyökerestől elrontottátok, jutott-e eszetekbe, hogy akkor a domestica cassa előbb-utóbb leendő felvállalását is szükségessé tettétek? Mert ha a dominiumokból a rabtartás, s a civilis pörök ítélete mind a megyére száll : sok megyében (s nálunk is) nagyon meg fogja az adózó nép érezni. Én semmiesetre nem szeretném azonban egyedül a nemesség nyakába vetni a házi tárt, valamint az országgyűlési költséget sem. Csak akkor közelít egyik néposztály a másikhoz, ha közösen fogja a terheket viselni. De hiszen idővel megválnak.*

A religionáriummal megakadánk ; most ötödikszer küldjük vissza. Ez alkalommal ismét keserűen szólottunk ; az én beszédemet a *Sáncta* levelében venni fogod.

Somssics perszonálisnak már kineveztetett. Ez barátom a mi munkánk. *Méreyt* szisztematice üztük el ; s éppen oly szisztematice vittük ki, hogy *Somssicsra* essék a választás. Ez 1825-ben nagy oppozicionalista volt, s ad audiendum verbum regium is meghivatott ;

ezért bizodalunk van iránta. Legnagyobb, hogy az a másik a magyarországi hydra feje vala. Segített célunkban az is, hogy *Bartal* semmiképpen nem akarta a perszonáliságot felvállalni. S így, ami ember emlékezetére nem történt, olyan embert tettek perszonálisnak, ki referendárius nem volt.

A vallásügyi harmadik üzenet öt hétig hevert a főrendeknél ; s az erre vonatkozó vita egyike volt az országgyűlés eddigi nevezetesebb történeteinek.

Mondhatom neked, sok áldozat ily messze, s oly soká távol lenni hazulról ; kivált mióta *Wesselényi* elment, nehezebb itt lennem. Ő állhatatos vigasztalóm volt, mikor a dolgok keservesen folytak. Jó ember van itt egynéhány most is ; de a *barátot* más nem pótolja ki.

A hajdú városokról azt végzé az országos küldöttség, hogy mint a kunok, a nádor bírósága alá tétessenek. Ezt Szatmárvármegye helyben hagyta ; de a hajdúk nem akarják, s óhajtanák, hogy pöreiket ez után is a kúriára appellálhassák. Igazok van. Miért őket az eddigi szokástól megfosztani, s a törvénykezés rendes útjáról pöreiket elvenni? *Így inkább függetlenek ; s akkor a nádor kegyelmétől függvén, a diétán is szervilisebbnek kellene lenniök.* Azért óhajtanám, ha e részben újabb utasítást eszközölnél.

Élj szerencsésen kedves Zsigám, köszönts azokat, kik rólam még emlékeznek, s ne feledd leveleidet gyakran küldeni. Öllelek ezerszer ; feleséged kezeit csókolom. Adieu.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, jún. 27. 1833.

Édes lelkem Zsigám, Eötvös barátunk éppen olyankor mene el, midőn a kerületi előlülés reá került volna ; s így én valék helyette kénytelen a kámpadon ülni. — Emiatt sem jelentést, sem levelet hozzád nem írhattam ; s most is csak erőlködéssel írom e rövid sorokat. Nehányadmagammal mind a gravaminális, mind az urbáriumi cikkelyek fordítását készítők deputációnak tagja vagyok ; már két kerületben hiában kértük felszabadításunkat egyik alól ; s így naponként egy kerületi és két deputációnális ülést kell kiállanunk. Valóságos mártírság !

Előlülésem nevezetes vala ; mert akkor készült az urbéri nyolcadik törvénycikkely ; mit a relatio mellett az egész urbáriummal együtt küldök. — Tudom nálunk lesznek, kik nem fogják szeretni ; de itt, noha nem kevés ellenzői voltak, mégis absoluta majoritás volt mellette. Remélem, hogy mivel már megvan, ti is csak elszenveditek. Te, tudom, ezt örömmel fogadod, azért remélem, hogy arra az esetre, ha ott sok ellensége akadna, inkább később adod gyűlés elébe.

A vallásügyi ötödik választ ma végeztük el ; s első nunciumunk mellett most hatod ízben is megállottunk. Ebből legalább annyit láthatsz, hogy nagyon ingadozók nem vagyunk. Mi lesz a dolog vége? a jó isten tudja.

Eötvöst nyugtalanul várom vissza, hogy én is haza futhassak ; mert ez a sok iskolázás megöl. *Mint hogy ő engedelmet kért a megyétől a hazamenetelre, tehát azt illendőség nélkül én sem múlathatom el ; azért nem sokára e végett írok a megyének.*

Felírásainkra az udvar mélyen hallgat. A Pestre menetelt e napokban ismét kezdék rebesgetni, mivel a pesti polgármester múlt héten Bécsbe parancsoltattott. De ez mindedig csak bizonytalan hír. Főispánunk Bécsben volt, s mint mondják, tegnap érkezett vissza; de én azóta a sok deputációzás miatt még meg nem látogathattam.

Engedj meg, ha többet nem írhatok; az óra ötre jár, s a gravamenek kezdődnek, továbbra pedig a már ügyis elkésett hivatalos jelentést nem akarnám halasztani. Nagyon kérlek, méltóztassál gyakori válaszokkal megörvendeztetni. Feleséged kezeit csókolom, barátainkat köszöntöm. Öllelek ezerszer.

250

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, július 10. 1833.

Édes lelkem Zsigám, június 9. és 26. d. írt leveleimre még válaszodat nem vevém. Én két-három nap múlva ismét referálok, s fontosan; akkor hosszabb levelet veszsz tőlem; de addig is temérdek elfoglaltatásaim közt lehetetlen, hogy néhány sort ne írjak.

Az urbárium magyar fordítása készül; ez nem nagy dolog. De a religionárium! Ebben édes barátom hat rendbeli üzenetváltás után is úgy állunk, hogy ha azokat, amikbe a főrendek megegyeztek, elfogadják, nemcsak a protestánsokat az eddiginél rosszabb lábra tesszük, de a constitutió oly sebet ejtünk, amit nekünk (mint közelebbi országos ülésben kikiáltottam) a nemzet meg nem fogna köszönni. — Ma tehát a főtábla hatodik válaszát circulariter felvevén, elvégez-

tük : inkább mintsem a nemzet átkát rossz törvényhozással magunkra vonjuk, kedvezőbb időig felfüggesztjük.

E végzés dolgaimat megszaporitá.

Mi a religio tárgyát elejétől fogva catholicus notariussal vittük ; de több ízben kéz alatt kellett dolgoznom ; s most az utolsó kemény üzenet készítését is magamra vállalám. Ezt s a dolog egész menetelét, mihelyt országos sessión keresztül megy, körülményesen, s a tárgyhoz illő nyomóssággal fogom referálni.

Múlt országos ülésünk történeteit ifjaimmal megíratam, s beszédemet is elküldettem. A relatióról bővebben írok. Eötves feljövételét sürgesd. Lélekben és testben megrázva vagyok. Beszédeimből is láthatod, hogy tűzzel vittem e dolgot ; de azon temérdek nyugtalanságot, melyet kiállok, csak gondolhatod. — Pihenésre nagy szükségem van ; lelkem erős, de ennek erejét a test nem bírja.

A budapesti hídról az üzenetet én készítettem ; ez keresztül ment. Még most csak vegyes deputáció kirendelését kértük. A főtábla megegyezett ; de a deputáció még kirendelve nincs.

Pestre menetelünket ismét sürgetni akarjuk. A pozsonyi lakosok folyamodtak az udvarhoz, hogy a quartélyok ingyen adása miatt sok károk van. Az lenne, s még nagyobb, a pestieknek, ha ingyen adnának ők is quartirt. A követek többsége hajlandó, hogy Pesten a maga erszényéből fizeti a szállást. *Én részemről inkább fél diurnumomat fizetném, csak innen szabadulnánk.*

Addig is, míg többet írhatnék, öllelek forró, szent barátsággal. Ne feledkezzél el rólam.

Ferid

MÁNDI MÁNDY PÉTERHEZ

Pozsony, július 10-én, 1833.

Édes Uram Bátyám!

Debrecenből június 17-d. költ becses levelét vettem, s hogy csak most írok reá választ, azt méltóztassék azon képzelhetetlen elfoglaltatásnak tulajdonítani, melyet egyfelől a vallásbeli tárgy végéhez sietve közelítő pertractatiója, másfelől az országos sérelmekre, s az urbáriumi törvénycikkelyek magyarra fordítására rendelt kettős deputációba lett kineveztetésem okoz. Mindemellett is Elek öcsémről gondoskodni egy pillantatig sem késtem. Uram Bátyám levelét magam adám kezébe személyesen. Már akkor szemei oly állapotban voltak, hogy orvossággal élni megszűnt; a matéria lábaira vette magát, s ez szerencséjére szolgált. Egyik lábán oly nagy vala a daganat, hogy ki kellett vágni, s emiatt még az ágyat őrzi; de naponként jobban van. Meghagytam neki, hogy Uram Bátyámnak mindent körülállásosan írjon meg. Kajdacsí úrnak könyörögtem, hogy neki kevesebb dolga lévén mint nekem, írjon Uram Bátyámnak, minél előbb; amit mindjárt akkor meg is ígért, s nem kétlem teljesített is. Egy szóval az öcsém már veszedelmen kívül volt a levél érkeztekor; s ugyanazért a küldött 120 frtokat is jó-nak láttam kezébe adni. Nincs időm ötet sokszor meglátogatni; de a mellettem levő ifjaimnak meghagytam, hogy minden nap meglátogassák. Semmi esetre sem mulasztok el körülé semmit, ami tehetségemben áll.

Mi a fő RRkel nem boldogulunk. A vallás tárgyában semmit nem engednek, azaz, kevesebbet semminél. Mert ha azt amit engednek elfogadnók, úgy rosszabb

állapotba tennők a protestánsokat, mint most állanak. Mai circulusban azért elvégeztük, hogy a dolgot kedvezőbb időig felfüggesztjük.

Az urbárium cikkelyeinek fordításával naponként haladunk.

Engedje meg Uram Bátyám, hogy leveletem be-
zárjam ; minden órárn ki van számolva, s egy fertály
múlva ismét mennem kell, a vallásbeli utolsó nuncium
elintézésére. Nagybecsű atyafi szeretetébe ajánlott tisz-
telettel maradok

Édes Uram Bátyámnak

alázatos szolgálja
Kölcsey Ferenc

A szemorvos, ki Elek öcsémet gyógyítá, Zábrák
Dániel. Róla, s egyéb környülményekről Kajdacsí kol-
léga, s Elek bővebben írtak.

252

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, július 12. 1833.

Tiszteletre méltó Barátom! Június 7-dikén költ
levelem óta, sem tőled nem vettem, sem hozzád nem
írtam levelet. Egyebet nem is tudok rólad s szép
hazádról, mint ami az újságokban igen gyéren s igen
egyoldalúlag áll. Azonban a szegények gyámolítására
intézett szövetkezésből látom, hogy te egy pillanatig
sem szüntél meg magadhoz hasonló lenni s az embe-
riségért munkálni.

Mi az urbárium hét cikkelyeit e nyolcadikkal pótol-
tuk meg :

570

Art. VIII. De subditorum personali, realique securitate.

Urbariali subditorum conditione superioribus plena definita, ut sorti eorundem in respectu caeterarum quoque civilium correlationum prospectum sit, statuitur.

§. 1. Quid subditi non aliter quam per constitutum legalem iudicem debite auditi et juxta exigentiam legis iudicati, in rebus personisque suis turbari, tantominus (exceptis casibus lege definitis) capi, vel poenae corporis afflictivae subijci valeant.

§. 2. Activitate litigandi subditis vigore art. 20 : 1802 in contractualibus jam concessa, libertas haec ad caeteras quoque eorundem causas ita extenditur, ut cunctas praetensiones, personalesque injurias, contra quemcumque, actoratu proprio prosequi integrum sit.

Ez artikus az én kerületi előlülésem alatt állapítatott meg ; s vigasztalásodra mondhatom : nagy többséggel.

Ebből látod, hogy az urbárium kerületileg el van végezve ; azóta a cikkelyek magyarra fordításával küldöttségben foglalatoskodunk, s e héten készen is leszünk ; s így jövő héten országos ülésbe mehetünk vele. A cikkelyeket egyenként fogjuk a főrendekhez küldözgetni, a principiumok összeütközésének esetére a visszalépést feltartván.

Megtétetett a budapesti híd iránt is az indítvány ; s egy üzenettel megkértük a Méltóságosokat, hogy a hídegyesület kihallgatására s véleményes jelentésadásra vegyes küldöttség rendeltessék ki. Elfogadják ; de a küldöttség még ezután fog kineveztetni.

A vallási tárgyban nagy a baj. A Méltóságosok hatodik válaszokban sem engedtek egyebet, mint a másodikban ; s felszólítanak, hogy a pontokat, mikre

nézve egyezés történt, terjesszük fel. Erre tegnapelőtti kerületünkben azt végzők, hogy az egész dolgot felfüggesztjük boldogabb időkig.

A kérdés már darab idő óta nem annyira a valást, mint a monarchiai principiumokat illette. A nádor és personalis arra kezdék az embereket venni, hogy a transitusra nézve a megyei deputáció az általmenni akarót kihallgatván, a dolog a Felsőnek jelentessék fel pro induitu. Hatodik üzenetünk alkalmával országos ülésben a personalis fel is tev é a kérdést; s a már előre történt egyetértések következtetésében 21 megye mellé is állott. Azonban a többség, bár véknyan, mégis részünkön maradt. Most midőn a felfüggesztés elvégeztetett, nagy mozgásba jöttek az emberek; sokan Bécsbe futottak. Mi lesz vége? az országos ülés megmutatja.

Minekélőtte kerületi ülésünk lett volna e tárgyban, itt azt a hírt szórogatták, hogy te itt fogsz termeni, s az ügy depositióját munkálni készülsz.

Mindezekből látnivaló, hogy jövőre rossz kinézések vagynak. Azonban én és mi nyugodtak vagyunk lelkünk idvességére nézve. Megtettük s tesszük a magunkét.

A dolog kimeneteléről tudósítani foglak. Méltóztassál megírni, ha júniusi levelem, s e mostani kezeidhez juthattak-e? A ti dolgaitok ki fognak-e már egyszer fejleni? Neked itt is kellene lenned. Öllelek forró, szent barátsággal.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, július 16. 1833.

Édes lelkem Zsigám, ma vevén e hónap 6-án írt leveledet. Oly jól esett soraidat ismét láthatnom! mert már valóban igen régen nem vettem tőled levelet. Örülök, hogy az Eötvöstől vett hírekkel meg vagy elégedve; bár én is oly megelégedve lehetnék itt. De édes barátom, a dolgok ábrázatja, mióta ad fractio-nem panis akart a sor jönni, nagyot változott.

A vallásbeli 6-ik üzenet alkalmával már sok konkoly hintetett közénk, s ahelyett, hogy máskor kilenc megyénél több nem volt ellenünk, már huszonegy megyét halásztak el. Hát (így térítgeték egymást, a már felebből megtérített urak) mi négy embertől hagyjuk magunkat orrunknál hurcoltatni? Ez a négy ember pedig Dubraviczky, Prónay, Palóczy és Kölcsey voltak. — Azért is mutassuk meg, stb. *Ebből látod, hogy az irigység vad lelke dolgozik itt is; s az emberek örömebb feláldozzák s legszentebb ügyet, mintsem az általok irigyeltekkel egyet értsenek.* De itt az is fennforgott, hogy a magok elpártolásának színt keressenek. — Egy szóval édes Zsigám, *a dolgot többé veszedelmez-tetni nem lehetett; s igyekeznünk kellett addig fel-függeszteni, míg hatalmunkban volt ezáltal megakadá-lyoztatni, hogy rossz törvényt nyakunkra ne toljanak.* Relatióm kifejti az egész történetet. Bár sok olyan résztvevő kebelre találna az, mint a tied. De hiszen ott sok a protestáns, s magok magoknak csak nem oly ellenségei, hogy a dolgot hidegen vegyék, mely különben az egész országot, mint constitutionalis kérdés érdekli.

A főrendek tegnap vették fel üzenetünket nagyneheztelve. Ma küldék át a választ. Ezt jövő postán küldeni fogom. Nem ellenzik a felfüggesztést; de ismét kívánják, hogy a megegyezési pontokat terjesz-
sük fel. Képzelhettél-e ennél keserűbb csúfolkodást?

Mit fogtok relatiómmal tenni? Én legjobbnak hinném, ha részvételeket és sajnálkozástokat kijelentvén, a tábla elkerülhetetlen lépését hagynátok jóvá; de előadható alkalomra az eredeti üzenet pont-
ról pontra való pártolását követiteknek parancsol-
nátok meg; s ugyanannak pártolására az ország minden megyéjét lelkesen szólítanátok fel.

Mi lesz belőlünk? az ég tudja. E mostani törté-
netből látható, hogy mi a főrendekkel egy constitu-
tionalis kérdésben sem fogunk megegyezhetni. Így bizonyosan az operátumok véget nem érnek. Képzel-
heted-e, hogy például a diéta, s különösen a főtábla koordinációjába, úgy a mint a megyék óhajtanák, a
főrendek valaha beleegyezzenek? *De képzelheted-e, hogy csak a juridicumban a felső dicasteriumokat, a majoratusokat s több efféle kérdéseket velök valaha az ország kívánata szerint eligazíthassuk? Barátom, veszedelmes sziklára bukkantunk; s én igen, igen félek, hogy az országra nézve veszedelmes körülmények adják elő magokat.*

Az urbáriumot ma vittük legelőször országos ülésbe. Augusztusban talán készen leszünk; ha csak a fő-
rendek itt is akadályt nem tesznek. Sok nincs ínyök szerint; s többek közt az a szép nyolcadik cikkely, mely az én előlülésem alatt készült meg.

Az urbéri relatióval nem vagy megelégedve. Én sem. *De édes barátom, jusson eszedbe, hogy itt még sok régi gondolkozású ember van, s az ilyenek miatt nem lehet mindent rendében csinálni. Hidd el nekem,*

a diéta elején felét sem mertem volna hinni annak is, ami megtörtént. Sokat csak lopni kellett tőlök ; sokat feltételek alatt venni. Innen az a sok *«ha lehetséges»*, *«ahol lehet»* s a tbbi. Rettenetes dolog kétszáz embernek törvényt csinálni együtt. *És milyen kétszáz ember ! Egyik a másiktól századokkal különbözik principiumra és kulturájára nézve.*

Mennyit fogok én neked mondhatni, ha ismét ölelhetni foglak ! Mert sokat tudok én, amit más nem tudhat. Nagyon kérlek, mondd meg Eötvesnek, siessen. *Én ő helyette a kerületi előülést is elviseltem, s az egész országgyűlési testből magam vagyok, ki a nehéz hivatali félév alatt kétszer viseltem.* De egyébkint is nagyon fáradt vagyok. A vallásügy rossz kimenetele annyira afficiált, hogy alig van jártányi erőm.

Már talán Eötvestől küldött levelemben kértem pénzt, hogy szekeremet elcserélhessem. Az út annyira megrontotta, hogy vele haza nem mehetek. Emlékeztetek kérésem teljesítésére, s minél előbb.

Jövő postán, ha csak lehet, ismét írok. Kérlek minden szentekre, *ne engedd, hogy odahaza hidegen vegyék az országgyűlés dolgait.* Harsogd úntalan füleikbe, *hogy organikus országgyűlés ez ; s ha most hiba történik, úgy lehet, százak múlva sem fogják jóvá tenni.* Aztán mit ér nekünk minden küzdésünk, ha hazulról erősen nem támogatatunk. Ideje volna, hogy e nemzet ne csak szalmalánggal égjen egyszer ; de tartós melegséggel hevüljön szegény, igen szegény hazája iránt.

Élj szerencsésen édes, jó Zsigám. Imádkozzál érettem ; mert szenvedek kimondhatatlanul, látván az iszonyú fekélyt, mely a szerencsétlen országot emészti s talán örökre elemészti. Öllelek ezerszer. Feleséged kezeit csókolom ; barátinkat ölelem.

B. Vécsey is ellenünk szavazott a főtáblán.

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, július 18. 1833.

Tiszteletre méltó barátom, utóbbi levelemet hozzád e hónap 12-dikén íram; azóta örömem, azaz fájdalommal együtt örömem vala júl. 1-jén írt leveled olvashatnom. Igenis, édes barátom, a föld gyermekeinek nagy része irigy és gonosz; de mit tegyünk velök? Így bántak ők a világ legnagyobb embereivel; így saját jóltevőikkel mindenkor.

— — — — diram qui contudit hydram Comperit invidiam supremo fine domari; úgymond Horac apánk, s úgymond a mindennapi tapasztalás. Aki azért tesz jót, és szépet és nagyot, hogy halát arasson, az célját elveszti; s kénytelen leszen, mint Talbot, halála óráján átkot mondani mindenre, ki éltét valami jóra, valami nemesre szentelé.

Múlt héti levelemből olvashatod: mi lőn vége küzdéseinknek a religióért. E tudósítás sem arra szolgál, hogy vigasztalást öntsön lelkedbe. Ily küzdeés edzi ugyan a lelket, jobban jobban kifejti a karakter erős voltát, s több-több önérzést emel a kebelben: de jaj a kornak, melynek küzdői nyugalmokat csak abban lelik, hogy megtették amit lehetett! vagy legfeljebb, hogy magvat hintettek el a jövődőség számára kivirulandót! — Megvallom, szép dolog a jövőre teljes reménnyel előretekinteni; szép dolog azt hinni, hogy a maradék előhalad majd a pályán, mit küzdéssel mi nyitánk meg: de ha meggondoljuk, mi minden áll még akadályúl, mi minden történhet még, ami kiküzdött pályánkat a maradék előtt járhatatlanná fogja tenni? akkor édes

barátom akaratunk ellen kétségbe kell az idvesség felől esni.

Azon 7-dik üzenetet, mellyel a tárgy ideigleni felfüggesztését kijelentettük, kéz alatt a szatmári követ írta. Felelék a Méltóságosok, hogy tehát e tárgyat e formában megszűntnek tekintik, de a pontokat, mikre megegyezés történt az 1790: 13. értelmében, hacsak a több gravamenek sorában is felterjesztetni kívánják. De ki nem látja, hogy eszerént ott volnánk, hova legelső válaszokkal akartak vonni, midőn a dolgot vegyes küldöttség kezébe adatni kívánák? Ma vétetik vizsgálat alá a 8-dik üzenet, mellyel röviden mondjuk: miképpen sem a felterjesztés, ily módját el nem fogadjuk; sem a megszüntetést nem akarjuk; fenntartván a tárgyat akkor, s oly formában venni ismét elő, mint jónak fogjuk látni.

Ha a törvényhatóságok lelkekre veszik a dolgot, a fekvés változhat. Tegnap értettük, hogy Aradból igen kedvező utasítás jött. Ez váratlan vala. Ki tudja még mi történ?

E héten kezdők az urbáriumot országos ülésben pörölyözni. Két nap az 1. c. 6 első §-jain keresztülmentünk. Ez mégis gyorsabb menetel mint a kerületben volt. Minden tusák mellett is a kerületi redakció változatlan mindedig, s így az usufructuatio szabad adásvevése megállítva van. Ez reményt gerjeszthet benned, hogy a 8-dik cikkely sem fog elveszni; annyival inkább, mert (a képviselőség dicsőségére legyen mondva) nagy többséggel volt határozva kerületeinkben.

Ha dolgozom-e? A múlt hetekben temérdek küzdéseink valának; s én utolsó szavazatomat a reliigiói tárgy felfüggesztésekor betegem zengém el. Ebből

gyaníthatod, hogy néhány héttel elmaradtam ; de jegyzéseket folyvást teszek, s hézag nem marad.

Eötvöst e hónap végével várom ; s mihelyt jó, én megyek. Nem tudván megjötte bizonyos napját, én sem írhatom, mikor leszek bizonyosan elindulandó. De talán auguszt. elején csak mehetek. Károlból azonnal írok hozzád, mihelyt oda érkezendek. Szükségem, igen nagy szükségem van pihenésre. Ez a gyenge test a maga könnyen lángra lobbanó lelkétől egyszer-egyszer ennyi megrázatást nem szenvedett.

Isten áldjon meg tiszteletre méltó barátom ! epedek a pillantatért, hogy ismét láthassalak : s ajkaidról ismét hallhassam a vigasztalás ama szózatit : Isten a maga népét el nem hagyja ! Öllelek ezerszer !

255

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

*A vallásról vallásra szabad átmenetel tárgyában,
júl. 4. 1833.*

Pozsony, július 21-én, 1833.

Édes, jó Lacim, a szeretetre méltó Josephine tegnap estve érkezett Bécsből s holnap indul feléd. Hogy emléket vigyen számodra tőlem, itt küldöm (irnokomtól meglehetősen ortografiai hibákkal másolt) beszédemet, melyet e hónap 4-ikén, a már akkor ingadozni kezdett többség utolsó diadalmának napján mondtam. Mint lőn ez ügynek, melyről a beszéd szól, vége, eddig jól tudod. Az igaz és való századokkal előbb szokott megismertetni, mint érdemlett polcra tétetni. Ez is csak a régi példabeszéd : *virtus laudatur et alget !*

578

Többszöri beszédeket mondék e tárgyban, s néhányat küldék neked is : s vagynak miket (hacsak más által nem) még nem láttál. De írásaim zavarba jöttek, s most nincs tehetségemben azokat rendbe szedni.

Az urbárium országos ülés előtt foly. Ebben és mindenben dolgaink elkezdettek *in pejus ruere et retro sublapsa referri*. Nem édes Lacim, az isten országa még nem jött el; meg csak nem is közelget; csak távolról, *aus der fernsten Ferne* (mond Goethe) mutatkozik. Én lélekben és testben kifáradva vagyok; alig várom követtársam visszatértét, hogy azonnal indulhassak haza. Soha sem volt ily szükségem pihenésre.

Wesselényitől e napokban vettem levelet. Erdély polgári környülményeiről hallgat. A nép ínségén enyhítő terveiről ír; s panaszkodik részvétlenségről — s álnok áskálódásokról. S valóban keserű hallani, hogy az ember, ki Erdély szegényeinek kenyeret szerezni fáradozik, saját jószágabeliektől a fejedelemnek (immediate) mások ingerlésére feladatik.

Rövid üdön látni foglak. Helmeczyt köszönts. Szemeréről, mióta fürdeni indúlt, semmit sem tudok. Éljen szerencsésen, édes Lacim; öllelek!

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, július 26. 1833.

Édes jó Zsigám, ezúttal a megyének csak folya-
modó levelet írok; mert a vallási nyolcadik üzenet-
tet, melyben a tárgy felfüggesztéséhez való ragaszko-

dásunkat továbbra is kinyilatkoztattuk, csak ma küldhettük a főtáblához, csak ma a praeferentialisok, magyar nyelv és pesti diéta iránt választ sürgető felírást is; ezek tehát még tisztázva nem lehetvén, a jövő postával küldöm. A vallástárgy e szerint nyugszik; e sürgető felírást a főtábla (minekutána szóbeli üzenettel kérte az ettől való elállást, de a statusok el nem állottak) elfogadta.

Nem hiszem azonban, hogy haszna lenne. Mi, csakhogy a Pestre menetelt könnyíthessük, néhányan köteleztük magunkat, hogy ott a szállást saját erszényünkből fizetni fogjuk; de ez is foganatlan fog alkalmasint maradni.

Az urbárium első cikkelyét ma küldők át a főtáblához. A kerületi redakcióban ami kis jó volt, abból is rontott az országos ülés. *Szóval naponkint romlunk.* A nádor igen beteges; talán fürdőbe fog menni; de a státusoknak nincs kegyelem. Azt mondják, míg a négy operátum végbe nem megy, addig nem is prorogáltatik a diéta. *Az augsburgi Allgemeine Zeitungban ugyan az áll, hogy prorogáltatni fog; de ott már több hazugság is állott a mi diétánkról.* Én igen ki vagyok fáradva; alig várom Eötvest, hogy röpülhessek hozzátok vigasztalást és erőt szívni. Maholnap úgyis egyedül maradok; mert legerősb istápjaim már részint elmentek, részint útban vannak, ők is friss levegőt szívni otthon. Az ég áldjon meg benneteket minden javaival! Ölellek ezerszer.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, aug. 2. 1833.

Édes jó Zsigám! Országgyűlésünk legközelebbi resultátumait a megyei relatióhoz kapcsolva veszed. El fogsz iszonyodni, ha az úrbéri két cikkelyt a kerületi szerkezettel összevetvén, látnod kell, hogy azon kis jóból is, amit kerületben tehattünk, országos ülésben sokat elveszténk. De hiszen a mi osztályrészünk a veszteség; én az úrbéri vitatásokban naponként minoritásban maradok. Szegény haza! a segéd oly szükséges, oly könnyű, csak nincs ki akarja.

Hogyan, azaz mi érzések közt olvastad a vallástárgyat felfüggesztő üzenetet, s relatióimat a megyéhez? Nem tudom, írtam-e, hogy azon üzenetet én írtam; de magamat írójának lenni még nem neveztem. A budapesti híd iránt is én készítém az üzenetet, magam nevében.

Most nem mondhatnám, hogy sok dolgom volna; mert kerületeink nem lévén, a notáriusi toll nyugszik; s az úrbéri tárgy, már ezerszer és ezerszer traktálva lévén, sok dolgot nem ad. De minekutána a múlt hetekbeli küzdés alatt oly igen kifáradtam, már most ez a minennapi iskolábajárás, csak magában is terhes; annyival inkább, mert nekünk, kik a gravaminalis deputációhoz tartozunk, vasárnap sincs nyugtunk. Úgy várom Eötvest, mint kis leány a vőlegényt, hogy minél előbb hazafuthassak pihenni.

Különben újságaink nincsenek. B. Vécsey vette leveledet; ő most itt magányoskodik, mert a főrendek nagyrészt elszéledtek; s felesége sincs itt, förödni

menvén Csehországba. Tegnap vele ebédeltem szál-
lásán, s csak kettecskén valánk.

Ha Miska már elindult, úgy ne is válaszolj ; mert
leveled itt nem ér. Addig is, míg testben ölelhetné-
lek, fogadd el ölelésemet lélekben. Barátinkat kö-
szönts! Adieu, édes barátom !

258

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, aug. 31. 1833.

Édes jó Zsigám ! Csekéről levelet kapnod tőlem
szinte újság ; de nekem annyira lelki szükséggé vált
hozzád írnom, hogy azt elmulasztanom itt sem lehet.
Mándi Péter úr még Pozsonyba küldött levelet hoz-
zám, hogy ott iskoláját végzett fiát országgyűlési
irnokságra segíteném, s e kérést tegnap itt szemé-
lyesen ismétlé. A megyei nemesség fizetvén a diéta
költségeit, minden bizonnyal a közgyűlés jusa meg-
határozni : ki legyen irnok ? Azért én távol vagyok a
gondolattól, a publicum választását vezetni. Azonban
ha ellenkező környűllások nem adnák elő magokat,
s ha oly konkurrensei nem akadnának, kik előtted
elsőséget kívánnak, ajánlom az ifjat kegyességembe.
Sok gyermekű atya fia lévén, s Pozsonyban helyben
tartózkodván, s erkölcsre jámbor levén, a publicum
figyelmére nem méltatlan. Egyébiránt a választás
tiétek ; én a publicum akaratjának hódolok.

Közgyűlésteken az országgyűlésre nézve óhajta-
nám elvégeztetni :

1. A vallástárgyra nézve azt, amit Pozsonyból
írtam, s azt, amivel a felfüggesztő üzenet végződik,

hogy t. i. az 1608 : 1. és 1790 : 26. cikkelyével ellenkező minden resolutio mostanra és jövőre nézve foganatlannak nyilatkoztassék ki.

2. A coordinatio fororumra nézve (ami az urbárium után nyomban következik) az anomáliák eltörlését. Ilyen anomáliák, hogy a szepességi 16 város a megyei törvényhatóság helyett az országbíró alá vettetni fogna, s hogy a hajduvárosok, kiknek pöreik eddig a kúriára appelláltattak, a nádor bírósága alá adatnának stb.

3. Az incapacitás possessoris eltörlése a codex civilisben ismét eljövend. Erre nézve is készíteni kellene az embereket. *Hogy már kétszer ki nem ment, az el ne rettentsen bennünket. A jót addig kell kezdeni, meg egyszer véget ér.*

Holnap talán alkalmam lesz újra írni. Éljen szerencsésen ; öllelek forró barátsággal.

Ferid

259

MÁNDY MÁNDI PÉTERHEZ

Cseke, szeptember 1-én, 1833.

Kedves Uram Bátyám !

Tegnap írtam az első alispánnak, s Eleket ajánlani el nem múltattam ; de Uram Bátyám kivánságára ma sem voltam rest újlag írni, s ez itt menő rövid levélben ajánlásomat ismétlém. Nem tudom kik lesznek a konkurrensok ; azonban Uram Bátyám személyes jelenlétével az ajánlásnak fontosságot adhat. Itt küldök Csomay úrhoz egy levelet, melynek általadását kérem. Atyafiságos kegyeibe zárt tisztelettel maradok
alázatos atyafi szolgálja
Kölcsey Ferenc

583

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, szeptember 6-d. 1833.

Édes jó Palim, mult hét elején érkeztem haza. Pepi örömmel futott előmbe; de Kálmánka amint szekerebben megpillantott, elkezdett keservesen sírni. Ennyire testvér a bánat és öröm! Szántam a nagyon érzékeny gyermeket, de lehetetlen vala szívemben nem örülni, látván, hogy szerettetem. Mindeddig csak ülök itt és pihenek; de szándékom ismét tollhoz nyúlni, s holmit készíttetni. Egy-két levélkét vehetnék még tőled honlétemben. Írdd meg mint vagytok? s mint munkálsz? Diétai küzdőtársaimtól rossz híreket veszek. A Verbőczyi nemzetség ködeiből tisztulni nem akar. Borcsádat ölelem. Csókollak édes jó Palim, százszor és ezerszer.

Bártfayt Károlyban nem találám, aznap reggelén indult útnak, melynek estvéjén én odaérkeztem. Vidd meg neki barátságom üdvezletét, s a reményt, hogy októberben őt is látni fogom.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, szeptember 9. 1833.

Édes, jó Zsigám! Köszönetemet a kiküldött levélért fogadd el. Szomorú vala a szalai tiszta lelkű követ tudósítása, de nem váratlan. Ezer ok jött együvé, hogy dolgaink ezúttal kevezőbb indulást nem nyerhettek. *Eljön egyszer az idő, midőn minden*

másképen lesz. Itt küldök egy beregmegyei levelet, melyet mai napon egy ordinánc hozott Kölcsey Mihály házához.

Ez ide zárt két adresszet a *szalai* követhoz és *Szemeréhez* méltóztassál haladék nélkül postára küldeni; s ha leveleim érkeztek volna, onnan kihozatni.

Az ember, ki e soraimat viszi, szekérrel megy, holmit kihozni; s meghagytam neki, hogy a megyeházánál található s reám szegény Nagy Károlyról maradt holmik közül is az ő volt íróasztalát és almáriomát, miket emlékezet okáért itt meg akarok tartani, hozza ki. Neked azért írom meg, hogy tudjad, miképpen az említett eszközök sajátaim; s Nagy Károlynak azóta történt halála miatt előttem nagy becsben állanak.

Itthonlétem alatt több gyűléstek nem léssen azért eszembe jut alkalmatlankodni, hogy ez alkalommal végére folyó 1832—3. évi fizetésemet a házi tárból számláltassad ki, s ez alkalommal kiküldeni méltóztassál, hogy dolgaimat ide haza elrendelhessem, s a pénzt interesseimnek jövő hónapban beállandó fizetésére előre elkészíthessem. Nyugtatványt nem küldök, mert nem is tudom a summa mennyiségét, melyből a múlt restauratio előtti végzés következtében bizonyos résznek le kell vonatni. Assignatiód a nyugtatvány helyét kipótolandja; s én azt kezem írásával azonnal felváltani kész leszek.

Wesselényitől ha érkezik tudósításom, annak azonnali küldését kérem. Károlyból hazajöttödről haladék nélkül méltóztassál tudósítani, s azonnal Czégényben leszünk. Éljen szerencsésen, édes jó Zsigám! Öllelek forró barátsággal.

Ferid

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, szeptemb. 17. 1833.

Édes lelkem Zsigám! Idő és út oly rossz vala, hogy szombaton haza nem érheténk. Kocsordra még világosan érkeztem meg; de az istentelen nép a maga országgyűlési védelmezőjének ki nem állítá a lovakat, s így kénytelenek valánk az ottani nyomorúlt korcsmán egy kínos éjszakát földre vetett szénaágyon tölteni. Vasárnap délután roncsoltabban jövének haza, mint a minap én Pozsonyból. Ez, s a Kálmán hideg-lelési változása, s a szüntelen szakadó eső miatt elromlott út okozák, hogy ma reggelre kirendelt forspontomat visszaeresztém; félvén, hogy későn s nehezen érek Czégénybe: s mivel te már holnap nem leszesz otthon, veled töltendő időm nagyon szűk lesz. Meltóztassál megírni: mikor térsz meg hivatalos útaidból? akkor mindenesetre meg fogok jelenni.

Házadra egy felírás íme itt megyen:

*Alkotta munkás kéz engem; s a szőke Szamosnak
Partjain a költő lát vala s zenge felém.
Ház, örökölj! s vidám békével tartsad öledben
Gazdád s gyermekeit, s hív unokái sorát!*

Ha e forma nem tetszik, kérlek őszintén írd meg s mást készítek. Pepi és Kálmán neked, kedvesednek s a gyermekeknek üdvözlötöket küldik. Tőlem fogadjátok el a legforróbb baráti óhajtásokat. Öllelek ezerszer, s válaszodat várom.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, szeptember 29-én, 1833.

Édes, jó Lacim, szeptember 9-iki gyűlések alkalmával Károlban valék. Akkor szándékom volt neked írni; de ha teljesítém e szándékomat? már bizonyosan nem tudom. Mindenesetre most megírom, hogy Pozsonyból Pesten keresztül hazajövet egyenesen Károlnak vettem útamat, s szerencsétlenül. Ti éppen az reggel hagyátok oda a várost, mely délután én megérkeztem. Így tevő a történet semmivé a viszonzlítás minden örömeit. Itt a szüntelen tartó esőzések, s járhatlan utak miatt Károlból visszatértem óta a szobát őrzöm. Negyednap óta tiszta az ég! de az utak talán ez évben többé helyre nem állanak. Gyűléseinken jelen volt Wesselényi; s panaszkodott, hogy heteket ülétek Károlban, s neki még csak tudtára sem adtátok; pedig óhajtott volna látástok gyönyöreivel élni. Három hét alatt indulok vissza, s akkor talán csak látni foglak, s a Szatmár vármegyei gyűlésről, s a szörnyölők lelkes fiáról szóval mondhatok holmit, amit papirosra nem örömet mázoló. Josephine kezét csókolom, gyermekeidnek, Helmeczynek, s barátaink többjeinek vidd meg üdvezletem. Helmeczyt öleld meg értem, hogy újságait ide is utánam küldeni jó vala; kérem őt, hogy azokat ezután is csak Csekére útasítsa, mert házam népének szüksége lesz reájok. Én Pozsonyba más példány iránt rendelést teendek. Isten áldjon meg, édes Lacim; öllelek ezerszer. — E levelet Fogarasi István írnomok adja kezedbe, menyén Pozsonyba.

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, szeptember 29. 1833.

Édes jó Palim, hazajöttem óta egyszer írtam egy kis levélkét hozzád, de tőled nem vevék semmit. Én türhető egészségben vagyok háznépestől; Kálmánka lábán nagyot segített a flastrom, s teljes reményem van, hogy tökéletes gyógyulását eszközölni. Itt rettenetes esőzések valának; néhány nap óta tiszta ugyan az idő, de az utak mondhatatlan rosszak, s előre iszonyodom visszaindulásomtól, mely a legközelebbi három hét alatt fog történni. Újlag választott irnokom, Fogarasi István, e napokban indul Debrecenen keresztül Pozsonyba; s neki küldöm e rendeimet vinni, hogy belőlek láthasd: miképpen még élek, s rólatok gondolkodni meg nem szüntem. Egyébiránt itt alig tudok valamit a világról. Híreim, miket a diétáról veszek, elveimmel ellenkezők; naponkint bizonyosodik előttem azon igazság: e világon, minden jó csak egyetemi kifejlés következtében, de soha nem célirányos küszködések után történik. Szüreted, úgy gondolom, az esőzések miatt, semmivé tétetett. Nálunk a gazdálkodás romladékaiban hever. Rosszabb esztendőt a történet nem hozhatott volna. Pepi és Kálmán és én, mindhárman ölelünk téged s Borcsádat. — Adieu édes jó Palim!

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, okt. 1. 1833.

Tisztelt Barátom! Szerencsére leveleket küldék a károlyi póstára, s emberemnek kezébe adák ott számomra feltett s Szatmár felé utasított leveled. Szatmár ide közelebb mint Károly; de hivatalos öszveköttetéseimnél fogva mégis kevesebb bajjal vehetem a károlyi postáról, mint más akárhonnán, leveleimet. Mindenesetre nagy baj embernek, ki barátokat szerezni boldog vala, s ki a világ környülményeiről örömet tudna valamit. Ily távol posta mellett gyakran későbbben veszek hírt nem messze lakó barátaimról, mint a Nagy Károly tavalyi levele Newyorkból Pestre érkezék.

Ha valaki szenvedett a rossz időjárás miatt; én bizonyosan. Mert íme emiatt nem látogathatál meg sáros lakomban, mint baráti szándékod vala. A napok most tiszták, az út is tán valamit javúl; talán még lehet reményem.

Naplómról tevél szót. Még minden hézag betöltve nincs; de kevés nap alatt lesz. Örömet teljesítném kívánságod, hogy azt hozzád vitetni adjam, de nekem november elejéig már itt maradnom nem lehet. Ha október végső hetében Pozsonyban leszek, már akkor is három héttel leszen szabadsági időm megtoldva. Ily környülmények közt; s ily lassan haladó levelezés mellett nem tudom: hogyan fog a tíz nap kitelni? Egyébiránt az időtől számlálva, mikor e leveletem veended (én a te szeptemb. 25-iki soraidat csak tegnap vevém), s amit én innen meg nem határozhatok, hozzá vethetsz: lehet-é elég időt nyerni. Minden-

esetre, ha másként nem, Pozsonyban (hol irnokaim száma most szaporodott) lehető sietséggel fognám iratni s Bártfay után küldeni.

Méltóztassál teendő számvetésed szerint parancsaidat adni. Én vallást teszek: itthon restebbül írtam, mint remélém; ez az oka, hogy készen nem vagyok egészen. Legjobban szeretném, s ez minden óhajtasom: jönnél Pozsonyba, ha t. i. Erdélyből csakugyan semmit nem remélhetünk. Az úrbér fel fog terjesztetni; rezolúciók jöni fognak; s azokra koncentráció nélkül felelgetni: minő veszély!

Légy kegyes minél előbb válaszolni, s ha lehetséges jöni. De a te ángolaidnak mi jövetel nem lehetséges? Öllelek forró, szent barátsággal.

Kölcsey

266

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pest, októb. 27. 1833.

Tisztelt Barátom! Hevesben folyó hónap 22-dikén tiszt- és követválasztás vala tartandó. Pártok valának s az egyiket, mely az érseké vala, a másik, melyet gr. Keglevics, b. Orczy és Bánfi gyűjtöttek, megverte; vér folyt, s a főispán képe a falakról leszaggattaték. Ily környülményekben nem vala váratlan, ha az érsek kiüzent, miképpen ő a tisztválasztást elhalasztja. Ekkor a sokaság követválasztást kért. Az alispán előjött s a gyűlést megnyitá: s a Keglevicsék győzelmes pártja kikiáltá — *Ragályi Tamást*. A jegyző vonakodva tette fel a végzést: de a Karok másnap ismét felgyülenek s (az alispán beteg lévén) egyik táblabíró elülülése alatt a creden-

590

tionalist elkészítették, s a pecsétet előhozatván, meg is pecsételék. Kérdés lőn: kitől fogják azt elküldeni? Megyei hajdutól nem akarák, félvén, hogy a főispán azt meg fogja tiltani; s így bizonyos emlékeztetésre Losonczy Károltól, ki Ragályinak sógora s Borsodból éppen jelen volt, küldék kézhez. Amiket eddig írtam, hiteles kútfőből hallottam; de az, hogy Ragályi a választást el nem fogadta, még eddig csak bizonytalan hír.

Mindezekhez semmi glosszát nem írok.

Mesédet, egy kis levélkével hozzád Kendénél hagytam. A Bajza kéziratát küldém vissza; mert ólommal jegyzeteket írtál mellé; miknek talán hasznokat veheted; magamnál párt tartottam.

Bártfaynál, kihez ma estve érkeztem, holnap délig szándékom lenni. Betegen indulék útra; de jobban érzem magamat; csakhogy köhögésem mégis kínoz. Gróf Károli György elhagyta Pozsonyt, hol az obskurantizmust nem állhatta; s november közepe körül indul olasz földre. Tehát fogyunk. Nem lehet-e remélnem, hogy te jössz? Élj szerencsésen, s tarts meg emlékezetedben.

K. F.

267

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, november 3-án 1833.

Édes Lacim! Október 30-ikán értem fel; s 31-dikben ülésben is voltam; s minoritásban is maradtam. Éppen az urbárium negyedik pertraktációjának végén valánk; s a kérdés forgott fenn: ha az urbéri pörek helytartótanácsra vagy a rendes törvényszékekre vi-

591

tessenek-e felebb? A h. tanács pártja győzött. Így adatnak fel egymás után mindazok, miket egy év alatt küzdéssel nyerénk. Most várjuk a Főrendek újabb válaszát, de úgy látszik most sem fognak meg-egyezni. Még az ötödik cikkely s a nyolcadik állanak mint a vitatás legnagyobb tárgyai.

Méltóztassál megírni: a flastromokat s gyűrűimet mikor indítátok útnak? Itt az a hír, hogy Ragályi a hevesi választást elfogadta; az a hír, hogy Wesselényi a T. Társaság gyűlésen megjelent. Ez utolsót maga Wesselényi írta azon úrnak, ki számára itt írogatni szokott; kérlek méltóztassál erről minél hamarább tudósítást adni.

Mit művelnek az Akadémia urai?

Josephinéd kezeit csókolom, és a lánykákat. Barátainknak jelentsd üdvözetemet. Öllelek forró szeretettel.

268

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, nov. 3. 1833.

Édes Zsigám, kedves barátom, a hevesi dolgok felől Pesten írtam hozzád levelet; azt remélem, e napokban venni fogod. Azóta itt egyéb nem hallik, mint az, hogy Ragályi Tamás a követséget elfogadta.

Én ide október 30-án érkeztem. Miskát egészségben találtam. 31-én ülésben is voltam. Ekkor végzék el az úrbért negyedízben. E negyedik pertraktáció folytában az ötödik cikkelybeli örökös megválthatás, az úriszék földesúr és jobbágy közt eltörlése, s a nyolcadik cikkely megmaradtak; de az úrbéri pö-

reknek a consiliumra vitele minden küzdésünk ellen is megállítaték. Még eddig mindig nagy többségünk volt a consilium ellen, s a legközelebbi kerületben is harminc volt a szavazat; de 31-ki országos ülésünkben részint ellenszavazatot adtak némely megyék, részint meg nem jelenvén, pártunkat gyengítették.

A főrendek tegnap vitaták meg az örökös megválthatást; mi lett légyen a végzés, most sem tudom; de tudom, hogy minden dignitarius ellene beszélt. Úgy látszik, az egyezés a két tábla közt még most sem fog megkészsülni; s így mi lesz a kimenetel? Az ég tudja. Mindent oda engedni a főrendeknek, az mire vezet? Úgy az úrbér bizonyosan rosszabb lesz, mint a theresianum; és ilyennel menjünk haza? ilyenek nyugtatjuk meg a nép nyugtalan várakozását.

Irnokaimnak meghagyám, hogy a 31-ki ülésről bő leírást küldjenek hozzád; vigasztalást belőle méríteni nem fogsz; de hiában! kedvest és kedvetlent meg kell tudni.

Itt az a beszéd, hogy gr. *Teleky József* Szatmár vármegyébe megy mint commissarius; de én ezt alaptalan hírnek tartom, s a főispán is annak vallá, kit tegnapelőtt meglátogattam. Körirástokat, Szabolcson és Biharon kívül, Temes is elfogadá a vallástárgyban, és így Pesttel együtt már volnánk öten.

Azt is beszélük, hogy Hevesbe b. Eötvös, az alkancellár megy királyi biztosnak.

Élj szerencsésen, édes Zsigám, s ne feledd el barátodat, ki leveleidet gyakran szomjúhozza. Öllelek forró szeretettel.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, november 14. 1833.

Édes lelkem Zsigám, múlt heti levelemből láthattad, hogy a commissióról volt hír nem igaz. Már legalább 12 megye állott a vallástárgyban részünkre. Éppen ma hallom, hogy Borsod nemcsak elfogadta körírásunkat, de követeknek meghagyta, hogy a főtábla illegális opozíciójára nézve az országgyűlésen indítványt tegyenek. Pest és Borsod! Az a nádor, ez a kancellár megyéje ezt tévén: nem retteghet többé a szatmári főispán.

Mi az úrbért sok vesződség után csakugyan bevégeztük. A consiliumot el kelle fogadnunk (ennek történeteit ifjaim megírták); de egyebekben, mint a gyömolcsszedés, az 5-ik cikkely (örökös megváltás), a 7-dik (úri szék eltörlése) s a 8-dik, diadalmasan megállottunk. A főtábla haragszik; a nádor nagyon keményen szólt a státusok ellen — de csakhogy megvan. Ma kezdők a deputationalis üléseket az articulusok combinatiója felett. Ültünk dél előtt is, után is; holnap vagy legfelebb holnapután készen leszünk; s így végre az úrbér fel fog terjesztetni. Csak ezt várom s azonnal referálunk. *Ha a vallást kivívhattuk volna, az és ezen úrbéri 8 cikkely mégis sok szép munka lenne. Mert kérdem: melyik nemzet az Európában, mely ennyi idő alatt ily tárgyban ennyit végzett! S minő reform az 5-ik és 8 cikkely által! Mert minden bizsonnyal ezáltal a régi arisztokráciai rozsdá legvastagabbába vágunk.*

Turóc ott a circulusok eltörlését sürgeté. De mindamellet, hogy a nagyurak kaptak volna rajta; az okok gőztek, s 43 többségünk vala.

Azt akarták, hogy a juridicumot egyenesen országos ülésbe vigyük — a fát magok alatt vágó emberek. Hol az országgyűlés, hol kétszer, háromszor ne pertractáltatnék minden kérdés?

S tőlünk el akarnák venni a kétszeri tanácskozást. Így, az igaz, úrbéri 5-dik és 8-dik cikkelyek nem származnának; s az oligarchák ezt szeretnék — de te és én, és a kisebb nemesség s a nép baráti bizonyosan nem.

Nem kétlem, a turóci körírás hozzátok is elérkezett. Bár keményen tudtokra adnátok az igazságot, amit nem látszanak érteni akarni. Íme a legszegényebb megyék egyike akar oligarchiai principiumokat állítani fel. Hova tették szemeiket?

Nem dolgoztunk-e eleget? melyik nemzet gyűlése csinált Európában hat hónap alatt úrbéri törvényeket. Nehány esztendeje már, hogy a németek csak az elején vagynak.

Fösvénység az egyik rugó. Míg a paraszt fizeté a napi béreket a 811 és 825, 26, 27 diéták nem voltak hosszúk. Most azt akarnák, hogy kevesebbet fizessen a nemesség. De mi jobb? többecskeket fizetni? vagy kevesebb fizetés mellett hamarsággal rossz törvényt alkotni? Látjuk, a főtábla az országos redactiót tűz-zel-vassal védi; s ha rohanunk, bizonyosan az marad mindenütt; pedig akkor isten könyörüljön a magyar constitutió, kisnemességen, és népen!

Jövő héten, úgy hiszem már referálhatjuk az úrbér egész menetelét. Akkor ismét írok. Ifjaimmal az eddig történeteket környülményesen megirattam; talán beszédeimből is közlöttek valamit.

Kérlek írv minél előbb. Házam népét ajánlom pártfogásodba. Öllelek ezerszer! Feleséged kezeit csókolom.

BAJZA JÓZSEFHEZ

Pozsony, november 19-én, 1833.

Kedves Barátom Uram!

Pesten egészségem gyengesége nem engedett kijárnom; s így nem leheték szerencsés barátom urammal találkozhatni; méltóztassék azért írásban fogadni el köszönetemet a Kritikai Lapokért, miket Csekére hozzám küldeni kegyes vala. A velök együtt jött levélben azt nyilatkoztatja ki barátom uram, hogy engem írásban sehol sem bántott. Úgy hiszem, a mi Lacinkhoz írt levelemben én azt nem is mondtam; legalább bizonyossággal nem mondhattam. Mert azt, ami rejtve mondatik, magyarázni csak az író joga; én legalább egész életemben a kommentizálásnak barátja nem valék. A parentacio kinyomtatása miatt történtek adának a Lacihoz írt sorokra alkalmat. Lehet, hogy akkor kedvetlen hatást tett a dolog reám; de most, merem állítani, nem hiszem a dolgot méltónak, hogy akar engem, akar barátom uramat gondra hozza.

A Szemeréről mondottakra hallgatok. Ő nekem szeretve tisztelt barátom; s róla kedvetlent nem örömet hallok. Ezt barátom uram igen természetesnek fogja találni.

Társaságunk gyűléséről nem tudok egyebet annál ami a Jelenkorban áll. Wesselényi írja csak röviden, hogy a kritikázás félretétetik.

Az úrbér ma pecsételtetik el. Holnap a törvényosztályba megyünk-e? vagy félreszökkelléseket kezdünk? azt talán a ma délután leendő konferencia határozandja meg.

Helmeczyt, Vörösmartyt és Schedelt üdvezlem. —
Éljén szerencsésen barátom uram, s tartson meg
barátságában!

Kölcsey Ferenc

271

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, november 19-én, 1833.

Édes, jó Lacim! Ez második levelem hozzád, mióta feljövök; de te és ti, úgy látszik, elfeledkeztek rólam; legalább ittlétem óta Wesselényin kívül senki sem írt csak egy sort is. Ennek levelét Nagy Károl adá kezembe; s nagyon örülök, hogy ezt a tiszteletreméltó embert ez alkalommal megismernem lehetett.

Itt küldöm a Wesselényi kéziratát egy levéllel együtt; méltóztassál azt minél előbb utána küldeni. Professzor Szász által egyenesen kezeihez küldhetém vala, de a kézirat még nálam nem volt.

E levélkével együtt talán el fog hozzád menni Kiss Bálint úr, Csongrád megyei fi. Ez Debrecenben jelenen végzé iskoláit, s így elkészülve Bécsbe ment, s a művészégi akadémiánál ötödfél évet tölte. Most olaszországi útjáról tér haza. Úgy mondja, Pesten akar letelepedni. Kérlek vess ismeretséget vele, s ha mint ember és művész érdemlendi, tégy érette annyit amennyi közismeretbe jutására szükséges.

Ma pecsételik el az úrbéri 8. cikkelyt.

Házam népe számára a Helmeczy újságleveleit s a Rothkrepf Művészi Újságát óhajtanám hordatni. Könyörgök méltóztassál értem Helmeczynél négy, a másiknál öt pengőt lefizetni. Köszönettel térítendem

vissza. Mivel engem a sors itt fogva tart, s ez sokak előtt tudva van; nem tudom, ha az adresszen nem fog-e zavart csinálni, ha nevem íratik reá? Megtörténhetnék talán, hogy a postán Cseke helyett Pozsony felé tévedne a levél. Azért ha szükség, *Szuhányi Josephine, Kölcsey Ádámné* addressze alatt s Nagy-Károlba kellene útasítani.

Égre és földre kérlek: írj valamit. Josephinéd kezeit csókolom, s a gyermekeket. Barátainkat köszöntsd. Bajzának levéllel vagyok adós; de én az adósságot Pesten akarám leróvni. Nem láthatám őt; s innen fogok írni; s fogtam volna már eddig; de deputációink valának, és szemem is fájt. Ma kezdek ismét írni; de időm nagyon szűk. Öllelek, édes, jó Lacim ezerszer.

Nyerék időt, s íme írtam Bajzának is; méltóztassál a levelet megadni.

272

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, nov. 19. 1833.

Édes jó Zsigám, vetted-e leveletem? Nálunk az úrbért ma pecsételik el; s így egy operátumnak már vége. Mit fog az udvar reá mondani? Én nem tudom. Részemről nem látok benne semmit, amit veszedelem nélkül meg ne lehetne adni. Mihelyt nyomtatva lesznek a cikkelyek, azonnal referálunk. E héten Miska az előlülő, s ha a juridicumba baj nélkül belemehetünk: előlülésének ideje nevezetes lesz.

Itt küldöm a Fillértár hirdetményeit. Ezen tár Angol- és Németországban sok ezer előfizetőket bir;

s ha Magyarországra jól lesz alkalmaztatva: megbecsülhetetlen hasznot fog hajtani. Kivált a köznép vagyonosabb részének nagyon jó lenne. Előfizetés csak akkor kívántatik, ha az első levél megjelen; kérlek azért méltóztassál aláírókat szerezni. Azért küldünk több hirdetményt, hogy járasonként is lehessen a főbíró urak által benne dolgozni. Az ár nagyon olcsó; mert sok lesz, és képekkel. A képeket 18 ezer pengőn vette a kiadó. Mindenesetre az első évben bele veszt; de hatezer pengőt szánt veszteségre. Jó volna már egyszer, ha embereink az olvasásba bele jönnének.

E csomót Szentkirályi viszi le; s viszen egyszerűsmind egy levelet Horváth fiskálishoz Patay Samutól. Ez az abauji követ, s nagyon jó fiú. A szabolcsi vicispán Csaholyban bizonyos táblaföldjét elfoglalta; pedig az egész jószág Samunak jutott, s repositiót akar kérni, s még pedig a te bírósággal. Nem tudom fölvállalhatod-e az ügyet? De ha fölvállalhatod, ajánlom a jó embert.

Főispánunk egészséges; én e hónap elején voltam ebédjén, az asszony még feküdt. De már veszedelmen kívül vala.

Relationk mellett ismét írok; a fiúkkal környülállásosan irattam dolgainkról. Megengedj sietségemről; dolgom ma meggyült. Öllelek forró szeretettel:
Ferid

273

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, november 19. 1833.

Édes jó Palim, nem tudom, ha e hónap 3-dikán írt levélkémet vetted-e? Óhajtottam volna valamit

tudni rólad, s a társaság gyűléseiről. Aurorádat vettem Károlyi ajándékából; kérlek köszönd meg értetem. Elolvasám, s gyönyörűséggel. A próza (kivéven Davyt) jó: az apró dalocskák közt is igen kedvesek vagynak; azok a regék mit érjenek, te legjobban érted. Bajzáét még nem láttam.

Eddig, kivéven a diétai foglalatosságokat, s két-napi deputációskodást, csak parányi olvasásokkal töltém az időt, mivel egészségem helyreállítását késleltetni nem akarám. Most már egészséges vagyok s fogok dolgozni.

Az úrbért elvégeztük; ma van a pecsételő ülés; s a törvény e naptól fogva a királyi helybenhagyásra vár.

E hónapi beszédeim közül csak az idemellékelt van leírva. Tárgya az úriszék; s mivel e tárgy már temérdekszer megpróbáltatott, nem vala szükség többé demonstrálgatni.

Könyörgök válaszáért. Borcsád kezeit csókolom; öllelek ezerszer.

274

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, november 19. 1833.

Tiszteletre méltó barátom,

Örömmel nyitám fel Pestről írt leveledet de nem olvashatám belőle, amit oly igen óhajtottam, hogy ti. Pozsonyba jövendő vagy. Az az átkozott bizonytalanság! bár legalább elhatározottan mondanák meg: mit akarnak veletek. Professzor Szász* nekem azt az örömet tevő, hogy meglátogatott s így szerencsés

* *Id. Szász Károly*

vagyok a derék férfiat ismerni. De olyankor volt nálam, midőn már hazaindulóban vala, s így neked általa sem nem írhattam, sem kéziratodat el nem küldhettem, mivel még akkor nem adák kezemhez. A Fillértár hirdetévényeit mindazáltal elküldém általa. A Schmid faktora számodra tevő azokat hozzám, s kért ajánlanám neked a hasznos igyekezet pártfogását. Az igyekezet igenis hasznos, csak dolgozóknak meg ne fogyatkozzék; kérlek, méltóztassál a hirdetévényeket elosztogatni. Én a Szász diplomatikai gyűjteményére (Erdélynek I. Leopold kezérejutása felől) tegnap indítottam aláírást; s mihelyt az aláírók száma bezáródik, azonnal fogom őt póstán tudósítani. Kéziratodat e levélkével együtt útasítom Bártfaynkhoz biztos alkalommal. A Széchenyi Stádiuma Lipcsében nyomtatott, s Bécsben és itt titkon árútatik. De Lipcsében nyomtatni valamit többé nem sok remény van. Wigand Orosznak, ki hasonlót akart próbálni, nyilván megmondá, hogy ott többé egy betűt sem hagynak tőlünk s rólunk kiadatni. Érted, hogy rólunk minden gonosz és hamisat lehet, de jót s igazat nem! Gyönyörű helyzet — azt meg kell vallani. Minap a Társalkodóból a puszta nevemet törölték ki. Azt vélik-e, hogy a mi neveink talizmáni sajátságokkal bírnak, mint a Prinz Biribinker neve? Alig tudja az ember bosszankodni kelljen-e, vagy nevetnie?

Ma vegyes ülés van; az úrbéri nyolc cikkely pecsételtetik meg, s küldetik fel. A Consiliumot nyakunkra szavaztatták; de egyebekben nem boldogultak; s így az 5. és 8. cikkelyek megmaradtak, az úriszék pedig lerontaték. Bécsben mit fognak mondani? Ők tudják.

A szatmármegyei végzés a vallástárgyban néhány helyt következtetéseket szült. Bihar, Szabolcs, Temes,

Borsod hasonlókat végeztek, Pest (mint tudod) még előbb. Kedvező végzés hozták több megyékben is. Mi fog következni? az ég tudja.

Ha e lépés csak protocollatiokat húzand maga után ; úgy nem sokra megyünk. Ha pedig a történik, aminek kellene, úgy talán a kormány gondol valamit.

Méltóztassál kéziratod megérkeztéről, s egyszersmind felőled s dolgaitok felől tudósítani. Isten áldjon meg téged s hazádat ! Öllek forró, szent barátsággal

Kölcsey

Cím : Méltóságos Hadadi báró Wesselényi Miklós Urnak baráti tisztelettel Zsibón. (Magánuton küldve.)

275

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

A lengyelek ügyében november 20. és 23-kán, 1833.

Pozsony, november 25-én, 1833.

Itt veszed, édes Lacim, két beszédemet a lengyel ügyben. Emlékeztetek, hogy futó soraim ma harmadikban mennek hozzád ; s te még nekem elválásunk óta nem írtál. Egészségem jó ; a törvényosztály kezdetén vagyunk. Josephine kezeit csókolom. Öllek.

F.

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, november 25. 1833.

Édes jó Palim!

Itt veszed kétrendű beszédeimet a lengyel ügy mellett. Eljöttem óta e rövid sorok már harmadik levelemet teszik hozzád, s tőled mindedig egy sort sem vevék. Kérlek válaszolj. Borcsád kezeit csókolom. Óllemek.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, december 5-én, 1833.

Édes, jó Lacim, tegnapelőtt estve vettem kedves soraidat a protonotáriushoz írt levéllel...

Köszönöm, hogy Helmeczyvel a Csekére menendő újság iránt végeztél. De Rothkrepf Regélőjéről nem írsz. Ha érettem pénzt adál ki, méltóztassál tudósítani, hogy adósságomat megküldhessem.

Dolgaink akadoznak. A lengyel ügyet elvesztők. De hiszen az Londonban s Párizsban is elveszett. Vetted-e két rendbeli beszédeimet e tárgyban? Köszöntsd a derék szerencsétlent, ki asztalodnál szokott megjelenni; s magyarázd meg néki, miket mondtam nemzete mellett. Jaj! hogy csak mondhattam!

A válaszsürgető felírást ma negyedízben küldök a fő-RRhez, s ők negyedízben küldék vissza, kívánt változtatásaik mellett tovább is maradván. Ülésünk a pestmegyei második követ sértegetései által zavarossá lön.

Kedvetlenebb pör e felírás feletti pörnél még az országgyűlés folyamatában előttem nem vala. A tárgy csekélyebb, mint idővesztést érdemlene; s mi íme kénytelenek vagyunk reá többet, becsesbet vesztegetni az időnél — az opposzió erejét. De már ott állunk, hogy engedni és nem engedni egyformán rossz. Holnap délelőtt a nádornál konferencián leszünk; talán éppen e tárgy miatt. Az ég tudja, fog-e valami kivezérő ösvény találkozni?

Légy kegyes leveleiddel gyakran örvendeztetni. Talán már most dolgaid kevésbé lesznek bokrosak. Én egészséges vagyok; csak a múlt héten fluxus miatt dagadt volt arcom. Josephine kezeit s Mathildot csókolom. Leni minden bizonnyal szerencsés a falusi lakal. Barátainkat, az Alsatia híveit, köszöntsd. A társaság gyűléseiről annyit tudok, mint semmit. Szemere sem tudósított azok felől. Széchenyi gróffal csak néhány pillantatig szólhattam; s így tőle sem tudhattam egész valamit.

Rápa úr grófodtól vett levelet Rómából. Onnan Nápolyba megy, a telet ott töltendő.

Óllelek, forró szép barátsággal.

Ferid m. k.

278

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, decemb. 5-ik, 1833.

Édes Zsigám, több rendbeli leveleimre még választ tőled nem nyerek; pedig vajmi jól esnék tudnom: mint vagy? s dolgaitok mint folynak? Ifjaim által is már több ízben írtam, s három beszédemet megküldtettem: egyet az úri székről, kettőt a len-

604

gyel ügyben. De a szegény lengyeleket siker nélkül pártolók!

Másfél hét óta mindég akarunk referálni (utolsó relatiónk november 20-dikáig ment), de nem tudunk mit. Mióta az urbáriumot felküldők, azóta semmit sem tettünk. A lengyelekről már tudsz; a coordinatio fororumban az első cikkellyel, az úriszékkal, vesződünk, s még vége nincs. Ezenkívül Szabolcs indítványára az előleges sérelmekre adandó királyi választ ismét sürgetjük. A felírás megkésztült; a fő RR nem hagyta ugyan helyben; de nyilatkoztatták, hogy nem ellenzik, csak a stílusban kívántak némi változtatást, és kihagyást. A KK és RR nem állottak el saját szerkezetésektől. A fő RR másodsor is válaszoltak, hogy ők a változtatásokat kívánják, mert a kifejezések élesek, s *illendőbb* alakba kell azokat öltöztetni. Ez a rendeket megsérté; s azt mondák, hogy ha már most elfogadnák a főrendi változtatásokat, elismernék azáltal a magok szerkezetét *illetlennek* lenni. A dolog többről többre jött. Ma negyed ízben küldők a felírást vissza, s a fő RR negyed ízben a kívánt változások mellett maradtak. Ülésünk ma zavaros volt. A perszonális látá a többséget, s engede; de Péchy Ferenc nem akará az alkalmat elmúlatni, hogy a főrendek iránti hódolatát most is ki ne tüntesse, s kezde perorálni, s addig perorált, hogy sokakat megsértett, s mindenek felett a barsi két követet, a mi sok kedvetlenséget szült. Az ég tudja: mi lesz ennek vége? — Megvallom, az egész tárgy nem volt méltó, hogy belőle ily valamit kerekítsünk; de a fő RR bizony hibát tettek. Különösen szépen elsímult volna a dolog.

Ez órában vala itt a nádor embere, s hivott holnap reggeli tizedfélre a nádorhoz. Ott tehát konferencia leszen; s úgy vélem, egyezésre fogunk felszólíttatni.

Holnap még lopok annyi időt, hogy e konferencia kimeneteléről egy pár sort e levél végéhez írok.

Mihelyt e szerencsétlen felírás dolga így vagy amúgy elvégeztetik, azonnal referálunk ; addig talán a coordinatio első cikkelyét is valahogyan öszveférceljük ; s a megye elébe nyújthatjuk.

Gyűléseitek folyamatáról méltóztassál tudósítani ; valamint arról is, ha leveleimet, s ifjaim leveleit a beszédekkel hiba nélkül vetted-e?

Eötves a napokban vadászni vala Cseklészre, Pozsony környékében.

Nyolcvanöt nyúlat lőttek ; s így régen elmúlasztott vadászati szomját ez ártatlan állatok vérével csillapíthatá.

Barátainkat köszöntsд nevemmel ; s tartsд meg nekem megbecsülhetetlen barátságodat.

Öllemek ezerszer.

Ferid

Decemb. 6-dik.

Valánk a nádornál. A tegnapi ülésben Péchy Ferenc és a barsi követ közt történt zavar következtetésében szóllott, békességre intvén bennünket.

279

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, decemb. 27-d. 1833.

Édes lelkem Zsigám, december 15-diki leveledet ma reggel vevém, annál nagyobb örömmel, mennél régebben meg valék fosztva a szerencsétől, hogy soraidat olvashassam. A Nagy Mihály úrnak szóló csomót azon-

nal hozzá küldém. Eötves csak estvére fogja leveledet olvashatni, mert ő az ünnepet Mosony vármegyében tölté, s csak ma délelőtt érkezvén vissza, esténél előbb őt nem láthatom, s leveletem kezébe nem adhatom.

Utasítástok a mult gyűlésről még nem érkezett meg. Mi a *coordinatio fororum* 3-dik cikkelyével bajlódunk. A kerületi táblák eltörültettek, s mindennemű pör (és így a juris és status pörek is) in prima instantia a megyei törvényszékre rendeltettek. Ez oly pont, mit a megyék bizonyosan kedvelleni fognak ; de a főrendek annál kevésbé. Nem is mernék megesküdni, hogy a kerületi többség állhatatos leszen.

A királyi választ sürgető fölírással elakadtunk. E hónap ötödikén, midőn Péchy és a barsiak közt összezúdulás támadott, Tarnóczy, a barsi második követ, igen keményen szólott a főrendekről. Másnap (mint már egyszer írák) a nádor konferenciára hivatta a követeket, s a gyűlésben történt dolgokkal meg nem elégedését kijelentette. Azóta a főrendek nem ültek, következőül, a rendek ötödikben megállapított üzenetét mind e napiglan által nem küldhettük. Azt mondják : a nagyurak elégtételt akarnának, vagy akartak volna a barsi követ ellen kérni. Mi van a dologban? s mi leszen belőle? teljes tisztaságban nem tudom. Elég, hogy azóta országos ülés nem vala ; s az egész fölírási ügy függőben van.

Mint hallom, nagy szenzációt tett az is, hogy a királyi táblai pöröket in prima instantia a sedriára tettük. Én részemről azt hiszem, hogy ezt demagógusi tetteknek csak nem nézhetni ; hiszen a királyi tábla így is fogná az említett pöröket ítélni, csakhogy föllebbvitel útján. De látni való, hogy itt oligarchiai elvek azok, amik a tábla eddigi állását meg akarták tartani.

Azt beszélük : a circulus ellen ismét szövetkeznek. Én nem látom, mit akarnak? Bizony circulus nélkül éppen az következik el, aminek leginkább akarják elejét venni. Mert ha azon különféle instrukciók egyenesen országos ülésbe vitetnek, kigázolhatatlan lesz a zavar ; egyébként pedig a követek kénytelenek lesznek circularis tanácskozás helyett clubbokat formálni, amik most nincsenek. S kérdem : mi lesz annak következése?

Erdélyről semmit sem tudunk. Hevesből ostoba hírek szárnyalnak : *«hogy ti. Keglevich és Orczi vezetése alatt 200 ember készül Szatmárba, hogy religiót cseréljen»*. Én ily félszepséget nem hiszek ; de bizony az ilyen hírnek is kedvelen. A protestánsok mellett harcolók célja soha nem volt convertitákat nyerni ; s az ily hírek csak a religiói indítvány credituma ellen törekednek.

Amit a Kölcsey János repositiójáról írsz, előttem igen kedvetlen. Ölfáért repositióskodni ; bizony nem érdemes, s annyival inkább az én távollétemben. — Látni való, ezen egész dolog csak a cselédek hibájából került. Nagyon óhajtanám, ha magadra vennéd a dolog elintézését ; s ne engednéd meg, hogy atyafiak közt ily semmirekellő tárgy miatt botránkoztató jelek történjenek. Leginkább sajnálom, hogy Pepi, ki az ily pörlekedéshez szokatlan, ily módon nyugtalaníttatik. Bizony én érdemlettem volna Jánostól, hogy ezt oly csekélységért ne tegye. Panaszol Pepi, hogy eljöttem óta Mihály is keményen bánt vele. Gazdám az én meghagyásomra bizonyos földem mellett a gazt kiírtá, s tengerivel elveté ; Mihály azt állítá, az írtás az ő földén esett. Én otthon beteg levén, nem tehettem más intézkedést ; hanem azt rendelém, hogy kérdezzék ki a magyariakat, kik azelőtt a Mihály földéit bir-

ták, s ha övé az írtott föld, adják vissza; minden-
esetre az írtásért (mert egészen használatlan volt a
föld) a termés maradjon enyém. Ez, úgy hiszem,
atyafiak közt nem vala igazságtalan kívánat, — s
Mihály mégis úgy viselte magát, — mint idegentől
is alig vártam volna. Ily történetek naponként bizo-
nyosbbá tesznek, hogy compossessuratusban bíró sze-
gény legénynek legjobb otthon ülni, s háza népe nyu-
galmára fölvigyázni. Benned ugyan teljes bizodalnam;
de tedd, hogy most más volna a kormányon, mi keser-
ves lenne: nekem itt küzdeni, házam népének otthon
repositiókat szenvedni. Kérlek vesd közbe magadat!

A nádor tegnap ismét Bécsbe ment; s ezt e hetek-
ben már több ízben tevő. Rebesgeték ünnep előtt,
hogy resolutiót hozott; de a hír nem valósúl.

A coordinatio kész cikkelyeit jövő héten küldöm.
Már látom, e felírási ügy végére hijában váraozom;
azért relatiókat megteesszük anélkül.

Élj szerencsésen édes Zsigám! Öllelek forró barát-
sággal. Ferid

280

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, jan. 1. 1834.

Édes, jó Zsigám, az év első napján írom e levelet,
s ha nem említném is, jól tudnád, hogy tele baráti
ézelmekkel, tele a legszebb, legnyugalmasb élet kíván-
ságával számodra írom azt. Az ég adjon neked édes
barátom minden szépet és jót.

Nehány nap előtt küldém el válaszomat decemb.
közepén írt leveledre. Két pont volt abban, mire még
akkor nem felelék.

Egyik a gr. Degenfeld híre a k. commiss. iránt. Ez a hír, édes Zsigám, októberben szárnyala itt, s feljöttemkor minden azzal állott előmbe. Akkor íram, hogy a hír alaptalan; s azóta nem is hallatszott itt semmi olyan; s úgy fog lenni, hogy ezen itt elenyészett hír érkezett később Kolozsvárra. A főispán ugyan most is azt állítja, az egész dologból nincs semmi; s ő mindent elkövetett, hogy annak minden esetre elejét vegye. Azért mind az ő állítása, mind az itteni mély hallgatás után írhatom: legyetek nyugodtan. Egyébiránt a legváratlanabb, legmesszebb látszó esetre is készen lenni: okos és előrelátó férfiú dolga! Azaz, más szavakkal: mindig készen lenni soha sem árt. Ezt Verbőczi emberei így teszik ki: *superflua cautela non nocet.*

Másik a napló. Édes barátom, Décseyt a negyednapi hideg darab ideig a dologra alkalmatlanná tevő; s naplómát vele is csak szem előtt íratnám; annyival kevésbé bízhatom másra. Ha tehát addig nem íratott, ez vala oka. Azonban ő már jobban van, s e napokban hozzá kezdetek.

Mit dolgozánk eddig a fororum coordinatióban, a megye számára küldött cikkelyszerkezetből meglátod. Pótló utasítások még nem érkezett meg. — Könyörgök, és könyörgünk, első leveledben a publicumok lajstromát a folyó évben megküldeni méltóztassál. Házam népét pártfogásodba ajánlom. Ölelek forró barátsággal!

Ferid

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, január 3-án, 1834.

Édes, jó Lacim, itt a második új esztendő is, s mi mégis itt ülünk, és ülünk szabadulás reménye nélkül. Hidd nekem, boldog ember, ki otthon saját kemencéje mellett, és saját parányi dolgaival tépelődve éldegél. Nekünk itt temérdek feladások tétettek előnkbe; de késünk és villánk nincs, hogy becsülettel nyúlhatnánk az ebédhez; s azalatt míg egy is más is marokkal lát a dologhoz, sokakat csömör lep, s appetitusunk naponként fogy. S minő lelkesedés lehet ez a miénk, legalább ez az enyém, csak ezen konyhából vett allegória is éreztetni fogja veled.

Képmet óhajtják? Nincs okom tiszteletreméltó férfiakra ez óhajtás teljesedését ellenzeni. Egyébiránt urává teszek, azaz, sajátképpen urául ismerlek el a művnek, mit barátságod irántam magadnak tulajdonul készítettett. Bár magammal tehetném, amit a képpel tenni oly könnyen lehet! Mi szép volna néhány másolatban bírni saját magamat! Akkor házam népe közt, és nálad, és Pécelen egyszerre s mindenkorra jelen lehetnék; s ha a szükség kívánná, itt a haza atyjai közt is tarthatnék valami porlepte kópiát.

Hogy Josephine és Mathild a betegeskedésen túl vagynak, azon nagyon örülök. A karácsoni napokat csaknem egészen egyedül ünneplém. Ritkán voltam így eltespedve; hetek óta futom a társaságot anélkül, hogy a magányt is használnom lehetne. Szobáim minden szeglete tele könyvvel; s én mégis sem olvasni, sem írni nem tudok.

Adjon az ég neked is, Josephinédek, és lánykátoknak ez új évben sok szépet és jót, mindenesetre többet, mint itt nekem. Ölellek forró, szent barátsággal.
Ferid

282

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, január 11. 1834.

Édes Zsigám. Kedves barátom, dec. 28-ki leveledet ma a kerülethől kijöttömmel asztalomon találám, s benne a Pepiét. Csókollak barátságodért. Ma érkeztek a megyei utasítások is; de még bontatlan vagynak. Éppen postanap van; s mindenekelőtt válaszolni akartam.

Pepi panaszkodik, hogy a közbirtokos atyafiaktól háborgattatik, s ok nélkül. Ajánlom őt újra és ismét pártfogásodba.

Az erdő iránti egyességet ami illeti, én abban mindig csak szenvedőleg viseltem magamat, nehogy azt mondják, hogy veled egy kézre játszom. Azért most is azt mondom, tegyék az atyfiak ami tetszik; elrontója semminek nem leszek. Akarnak a feljebbvitelhez továbbra is ragaszkodni, tőlök külön nem válok; de ha akarnak egyezni, örömmel állok úgy is melléjük.

Kit bízassak meg magam helyett, nem tudom. A megyében két barátom volt, kikre ilyesekben támaszkodhatám: szegény Nagy Károly és te. Amaz nincs többé, te pedig, e dologban egyik fél lévén, ügyemet egyenesen, azaz immediate nem viselheted. Azért nincs más mód, mint az egyességet, ha a többséggel végeztél, felküldeni, hogy aláírhasam. Ha a többiek már előbb aláírták, senki sem fog vádolhatni, hogy

őket elárultam, amit tenni semmiesetre nem is fognék. Egyébiránt ajánlásodat, hogy egyesség után az executiót részemről gondjaidra bizzam, forró köszönettel veszem. Annál inkább, mert önkényt ajánlod magadat arra, amire az eset elérkezével magam fogtalak volna kérni. Pepinek is írtam, hogy ha a többiek egyeznek, én mellettek leszek.

E hónap 7-én vegyes ülésünk vala, hol ez ide zárt rescriptum olvastaték fel. És így az előlegesekre, az urbáriumra resolutió annyi idő óta nincs; de a barsi követ (Tarnóczi) dec. 5-ki enunciatiójára rescriptum van. A karok akarnak repraesentálni, s a javallat a mai kerületen keresztül is ment; s holnap országos ülésbe vitetik. A nádor ma és tegnap egymásután hívatta az embereket, hogy a repraesentatiót megakadályozhassa. Hogyan lesz a kimenetel, idejében referálni fogjuk; most, hogy jó előre tudhass valamit, e rövid tudósítást el nem múlászthatám. Ifjaimmal holmi más dolgokat is megíratok, amiről nekem írni nem jó.

A főispányhoz küldött gyors postával vettem, s vette Miska is leveledet. Feleltem reá előbb magányosan, utóbb a megyéhez írt jelentés mellett, hová Miska is csatolt levelet.

A Tarnóczi beszédét a mult héten megküldött jegyzőkönyv VI. darabjának 13—14. lapjain olvashatod.

Kasszánk e hónap végével, a szó bötűszerénti értelmében kiürül; azért mindketten könyörgünk, méltóztassál lehető gyors rendelést tenni, hogy vagy január utolsó napjaiban, vagy február legelején pénzt nyerhessünk. Ezt nem ártott volna előbb tudtadra adni; de a mult postával elfelejtkeztem.

A főispán számára küldött assignatio hibásan volt a sóháznál írva, mintha a pénz a követeké lenne.

Azért kénytelen voltam a nyugtátványt én írni alá; a főispán pedig írást adott, hogy a pénz az ő kezeibe ment.

Jövő héten, úgy hiszem, referálni fogunk. Akkor ismét írok valamit. Éljen szerencsésen édes Zsigám; öllelek ezerszer, s várom válaszaidat. Adieu!

283

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, január 17-én, 1834.

Édes Lacim, ez itt menő beszédet, midőn hozzád küldöm,* csak emlékezetemet akartam megújítani nálatok. Dolgaid ez idő tájban képzelem sokak. Az enyéme nem annyira sokak, mint lélek-leverők. Ragályi elválasztatását Tornából eddig bizonyosan tudjátok. Josephinéd kezeit csókolom. Öllelek ezerszer!

F.

284

SZEMERE PÁLNÉHOZ

Pozsony, január 25-d. 1834.

Édes jó Borcsám!

Ma Pál napja van, s ez emlékezet engem nagyon nyugtalanít. Mert Pali már több levelemre nem válaszol, s én százféle gondok közt vagyok: ha nem beteg-e? ha nincsenek-e kedvetlenségei? Könyörgök, édes Borcsám, emeljen ki e bizonytalanságból, s írjon

* A királyi leírás tárgyában, jan. 14-én országos ülésen.

egy sorocskát felőle. Én néhány nap óta reggeltől éjfélig ülök és írok ; s néhány napok mulva munkáim második kötetét sajtó alá egészen elkészítem. Ezt méltóztassék Palival tudatni. Egészségem jó ; lelkem mióta dolgozásaim haladnak, nyugodt ; de sokáig még sem lehet az, ha házám népéről s barátaimról gyakor tudósítást nem veendek. Az ember, ki teljes életében csak néhány kevesekhez szeretett fűződni, sem távolban, sem közelben nem lehet el e kevesek nélkül. Éljen szerencsésen, édes jó Borcsám ! Palit ölelje meg nevemben. Csókolom kezeit.

Feri

285

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, január 27. 1834.

Édes Zsigám. Minapi vesződségeinket a rescriptum miatt, melyet megküldék, megíratam ifjaimmal ; s ők, úgy tudom, az országos ülésben tartott beszédemet is, többekével együtt, megküldötték. A táblák, mint a relatióból láthatod, mégsem egyesültek meg. A sürgető felírás ugyan, a főrendek utolsó válaszok s a circulusban tett módosítások következésében, talán már keresztül megy ; de a rescriptum iránti felírással mi lesz? nem tudom. A követeket ugyan, szokás szerént, egyenként hivogatják és térítgetik ; s nem első dolog, hogy az eddigi többséget, mely úgysem nagyon számos vala, elrontják. Így aztán, az igaz, e bajtól megszabadulunk ; de csak oly formán, mint betömött szájú ember a kiáltozástúl.

A coordinatióban mint megyünk? a relatio mutatja. A megyei törvényszék kiszélesített határát a főtábla

615

s az udvar bizonyosan addig fogják ostromlani, míg semmivé lesz. A városok a tárnokszéket megtartatni kívánták ; s ez által ismét egy választó falat tartottak meg a nemesség és magok közt. *Az én reményem : alapját vetni jövőben lehető nemzeti egyesülésnek, naponként jobban-jobban enyésznek ; s vallást teszek, hogy sokszor megbántam idejöttemet, s az eltékozlott időt, melyet otthon könyveim közt mégis valami jóra fordíthattam volna.*

A vallás ügyét parancsoljátok újra megindíttatni. De ezen ügy nagyon fontos ; s elbukása sokkal veszélyesebb, mintsem hogy hirtelenkedni lehessen vele. Biharnak és Békésnek valának még hasonló utasításaik. Tegnapelőtt a szentszék coordinatiója kezdetett el ; s mivel ezen cikkely 3. §-ban a 790-diki 26 cikkelyre történt hivatkozás : Beöthy azt vélé, itt legjobb helye lesz feleleveníteni a felfüggesztett tárgyat. — Tegnap azért konferenciát hirdettünk, melynek körülményei s resultatuma a relatióban foglaltatnak. Látod, hogy az ügy veszedelemben van ; azért kérek, ne sürgessétek, azaz, engedjétek meg, hogy itt láthatván a körülményeket, addig halaszthassuk a dolgot, míg kedvezőbb conjuncturák nem adják elő magokat.

A papság most óhajtja, hogy az ügy szóra jöjjön, mivel reméli az eredeti üzenet legyőzhetését. Új bizonyosság, hogy vele sietni nem tanácsos.

Óhajtva várom leveledet ; utolsó levelemben pénzt kértünk, s naponként várjuk a választ. Egészségem jó, csak hogy a haza atyjai közt ülni meguntam. — Az atyai gond nagyon súlyos ; kivált minthogy mi nemcsak gondban, de fülsiketítő lármában, s konferenciákon fejbódító füstben is ülünk.

Élj szerencsésen, édes Zsigám, s ne feledkezzél rólunk.

Ferid

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

N.-Károly, márc. 12. 1834.

Tiszteletre méltó barátom, betegen ugyan, de mégis itthon vagyok. Gr. Cziráky megholt testvéremnek hat év óta alvó pörét felkölté, s benne kedvetlen ítéletet hozott. Emiatt kelle hazafutnom. Ragályi megjelent előre sokaktól vagy irigyelve, vagy orrolva; s közte s többi barátaink közt a szövetség nem a legjobb lábon áll. Kendének beszéllettem holmit; de kérdéseidre, ha találkoznánk, többet mondhatnék. Pestről két barátunk üzeni, hogy óhajtásod a tudvalevő kéziratra nézve teljesedhetik. Itt veszesz két levelet: egy rövidet Deáktól, másat Kovácstól. Barátaink üdvezlenek; s még valaki, kit nem örömetst nevezek. Öllek forró szent szeretettel. Isten veled, s hazáddal!

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, március 22-d. 1834.

Édes Palim, nyolc vagy kilenc napja, hogy honn vagyok. Betegen érkeztem meg, s alig-alig javulok, s csak harmadnap óta. Ügyesbajos dolgaim elintézésére a jövő hét van szánva; s mihelyt azokkal készen leszek, literátori dolgaimat intézendem el, melyekhez eddig betegségem nehéz volta miatt nem nyúlhattam. Házam népét egészségben találtam; egyébként baj van elég, miket távollétem a gazdaságtól mindég szaporít. Örömem az, hogy a Kálmánka lába igen szépen

van; a seb begyógyult, s már csak azért borítjuk, hogy az elapadt hús a flastrom alatt kinőjjön. Pepi hazaérkeztem előtt kevéssel írt Borcsának, kit kér, hogy újra flastromért fáradni méltóztassék, Bártfayék után ide küldendőért. Az megbecsülhetetlen szer; e hetekben is egyik lyánycseléd mellyét itt gyorsan begyógyítá. — Mint vagytok a ti irigylésre méltó házi boldogságtokban? Bár nekem is engedne az ég még holtom előtt csak egypár évet, melyben bajaimnak végét érve, nyugalmasan élhetnék. De nekem az én szegény öcsém annyi bajt hagyta örökségül, hogy attól nehezen fogok valaha megszabadulni. Az ég áldjon meg édes Palim Borcsáddal s gyermekeiddel együtt. Öllelek forró, szent szeretettel.

288

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, március 29. 1834.

Édes Zsigám, hálával telve barátságod iránt vettem az ordonánc által küldött csomókat. Décsei levelében diétai hírek valának, s onnan tudom, hogy a békebírói cikkely keresztülment némely változásokkal, de amik meg nem íratnak. A sürgető felírásra nézve az oppozíció vesztett; a majoritás módosítást kívánván. Mi leszen a módosítás? azt D. nem írhatta meg; mert, úgymond, a circulus nagyon zavarva volt, az oppozíció emberei az ülést otthagyták; s a többi által tett végzést ki nem lehetett venni. Meg fogjuk látni majd a nunciumból. A barsi rescriptumra s a legújabb felírásra nézve a régi mellett maradtak. Az ég tudja, meddig tart e maradás? Mert a való oppozíció kevés

számból áll; a többi vagy oligarchia embere, vagy olyan, mint a vitorla, mely arra fordul, merre a szél hajtja. Miskánk levelét szeretném látni minél előbb, ő írhat s talán írt is olyat, amit Décsei nem tudhatott.

Hosszú levéllel nem terhellek, mivel úgysis készülőkben vagy Beregbe; magamnak is sok olvasni valóm van; mert ma vevém az Ignác küldeményét is Károlból csomó újsággal, s néhány levéllel. Óhajtlak látni minél előbb, és minél gyakrabban itthonlétem alatt.

A szekérrel megjárám, melyet az én elveszett szekerem helyett lehoztam. A szekér *Patay Samué* vala, úgy írják; s ő kívánja, hogy vissza vigyem. A manó tudja, mit tegyek vele?

Kedvesedet Pepivel együtt forrón üdvözöljük. Ölelek tiszta, szent barátsággal. Ferid

289

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, ápril 3. 1834.

Édes Zsigám, tudván, hogy dolgaid vagynak, csak igen röviden írom, hogy Wesselényitől ez órában vettem levelet, melyben írja, hogy Erdélybe a kir. leírás megérkezett, mely által a diéta május 26-ára van határozva, s helye: *Kolozsvár*. — Tehát nem Szeben, mint a hír vala; s e szerint okunk van nem hinni azokat a katonai bequartirozásokat is, amiket hirdettek. Ezt, úgy véltem, nagyon örömet veended, hogy tudhatod; s ugyanazért nem késtem megírni. Indulásomat e hónap végső hetére határoztam; kérlek méltóztassál rendeltet tenni, hogy a követségi pénzt idejében vehessem. Kívá-

nok szerencsés munkálkodást. Öllek forró barátsággal ; Horváth barátunkat tisztelem. Éljen szerencsésen !
Ferid

290

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, ápril 3-d. 1834.

Tiszteletre méltó barátom,

múlt hónap utolsóján írt leveledet e pillanatban veszem, s annál nagyobb örömmel, mert ez iszonyú sötétség, mely a két haza hírein lebegni szokott, felőled s Erdély felől aggodalmakat táplált keblemben. Gróf Degenfeld kocsordi tisztje küldé kezemhez a kedves sorokat ; s reményem van, hogy ezúton válaszom is kezeidhez ér.

Midőn levélkémet Károlból irám, igen beteg valék, s erőm nem vala bővebben írni. Azzal biztatának, hogy március 17-dike körül, midőn a megye közgyűlései tartatni kezdetek, te valami közel helyen vadászni fogsz, s így féligmeddig a gyűlésre is vártak. Én ugyan nem maradhattam ott, de reménylettem, hogy azon alkalommal egymással közelebbről értekezhetünk s találkozásunkat meghatározhatjuk, melyet én szívpedve óhajtok. Ez meg nem történt ; de ha egész itthonlétem alatt sem történhetne meg, vigasztalhatatlan fognék lenni.

Hazaérkeztem óta mindég itthon vagyok, s egészségem gyöngéje miatt még udvaromból ki nem valék ; sőt még udvaromon sem néztem széjjel. Nehány nap óta kezdek jobban lenni, de hosszú útra nehezen leszek alkalmas e hetekben ; s szerencsésnek mondom magamat, ha pozsonyi útam kezdetére, melyet

e folyó hónap végső hetére határoztam, elég erőt nyerek. Nem volna-e lehetséges, hogy paripáidon ide-röpíted magadat? Az út e környékben nem éppen rossz; s az alkalmatlanságot, mit az ideutazás alatt, s parányi házam falai közt szenvednél, igyekezném kipótolni azon készséggel, melyre kérdéseidre felelgetnék. S mennyi kérdeznivalód vagyon most neked!

A kéziratot illetőleg semmi felvilágosítást nem adhatok. Pesti barátaink csak az elválás pillantatában, s csak annyit szólottak, amennyit írtam.

Az üdvözlő, kit nem nevezék, senki más nem, mint a Mérey Successora.* „Tudom, úgy monda, hogy lesz W...vel, s kérem őt nevemben üdvözleni.” Ez félig úgy hangzott, mint tapogatozás; mert a W... és K... találkozásokkal némely uraknak sok bajok van. Mult ősszel itthonlétemben is pletyka folyt Pozsonyban, hogy én és Bőthy** csak azért jövénk le, hogy W...vel konferenciázzunk. Hagyján! Szükség nekik is magokat mulatni; s az ő mulatkozásaik és pletykáik a mi utainkat bizonyosan másfelé nem térítik. Ragályiról igen sok mondanivalóm van. Közte s az opposzió emberei közt rosszul áll a dolog. Őtet egyfelől, másfelől Deákot, Novákot és Eötvös Miskát mindetre kértem, közelednének egymáshoz. De mondom néked, reménységem kicsiny. Csak akkor lehetél volna köztünk, midőn R. megérkezett. Lehetetlen, hogy geniusod hatalma valami jót ne tehetett volna; s az egymáshoz közelítést ne könnyítette volna.

Cziráky él. Éljen bár! én nem irigylem neki a levegőt, mit Isten különbség nélkül mindennek és mindenfélének ad.

* Somsich Pongrác, alnádor-személynök

** Beöthy Ödön, bihari követ

Köszönöm a hírt diétátok felől. Itt gonosz hírek szárnyalának dolgaitokról; s diétátok is Szebenre volt a pletykában téve. Isten talán csak nem hágy el egészen; s a szegény hazácska nyugalomra vergődik. Erdély megyéi bizonyosan érezni fogják becsedet; s így nem azt kérdem: követ leszesz-e? hanem melyik megyéből leszesz?

Leveled szerént e hónap 13-dikán Zilahon fogsz lenni; s így talán azon hét végén én is várhatnálak; vagy a következőnek elején.

Naplóm csak a mult nyár augusztusáig van készen; s addig le is írtam számodra; s írod azt vallá, hogy az íveket el is küldé. Október óta, midőn tavaly ismét felmenék, csak naponkénti jegyzéseim vannak; mert más munkáimat kelle feldolgoznom; s egyébiránt is tapasztalásból tudom, hogy később dolgozni fel a tárgyakat sokkal jobb, mint naponként. Élj szerencsésen, s emlékezzél rólam olykor-olykor!

K. F.

291

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, ápril 29. 1834.

Édes, lelkem Zsigám, csekei lovagtól küldöm e levelet, megparancsolván neki, hogy tőled huszonnégyszáz óra alatt választ hozzon.

Ignáczi ma estve érkezett, de a követségi pénzről semmit sem tud. Zimány perceptorral találkozott, de ez semmit nem szólott a dolog felől. — Ignáczi azt mondta, hogy világos tudománya van, miképpen pénztáraitok üresek; s minekutána a pénztár részéről Cseke felé semmi mozdulat nincs: félő, hogy

nagyon is igaza van. Azonban akárhogy is áll a dolog, mégis különös, hogy a perceptor urak téged legalább tett rendelkezésében nem tudósítottak.

Az idő itt van, s mennem kellene; de pénz nélkül annál kevésbé indulhatok, mennél inkább tudom, hogy Pozsonyban sem ifjainknak, sem magának Miskának pénzek nincsen. — Könyörgök, a te ismeretes s mindenben győző aktivitásod erejével, méltóztassál e bajból kisegíteni, s minél gyorsabban! Miska kétségbeesik, ha még e hetet is itthon töltöm.

Ma vettem levelet Deáktól, melyben az ápr. 18-ig történt dolgokat három egész íven nagy pontossággal leírja. Szerettem volna veled közölhetni.

Ez ide zárt leveleket Miskának és Deáknak postára küldeni méltóztassál. Egy anonymus levelet is kaptam ma. *Miskolcon vala postára adva, s zavart de cifra beszéddel a religio és parasztság állapotját köti szívemre. Nem tudom, a levelet együgyűség diktálta-e, vagy gonoszság?*

Válaszodat nyugtalanul várom. Öllelek forró, szent barátsággal. Elindúltom előtt még mindenestre írok hozzád egy levelet, mely mellé egy másat is fogok csatolni, Wesselényihez küldendő. Ferid

Beszélnék-e ott valamit Erdélyről? ha igen, kérlek: írd.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, május 16. 1834.

Édes, jó Zsigám, 13-ikban érkeztem friss egészségben; időm még eddig csak látogatásokkal tölt; s napal alig leheték otthon; s e rövid sorokat is országos ülésben írom számodra.

Miskát jó egészségben találtam, ő bizonyos körülmények miatt, talán még későbbben fog lefelé indulni.

Pesten május 4-én úgy látszik valami revolúció kiütésétől félték; legalább az egész katonaság hadi lábon állott; s akkor éjjel minden katona egész fegyverben hált, s az ágyúk töltve valának. Úgy mondják, a francia propagandának emissariusit vélték itt bolyongani. Jövő héten többet és bővebben.

A coordinatióknak ma 20. d. articulusat kezdék, s ha ma nem, de jövő sessióban az egésznek vége lesz. A circularis redactio csaknem minden változtatás nélkül ment keresztül, s így a perszonális ugyan nagyon keveset vitt ki: de annál tüzesebb lesz a két tábla közti vitatás. — B. Vécseynél még nem leheték; de ipától értettem, hogy maga a báró egészséges, az aszszony nem épen. Engedj meg rövidségemért; öllelek forró, szent barátsággal. Ferid

Hazuról indúltamkor nem írhattam sem neked, sem Wesselényinek. De ki fogom pótolni, ha Eötves haza indul. Házam népét ajánlom pártfogásodba.

293

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, május 20-án, 1834.

Édes barátom, Rába úr holnap indul, s nem lehet őt elbocsátnom levél nélkül hozzád. Én múlt héten kedden érkeztem meg, s társaimat egészségben s erőben találám. Csak egy van ami fáj: Ragályival nem állanak jól. Ők azt hiszik, hogy ez nem az oppozíció embere többé. Ezt, óhajtom, ne tedd közhírré; de Wes-

selényinek két szóval írd meg addig is, míg én neki Eötvöstől június elején írhatok. Országos üléseink erősek, azaz a perszonális nem tud kivívni semmit. A vég-helyi katonatörvényszék, s a hitszegő tanácsosok büntetése: két tárgy, mi a kerületben többséget nem nyert; s országos ülésben ellenállás nélkül ment keresztül. Mi lesz sorsunk, ha a fő-RR. ostromlani fognak bennünket? azt könnyű gondolni; a mondotakból csak az következik, hogy perszonálisunknak vége.

Sógorasszonyomhoz szóló csomót hagytam Dovéni úrnál, hogy adná kezédbe, s kérjen a táskával elküldésére. Reméllem azt megtevé.

Megérkezésem óta olvasám a Kritikai Lapok V. füzetét is; s többek közt tanulom belőle, hogy a Szemere szonettei semmitérők, mert: 1. Szemere haragot vont magára, 2. mert ahhoz, hogy valaki poéta legyen egy *kötet* kell. Ez, édes Lacim, tréfának is rossz ítélet. Egyébiránt, hogy Szemere és az én csekély személyem is ostort nyerénk, az nem vala előttem váratlan. Tegyéek amit akarnak; én veszekedni nem fogok; sem az ostort igen nagyon nem rettegem; noha még — amint mondatik — a nyele megvan. Ostornyeles kritika sohasem volt, és soha sem leszen egyéb, mint — ostornyeles kritika, bár azt Lessing, a scott kritikusok, vagy Bajza, vagy Kölcsey villogtassák. Én a Xeniókat is olvastam; s mondhatom Goethe és Schiller jobb dolgokat is írhattak volna, mint azon igen nagy részben rossz epigrammácskák. Azonban Goethe és Schiller írtak sok és igen jó dolgokat is, mik expiacióúl szolgálhatnak; azt mi magunkról még sokára mondhatjuk el.

Előre látám mindezen kedvetlenségeket; s azért két évvel ezelőtt igen szívesen kértem Palit: hagyna fel

a dologgal. Akkor látszott hajlani ; de később ismét előbbi szándékára visszatért. Mindenkinek van szabad akarata, neki is, Bajzának is ; s így van és lesz nekem is. Hajba-kapás és húzalkodás sem négy fal közt, sem utcán nem dolgom ; s bár előbbi életemből egész litániát csináljanak is, abból nem következik egyéb, hanem hogy én is tettem vagy tettem ostobaságot ; de az éppen nem, hogy azt most is folytatni tartozzam, vagy fogom. Kritikán veszekedést sohasem értettem, s érteni nem fogok ; s annál kevésbé akarom valaha a publikum gyönyörködéseért magamat fővényre állítani. Tudom ugyan, hogy az aféle szemet szúr, figyelmet gerjeszt, s a vívó némelyek által bámultatik is. De az az utcai dicsőség !

Pártok vagynak mindenütt ; s bár ne pártok, csak egyesületek volnának ! A pártból hamar céh válik ; s írók közt annyival inkább, mert sokan kereskedői cél után intézkednek ; s hogy magok többet bevegjenek, mások áruit becstelenné teszik. A céheskedéstől mindig óvakodtam ; s ugyanazért a céhesek már néhányszor bántak velem mint kontárral, s a piacról igyekeztek kirekeszteni ; s egyszer s másszor, legalább egyszer, nem is süker nélkül. Magyarázatra nem ereszkedem ; e dolog már kommentárius nélkül is oly csunya, hogy ember előtt, mint te, alig említhető. Boldog vagy, hogy író nem levél ! pedig a literatura boldogtalan, hogy általad még eddig nem gazdagodott.

Egy célra s együtt dolgozni : mi szép s mi sükeres volna az ! De amint most állunk, nem lehet vétkül tulajdonítani, ha az emberek a szövetkezéstől visszarettennek. Mert egyedül, de szabadon állani, ha veszedelmes is, de illőbb, mint ad verba jurare által pártfogó szövetséget keresni. Ez az én alázatos véleményem !

A tiszteletre s szeretetre méltó Josephine mint van? Mathild mikor vitetik? Vette-e emléksoraimat, s a Paliét? Helmeczyt ölelem. Wesselényi, úgy íratik, Középszolnok által választva lőn. Innen egy gyorsíró ment Kolozsvárra, s mi hónaponként nyolc pengőért járatjuk tudósításait, melyek e napokban már megindúlnak. Vagynak-e Pesten, kik hasonlót tesznek?

Öllelek forró barátsággal; s kérlek, válaszzal örvendeztesd meg
Ferid

294

K E N D E Z S I G M O N D H O Z

Pozsony, június 7. 1834.

Édes Zsigám, kedves barátom. Mióta utószor töletek eljövék, egyetlen egy sor írást sem vettem senkitől; noha én neked is, Pepinek is már többszer írtam. Ifjaink holnapután indúlnak hazafelé; s használom ez alkalmat neked ismét írni. Relatiókat a jövő keddi postával indítjuk; de ezen levél bizonyosan elébb fog kezedhez érhetni, mint amaz.

Itt a főrendek a *coordinatio fororum* cikkelyeivel kinlódnak; mert mondhatom, *pertractatiojok* igen lassú menetellel halad. Mi a *codex civilist* vettük elő, s a két első cikkelyen végiggázolánk. Sanyarú munka, és rossz; s annál rosszabb, mert a velünk ellenkező fél indítványunkat: hogy bizonyos rendszert dolgozánk előre, s aszerént mennénk, el nem fogadá. Mi aszerint csak foltozunk, mint az országos küldöttség, s tapogatózunk a sötétben; mivel az alapelveken sem akaránk megegyezni.

Az I. cikkely mindjárt a kir. *fiscus successiójával* szoros kapcsolatban áll. Akartuk tudni: hányadán

vagyunk e successióval, s én kérem annak eltöröltetését. De a többség azt mondá : majd a fiscus successiójáról szóló cikkelyben fogjuk azt eldönteni ; — s készebb volt a *defectus* és *nota* szavakat a cikkelyből kitöröltetni, mint az alapot előre megállítani.

Ugyanezen cikkelyben előjön az incapacitás possidendi. Mivel a fiscus successiója elhalasztatott, óhajtottuk az incapacitás kérdését is elhalasztani, félvén, hogy e helyen szerencsétlenül jár. A többség kívánta a pertractatiót ; *tizenhét* megye volt, mely a capacitást mindenekre kiterjesztetni kívánta ; s ezen *tizenhét* szám, mint látod, minoritás. *Kínos vala éreznünk, hogy mi az incapacitásra levén utasítva, az igen fontos tárgyat nem pártfogolhattuk. S bár azokat a ti embereiteket megszállaná már egyszer a szentlélek ; s nekünk e részben kedvezőbb utasítást adnátok.* — A nemesség ezáltal csak nyerhetne ; mivel mennél több aki vehet, annál nagyobbak kell a jószág becsének lenni : mint ezt a városi fundusok becse napfényként kivilágosítja. Fontos e tárgy ; s érdemli, hogy ismét és újra próbát tegyetek. Országos ülésben e tárgyat annak idejében ismét fel fogják venni ; s igen üdvességes lenne, ha a majoritás akkorára általunk is nevedkedhetnék.

Az udvar mit csinál? nem tudni. Naponkint várjuk az úrbéri tárgyban a resolútiót ; s az csak nem érkezik. Jók voltak minket ismételve integetni a gyorsabb dolgozásra, s íme mi már a coordinatióval is készen volnánk ; s ők másfél év alatt az úrbér 8. cikkelyével nem bírnak.

Bereg a királyhoz folyamodott az országgyűlés ellen ; s az országgyűlést szidalmazá. Szabolcs ezt rossz néven vette ; s követeinek utasítást adott : *kérnének Bereg ellen elégtételt, s hasonló bűn büntetésére alkossanak törvényt.* — Iszonyú baj ! A követek utasításokat kény-

telenek előadni, s akkor mi nem hallgathatunk ; mert a beregi tett igen alkotványsértő. — Nem azért, mert az országgyűlést szidalmazza, hanem azért, mert az ország többsége ellen a fejedelmi hatalomhoz folyamodni elég gondatlan volt, s e gondatlanságban a szabadság legfőbb elvét : a többség akaratának állandóságát tapodta meg. De mire vezet minden beszédünk? büntessük őket? mely törvény szerint? s aztán országgyűlésnek megyét bántani, nem igen popularis dolog ; de szomorú is, hogy nemcsak a kormánnyal, de a municipiumokkal is összeháborodjunk. Az ég tudja, hogyan hatolunk ki? Azok a beregiek, kik alkalmat adtak, mégis csak gonosz emberek !

Miska e hónap végénél előbb nem igen indul. Ő az úzás tudományának adta magát, s oly gyakran vesz leckéket, hogy a sok vízben mozgás miatt látszólag megfogyott.

Pénztárunk fogyatékon van ; azért könyörgök, hogy lehető gyorsasággal parancsolj számunkra pénzeket ; hogy e hónap végső napjaiban megkaphassuk.

Tegnap két kóródi ember volt nálam. E két szegény legény Bécsben volt könyörgő levéllel a felséghez, a tudvalevő proportionalis és commassationalis ügy miatt. Az árvák ! mennyi fáradság, hogy egy levelet a kancellárnak általadjanak, amit a posta néhány krajcárért éppen annyi haszonnal megtett volna ! Bizony büntetésre méltók, kik az ily tudatlanokat ily költségek tételére ingerlik.

Nálunk a Tisza, úgy hallám ez emberektől, sok kárt tett ; s ezt tudva, annál nyugtalanabb vagyok háznépem sorsáról. Könyörgök, tégy gondot reájok. Egészségem jó ! Öllelek forró szeretettel. Ferid

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, június 8-án, 1834.

Édes Lacim, Rába úrtól küldött levélkémet, Szemerétől értem, hogy vevéd; de te nekem semmit nem írsz; pedig vajmi kedves dolog az ég előtt, ha ki számúzótt atyjafiairól olykor-olykor emlékezik! S pedig Európának minden emberi között ki számúzóttebb, mint mi, és miköztünk — én?

Pali írja: szólott nálad az én titoknökká választatásomról D(öbrentei) helyébe. Tőled elbucszván, midőn az utolsó ebédet Palinál ettem, történetesen, s tréfa útján jöttem a gondolatra; anélkül, hogy teljesedéséhez reménységem lett volna, vagy most lenne. Palit a gondolat örvendezteté; s ami engem illet: igen természetes, hogy közöttetek én is örömebb élnék, mint Csekén gazdasági s N.-Károlban és Pozsonyban polgári gondok közt. Ezt neked előbb nem mondhatám el, mert búcsúmkor tőled még eszemben sem vala. Azonban képzelheted: az igazgatótanács sok tagjai nekem ellenségeim az általam kimondott polgári elvek miatt; a társaság tudósai közt pedig sokan jobban kapcsoltnak máshoz, mint hozzám. Így fejemet a dolgon nem is töröm; miatta legkevesebbé sem fáradok; annyival inkább, mert előttem D. lelépése sem tisztán bizonyos. Különben nem remélt esetben, ha valami történnék, azon régi óhajomásom fogna teljesedni: hogy körötekben élhetnék. Ezt azonban csak neked írom; s mindenek felett írom azt — hogy senkinek másnak útjába állani nem akarok; s az egész tárgyról nem is emlékeztem volna, ha Pali levele nem emlékeztet, hogy neked róla semmit sem mon-

dottam ; s méltán kellett rettegennem, hogy az előtted barátságtalan bizodalmatlanságnak tetszhetnék ; pedig, engedd megvallanom, a te barátságod nekem szent.

Nagyon kérlek : Rothkrepf folyóírására sógorném számára előfizetni méltóztassál ; adósságom sok köszönet mellett leszen lefizetve.

Mint vagytok? Nagy Károly, a derék, a tiszteletre méltó ember, mikor indul vissza? Köszöntsd őt nevemmel, és Helmeczyt és Vörösmartyt. Josephinéd kezeit csókolom. Mathild hol van? Élj szerencsésen ! Őllek forró szeretettel.

296

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, június 10-én 1834.

Édes lelkem Zsigám, Sánta és Kovács Lajos tegnap indultak, s tőlök küldék hozzád egy levelet, rövid rajzolásával itteni állásunknak. E levélkét a relatió mellé zárom ; s kérve figyelmeztetek a relatió azon cikkelyére, mely az incapacitásról szól. Tizenhét megye volt a századunkhoz nem illő törvény eltörlése mellett ; s bizony Szatmárnak ezek sorában kellene állani. *Nincs is törvényünk, mely az incapacitást a nemtelenekre kiterjesztené ; csak curialis decisio az, mely a sanyarú elvet kimondá ; de hogy rosszul mondá ki, meglátszik abból, mivel a törvény, melyre a decisio hivatkozik, egyedül a még indigenatust nem nyert külföldiekről szól. Ez igazság is, hogy külföldi urakat a kormány nyakunkra ne tolhasson ; de hogy nemtelenek, kik régtől fogva, s milliomonként laknak a hazában, s nemcsak laknak, de terheket viselnek, a jószágbirhatásból kizáras-*

631

sanak : ez csupa oligarchiai elv, melyet most kimondani annál kevésbé illik, mivel azt törvényeink egy egész százzal előbb sem mondák ki.

Könyörgök, írj valamit magadról, házam népéről s körülményeitekről. Az erdélyi tudósítások, miket itt minden postával veszünk, nagyon szomorúan hangznak. Isten tudja, mi lesz belőlök!

Diétánk halad; de kevés jót ígér. A főrendek a coordinatióval lassan lépegetnek előre; az udvar az úrbérre még lassabban küldi válaszáat. Ezt azonban naponként várjuk.

A januári válasz tárgyában a 8. d. üzenetet ma vivők által a főtáblához; most sem hiszem, hogy meg-egyezzenek velünk.

A szabolcsi indítványról Bereg ellen említést tettem *Sánta* által küldött levelemben. Az indítvány még megtéve nincs, mert *Jármy* gyors postán írt haza; s választ vár. Ez is egyike azon sok rendbeli kedvetlen eseteknek, mik ez országgyűlés folytában oly gyakran tüntek fel.

E levélben is kérlek: a követség számára pénzről rendelést tenni minél előbb méltóztassál. Minden jó barátainkat üdvezlem. Öllelek forró, szent barátsággal; s könyörgök gyakori leveleidért. Adieu!

Ferid

297

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, június 12. 1834.

Édes jó Palim, ma délelőtt vettem Hartleben levelét utóírássoddal. Aszerint te e hónap 15-dikén indulandó vagy Rankra. A füredi út tehát megváltozott?

E levélkét csak Dovényihez intézem, ha szerencsére még otthon találna, ha pedig nem találna, ő leszen oly jó s utánad küldendi.

Hartlebent ami illeti, legkisebbé sem érdekelne a dolog, ha okul csak azt adná, mert a könyv nem kél; de ő ez okkal nem elégszik meg, s ott keres menedéket, hogy a kontraktusnak én nem tettem eleget. Való, hogy engem az országgyűlés hátravetett, de ez neki meg volt jelentve, s birom levelét, melyben megengedi, hogy munkáimmal addig késhessek, míg minden három hónapban a köteteket egymásra nem következtethetem. — A gyáva nép nem érdemli, hogy írjak neki; de szeretném, ha ezt neki szóval mondanád meg. Egyébiránt az egész dolgot igen könnyen veszem. Írdd meg, mikor térsz meg, akkorra a parainézis végét beküldöm, hogy cenzúráztassad; de addig is tanácsot adhatnál: mi lenne jobb, e most készen levő két kötetet a Tudom. Társaságnak eladni-e? vagy valami könyvárosnak? E napokban szólni fogok itt Schmiddel, s szólásom következményét azonnal megírom. Mindenesetre e mostani történet arra határoz, hogy a köteteket úgy, amint készen lesznek, egyenként adjam el.

Nagyon kérlek, útadból s ranki mulatásod alatt is írj némelykor hozzám. Nem írod, mint vagy? de szeretem hinni, egészségesen. Legközelebb Sánta volt irnokunktól küldék levelet, s azt úgy hiszem vevéd; ugyanakkor írtam Bártfaynak is; s minapi leveled következtében emlékeztem a titoknokságról; hogy ti. az közöttünk a végső pillantatokban jött szóra, hogy én elfogadnám, de érette reményt nem táplálok, nem is fáradok, s mindenekfelett, hogy másnak útát állani nem akarom. Te édes barátom, láthatod a környülményeket, s akármit teendesz, mindenesetre bizo-

nyossá teszlek, hogy baráti érzelmeidet hálásan ismerem meg.

Sietek e levelet még ma postára tenni, ha talán 15-dikéig kezedhez jutna, még néhány sort válaszul nyerhetnék. Vedd áldásomat az útra, járj békével, s térj meg vidámon. Borcsád kezeit csókolom. Öllelek ezerszer.

U. I. Rosszúl nevezéd a Hartlebennel történt dolgot *csapásnak*, részemről mindent felgondolván, okom van örülni, hogy ezen némettől megszabadultam. De elhatározott akaratom a két kötetet minél előbb lehet kiadni; azért újra kérem tanácsodat is, baráti gondoskodásodat is.

298

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, június 15. 1834.

Édes Zsigám, e hónap 8. d. *Sántától* s 10-én a relatioval küldött leveleimet e napokban veended. Décsey holnap indul hazafelé; s használok ez alkalmat is néhány sorral tudtadra adnom, hogy még élünk. Décseyt visszavárom, s kérlek, mondd neki te is, hogy jöjjön vissza. Ez igen ügyes fiú, s mindkettőnknek szüksége van reá; annyival inkább, mivel már *Sánta* is elbúcsúzván, a többi írnok újabb, s tapasztalatlanabb.

Könyörgök: dolgaimat otthon méltóztassál szemmel tartani. Mostanában gondolom Biharvármegyéből is által fog a zsidópör hozzátok küldetni. Ignáczit kérttem, hogy előfordulandó alkalmokkal tanácsodat kérdezze meg; s ismerem baráti érzelmeidet, hogy azt megtagadni nem fogod.

634

Mi a codex civilissel, a főrendek a coordinatióval foglalatoskodnak. Tegnap már az özvegyi jusról szóló cikkelyhez kezdünk ; a főrendek pedig a fiumei törvényyszéket végezték el. *A horvátok Fiume iránt praetensiót formáltak ; de a főtábla nagyobb része, a nádort is ideszámlálva, nagyon ellenők volt.* A januáriusi válaszra teendő felírásra nézve még nincs egyesség. Tegnap vettük a főrendi 8. d. választ. Egyébként újságaink nincsenek. Bécsből csak nem jön az úrbérre semmi, s végre el is fogjuk feledni, hogy onnan azt várnunk kell.

Egészségem folyvást jó. *Miska* még nem indul ; tegnap jött vissza Bécsből, hol egy napi látogatásra volt Tamással együtt *Schweitzernél*, ki mint kamaragróf hitét most tevé le.

Főispánunkról e napokban semmit sem tudok. Azt mondják, hogy lemondani mostanában nem készül.

Pestvármegye e hónapban tartott gyűlésében a *capacitas possessorii*t a nemtelenekre is kiterjeszteni kívánja ; és így a pesti követ ezentúl a *capacitas* mellett szavazand. Még hét megyének kellene így tenni, s a többség meglenne ; s ha ti Pest példáját követnétek : akkor még csak hat lenne hátra.

Két utóbbi levelemben pénzért folyamodtam, s ezt kénytelen vagyok ismételni. Mert e hónap végével semmi pénzem nem leszen.

Köszönts mindent, ki nevemet egészen el nem felejtette. Öllelek forró, szent barátsággal.

Ferid

Június 16.

Az erdélyi küldöttek tegnapelőtt estve érkeztek ; s csaknem azon pillanatban rendelést vettek, hogy másnapi 8 órakor reggel a nádornál jelenjenek meg.

Megjelentek tegnap reggel ; de nem mentek egymással semmire. Gr. *Kemény* mindjárt az audiencia után elindult Bécsbe, mivel ő a császárhoz küldetett ; — *Veér Farkas* pedig itt maradt. Ma tartunk vele konferenciát. A dolog kifejléséről tudósítani foglak.

299

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, június 22-én, 1834.

Édes Lacim, Terrai Károly, a pozsonyi magyar társaság egyik jelesebb tagja, Pest felé utazván óhajt ismeretségbe juthatni. Ajánlom neked ez ifjú embert, kinek Regényi Gyula név alatt a Társalkodóban megjelent verseckéi talán eddig is figyelmedet megérdemlék. Méltóztassál őtet barátainak is bemutatni, kiknek köszöntésemet küldöm. Élj szerencsésen ; s emlékezzél rólam ; amit annál inkább kell kérnem, mivel több rendbeli leveleimre hallgatsz. Josephinéd kezeit csókolom : öllelek forró barátsággal !

Ferid

300

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, június 26. 1834.

Tisztelt barátom, magányos környülményeim oly kedvetlenül csoportoznak mellettem, hogy üres időmet nem használhatom miattok kedvemre. S így történt, hogy bármi sok írivalóm van hozzád, mégis e nyomorult rövid sorokat alig csikarhatám ki magamtól.

636

A mi kedves barátink és vendégeink Kemény és Vervek nyugtató híreidet s indulnak haza; s bár e szép kezdethez egyezőleg találjanak otthon mindent, s találjanak mindvégiglen. Nektek is temérdek bajaitok vagynak, mint nekünk; de a te erős lelked sokan képes lesz keresztülküzdeni.

A mi állásunk nem irigyletre méltó. A liberális fél minoritásban áll; s most újra elvesztettük a derék Novákot, kit környülményei a követségről lemondani kényszerítének; s Csapó is minden órán távozik. Ha e távozások napról napra gyengítenek bennünket; utoljára nevetséges minoritássá leendünk, s jobb lesz mindnyájunknak hazamennünk.

Ragályi nagyon elvonta magát tőlünk. Az ő mindennapi társalkodása, Zsombory, Péchy, Aczél, Popavec, s ha itt van Just. Ezen nevekhez kommentáriust adnom nem szükséges. Nehány enunciatíóji igen kedvetlenül leptek meg bennünket. A mi igen tisztelt barátunknak Vér Farkasnak sokat, s környülményesen szólottunk e tárgyról, s ő sokat fog neked elbeszélhetni.

Az ég koronázza meg fáradozásaikat, s engedje eljöni az időt, midőn hazáink egyesülhessenek. Azt mindenesetre szent örömmel jelentem be, hogy Erdély ügye itt meleg pártfogásra talált, s ha a dolgok ily kedvezően nem fejlettek volna ki, nagy többséggel valánk felszólalandók.

Öllek forró szent barátsággal!

Kölcseyd

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, június 29-én, 1834.

Édes, jó Lacim, régen várt, kedves leveled tegnappelőtt vevém; s annál mohóbban, mennél régebben meg valék fosztva az örömtől, soraidat olvasni. Értem én: mennyire elfoglalnak téged hivatalod bajai; s bár a bajok kevesednének egyszer feletted! Neked a literatúrának kellene élned, s annyival inkább élned, mert azok közt, kik annak élnek, oly kevesen vagyunk, kik veled egy rangban állhatnának.

Nekem sok bajaim vagynak. Hartleben munkáimról lemondott; azért, úgymond, mert idejében nem adtam által kézirataimat; s meg azért, mert a Kritikai Lapok társasága az ő áruinak kelendőségét minden úton akadályoztatja. Első oka nyomorúlt, mert én a diétával mentvén magamat, vettem tőle tavaly levelet, melyben felhatalmaz, hogy addig várakozhatom, míg elég időm lesz köteteimet évnegyedről évnegyedre adhatnom. Másik okához nem szólhatok; annyi való lehet benne, hogy könyvei, s köztök az én verseim, nem kelnek. S bár inkább csak ezt mondá vala egyszerűen! Én azt feleltem volna neki: ha verseimben károd van, s újabb kártól félsz, én kárt tenni nem akarok, s a contractustól visszalépek. Most őt..... tartom; s nem találok érdemesnek, hogy neki feleljek. De munkáim kiadásából mi lesz? már most bizonytalan.

A titoknokság? köszönöm részvétedet, mely levedből e pontra nézve kitetszik. Szeretni fogom, ha senkinek útában nem állandok: így éltem hátralevő részét tisztán a literatúrának szentelhetném. Azonban

én az utánajárás módjait sem nem értem, sem érteni nem akarom. Házam népe gondolkozását e tárgyról jövő hónapban tudhatom meg; semmiesetre nem leszek keserítve, ha választást nem nyerek. De kompromittáltatni sem szeretnék; azért barátságod tisztaságától idejében várom, méltóztassál megtudni s értésemre adni a többség gondolkozását. Mert ha factio készülend ellenem: távolról sem kívánok említettetni.

Naponként az aviticitás szörnyével vesződünk; de kiabálásaink hasztalanok. A monstrum ellen teljes elhatározottsággal Deák Ferkón, a somogyi s tolnai követeken s rajtam kívül talán senki sem szólott ellene. Ez a nép, atyáinak bűneikért szenved; mert ez uralkodó sötétség születés által terjedez, mint az erendő bűn.

Josephine és Mathild eddig útban vagynak; számomra a kedves gyermeket, s nehezen fog esni, ha majd szobáidba léptemkor előmbe nem fut.

Élj szerencsésen édes Lacim; köszöntsd baráti üdvezletemmel Miskát, tudnillik a kettőt: Helmeczyt és Vörösmartyt. Schedelt s Bajzát idvezlem. A Kritikai Lapok V. füzetét is olvastam; s a recenziókat örömmel. Erdélyi barátaink holnap indulnak a gőzhajón társammal együtt, ki e sorokat viszi. Adieu, öllelek ezerszer; de választ várok mindenkor.

Ferid

302

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, jún. 29. 1834.

Édes, lelkem Zsigám, még egy levelet sem nyertem tőled, pedig én már többszer írtam; s sokkal

639

inkább szeretlek, mintsem mint léted felől bizonytalanságban nyugodtan lehetnék. Eötves Miska holnap indul a gőzhajón; ő meg fogja mondani diétai állásunk mibenlétét; ugyanazért szavakkal nem isuntatlak. Az emendatio legum rosszabbúl megyen, mint gondolni lehetne. Alkotmányunk minden szörnyei a többségben pártfogókat találnak; s szavunk — mint kiáltás a pusztában — nyom nélkül elhangzik.

Fogyunk is.

Novák, kit mind Miska, mind én nagyon szeretünk, követségét lemondá, s otthon maradt; a tolnai követ, Csapó is holnap indul haza, s többet vissza nem térend. Két veszteség, mely kipótolvá nem lesz. Így bizony nem lesz csuda, ha idestova mi is elmenetelről fogunk gondolkodni.

Vetted-e leveleimet?

Várom naponként válaszodat, s vele a pénzt. Könyörgök, tudósíts olykor-olykor, amennyire hivatalos bajaid engedik; most már Miska is elmenvén, egészen elszakadva leszek a szatmárvármegyei keblektől, ha írásaitok által gyakortabbi összeköttetést nem engedtek.

Relatiót még ezen héten küldendek; melyben semmi új és figyelemre méltó nem leszen a törvény-cikkelyeken kívül, melyek többnyire az országos küldöttség által kapott iszonyú formájokban maradtak. Tíz cikkelyt végeztünk el; a tizenegyedik a testamentumról már két nap pertraktáltatott, s ez első § a maga egész általánosságában megmaradt. Főrendeink a sedria cikkelyén vagynak; munkálkodásuk oly lassú, aminő csak lehet.

Válaszaidért ismét könyörgve, öllelek forró, szent barátsággal.

Ferid

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, július 6-án, 1834.

Édes, jó Lacim, múlt hétfőn követtársam által küldött levélkémet, nem kétlem, vetted. E napokban fiskális Gosztonyi úr az ülés termében szólíta meg, küldenék általa is számodra valamit. Örültem megszólításán, azonban elszalasztám őt; s így e parányi sorokat postával írom.

Nagy Károlyné, Szatmárról, e napokban Pesten leend; s fiát az artilleriához leszen beadandó. Kérlek édes barátom, méltóztassál a derék férfiú özvegyének tanácsoddal segédére lenni; s hidd el, minden parányi útasítás, mit nekie adni fogsz, engemet fog lekötelezni; ki az özvegy férjében felejthetetlen barátomat vesztettem el.

Mi a polgári törvényekkel vesződünk; s a szó legteljesb értelmében a setétség örvényében vergődünk. Az I-ő cikkelytől fogva a XI-dikig, mely jelenben vitatás alatt van, az aviticitással összekötött százados előítéletek lehellik keresztül munkálkodásunkat; s nemcsak nem távozunk a régi elvektől, hanem tetézzük is azokat. Így a testamentumról szóló XI-dik cikkelyben azt is meghatároztuk, hogy az osztályos részét elfogadó s békességesen bíró embernek maradéka is, a testamentum ellen keresetet indíthasson; amit eddig a decisió nem engedett.

Szavunk kiáltó szó a pusztában. Az ősiség ellen csak hat megye volt: Somogy, Zala, Szatmár, Tolna, Temes és Csanád. Parányi kovász ily roppant tömeghez!

Kérlek tudass némelykor valamit magadról. Mikorra várod Josephinét? s hogyan tűröd özvegyiséged

szalmaságát? És a literátori világ? Én arról most semmit sem tudok, de tudni óhajtanék.

Alsatiát üdvözeld nevemben. Helmeczy vette-e már a Tacitus neveu-jéről az anekdotont? Ha nem vette, én fogok vele szolgálni. Méltó leszen a Tár-salkodó lapjaiba igtatni.

Az urbáriumi resolútiót naponként, óránként várjuk — hiában. Olvastátok-e a Brockhaus Convers. Lexiconának pótolék köteteiben a magyarországi cikkelyt?

Élj szerencsésen; fáj tudnom, hogy kivüled ház-néped közül nincs otthon, kit még üdvözlennem lehetne. Adieu, édes jó Lacim!

304

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, júl. 11. 1834.

Édes Zsigám, lehetetlen panazon nem kezdenem e levelet! Elválásom óta még egy sort sem nyertem tőled, noha én már számos levelet írtam hozzád; s ami soha nem történt, most a megyei küldeményekhez sem volt zárva leveled. Kérlek, ne felejtkezzél el rólam e távolságban.

Dolgaink sötétség dolgai! A jelentéshez mellékelt felírást tegnap pecsételték el; egyébként a polgári törvények XI. első cikkelyeinek végökre jártunk; *de úgy, hogy mindeniket az illiberalismus szelleme lehelte keresztül. Látszik, hogy a törvényeknél minden embernek saját pöreit s familiai környülményei forognak szem előtt, s az egészre nincsenek tekintettel. Az úrbért, a fororum coordinatiót illető dolgozatunkban tagad-*

642

hatatlanúl a liberalismus, a haladni akarás volt főmozgatónk, még ott is, ahol talán hibáztunk; de most egyszerre megfordultunk; s nemcsak nem haladunk, de hátrafelé megyünk; mert vagynak paragrafjaink, hol Verbőczit, s az eddigi decisiókat (melyek a dolgok fanyargását enyhítik vala) félre vetettük; s az eddigi szokásnál fanyarabbat rendeltünk. Így a testamentumokról az a végzés, hogy a maga rátáját elfogadó s békességesen bíró osztályos atyafinak maradéka a testamentom invalidatióját kérhesse, oly dolog, amit eddig a decisio nem engedett; s most mi engedünk. Így lesz tehát a nagy cél elérve! így lesz a birtok biztosítva, s a hitel alapja megvetve! *Bizony, édes barátom, mi a törvényhozás nagy munkájára megérve nem vagyunk.*

A főrendek a fororum coordinatiót vizsgálják, s tegnap már a consistoriumokkal foglalatoskodtak. Ezek rontanak mindent. Még a camara judicatusát tiltó cikkelyt is elvetették; noha a camara judicatusa ellen a praeferentiálékban nevezetes pont van, s a praeferentiálék már három országgyűlés által fogadtattak el. Úgy látszik, arra munkálnak, hogy semmi végzés ne történjék; de akkor minek hívtak össze bennünket?

Régen tartogatnak bennünket azon reménnyel is, hogy az úrbérre a királyi válasz meg fog érkezni; de hét, hét után; s hónap, hónap után múlik; s a válasz még sincs itt. Mondd meg már most, mi oka volt azon négy rendbeli dorgálásnak, mely az idővesztegetést szemünkre hányta? Mi mindazon hónapokig tartó küzdelem mellett, melyeket a másik táblával minden egyes felírás miatt kiállani kénytelenek vagyunk, már a polgári törvényekben járunk; s az udvar szinte esztendő óta az egy úrbérrel nem tud készen lenni. —

Hasonló bajjal dolgoztatnak a főrendek is ; s mégis csak mi valánk a hibásak ; csak mi nem dolgozánk ! Ó szent nemezis !

Eötvössel eddig voltál ; kérlek küldd által neki ez idezárt levelet. Te pedig légy kegyes egyszer már válaszolni. Öllek változatlan szeretettel !

Ferid

Itt küldöm a Ferenczi József mappáját és felszólítását ; kérlek szerezz előfizetőket e hasznos intézetre.

305

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, július 24. 1834.

Édes lelkem Zsigám, Bikszádról írt nagykedveségű leveled, s a nyugtatványt ma vevém.

Itt nem történik egyéb, hanem kerületeinkben a polgári törvényekkel vesződünk. Kivéven a majoratus eltörlését, ami különben igen nehezen történt meg (mivel Komárom, Bihar, Bács instrukciójuk ellen, egyedül a fennforgó környülmények tekintetéből, jöttek által hozzánk. Veszprém pedig nem szavazott); egyebet semmit, ami a liberalismushoz távolról is hasonlítson, nem nyertünk.

A majoratus után a successióról szóló XIII. és XIV. articulusokat ma végeztük be ; holnap a conjugalis successio következik, s utána a fiscus örökösödése. Itt, előre tudom, alkalmasint harmadmagammal maradok ; s e szám az ország üdvességére nagyon csekély.

Erdélyben annyira, mennyire folyásba jöttek a dolgok. Mi onnan diétai újságot járatunk, s minden

644

felől tudósítva vagyunk hetenként kétszer. Az előlülő, kit a felség megerősített, csak ideigleni; hogy t. i. alatta országos ülések tartathassanak, s a rendes választások megtörténhessenek.

Legelőször is előlülőt (*statuum praesest*) és ítélő mestereket választottak, s azoknak neveiket a felség elébe terjeszték, hogy belőlök *confirmáljon*. Mihelyt a felség *confirmációja* elérkezend, azonnal a mostani ideigleni lelép, s a törvényes állandó elnök fogja az országos üléseket folytatni; mikor aztán a *gubernium*, *kancellária*, s a többi hivatal választása is munkába fog vétetni.

Erdélyi rokonaink is különben gyengék, mint mi; de néhány lelkesek vagynak. Úgy látszik, az egésznek lelke a mi *Wesselényink*. — *Veér Farkas*, ki hozzánk követnek volt küldve, egy igen szilárd, tiszteletreméltó ember; s *Kemény* is sok szép sajtósággal bír. E két férfi barátsága reánk nézve szép szerzemény vala.

Július 25.

Bécsben az *erdélyi statuum praesest*re megtörtént a kir. választás; s az, ki a katolikusok közt legkevesebb szavazatot nyert, s talán a tizenkét kandidatus közt is legkevesebbet, *Nopcsa* lón választva. Ez volt t. i. az udvar által *provisorie* kinevezett kir. táblai elnök. Az ítélő mesterek is bizonyára a *provisoriusok* fognak megerősíttetni, annyival inkább, mert ezek az ország által választottak közt is főhelyen állanak. — Öllelek forró barátsággal! Feleséged kezeit csókolom, barátainkat köszöntöm.

Sajnálom, hogy *Guszt*i most fel nem jöhetett. Több nyáron engem itt nem ér; mert az *oppozíció* jövő tavaszon készül búcsút venni. *Adieu!*

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

A majorátusokról, július 12-én, 1834.

Pozsony, július 25-én, 1834.

Édes Lacim, gróf Széchenyi volt Pozsonyban, de rövid ideig, s én azt is csak elmente után tudtam meg. Így nem beszélhettem vele; de a tudvalevő tárgyról beszélni nem is lett volna kedvem. Mihelyt nehézségek vagynak, én távol vagyok a fellépéstől.

Munkáim kiadót nem leltek; azért kértem Palit, hogy tanácsoddal élvén biztos kezeztől küldené fel azokat. Kérlek, segítsd elő e dolgot. Itt Schmid hajlandónak mutatta magát a munkák általvételére; de megvallom, hogy miután azok kelendőségre nem kaptak, nem akarok velek senkit megnyomorítani. Azért elhatároztam magamat, hogy többé semmi kiadásról nem gondolkozom; de folyóírásokba sem hagyom dolgozásaimat tétetni.

A Tacitus neveuje? Íme — — Két főispán és egy katonatiszt a pozsonyi sétányon járdallnak vala. Történt, hogy beszédök az új kor poétáira esnék. Ezek az új poéták, monda egyik nagyúr, oly keveset érők! hiszen az a híres Schiller ily hosszúra, mint karom, ír le valamit, ami Tacitusnál alig fog ily rövid helyt, mint kisújom. A katonatiszt hallá vala, és monda: Ó, úgy van! Nekem van szerencsém Tacitus minden munkájit ismernem; neveuje, kivel a dijoni lagerben ismerkedém meg, ajándékon adá azokat.

Vígabban nem végezhetném leveletem; azért adieu! Barátainkat köszönts, s válaszolni ne feledd! Öllelek ezerszer!

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, július 25. 1834.

Édes jó Palim, vettem levélkéedet Kassáról, és soraidat legközelebb Pestről. Nálad maradt beszédeimet s a kritikai kötetet jól bepecsételve szeretném, ha minél előbb felküldhetnéd. De minthogy a beszédek nagy része párban meg nincs, csak biztos alkalomtól kellene küldeni. Erre nézve jó volna Lacival tanácskozni, mert Bártfay gyakran van esetben, hogy biztos emberei jönnek ide fel, s írok eziránt neki is.

A titoknokságról B. tudósítását közlém, s levelemet, mint írod, Kassán vetted. Most ő azt írja ismét, hogy Gróf Sz. (Széchenyi István) némely pesti tudósok előtt azt jelenté: *mintha irántam még nehézségei* volnának, s azok miatt személyesen kíván velem szólni. Sz. (Széchenyi István) volt itt Pozsonyban, de kis ideig, s csak elmente után tudtam meg azt. Egyébiránt mihelyt nehézség van irántam, én ki nyilatkoztatom: hogy örömezt lemondok az egész dologról. Azért részemről nem is fogom azt említésbe hozni, lépéseket pedig semmi esetre nem teszek. Te most honn vagy s többet megtudhatsz e dologról, mint most én tudok. Lacival nyíltan szólhatnál, de remélem, mindketten meg vagytok róla győződve, hogy ha itt akadályokkal kell küzdeni, akkor nekem legjobban illik a titoknokságot nem is akarnom.

E napokban a mult héti hévség következtében katarralis és reumatikus bajokkal vagyok tele, azért a levél is ily rövid.

Schmid beszédeimet talán elfogadná; de nekem most, minekutána írásaimnak kelendősege nincs,

legokosabbnak látszik munkáim kiadásáról lemondani. Az ügyis sok időmet venné el, s hasztalan.

Mint vagy a savanyúvíz után? Mint van Borcsa? Kezeit csókolom, téged öllelek ezerszer.

Nagyon kérlek, hogy dolgozásaimból folyóírásokba, s így az Aurórába se tégy semmit. Teljes elhatározottságom a literátori színről bizonyos ideig eltűnni. Ez nekem lélekben bizonyosan jót teend.

A majorátusok tárgyában mondott beszédemet Bártfayhoz küldöttem neved alatt elpecsételve ; hozasd el onnan.

308

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, auguszt. 2-d. 1834.

Édes Palim, midőn minapi beszédemet számodra elküldöttem, nem vala időm írni, de kevéssel azután a Doveny úr adressze alatt írtam neked levelet, s abban mind környülményimről tudósítalak, mind kéziratomról óhajtásomat közlém. Ezen úr, ki ez ide zárt beszédet, a fiskus örökösödéséről számodra viszi, tíz nap múlva visszatér ; azért ha kézirateim két kötetét Lacihoz vitetnéd, most biztosan kezemhez jöhetnének. Könyörgök, édes Palim, tedd azt.

Én meglehetősen egészségben vagyok ; de napról-napra nő bennem az óhajtás, innen távozhatni. Dolgaink, még mióta a polgári törvényekhez fogtunk, igen sötéten mennek, s csak az elsőszülöttségi javakra s a fiskus örökségére nézve tett határozatok engesztelnek egy kissé.

Shakespearenek, s Moorenak műveiket szép kiadásban megvettem ; s az elsőt olvasom, s benne nyugszom

648

ki a napi unalom által okozott fáradalmat. Mely világ az, mi az ő műveiben megnyilik! Tele irtózatokkal, tele az emberi természet ezerféle hibáival; de oly való, oly meleg, oly étellel teljes és kolosszális alakban s erőben álló! Kínos ellentétel ezen világ mellett ez itteni jelenvaló, de erő s melegség s elevenség nélküli világ. Azonban az élet csak a genie kebeléből ömlik melegséggel; a mindennap emberei örökre hidegek és törpék. Mert az érdek, tudnillik a személyes érdek melegsége parányi szikra nagy télben.

Szeretném tudni: mint áll egészséged. Leveleidből ítélve, még ily kevésbé megelégedve nem tértél meg Rankról, mint az idén. Pedig minő szerencse, hogy oda és nem Füredre mentetek, hol a történt szerencsétlenség ellenségesen fogott volna egészségedre hatni. Reméllem, hogy amit útazásodban nem leltél, házad körében annál bővebb mértékben találod meg.

Gr. Széchenyit tegnap a kerületben megjelenni láttam. Nem tudom honnan jött, s meddig mulat itt, mert messzebb ült hozzám, mintsem vele szólhattam volna. Felkeresni pedig őtet, a Laci minapi levele után (miről neked már írtam) nem szeretem.

Borcsa mint van? Mutasd be a szeretetre méltó asszonynak kézcsókomat. Öllek forró, szent barátsággal; s várom leveleidet s levélkéidet gyakran.

Ferid

309

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, augusztus 3-án, 1834.

Édes Lacim, itt veszed a fiscus öröködéséről mondott beszédemet, úgy, amint azt magam kidolgoz-

tam.* A leíró ortográfiai hibáit kegyesen el fogod engedni. Postán küldött közelebbi levelemet eddig vetted. Azon úrtól, ki ezt vinni magát kegyesen ajánlotta, visszajöttében kézírataimat, mikről közelebbi levelemben szóltam, elküldhetnétek. Egyedül vagy-e mégis? s mint vagy? Az én egészségem tűrhető. Barátainkat üdvezlem. Ölellek ezerszer.

Ferid

310

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, aug. 4. 1834.

Édes, jó Zsigám, itt megy rövid jelentésem a megyéhez, az elkészült törvénycikkelyekkel együtt. Azon setét lelket, mely eddig a polgári törvények úgynevezett emendatiójában rajtunk ólomnehézséggel uralkodott, a majoratusról s a kir. fiskusról szóló cikkekben meglehetősen legyőztük. A majoratusok ellen mondott beszédemet eddig vetted; itt küldöm a kir. fiscus örökösödése ellen mondottat. De így egész kiterjedésében a fiscus ellen csak hat megye pártolta indítványomat; a többség a donationalis javakban az öröködést megtartotta. Nem csuda! mivel az aviticitásnak nyakát szegni nem tudtuk; pedig ez a kettő nagyon össze van fűzve. Azonban, itt is nagyon meg van a fiscus szorítva, *juris próbára* levén kényszerítve, s a *via facti* tőle elvétetvén. Egyébiránt az extradonationalisokban a collateralisok a fiscus elébe tétettek; a notában pedig semmi öröksége nem hagyatott. — Olvasd a cikkelyt és örvendj! Ha a mostani diéta

* Tartatott július 26-án, 1834. a kerületi ülésben.

ezt tevé; bizonyos a remény, hogy a hátralevő három-négy diéta alatt megbukik. *Nagy Pál nem pártolhatott egész kiterjedésben utasítása miatt; de nobiliter szólott. Még így őt nem hallottam.*

A főrendek múlt hó óta nem ülnek, és így a coordinatio nálok félben van. Naponként hírelik, hogy az urbáriumban a resolutio itt lesz, s hogy azt a nádor közelebbi visszatéréssel hozandja. De a remény csak halad egy napról a másikra.

Újságaink nincsenek. Azt, amit ma hallottam, talán már ti is tudjátok, hogy t. i. *Gócz Ferenc consiliarius* lőn. A főispán ez iránt praesidentialist kapott Bécsből; s így a dolog bizonyos.

Talán azt is tudjátok, hogy Erdélynek statuum praesese van: *Nopcsa*, aki eddig is kir. táblai elnök volt; s kinek a kandidáltak közt legkevesebb szavazata vala.

A mi diétai ifjuságunk az itt volt erdélyi követek által barátságra és egyességre hívó levelet küldött az erdélyi ifjaknak. Azok viszonzták azt; s éppen ma vettem a jeles levelet (mint gondolom *Wesselényi* tollából), s holnap fogom ifjainknak átadni.

A szárazság itt nagy; tegnap estve óta borong, de esni nem akar. Egészségem a szörnyű hévnapokban nem a legtisztább, azaz, náthával küzdök, s annyira, hogy vagy három nap ülésben sem valék.

Mint vagytok, s mit csináltok? *Miskával* voltál-e? *Pepi* július 18-ról még azt írja, hogy *Miskától* küldött levelem nem vevé; pedig ő azon hónap 5-kén már otthon volt.

Az ég áldjon meg minden javaival! Feleséged kezeit csókolom, barátainkat üdvezlem; öllek forró, szent barátsággal!

Ferid

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, auguszt. 13-d. 1834.

Édes Palim, auguszt. 10-dikéről költ leveled már tegnap itt vala. Örömmel olvastam azt, mert mindamelletts is amit lelked erőtlenségéről írsz, én nemcsak idegeid keménybedését, de lelked elevenségét is látom soraidból. Azok komolyan elmések, s élénkséget nyugalommal párosulva mutatnak.

Hogy a pozsonyi kereskedők közül valakit kéziratod meghozására megnevezek? Kénytelen vagyok e kívánságot teljesítetlen hagyni. Mert én a teuto nemzet ezen itt lakó ivadékait annyira nem ismerem : mint a cantoni kalmárhajók birtokosait ; s találmra nevezni meg egyvalakit, nem lenne nagy nyereség. Azért könyörgök, tégy saját belátásod szerint, vagy a Szécsy úr tanácsaként.

Két hét óta náthában szenvedék, s mármost az országgyűlés kezdete óta negyed ízben. Az egész múlt héten ülésbe nem is jártam. Azonban hála az égnek, ismét jobban vagyok.

A titoknokság iránt helybenhagyom a viseletet, mit követni feltettél magadban ; de megütközve olvastam azon soraidat, melyek értelmében a Laci válaszát még általam nem tudod. Én még Kassára Vajda könyvároshoz utasítottam egy levelet, kivonatokkal Laci leveléből ; s nagyon sajnálom, ha e levél kezedbe nem jutott. Aszerint, amint te Pesten Lacival s Vörösmartyval szólottál : ők ketten a lóversenyre mentek, s V . . . a dolgot Sz. grófnak elmondá. A gróf örült, s tartós ömledezés után csak azt veté ellen : hogy Schédel már nagyon biztatva van

előre; s ővele mit fognának tenni? V... azt felelé: Schédel, ha K... y szándékáról értesítve lesz, bizonyosan visszalép. A gróf kéré V...yt, szólana tehát S...lel. Később S... Laci előtt úgy nyílt meg, hogy ő K...vel pályára nem lép, s ennek annál inkább enged helyet, mert ő ezáltal nemcsak a társaságnak, de a literatúrának lesz visszaadva stb.

Ez vala tartalma a Kassára küldött levélnek. Később ismét vettem Lacitól levelet, s ennek foglalatját múlt hónap 24 vagy 25-dikén Dovény úr címe alatt küldém Pestre, visszaérkeztedet megtudván. Ha ezen levelem sem érkezett kezedhez, úgy kétségeskednem kell, ha e jelenvaló is odaérkezhet-e melyet hasonló cím alatt vagyok küldendő. Mindenesetre ide írom a Laci második levele tartalmát. Azt írja ugyanis, hogy Sz... gróf Pesten lévén, a társaság *némely* tagjaival a titoknokság iránt szólott. Laci kéré ezen némelyeket, írják meg nekem a gróf értelmét, de nemcsak az írástól, de attól is vonakodtak, *hogy nevök előttem megneveztessek*. Laci tehát nevezés nélkül csak arról értesít: miképpen a gróf azt mondta volna ama némelyek előtt, mintha rám nézve még némely nehézségei volnának, mikre nézve velem személyesen szóland.

Eddig a tudósítás. A gróf volt itt, de velem nem szólott. Első itt létekor nem is tudtam róla; második ittlétét tudtam, de őt nem kerestem. Mivel nem akartam úgy mutatkozni, mintha a hivatalt nyomozni kedvem volna. A társaság törvényei minden hivatalkeresést nyilván tiltanak; erkölcsi érzelmem pedig még nyilvánban, legalább hathatósban tilt. Azért erősen feltettem magamban e tárgyról többé nem is gondolkozni. Legyen ami akar! de legyen az én tolakodásom nélkül! Megvallom, ezeket leírni

nem vala éppen nagy kedvem, most már másodszer ; de abban a reményben tevém, hogy e levél talán nem vész el ; s így mint barát, kötelességemet irántad megtettem.

Nagyon kérlek : minél előbb tudósíts, ha e levél és éppen ez, kezedhez jut-e?

Borcsád kezeit csókolom. Öllelek forró szent barátsággal.

Ferid

312

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, augusztus 20-án, 1834.

Édes, jó Lacim, régóta nem vettem leveledet, de Schedel, ki tegnapelőtt éjjel itt ment keresztül, s engem az éjfélt megelőző órákban meglátogatni szíves vala, magad s háznéped felől nyugtató híreket hozott. Ő főképpen a titoknokság felől értekezni jött hozzám ; s gróf Telekivel folyt levelezését előmbe terjesztvén, megmutatta, miképpen ő nemcsak nem ellenzené, de óhajtana, hogy én választassak ; s intett egyszersmind, jelenteném ki bizonyos határozásomat, s írnék a dolog miatt gróf Széchenyinek is.

Azon nyilatkozások után, miket általa vettem, nem volnék idegen a grófnak magam módja szerént írni ; annyival inkább, mivel míg az országgyűlésen jelen volt, állandó és lekötelező szívességet mutatott irántam. De minthogy faluról, s oly messze faluról városra költözni, kezdett gazdaságot feloszlatni, s tavaly kezdődött proportionális pörünket ott hagyni, oly dolgok, melyek a Pestre menetelre vonzó okokkal hatalmasan küzdenek : minekelőtte Széchenyinek írnék, jónak láttam még veled s Palival egy szót szólani. S Palival

főképp azért, mert neki választatás esetében a titoknokságot elfogadni, ígéretet tettem ; s barátomnak tett ígéret mindaddig kötelez, míg alóla maga fel nem szabadít.

És te, édes Lacim, mit mondasz ezekre? Jónak látod-e ezen igyekezetet? Gondolod-e, hogy oly jószágból, melynek évi haszonbére 800, legfeljebb 1000 pengőn meg fog állani, Pesten háznépemet tisztességesen kitarthatom? A megyei pályát ami illeti, azt örömmel fognám elhagyni igen sok okokra nézve ; s ezt semmiesetre gondolóra nem veszem. Míg tőled s Palitól választ nem veszek, addig a grófhoz írandó levéllel késni fogok. Schedel e hónap végével ígérte erre visszajövetelét ; hogy tehát akkorára bizonyost mondhassak : könyörgök, mind a Palinak szóló levelet lehető sietséggel kézhez adatni, mind magad ezen levelemre haladék nélkül válaszolni méltóztassál.

Tegnap a királyi dézma fontos kérdéséről vala szó. Indítványba tevém, hogy végképpen törültessek el ; s eddig tizenharmadmagammal vagyok. A vitatásnak még vége nincs, holnapi kerületben folytatni fog. Többséget az eltörlésre nem remélhetni ; de azt igen, hogy a dézmaváltság, s a haszonbérletben a dézmadó nép elsőbbsége meg fog állíttatni. Mostani környülményeink közt ennyi is elég.

A nádor, és az úrbéri resolúció még sem érkeztek meg. Itt némely lelkesebb ifjak bizonyos társalkodási egyesületet alkottak, melyet az oligarchia emberei nagyon kezdének üldözni ; mintha az ég tudja, minő revolúciós célokkal volna terhes. E napokban az üldözés szűnni kezdett ugyan ; de az ifjak száma az egyesületben nagyon kevesedett. Mivel őket részént principálisaik eltöltötték, részént a prókatori cenzúra majdani letételekor előfordulandó nehézségekkel ijeszt-

ve voltak. — Úgy hiszem, e rövid tudósítás is azok közé tartozik, melyek kommentárius nélkül nem szü-
kölködnek.

A tiszteletre s szeretetreméltó Josephine vissza-
tértét örömmel értettem. Mutasd be kézcsoókomat.
Te pedig élj szerencsésen, s ne csak emlékezzél bará-
todról, de írogass is barátodnak. Öllelek ezerszer.

Ferid

313

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, auguszt. 20. 1834.

Édes Zsigám, régtől nem tudok rólad egyebet,
azon kívül, amit Pepi e hónap 7-ről ír, hogy jó valál
őt, bár kevés időre is, meglátogatni.

A mi napjaink itt folyvásti munka, és szakadatlan
várakozás közt folynak. A nádort egy hónap óta na-
ponként várták az úrbérre adandó királyi válasszal
együtt; de mindeddig távol van; s legújabb hírek sze-
rint csak a felségnek a *brünni* táborozásba indulása-
kor jövend vissza, azaz, szeptember elsején.

A polgári törvényekben mint haladunk, azt a re-
latióhoz kapcsolt cikkelyekből általláthatod. Ezek
közül a proportiórúl szóló került legtöbb időbe. —
A dunai megyék, kik a miénktől teljesen különböző
helyzetben vagynak, az országos küldöttség által javalt
kulcsokkal nem voltak megelégedve. Nekik a mi *anti-
qua sessionkról ismeretek nincs*, s kulcsúl nemcsak az
intravillanumokat is, azaz, az egész actualis birtokot
akarák felvétetni. De indítványuk elesvén, amint látni
fogod, csak az országos küldöttség által megállapított
kulcsok fogadtattak el.

656

Megyénkre nézve a 10. és 15. §§-ok figyelmet érdemelnek. Nálunk sok proportio úgy történt, hogy a postfundualis appertinentiák is a közös birtokkal vegyítve egyformán osztály alá mentek; ami pedig a proprietás természetével, s magával a törvénnyel is ellenkezésben áll; mert a processus csak ad proportio-nem usus communium beneficiorum foly. *Commune pedig a regalékon kívül csak a közös legelő, erdő stb.*

Ha ki mit ezekből a közös birtokokból elfoglalt, azt természetesen vissza kell adnia; de hogy azt is visszaadja, amit osztály után bír, vagy mástól, mint régi birtokot vett, az nem igazság. Ezt a 10. §. megmagyarázza. Nálunk a *Homokon* történt proportio, ha nem csalatom, ezen értelemben történt. Commassaltatni természetesen kell a régi birtoknak is, de ugyanannyi terjedelemben másutt ki kell adatnia.

A commassatio szelleme nem egyéb, hanem hogy földét minden ember privative bírhasa. Ezen privative bírás a szőlőkben és gyümölcsösökben már eddig is meglévén: ezek a commassatio alól kivétettek; s a birtokosnak hagyatni rendeltettek. De ha valaki közös földből tett foglaláson tett plántálást, vagy oly foglalást népesített meg: akkor meghagyatik ugyan nála, ha a többi birtokost hasonló földből proportionaliter ki lehet elégíteni; különben az ily foglalások természetesen proportio alá menendők.

Ma ünnep lévén, pihenünk. Tegnap a papi tizedről kezdődött a vitatás. Utasításom azokat eltörli; azért az indítványt megtevém, s azon ülésben tizenharmad magammal valék. De még a követek nagy része nem szólott, s így a vitatás csak holnap fejeztetik be. Nem nagy lesz a minoritás, de mégis minoritás lesz; azonban úgy látszik, hogy a dézma megváltha-

tása, s a haszonbérletsben a dézma-adók elsőbbsége meg fog állíttatni.

Itt az ifjak bizonyos olvasó-társaságot kezdenék alkotni. De sokan rosszul gondolkoztak fölöle, s azt, mint valami revolucionális intézetet kezdek üldözni; s ez üldözés miatt sokan ki is állottak a társaságból. Azonban az üldözés e napokban, úgy látszik, szűnni kezd. Kár volt őket eddig is bántani! Inkább serkentést érdemeltek volna, hogy korhelség s hazárdjátzás helyett tanulgatásra adták magukat. De némely emberek nem bánják, ha az egész ország immoralitásba sülyed is; de igenis bánják, ha az emberek tanulnak, gondolkoznak. Hidd el nekem, gyanús előttem minden bölcsesség, mely a sokaságot örök setétségben szeretné tartani! Az igazság a világosságtól és nyilvanságtól nem retteg.

Félbe szakasztom e fecsegést. Élj szerencsésen, s emlékezzél barátodról a távolban. Feleséged kezeit csókolom; barátainkat üdvezlem. Adieu.

Ferid

314

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, auguszt. 20. 1834.

Édes jó Palim, közelebbi leveletem e hónap 13-dikán Dovény úr címzete alatt, postán küldém hozzád; s benne a Bártfay leveleinek summáját, (melyet már előbbi, de gyaníthatólag elveszett leveleimben közlék) ismételtem számodra. Úgy véltem e tárgyról olyan hamar írni nem fogok; azonban Schédelnék itt történt keresztülmente újra feleleveníté azt. Ő tegnapelőtt estve érkezett, s mivel még akkor éjfél-

658

ben útát Bécs felé folytatnia kellett, estveli kilenc-kor látogatott meg. Lacihoz írt levelem következtében azt hitte, mintha én gyanakodnám őreá, hogy a titoknokságra nézve kijelentett szándékomat ellenzi. Megmutatá gr. Telekivel folyt levelezését, melyből kitetszik, hogy mihelyt rólam hallott, azonnal visszalépését jelentette. Én az ő egyenességében nem kételkedem, s ez említett s több ehhez hasonló nyilatkozásai után kételkedni nincsen is okom. De ő szükségesnek látta, hogy Széchenyi grófot akaratomról tudósítanám, s az előadottakból okoskodva úgy látszik, hogy egy ily tudósítást a gróf vár, legalább óhajt tőlem. Végre felszólított, hogy minden esetre meghatározottan jelentsem ki: ha titoknok lenni akarok-e? Mert, úgymond, Döbrentei másvalakiről gondolkozik; olyanról tudnillik, ki reá homályt ne vonhasson. S így, ha a mi barátaink határozásomat bizonyosan nem tudhatják, s előre nem gondoskodhatnak, megtörténhet, miképpen sem Schédel, sem én, hanem egy harmadik fog nyerni.

Megvallom, nekem a Pestre költözés, s éppen ez időben, sok bajjal fogna esni; s ennek meggondolása okozza, hogy titoknokságról okoknál fogva előre lemondani semmi nehezemre nem esnék. S ezért, mihelyt Laci azt írta, hogy Széchenyinek nehézségei vagynak, igen nyugodtan határoztam magamat, a tárgyról többé nem is gondolkozni. Most, mióta Schedel által felvilágosítva vagyok, hinnem kell, hogy Laci csak homályosan fejezte ki magát és sem Széchenyi, sem a pesti társak részéről nehézség nincs. Ez azt teszi, hogy a neked adott ígéretem alól magamat, barátságod sértése nélkül, ily környülmények közt fel nem szabadíthatom. — Széchenyinek írni tudnillik nem pártfogást kérőleg, de *barátságos bizo-*

dalommal nyilatkozólag írni — az még magában nem nagy baj volna. Sokkal nagyobb otthoni gazdagságom feloszlatása, s a nálunk elkezdődött, de még végre nem hajtott proportionalis pör. Megyei hivatalom nem tesz nehézséget, mert az sok időt rabolván tőlem, s emlékező tehetségemre károsan folyván be, megszűnése által csak jót okozhat. Mik azok a környülmények, mik a Pestre menetelt kívánatossá teszik ; azt te szintúgy tudod, mint én. Kérlek, vedd össze ezeket az általam felhozottakkal ; ismét számold össze egy háznépet, mint az enyém, mennyi jövedelemből lehessen Pesten tisztességgel kintartani? S a következményről tudósíts. Ha ez úgy üt ki, hogy a Pestre vonó okok fontosabbaknak találtnak általad, s ha a háznép kintartása nehézséget nem teend : akkor isten neki, én Széchenyinek fogok írni. Schédel e hónap végével jön erre vissza. Addig leveledet kétszer is vehetném ; könyörgök azért, mihelyt e levél kezedhez jut, azonnal válaszolj. Borcsád kezeit csókolom. Ölellek ezerszer. Ferid

315

SZEMERE PÁLHOZ

Édes Palim, Schedel holnap indul s tőle küldöm e beszédet.* Auguszt. 25-diki leveledet a titoknokság felől tegnap vettem ; s felelni fogok rá Szemere Berti által jövő héten. Most engeddd meg e rövidséget. Adieu ! Ölellek Borcsáddal együtt.

Ferid

Pozsony, auguszt. 31-d. 1834.

* *A papi dözma iránt.*

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, auguszt. 31. 1834.

Tisztelt barátom. Buczy Emil ez órában vala nálam, s jelenté, hogy holnap indul Pestre s onnan a kedves, de sokat szenvedett kis hazába. A tiszteletre s szeretetre méltó embert lehetetlen eleresztenem anélkül, hogy néhány sort küldjek hozzád.

Végre kilenc hónapi várakozás után az úrbérre adott kir. válasz megérkezett, s tegnap délelőtti tizenegy órakor vegyes ülésben felolvastatott. Úgy beszélnek, e válasz már régebben készen volt, s hogy a KK. és RR. által kivívott elvekhez nagyon közelített; de a nádor ezt nem tűré, s mindent elkövetett azt megváltoztatni olyanná, amilyennek azt az ide mellékelte nyomtatványból látandod. Az irtásokra s a fájzásra nézve az oppozíció elvei annyira megnyire el vagynak fogadva, s e két pontban a felküldött úrbéri cikkelyek nem rosszul változtatnak meg; de mindenütt, hol morális engedményeket akaránk adni, ellenünk a válasz. Az úriszéket visszaállítja, az ötödik cikkelyben engedett örökös megválthatást ellenzi, s az oly dicséretes küzdéssel kivívott 8-ik cikkelyt elrontja. S e három pont nélkül az egész úrbéri munkálat mit ér?

Az ülés alatt, melyben a válasz felolvastatott, nagy égi háború volt; a dörgések egymást érték, s éppen, midőn az ötödik cikkelyre, az örökös megválthatására került a sor, nagyot csattant, s a villám (úgy mondják) a Szepesi és Aczél szállásán beütött. Gyuladás nem volt; de e villám s dörgés közt kihirdetett válasz a sinai hegyen hasonló jelenetek

közt kihirdetett tíz parancsolathoz bizony nem hasonlítható. E tíz parancsolatban nem hagyatik rés, hogy gazdag a szegényt önkényesen bánthassa; de az úrbéri válasz a 8-dik cikkely s egy más cikkelyben a *laesio corporalis* kitörlése által a hatalmasabb korbácsa alatt hagyja adózóinkat.

Mit teszünk? az ég tudja. Mi félünk, hogy nagy elhagyatásban maradunk, s a többséget, minél fogva az úrbért másodszor is felterjeszthetnők, meg nem nyerjük. Azon esetben nem leszen méltó e törvényhozó testben tovább is maradni.

Eddigi mnkálkodásaink a diétai hírekből előted tudva lesznek. A polgári törvényjavaslatok folytában csak az elsőszülöttségi javakra, s a fiscus öröködésére nézve nyertünk valamit; s a közelebb múlt héten a papi dézma tárgyában tettünk eléggé szerencsés lépéseket. Eltörülni ugyan nem bírtuk, de az 1647 előtti örökös kontraktusokból kidolgozandó kulcs szerint rendeltük felváltatni, s egyszersmind az eddigi dézma alatt volt pusztákat s a protestánsok egész néptömegét a tizedfizetés alól kivettük. De ez is mit használ, ha később a kormánynál minden megakad?

Némely ifjak itt olvasó társaságot állítottak, mely darab ideig nagy üldözés alatt volt. A társaság úgy adatott fel, mint amelyet *Deák* alkotott, s melynek elnöke Kölcsey. E két gyűlöletes név által akartak az új intézetre veszélyt hozatni. Most úgy látszik, az üldözés szűnik. S ezen üldözés szerzője a personalis volt, s egyik igen nagy gerjesztője Ragályi. Ez az ifjakat munkácsi s spielbergi tömlöcözéssel fenyegette s így akará őket szélyelosztatni. Megvallom, Ragályi minden tettei közt ez leginkább megbántott. Ijlesztéseit üzente az ifjaknak egyik irnoka által,

kinek az üzenet elmondását szoros kötelességévé tette. Előbb az utcán fogta elő a társaság némely tagjait; s a munkácsi s spielbergi szép emlékeztetéshez ezt veté: *Deák Ferkó bevitt a sárba, meglátom miként fog benneteket kiemelni.*

Keserves dolog, édes barátom, hogy mi azokban, kikben legtöbb bizalmat vetettünk, így csalatkoztunk meg. Ez országgyűlés az emberek iránt nagyon bizodalmatlanná tett.

Gróf Toldalagi által vettem leveled, s az ifjakhoz szóló választ. Ifjaink e választ köziratra hirdették, s personalis a hirdetést leszaggattatá. Az ifjak mégis köziratra bocsáták azt; de a félelem miatt kevesen merték közhelyen írni, s e kevesek is mind feljegyeztettek.

Az obszkurantizmus ennyi szcénái után semmit nem tudok neked írni, ami lelkedet felderíthetné. Ti és mi egyformán balcsillagok befolyása alatt senyedünk.

Veér Farkasról s Kemény Józsefről, mióta tőlünk hazatértek, nem tudok egyebet, mint ami az írott hírlevelekben foglaltatik. Vidd meg nekik baráti üdvözlésemet. Imádkozzatok érettünk, mint mi éretteők, talán a balsorsban küzdők imádsága kölcsönösen használand istennél.

Öllelek és ölelünk forró szent barátsággal. Élj szerencsésen, mint hűséged a haza s emberiség iránt érdemli.

Kölcsey

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, szept. 1. 1834.

Édes jó Zsigám, múlt hónap 23-dikán írt kedves leveledet múlt postával vevém. Jól esik nekem csak kezed vonásait is látni, jól esnék, ha egy pusztá isten veled-nél egyebet nem írnál is ; hiszen itt mi valóságos számkivetésben élünk ; s csak annak tudása emelhet, hogy még van hely, hol bennünket szerető, rokon-ézelműek lakoznak. Azért kérlek, ne szűnj meg gyakran írogatni, hogy tudjam, hogy hihessem, hogy rólam el nem felejtkeztél.

A tized articulust meglehetősen megcsináltuk. Eltörteni ugyan nem bírhattuk, de oly váltságot határoztunk, mely a semminél kevesebbel leszen több ; annyival inkább, mivel az eddigi dézma alatt volt praedialis birtokokat, s az egész protestans népmasszát a teher alól kivívtuk. *Próbáltuk a városokat is kivívni, de ez erőnket fölűlmúlta. Ezek s a protestánsok ügyében mondott beszédem ide zárom.*

Mint a relatióban íram, a nádor hat héti távollét után megjött, s az úrbéri királyi választ meghozá. — Olvasd, s szörnyűlködjél ! — Materiális concessiókra nézve ugyan nem egészen megvetendő ; de semmi morális concessiókat nem enged. Mennyi küzdésünkbe teltek az V. cikkelyben az örökös megváltások ; a VII-ben az úriszék hatóságának megszorítása, s az a szépVIII. cikkely ! Mindezeket a válasz visszaveti ; pedig nálok nélkül az egész úrbér semmit sem ér ! *Nagy tünődésben vagyunk, mert könnyen megeshetik, hogy a megyékből rossz utasítások jönnek, s a többség elhagy bennünket.* — Ha így fogna történni,

akkor az oppozíció eltemetve lesz ; s nekünk nem lesz egyéb hátra, mint követségünkről azonnal lemondani.

Ti, jól tudom, e tárgyban nem fogjátok a karok tábláját elhagyni, azaz, míg te alispánkodol, Szatmár vármegyétől nem félek. Azonban, ha legkisebb rossztól lehetne is félni, inkább nem is kell feszegetésbe ereszkedni ; ha semmi utasításom nem jön, akkor legalább bizonyos lehetsz, hogy a pertractatio alatt kimondott értelmemtől egy lépést sem távozok. Ami a resolútióban az írtás tárgyában felveendő 1807-diki epocháról, s a fajzásról találtatik, az az én értelmem. Az országos ülésben kisebbségben maradtunk, most a kormány maga, értelmünket elfogadta. Bát ezt tette volna a morális concessiókban is !

Közgyűléstekre a rendes postával nem érhetne el a resolútió ; azért szükségesnek láttam azt gyorspostára bízni. A tárgy mindenesetre oly fontos, hogy az egész országgyűlésen fontosabb előfordúlni nem fog. De ismét kérlek, bölcseséged egész mértékét használd, hogy a statusok ellen felnyújtott morális concessiók ellen a megye végzést ne hozzon. Inkább csak hagyjatok magamra ! Én, amiket materialiter enged a kormány a felnyújtott javallaton felül, azokat elfogadni valóknak hiszem ; nehogy az mondassék : a kormány akarta a népet könnyíteni, de a nemesség ellent állott. Részemről, mint mondám, azon kedvező helyzetben vagyok, hogy mindazon materialis engedményeket az országos ülésben vívtam kifelé. Ha a materiális engedményeket az udvartól elfogadjuk, csak akkor kívánhatjuk egész erővel, s teljes fényben ragyogó igazsággal, hogy ő is a morálisokra álljon rá. Csak még egyszer bírnók a dolgot kivívni ; akkor reményünk lehetne, hogy a kormány másodszor vissza nem vetné.

A tudós-társaság titoknoka lemond. Társaim közül némelyek azt akarnák: én legyek titoknok. Azon esetben a megyét el kellene hagynom; s gazdaságot felosztván, jószágocskámat arendába adnom, s Pestre költözöm.

Ami a megyét illeti: megyei hivatalom ügyis novemberhez egy évre kitelik; követségemet pedig semmiesetre nagyon soká már úgysem viselhetem, környülményeim mindinkább súlyosodván. De gazdaságom felosztása, s az árendába adás rettent, mert vidékünkön kevés az árendálni kívánó ember; s a jószág ára csekély. Mindenesetre a ránk jövő két hét alatt el kell magamat határoznom, mivel október elején barátainknak tudni kell, mit akarok, s novemberben választás leszen. *Kérem tanácsodat; te nagy gazda vagy, s e részben jó utasítást adhatsz.* Egyébiránt mint ismert, tiszta lelkű barátomnak, de úgy is mint a megye kormányzójának, köteles valék ezt előre jelenteni. Még a társaságban levő barátaimon kívül ezt senki sem tudja; csak Pepinek írtam felőle. Kérlek mihelyt e levelet veszed azonnal válaszolj, hogy értelmet e tárgy felől tudhassam, s tanácsodat haszonra fordíthassam. Ami engem illet, én óhajtanám is, nem is. Óhajtnám, mert oly állásra lépnék, hol parányi tehetséggel legtöbbet használhatnék hazámnak (individualitásomat tekintve); meg azért is, mert *Kálmán* nevelését *célirányosabban* intézhetném. *Nem óhajtanám pedig, mert félek, hogy gazdaságom felosztásával kárt vallok, s jószágomat jutalmasan árendába nem adhatom.* E kettő közti bizonytalanság nem kevés bajt okoz. — Ismét könyörgök válaszodért lehető hamarsággal. *A staféta négy nap ott lesz; válaszodat a rendes posta tíz nap alatt meghozhatja; s így két hétre tudósítást kaphatnék.*

Öllek ezerszer! Feleséged kezeit csókolom!

Kérlek a titoknokságról mással még ne szólj. Ide zárok egy a megyének szóló levelet is egy bécsi orvostól.

318*

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, szeptember 7-én, 1834.

Édes, jó Lacim, éppen tegnap vettem leveledet, s köszönöm adataidat.

A titoknokságra nézve még e hónap folytában végnyilatkozást fogok írni Schedel barátunkhoz. Előttem nem a házkítartás főbb tárgy, hanem más egyebek, miket annak idejében elő fogok adni.

E levelet Szemere Berti adja kezeidbe, Palink közel rokona. Meghagytam a szeretetreméltó s szép készületű ifjúnak, hogy téged minden esetre látni menjen, s ismeretségedet keresse. Ajánlom őt kegyeségedbe; s hidd, hogy ő azt érdemelni is fogja.

Itt az úrbéri válasz felett foly a vitatás. Mivel a válasz latinúl íratott, s cikkelyeink magyar szerkezetéről semmit tudni nem akar: indítványt tevék, hogy feleletünk az e feletti fájdalom kijelentésével kezdésék; s a kezdet ez értelemben már készen is van Dezsőfi által. Egyébiránt a vitatások még eddig nem nagyon tüzesek; de a harmadik cikkellyel, hol az írtások fordúlnak elő, más szcénák fognak kezdődni.

A válasz a materiális koncessiókban a minoritásban maradt pozíció elveit fogadta el; de semmi morális engedélyeket keresztül nem bocsát. Így a vitatás kü-

* Melléklet: *A papi dázma iránt aug. 26. 1834. kerületben.*

lönös lesz. A liberális párt amazokat elfogadja, ezeket pedig a felírás szerint megtartani ügyekszik; s minő, ördögi szcéna leend, ha mindkettőre nézve megbukunk! És ez nem lehetetlen.

Josephine előtt mutasd be kézcsókomat. Imádkozatok e nemzetért, mely e napokban alkotványos élete kritikus pontjait éli. Az én tekinteteim a jövőt keresik; de ennek derült vagy borúlt, vagy épen szélveszes kifejlése a jelentől függ.

Fő-RR. első ülést július közepe óta csak tegnap tartának, a koordináció végével foglalatoskodván. A confiniumokról szóló cikkelyt fel sem hagyták olvasgatni.

Barátainkat üdvezeld! Öllelek ezerszer.

Ferid

319

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, szeptember 7-d. 1834.

Édes jó Palim, leveleidet vettem, de Schédel által nem akartam választ küldeni; azért csak a tizedbeszédet, az aláírt sorokkal bízám reá. Postán sem örömet írok belső környülményimről, mert a leveleket olvassák. A mi Bertink holnap indul feléd, s ezen alkalomra váraoztam. Fogadd öcsédet kegyesen, ez egy szeretetre méltó, s jól készült, s elveket kereső ifjú, ki nekem szeretetemet s bizodalमत nagy mértékben bírja. Ő a nyelv grammatikáját tanulta, s tiszta, kellemes prózát ír, s van benne elég talentum, hogy litterátorink közt egyszer akkor díszben tünjön fel; de az én kinézéseim nem annyira azok, hogy ő literátor legyen, mint azok, hogy hivatalbeli. Ez a

gyermek, ha minden meg nem csal, a polgári pályán nem utolsó jelenet lesz; s országunk mostani helyzetében én inkább óhajtom, hogy a megyéken s országgyűléseinken előítéletlen, szabadelmű, merész lelkű, s nem ingó férfiak támadjanak, mint jó drámaírók. E népnek gyorsan jövő segédre van szüksége, hogy saját érdekei felől felvilágosíttassék. E hitben szoktam az ifjúság lelkesebbjeit magam körébe vonni, s előttök a nemzet jelen s jövő állapota felett a leplet olykor-olykor széllyelvonni, hogy tekinteteik a kellő pontra függesztessenek. E vala oka, hogy Bertivel gyakran órákig értekezém, s szeretem remélni, hogy termékeny kebellem fogadá intéseimet. Isten adjon e nemzetnek szebb jövőndőt.

A titoknokságra nézve még semmi határozott lépést nem tettem. Mikor annak gondolata múlt májusban bennünk fellobbant, semmi számolatot nem tettünk, egyedül azon gondolat foglalt el mindkettőnket, hogy közel egymáshoz szebb életet fognánk élni. Most midőn komollyá vált a dolog, s határozott kimondásra van szükség, igen is illő számolnunk.

Azon sok kecsesgató ellen, édes Palim, ami a tárgyban rád és rám nézve fekszik, három gonosz tekintet jön elő; s e három kettejét csak most tudom először, mióta auguszt 25-diki leveledet olvasám, és Schedellel itt szólottam.

Az első a három közt a házkítartás. Ezt előre is kiszámíhattuk volna. Adataidat s a Bártfayét (kinek levelét tegnap vevém), s azokat, amiket Schédel szóval mondott, összevetém. Te és Schedel nem sokban különböztök; Bártfay saját körülményeihez képest feljebb számol. Azonban a különbség mégsem oly nagy, hogy elrettenthetne, ha azon fatális állapot nem lenne közbevetve, hogy nekem évenként 780 forint

interest kell fizetnem. Ezen pont összevetve azzal, hogy nálunk haszonbérleti vállalatra kevés ember akad, s sokszor éppen alig akad, következőleg hasznos árendába adásról alig lehet szó, nagyon ijeszt. Jószá-
gomban legfőbb pont a gyümölcs. Ily évben, mint e mostani, midőn termés van, gyümölcsöseim 3000 forintot behoznak; de ez ritkán fordul elő; s mivel éppen az idén fordult, jövőre nincs remény, s következőleg a haszonbérlet éppen rossz időpontra esik. Gazdálkodva, termetlen évben is marha és juh adnak jövedelmet, s termékes évben nagyobb summát vehetvén be; mind házám tisztességes tartása, mind az adósság jövődő leszállítása felől van remény. De a haszonbérlet csak diametrális kalkulust csinál a jószág terméséből, marha és juh jövedelem el fog esni, valamint a három évben legalább egyszer remélendő nagyobb termék ára is. Add hozzá, hogy a haszonbér nálunk, konkurrencia nem lévén, minden esetre csekélyebb lesz, mint a gazdálkodás után szedetni szokott jövedelem. Így a kamat fizetés mellett a háztartást Pesten kiszámolni bajos. Azért írtam haza, hogy tudhassam: kaphatnék-e, s milyen feltételre haszonbérletet? Míg ezt nem tudom, addig a fatális pont miatt az első nehézség sem áll tisztán.

Nagyobb a másik, édes Palim, s azt én eddig nem tudhatám — *a titoknokság hat évi tartása*. Meg áll-e az? nem tudom. De Széchenyi s a pesti társak így dolgozták a statutumok igazítását; s ez minden-
esetre felsőbb helyekre fog helybenhagyás végett terjesztetni. A választás akkor történ, mikor még nem lesz tudva: helyben fog-e az érdekllett változtatás hagyva lenni? S akkor bizonytalanra építnők mindenképpen jövődönket. Mert teszem, hogy a titok-

nokság restauráltatni fog, ki tehet engem bizonyossá, hogy hat év múlva nem lépek e ki? Hol szabad választás van, ott személyes érdemre, ott pártállandóságra számolni gyermekség. Gondold meg! Az igazgatók most engem, ha gondolatok e pontra találna fordulni, örömet hagyhatnának titoknökká lenni, hogy az általok gyűlölt embertől, mind a diétán, mind a megyén, megszabaduljanak. De ha egyszer megszabadultak, a homéri vers szerint :

*Mert sokat árthat az úr, ha alacsonybra haragszik,
Mert noha bosszúját azon egy nap zárja magában,
Tart azután is epét, eleget míg nem teszi annak
Ő maga mellyében.*

Legelső restauráción kivethetnének, gondolván, hogy az elszakadt fonalat a megyén többé össze nem köthetem, s akkor 50 éves koromban újra falura vonuljak, s a legnehezebb kezdetet a világon, a gazdaság kezdetét újra próbáljam? Palim, hét éves gazda vagyok, s hét év alatt mi nehéz volt csak ennyire is menni, mint most vagyok, én tudom. Mert titoknoki fizetés nélkül semmi esetben Pesten nem maradhatnék, ha most hagyom ott a jószágot. Ha pedig, mint remélem, Pepi a maga örökségét megkapja, s ebből vagy szerencsés termésekből az adósság leszállíttathatik, s akkor magam függetlenségében, csupán unokám neveléseért, mint céloom, megyek Pestre, egészen másképp fog a jövő állani; s fennforgó környülményim miatt, nem jobb lenne-e ezt elvárni.

Hátra van a legnagyobb, amit voltaképpen csak Schédel Bécsből visszajötte után őtőle tudtam meg. Széchenyi: (ez, mivel Schédelt semmi esetre kompromittálni nem akarom, csak köztünk marad) azt

nyilatkoztatá, hogy a titoknokság felől szeretné, ha én neki írnék valamit szándékomról, mivel ő Szemere miatt holmi felett értekezni akarna velem előre. Kérdém: mi lenne az értekezés tárgya? Felelet summája: Szemere a társaságnak semmit sem dolgozik; s ővele már ugyan régen készen lehetett volna lenni, ha attól nem kellene tartani, hogy Szemerével együtt Kölcséyt is elveszti a társaság. Ismét kérdém: mi köze ennek a titoknoksággal? Felelet bizonyos nem adatott. De az egészet nem kombinálhatom másképp, hanem hogy Szemere ellen complot van, s a leendő titoknoknak talán meg kellene ígérni, vagy legalább érteni, hogy a történeendőkre szemet húny. — Pali, hiszed-e, hogy én ilyeket hallva, legkisebb vágyással lehessek a titoknokság iránt? Mert ha csak tag-urakkal lenne baj: és küzdeni tudok. De Széchenyi is úgy látszik, s te magad is szólottál holmi ezt gyanítatót, nagyon el van ellened foglalva. Ő elnök, ő alapító, ő nagyon bevegyíti magát az egész társasági kormányba, sokat kivitt Teleki nyilvános akarata ellen: s ily helyzetben én titoknok nem lehetek. S ha ezt előbb tudhattam volna, régen véget vettem volna mindennek.

Úgy hiszem, általlátod a morális lehetetlenséget, hogy nekem e helyzetben a dolgot többé akarnom lehessen. Mert ha te szeretsz engem, bizony én is téged; s nem jobb lesz-e annak idejében a társaságból mindkettőnknek kilépni: mint nyomorult küzdésre szánni magunkat? Az ország boldogságára befolyó elvek miatt küzdeni szép is, hasznos is: de akadémiai intrigákkal — pfuj Pali! azt mi nem tesszük.

Várjunk három, négy évet. Nekem a jövőben szép kinézéseim vagynak. S egészen függetlenül lakni Pesten — az sokat fog érni.

Döbrenteit, ami nézi: ő szeretne maradni is, igaz — de ez nem megy. Mondják — talán Kállait ohajtaná *substituálni*. Így kombinálok: Gábor szeretne mint filozófiai rendes tag fizetést vonni. Szalai megy kanonoknak, helyére fizetésbe következnek Kállai, ki csak ezen fizetés reményében jött ki Erdélyből. Most tehát vagy Kállait kell fizetésétől megfosztani, vagy neki oly helyet adni, hol pótlékot kaphasson. De Kállai nem ért grammatikát, s igen rossz stilisztá; rosszabb Gábornál. Ők lássák.

E levelet jókor megkapod; s még e héten válaszod is elérkezhetnék. Könyörgök, ne váraoztass utána. Fontold meg okaim, s nyugodjál meg. Mentsük meg magunkat a jövő szenvedéstől.

Borcsád kezit csókolom.

Ferid

320

A PATAKI IFJAKHOZ

A Pataki Ifjak Társaságának!

Lehetetlen, fiatal Barátim! hogy Társaságtok nevében, a Titoknok által számomra küldött Pártthenonért köszönetet ne mondjak; s egyszersmind ki ne jelentsem az örömet, melyet mindannyiszor érzek, valahányszor magyar ifjakat látok, szépet, jót, nemest magok elébe cél gyanánt tűzni, s elérésére közös erővel törekedni. Az én hazám, ez a mi kedves hazánk sok minden híjával van; de vigasztal a remény, hogy a serdülő ifjuság igyekezni fog gazdagabb jövedőt felhozni. Igenis, szeretett Barátim, vigyétek által szép törekvésteket az iskola csendes falain túl, majd a zajló életbe is; s ne feledjétek el soha, hogy a hazáért

minden lehetségest tenni szent kötelesség, de tenni csak tiszta, hű keblű egyesületek által lehetséges. Széjjeltartás volt e nemzet férge századokig; azért ohajtom: ez összetartás szelleme, mely benneteket egybekötött, terjedő hatalomban kíséren az életen keresztül. Fogadjátok el áldásomat; éljetez szerencsésen; emlékezzetek ezentúl is rólam, a férfiról, ki felettte keveset tehetett, de sokat s vérző szívvel küzdött. Pozsony, szept. 7. 1834.

321

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, szeptemb. 21. 1834.

Édes lelkem Zsigám, e héten a kerületi elnökség Szatmár megyéé; s így nagyon el vagyok foglalva; s csak röviden írhatok. Jövő vasárnap a kegyetlen hivatal letétele után pihent lélekkel bővebb tudósítást veendesz. Akkor küldök jelentést is a megyéhez, s mellé zárom a főrendek észrevételeit a *fororum coordinatióra*, mely valahára elkészült; de úgy, hogy a karok és rendek szerkezetéből alig fogadtatott el valami. Ez egyszer kínos vitákra adand alkalmat.

Kerületeink az úrbérre adott kir. válasszal foglalatoskodnak; de a munka lassan halad, s még csak a III. cikkelyben az erdőhasználatnál vagyunk. Táblánknál sok illiberalismus fejlett ki; s mind az írtás, mind a fajzásra nézve a királyi válasz mögött maradtunk. Mert az írtás tárgyában az 1807-ik epochát el nem fogadtuk; a fajzásra nézve pedig oly zavart s fonák végzést tettünk, mely sem a liberalis, sem az antiliberalis félnek nem tetszik. Az ég tudja, hogyan

674

hatolunk ki! Csak legalább az udvar által megtagadott morális engedményeket tudnók kivívni!

Tanácsodat a titoknokság felől, s baráti ajánlásodat dolgaimra nézve forrón köszönöm. Nekem magamnak sok tekintet miatt tetszenék a titoknokság; de e legközelebbi hetekben dolgok estek értésemre, miket eddig nem tudhattam, mivel országgyűlési pályám a társaság belső környülményeitől távoltartott. Mindazokat nem írhatom levélbe; szóval, ha majd ismét ölelhetlek, sokat mondandok. *Ezt az egyet, ami reád legjobban fog hatni, nem lehet elhallgatnom: hogy t.i. Széchenyi s a pártján levők, hogy Döbrenteitől (kinek jövőre lemondását még akkor nem tudták) megszabaduljanak, javaslatba tevék a titoknoknak minden hat évben újra választását.* E javallat az udvar elébe fog terjesztetni, s nem tudni: helybenhagyatik-e, vagy nem? A nagygyűlés jövő novemberben lesz, s akkor a választás is; és így aki választatni fog, nem tudhatja: örökös titoknok lesz-e vagy csak hat évi? Okos ember e bizonytalanságnak ki nem teheti magát. Mert hat év miatt gazdaságot elhagyni, s akkor ismét újra kezdeni: nagyon tréfának látszó cselekedet. Én tehát ezen, de még más fontosb okokra nézve is, titoknökká választatni nem akarok, azaz, romlás nélkül nem akarhatok. Annyival inkább, mert országgyűlési pályámat azonnal félbe kellene szakasztanom; pedig az úrbért mindenesetre végig akarnám folytatni; sőt ezt lelkiismeretem sértése nélkül félbe sem szakaszthatom. De erről majd szóval többet, s fontosabbat.

A proportionalis pört ami nézi, csókollak felszólításodért. Könyörgök is felvigyáztatásodért, mert félek, hogy távollétem miatt nagy kárt vallok. Óhajtanám:

1. Kúriámra felvigyáztatni. Azon hét jobbágy-ház vala. Négy a Mihályfélén, három az enyémen. Ezekből négy ment a nagyutcára véggel; s ha a többi három, mint e négy toldaléka tekintetnék is, de e négyet megtartatni kívánnám annyi telekszámban.

2. A csipai telkek 70, 80 év óta népesek; s mivel ott mind a Kende, mind a *Kölcsey-ág* bír telkeket, közegyezésnél fogva kár nélkül connumeráltathatnának.

3. A *proportionalis articulus* szerint a *postfundualis appertinentiákat* káros lenne *proportio* alá bocsátani. A régi osztályos földeket fel kellene mérni, s ugyanannyi *quantitás*ban másutt *commassálva* kiadni. Különben Kendéné is sokat vesz; te is, kinek a Mándinál levő telked után sok szép földed van; de mi mindnyájan. Azonban a fogásoknak természetesen *proportio* alá kell jönni.

4. Hasonlólag a *proportionalis articulus* szerint a gyümölcsösöknek *commassatio* alá jönni nem lehet. Ha azok régi *postfundualis* földön vannak ültetve: úgysem tartoznak *proportio* alá; ha pedig fogott földön plántáltattak: akkor *imputáltatik* a birtokos rátájába. Ugyanazon *articulus* szerint a malom sem jöhet *commassatio* alá.

5. Ha Pepi elég pénzt vesz be az idei termésből, akkor, könyörgök, a *Jakabtelek* kiváltására légy befolyással. A pör «*ex non defendit*» számomra el van ítélve. Ha a zálogosok *executio* nélkül kibocsátják, liquidálni kellene velök, s kifizetni őket; ha *executiót* várnak, akkor *Pepi* keresné ki a pört, s valamely *fiskális* úr belőle tenné fel az *executorio-renovatorium* *mandatum fragmentumát*; melyet, miután nekem felküldetni fogna, itt *expediáltatnék*.

6. Mindenesetre a *Jakab-telek*, s a nagyari barát-nál levő telek után jutandó földeket az enyémekek mellett commassálva kellene kiadni, valamint a nagyari prédikátornál s Mándi Pálnál levő két telek utániakat is, hogy ha azokat kiváltom, földeimet együtt bír-hassam.

Könyörgök édes Zsigám, méltóztassál e levelet Ignácival és Pepivel is közleni; s őket tanácsoddal e tárgyakra nézve is megbecsülhetetlen barátságod szerént segíteni. — Ha lehetne, mind a Jakab-, mind a barát-telket most egy úttal ki kellene váltani. A predikátor- és Mándi Pálnál levők úgyis még esztendő-kötés alatt vagynak. Mindenesetre a *Jakab-telek*, azaz, két telek az első, mert marháimat azokra akarom át-tenni.

Ide zárom a Pepihez szóló leveletemet. Ebben a *Kölcsey Tóni* Pestre viteléről van szó, s rá haladéktalan válasz váratik. Azért méltóztassál azt lehető hamarsággal kézhez juttatni.

Miskának levelét e hónap 10-éről ma veszem; s nagy örömmel. Írja, hogy a kapacitást kivívtatok. Ezért hála és dicsőség neked édes Zsigám, mert ha Miska nem írná is, tudnám, hogy ez a te műved.

A főispán a közelebbi négy hét alatt itt a közelben fürdőben volt. Úgy mondják, e héten indul talán Szlavóniába, s talán kevés időre haza is; de háznépét itt hagyja. Jele, hogy nemsokára visszatérni szándékozik.

Miskának nem is írok, mert október elején, úgy írja, indul hozzánk.

Öllemek forró, szent barátsággal. Házam népét s ügyeimet ajánlom; barátainkat ölelem. Feleséged kezeit csókolom. Adieu édes, jó Zsigám!

Ferid

Még egyet. A mi ifjaink az erdélyi ifjakhoz levelet írtak ; s ezek egy lelkes választ küldöttek vissza. Ifjaink e választ örömetst letennék oly helyen, hol örök emlékül megmaradna. *Próbálták Barsvármegyét, de ott, isten tudja mi okból, be nem fogadták, ami bizony nekem is igen rosszúl esik.* Ma az ifjak hozzám jövének, s kértek : *Szatmár vármegye levéltárában eszközölnék helyet az erdélyi levélnek. Én örömmel ígértem, bízván, hogy oly kormányzó alatt, mint te, egy ilyen semmi rosszat magában nem foglaló, sőt igen szép irománnyal kudarcot nem vallunk.*

Könyörgök, írd meg e tárgyról véleményedet, s mihelyt azt veendem : azonnal a levelet jelentésemhez csatolva átküldöm.

322

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, szeptember 21. 1834.

Édes jó Palim, két rendbeli leveleidet ez elfolyt héten vevém ; az elsőt, mely szenvedés órájában íratott, fájdalommal, másikat örömmel.

Írod, Berti által küldött levelelen végre meg vagy nyugodva. Valóban, édes Palim, azt hiszem : nekem lehetetlen másképpen tennem, mint azt az egész tárgyat elfelednem. Literatori pálya intrigák közt — nyomorult vígjáték. Tudod, hányszor távoztam Pestről unadékkal minden könyvfirkálási dolgok iránt ; s e legközelebb feltűnt s veled közlött környülmények nem hasonló unadékba süllyesztenék-e egész éltemet. Máskor, ha jött az unadék, én mentem, s vége volt mindennek ; de titoknoknak menni nem

lehetne, s az élet lélekölő seppedékbe fogna süllyedni.

Neked, úgy mondasz, nyugalom és szabadság kell. És nekem? Bizony nekem is szabadság, s szabadság mellett, ha nem éppen nyugalom is, de idő, tenni, s hely, méltólag küzdeni. Előítéletekkel, s a szervilizmus minden szörnyeivel kínos a harc, de nagynemű, de nemes lélekhez illő. Én semmitől sem undorodom inkább, mint parányi individuumok keskeny körében törpékkel vívni, s pletykavilágban paródiát játszani. Hagyjuk ezt édes Palim.

Akármit is mondjunk, az mindég igaz marad, a tudom. társaság oligarchiai elven épült; s következőleg már elveiben gondolkozásom egész módjával ellenkezik. Én láttam tavaly, hogyan bántak itt Döbrenteivel; s velem ugyanazon módon senki se bánják; bánni senki se próbáljon. S mivel a próbálás minden esetre lehetséges, legjobb az alkalmot is távol kerülni. Nékem a Schédellel folytatott beszéd sokakban világot gerjesztett.

Berti levelét vettem Pestről. Ő igen elégedetten jött el tőled, s azon örülök. Az igen szép reményekkel biztató ifjú.

Hogy környelményeimről keveset írok? Annak azon kívül, amit kitaláltál, az is oka, mert az előttem fekvő kultárgyak sokkal fontosbak, mintsem saját magamról sokat gondolkozhatnám. Egészen más vagyok itt, mint otthon. Aztán magos is e pont, hol állok, s innen annyi mindent be lehet látni, hogy az ember tekinteti ellenállhatatlanul a távolba ragadtatnak, s veszteségnek tartja maga körül tévedeztetni pillantatát. Hiszen ki a bércre hág, nem azért teszi azt, hogy ott fenn parányi kört vonjon magának, hanem azért, hogy láthatárát a lehetőségig messze

terjessze. Egyszer majd parányi házam magányából fogom én neked visszaadni azon hatás rezultátumait mely itt rám munkál.

Szüreted, úgy hiszem, neked is jó lesz. Írd meg : mikor kezdesz szedetni, hogy legalább lélekben jelen lehessenek ; bár jelen lehetnék testben is. De mi az úrbéri kir. válasszal alkalmasint egész decemberig el leszünk foglalva, vagy talán tovább is. S mivel ez az egész országgyűlésen legfontosb pillantat, mozdúlnom nem lehet. Borcsád kezeit csókolom. Öllelek ezerszer.

Tóbi úr fia iránt Dubraviczkyval szólék, de fő not. Sárközi levele mindent megtett érte. Kézirataimat hiba nélkül vevém.

323

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, szeptemb. 27. 1834.

Édes Zsigám, leveled nem váratlan vala ; mert tudtam, hogy minden szavam vigyázat alá volt vetve. Hogy épen az oppozíció küldését fogták fel : azon sem csudálkozom, mert ily küldetések az oppozícióktól a megyékhez, valamint szokatlanok, úgy figyelemre méltók lennének. De én azt nem mondám, mert nem is mondhatám. Sokszor, s előre való készület nélkül beszélvén, természetes, ha beszédeimet már most szóról szóra nem tudhatom ; de ha te emlékezel arra, ami leveledben foglaltatik (az oppozíció nevében, ami csak olyan, mint : a haza nevében, isten nevében kérek stb.), én meg jól emlékezem, hogy midőn néhányan beszédembe vágtak, azt mondám : én nemcsak öntetszésemből, de követtársam, s több barátom tud-

tával s egyezésével jöttem ide, azért kérem magamat kihallgattatni. Az igaz, hogy Eötves s még néhány közös barátaink tudták s megegyeztek benne, hogy személyesen próbáljak szerencsét. De ez, s a küldetés közt felette nagy a különbség. Az egész valami rossz tudósításon alapúl. Részemről köszönöm, hogy tudatad velem, s köszönetem jeléül küldöm az ide zárt fragmentumot.

Én környülményeim miatt kénytelen vagyok holnap indulni; de mivel leveleket várok, tehát Károl felé megyek a postát megnézendő. Mivel te is holnap oda indulsz, éppen jó, ott fogunk találkozni. Bezárom e levelet, hogy embered sietve indulhasson. Találkozásunkig *Károlban* öllelek szeretettel.

Ferid

324

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, október 3. 1834.

Édes jó Palim, mult hónap 21-dikén költ levelemet alkalom által küldém hozzád. Vetted-e? nem tudom. A mi Szalaink tegnap érkezett Bécsből Döbrenteivel; általa megyen e levélke hozzád.

Döbrentei tegnap estve vala nálam, s a titoknokságról szóla. Elmondám okaimat, melyek ezúttal konkurrálni nem engednek, s mellesleg említém, hogy két három év mulva könnyebb lenne reám nézve a titoknokság elfogadása, mint most. Ő sok mindenfélét gondolt, de amiket én el nem fogadhatam. Végre ebben állapotott meg:

A novemberi nagygyűlésen kevés igazgató fog megjelenni; ő le fog mondani; de történhető, hogy

igazgató nemlétében a választás meg nem történhet, s következőleg a lemondás is el nem fogadtathatik. Ezen esetben ő egy vagy két évig még vinné a hivatalt, s akkor én helyébe léphetnék.

Erre azt mondtam: valamint most semmi esetre nem konkurálhatok: úgy igen hihető, hogy két év múlva azt nagy könnyebbséggel tehetném. Remélvén, hogy addig proportionalis pörem lefolyván, jószágom rendbeszedetik; ismét, hogy a titoknoki restauráció ideája az udvartól visszavetetik, s reád nézve is az állások megváltoznak.

Döbrentei kért, ezt írnám meg neked; s íme, írva van.

Mi az úrbért a kir. válasz következtében ma végeztük el; s elég szerencsésen.

Egészségem jó, bár hallhatnék valamit rólatok. Öllelek Borcsáddal együtt. Adieu édes jó Palim.

325

TOLDY FERENCHEZ

Pozsony, október 3-án, 1834.

Kedves Barátom Uram!

Fogadásom szerint vagyon szerencsém jelenteni, hogy minden körülményeket megfontolván, a titoknokságra leendő konkurálásról le kellett tennem.

Az úrbéri kir. válasz felett ma végeztük be a kerületi tanácskozást. A legfontosabb pontokat (art. V., VII., VIII.) szerencsével vittük keresztül, az V. cikkelyre 33, ma a VIII-ra 31 volt a többség. Ha számunk nem kevesedik, jó kimenetelt remélhetünk.

682

Döbrenteitől tudom, hogy nagygyűlésünk november 2-án fog kezdődni. Eszerént én meg nem jelenhetek; mert az úrbéri vitatásokat itt hagyni . . . religio est.

Bártfayt, Helmeczyt, Vörösmartyt és Bajzát tisztelem. Vegye kedves barátom uram tőlem baráti szíves üdvözetemet. Ölelem változatlan szeretettel.

Kölcsey Ferenc

326

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, októb. 17. 1834.

Édes lelkem Zsigám, két hete, mióta minden nap akarok a megyéhez jelentést írni; de mivel a kerületi munkálatok nyomtatni rendeltettek, s a nyomtatás napról napra késett: az én jelentésemmel is késni kellett. Mert azt a nagy csomó írományt kéziratban küldeni meg, csak *lélek-vesződség*, mind annak aki küldi, mind annak akihez küldetik. A nyomás nem-sokára már véget ér; hanem lehetetlen azért már tovább is váraoznóm a neked való írással; s azért addig is, míg a jelentés megkészőlne, íme a mi új-ságaink!

Az úrbéri választ teljesen pertractáltuk, s tegnap be is vittük országos ülésbe. A kerületi munkálat elég szerencsével ütött ki, a három főpont (az V. art 2. §-a, a VII. art. 1. §-a; és a VIII. cikkely) az előbbi felírás szerint megmaradt. Az országos ülésben ma és tegnap még csak az I. cikkely 6. §-áig mentünk. — Isten tudja: fogunk-e elég szerencsések lenni a kerületi javallat megtartásában?

Az úrbéri tanácskozás alatt többféle indítvány tétetett, s nevezetesen *Aradnak* királyi várossá emel-tetése, s a Dunaregultio mibenlétének a kormánytól leendő megtudakozása iránt. Ez utolsó *Borsodmegye* részéről tétetett, s fel is fogadtatott. A felírást e tárgy-ban az úrbéri munkálat nyomtatványával együtt kö-zelebbi jelentésemben le fogom küldeni.

A főrendek, mióta a coordinatióra készült válaszo-kat átküldék, semmi felett nem tanácskoztak ; hanem várják tőlünk az úrbéri munkálatot. Novemberben, úgy hiszem átküldjük nekik. *Bár ezen az úrbéri fon-tos tárgyon már egyszer és szerencsésen keresztül me-hetnénk ! Óhajtasom az lenne, hogy úrbéri törvényt hozzon a nemzet e diétán, s ennek végével a vele szo-rosan egybekötött tárgyakat (a colonialis telken lakó nemesség tartozásainak praecisus meghatározása, pro-portionalis cikkely stb.) pertractálván, egyebekbe ne ereszkedjék. Civilis codexet, mostani elveink s instruk-cióink mellett még most szerencsével nem alkothatunk ; a kereskedés elveiről igen ferde képzeletünk vannak, et sic porro. S ilyen állásban törvényt csak romlásnak lehet hozni.*

Miskántól tegnap vettem levelet. Azt véltem, e héten ölelhetni fogom ; s íme ő azt írja, hogy csak e hónap végével fog indulni. Szerencse, hogy Pestre (hol a tud. társaság gyűlése nov. 3-án kezdődik) nem kell elkerülhetetlen menni ; különben hátramaradást szenvednék. Írtam ma neki is, ha talán még otthon érné levelém.

Tudni fogod, hogy az erdélyi diéta követséget kül-dött a felséghez, felírásokkal, dolgaiknak sérelmes állása miatt. Legközelebbi felakadásuk az, hogy az új statuum praeses és ítélő mesterek a számukra készült esküformákra megesküdni eltiltattak felülről ; s a

kormány azt kívánja, hogy a 790-diki forma szerint esküdjenek. A küldöttség (*gr. Degenfeld Ottó, gr. Kornis, gr. Kemény József, b. Kemény Domokos, gr. Bethlen János, Szász Károly, stb.*) itt ment keresztül; s innen Bécsen keresztül Brünben jutott a felséghez. Beeresztettek ugyan, de egyenesen tagadó választ nyertek; s most már az ég tudja: mi leszen belőlök. *Kemény Domokos* hazafutott, a többi még Bécsben vár további rendeltetést hazulról. A küldöttséghez tartozó két szász követ, s az egyik székely az útban elmaradva fel sem mentek.

Környülményesebben e tárgyról nem írhatok; mert nem tudja az ember, melyik levelét olvassák fel a postákon; és sok gonosznak gyönyörűsége a legjobban gondolt szavakat is rossz értelemre magyarázni.

Élj szerencsésen édes barátom! Feleséged kezeit csókolom. Barátainkat köszöntöm. Háznépemet kegyességbe továbbra is ajánlom.

327

SZALAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, oktb. 26-án, 1834.

Édes Lacim. Rendes, hogy a W. biztosának köpenyege alatt írt levélnek gazdája nem akad. Sajnálom, hogy a dolgot oly rosszul intézték. A könyv itt nem találtatik; s néhányan mégis akadtak volna vevői. Én magam is ohajtanék egy példányt.

Mi 16-dik óta országos üléseket tartunk az úrbér felett. A tárgy fontossága, párosítva azon körülménnyel, hogy társam mégsem érkezett vissza, nem engednek az akadémia nagygyűlésén megjelennem.

685

Kérem a Fischer által jövő vásárra ígért Plutarchot számomra megvenni, vagy ha azt nem, másat. Szlemenics, ki a nagygyűlésre lemegyen, magával felhozhatná majd számomra. Ha pedig semmiképpen Plutarchra szert tenni nem lehetne, akkor a pénzt Bártfaynak óhajtanám adatni, oly kéréssel, hogy ház-népem számára a Rothkrepf divatújságait jövő évre is rendelje meg.

Mit dolgozik édes Lacim? A művésznek heverni nem szabad; mert a restség démona gonosz egy démon. Lassanként a házhoz szokik, s aztán nem lehet ki-verní. Fridrich és Katt nekem még most is emlékeze-temben van. Sok van abban ami Victor Hugo mélyen hév vonásaihoz hasonlít. Ily vonásokkal valami ma-gyar világba általplántált tárgyat, s kevésbé nagyobb terjedésben, de hasonló tömötséggel szeretnék olvasni.

Legyen oly jó, s írjon nekem némelykor; az ülés zajongási közül hazajövőnek jól esik olykor asztalán egy baráti levélkét találni.

Ölelem meleg barátsággal

K.

328

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, október 27. 1834.

Édes lelkem Zsigám! Október 13-én költ nagy-kedvességű leveledet vettem. Köszönöm ezerszer tiszta barátságodnak ezen újabb jeleit, mik leveleidből ki-tündöklenek. A tudós társaság nagygyűlése jövő novemb. 3-án kezdődik. Nem fogok rajta jelen lenni; egyért, mert Miska mégsem jött vissza; másért, mert az úrbér legfontosb cikkelyei éppen akkor lesz-

686

nek országos vitatás alatt; s azokat itt hagynom nem lehet.

Hogy a főispán az erdélyi ifjak leveléről tudakozódott, nem vala előttem váratlan. A mi főrendeink nagyon gyanúsok minden iránt, ami nem önmagoktól jön ki. *Hogy azon levél Barsban el nem fogadtattott, annak az odavaló főispán volt oka.* Miért? csak azért, amiért gyanúsnak tetszett a főrendi emberek előtt, hogy ifjaink az itt keresztülment erdélyi követeknek éji muzsikát csináltak; hogy az erdélyiek a múlt nyáron Kolozsvártt volt Beöthyvel éppen azt tették; hogy az ifjak *Wesselényi* iránt tiszteletüket nehány sor írással kijelentették; hogy ugyanazok itt, valamint az erdélyiek Kolozsvártt olvasó-társaságot állítottak s több efélék. Ugyan képzeld el, ha mindezekben van-e gyanúra való? Íme, itt küldöm azon üldözőbe vett erdélyi levél párját; s olvasd, s ítéld meg: *ha az, amitől félnek, amit üldöznek, nem csupa árnyék-e? De sok ember nem néz egyebet, hanem hogy Wesselényi, vagy Deák, vagy Kölcsey javallanak-e valamit: s azonnal kész a kárhozat.*

Hogy Bars által vettetett vissza az erdélyi levél, azt annál könnyebb megmagyarázni, mert a főispán Keglevich Tarnóczinak (a barsi követnek), ki által a levél a megye elébe küldetett, nagy ellensége. Emlékezel azon szavakra, miket Tarnóczi tavaly a főrendek ellen mondott; s hogy is ne emlékeznél, midőn az oly nagy lármát indított, és királyi rescriptumot is vont maga után. Tarnóczi Barsban főjegyző vala; s e hivatalott is, mint nálunk, a főispán nevezi. Most, e hónap 22-kén Barsban tisztujítás tartatván, a főispány *Tarnóczit* simpliciter elmellőzte, s mást nevezett helyette főjegyzőnek. Dicsőséges bosszúállás, úgy hiszem, a kimaradt főjegyzőnek gyalázatára legalább nem válik.

A csekei erdőmérés iránt ez itt menő levélben Pepi által írtam *Mihálynak*; komolyan kérvén őt a veled való egyességre, s a dolog valahai elintézésére. Mennél inkább iparkodtam tavaszkori honlétemben e dolgon, annál kedvetlenebbül szenvedem, mindeddig lett halasztását.

A csekei proportióban, ha a connumeratióon nem lehetne is segíteni; de azokat, amiket a commassatio tekintetéből írtam, könyörgöm végbe vitetni.

Országos ülésben az úrbér III. cikkelye 4. §-ban járunk, hol az erdőhasználatról van szó. *A királyi válasz a materiális concessziókban alkalmasint liberálisabb, mint a mi felírásunk volt; azért az oppozíció a materiálisokban mindig a királyi válasz részén volt. A kerületben nem lehetett mindenben a választ kivívni; de az országos ülésben többre mentünk. Csak az irtásokra nézve az epochát nem lehetett kivívni.* E tárgyban mondott beszédemet jövő postán meg fogom küldeni.

A pótló utasításokra nézve semmi különös megjegyzésem nincs. A proportionális cikkelyre adottak talán nem egyeznek mindenütt nézeteimmal; de azokra isten tudja, mikor kerül sor? Most már darab időt az úrbér veszen el; azután a főrendi válasz lesz napirenden a coordináció iránt; úgy aztán az emendatio legum folytattatik; s mikor fog az, csak kerületben is, majd elvégeztetni? A proportionális articulus, hacsak per excerpta az úrbér mellett nem pertractáltatik sanctio alá, alkalmasint más szatmári követ baja leszen.

Eötvest már nehezen várom. Oly régen nem láttam, hogy alig fogok vonásaira ismerni. November elejére talán csak feljön; ha még tovább is késik, utoljára pénztáram is egészen kiürül.

Isten áldjon meg édes Zsigám! Feleséged kezeit csókolom; minden barátainkat üdvezlem. Öllelek változatlan hűséggel százszor és ezerszer!

Ferid

329

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, nov. 18. 1834.

Édes lelkem Zsigám. Itt küldöm relációmát az úrbér országos pertractatiójáról, mit éppen tegnap végeztünk be. Múlt alkalommal megküldém a kerületi szerkezetet; most, ha azt a királyi válasszal együtt kezedbe veszed, relációból pontról pontra kiveheted: mit változtattunk. A materiális concessiókra nézve a kir. válasz nagy részében (mondhatnám legnagyobb részben) el van fogadva; a morálisokat (V., VII. és VIII. cikkelyi) pedig a kerületi szerkezet szerint még egyszer kivívtuk. Isten tudja: hogyan lesz ezután! — Gyűlésünk bővebb leírását (nov. 10) *Taby* levelében fogod olvasni; s ugyanazon levélhez vannak kapcsolva az irtás és V. cikkely tárgyában mondott beszédeim.

Miska megérkezett szerencsésen; s küldi üdvezletét. Ő nekem nyugtalanító *előhíreket hozott* az akkor még meg nem történt *nov. 10-ik gyűlésekről. Iszonyú dolog lenne, ha éppen azon nap, melyen mi itt utolsó elszánással vívtunk, ti ellenünk hoztatok volna végzést.*

Azonban mindaddig, míg bizonyost nem hallok, e tárgyról bővebben nem akarok szólni. De ha még semmi rossz nem történt nálatok: *akkor kérlek, kényszerítlek a haza szent nevére, hogy bennünket, érette-tek küzdőket, el ne hagyjatok; s két év alatt kínos fára-*

689

dással kivívott elveinket halomra dönteni ne engedjétek.

Rendkívül széllyel vagyok szórva ; ezen levél írására is az országos ülés alatt ragadtam időt. Ma a Dunaregulatio iránti üzenet vétetik fel ; azután pedig a főrendi válasz (úrbéri tárgyban) fog kerület alá jőni.

Engedd meg, hogy félbeszakasszam e levélkét. E következő hetekben gyakrabban veendetek relációt ; mert a két tábla közt gyorsabban fognak az üzenetek váltatni. Öllelek forró, szent barátsággal, s újra, s ismét újra ajánlom ügyünk támogatását.

Ferid

330

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Károly, dec. 2. 1834.

Tiszteletreméltó barátom !

Én itt vagyok, múlt éjjel érkezvén, de nem jó kedvemből. Tudod, a királyi rezolúció, az úrbéri tárgyban milyen vala? Az altábla használta a kormány hibáját ; s a kormány által iniciált materiális koncessziókat legnagyobb részben elfogadván : az 5., 7. és 8. cikkelyekben foglalt morális engedélyek mellett is állhatatosan megmaradt. November 10-dikén, az 5. cikkely alkalmával kemény igazságokat mondtunk, s oda vittük a dolgot, hogy ha majoritásunk nem csügged : a kormány kénytelen lesz engedni. De hogy e kénytelenségbe ne jöjjön, most elővette minden mesteriségét ; s minthogy a kötelező utasítások a követeket hajolni nem engedik : magokat a megyéket fogta körül. Minden főispány praesidentialist kapott ; egyik megye a másik után ejtetik el ; s ha elsül a terv : ez a legret-

690

tenetesb mód lesz, a diétát az ország demoralizációja által tenni semmivé. Az elejtett megyék közt áll Csongrád és Szatmár. Itt nálunk éppen nov. 10-dikén történt Vécsey elnöksége alatt a retraktáló gyűlés, melyben az 5. és 8-dik cikkelyt (örökös megválthatás, és személy- s vagyonsbátorság) megsemmisítették, midőn én társaimmal együtt Pozsonyban oly utolsó elszánással még egyszer az ügyet kivívtam. Ellenkező utasításunk híre az egész oppozícióra nagy fájdalommal hatott; s nem találtunk más módot, mint, hogy lejőjünk s az utasítás iránt reprezentáljak. Ellátván mindazon rossz következtetéseket, mik az említett cikkelyek megrontása, s kivált az altáblán lehető megrontása által elő fognának állani: kockára tettem nyugalمامat, s itt vagyok. E hónap 9-dikén, azaz, jövő kedden itt közgyűlés lesz; reprezentációm akkor beadom. Kedvező kimenetel kétséges sem lenne előttem, ha most Erdélynek diétája nem lenne, s te szabadon jöhetnél vívni és győzni. Most, jöhetésedhez reményem nem lévén: a kimenetel előttem bizonytalan; pedig rossz kimenetel után felszámlálhatlan a veszély, mely a mi országgyűlésünk egész jövődjét fenyegeti. Az oligarchiának e próbája a megyékkel, ha ez alkalommal vissza nem igazittatik, tág kapút nyitand hasonló reményekre; s a kötelező utasítások lesznek az országgyűlés, s általa a nemzeti szabadság sírjává; mivel azokat a kormány kéj szerént fogja eszközölni. E fontos tekintet miatt lehetetlen vala elmúlatnom, hogy neked ne írjak, tudván, hogy ha szerencsére oly napjaitok lennének, melyek a dec. 9-diki gyűlés óráira eljöhatesedet megengednék, te bizonyosan eljövendesz, s az ügyet kivívod. Ha Erdély dolgai jöveteledet lehetetlenné teendik: akkor a sorsra bizom magamat; s teszem amit egyedül tehe-

tek. Mindenesetre baráti kebledbe kiöntém bajaim elpanaszlását. Legrosszabb esetben vigasztaló válasszért könyörögvén, magamat s a hazát imádságaidba ajánlom. Ölellek forró, szent barátsággal. Vért, Kemény Józsefet és Domokost, Szászt s a több jókat tisztellem.

E levélvivő Zsibón várja válaszodat.

Kölcsey

Kívül: A zsibói tiszt úr kéretik ezen igen sietős levélnek haladéktalan kézhez küldésére. A levélvivő Zsibón várja a választ.

331

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, december 14. 1834.

Édes jó Palim, hivatalosan annyiszor s annyit kell írnom, hogy végre mind az időből, mind a béketűrésből kifogytam. Azért (mivel karácsony utáni nap úgylis indulok vissza, s akkor mindent szóval előadandók) csak röviden említtem dolgaimat. N. Károlban december 9-dikén közgyűlés volt. Repraesentatiomat az előtted is tudva levő instrukció miatt beadám; de az emberek előre elkészültek, nem ékesszólással s okokkal, de kiáltó fakciókkal. Senki sem volt pártomon, Wesselényin kívül. A többek vagy zúgó ellenség, vagy némán hallgató barát valának. Mindent tettem, amit kötelességem a közügy iránt kívánt; s midőn a végzés ellenem decizive kimondatott, tehát a legutolsó ponton, lemondásomat magam és követtársam nevében kinyilatkoztattam. A gyűlés iszonyú lármás volt. Nekikészültek,

hogy Wesselényit szóra jőni nem engedik ; s ebből nagy küzdés keletkezett. Amily lármás volt a kezdet, oly mély csendesség követé a végzetet, midőn lemondék. — Új követválasztás január 26-dikára van rendelve. Ezen rövid tudósítást méltóztassál Bártfayknak s Helmezczyknak megmutatni. Üdvözlem őket, de írnom lehetetlen. Nehány nap mulva látjuk egymást ; s hallani fogtok rút és szép dolgot. Pepi csókol Borcsáddal együtt. Öllek forró szeretettel. Egészségem erős ; nyugalmam sohasem volt tisztább, s önérzésem sohasem kielégítőbb. A vesztés napján éreztem lelkemnek annyi erejét, megnyit még sohasem. Adieu !

332

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, dec. 21. d. 1834.

Édes Zsigám, a mi *Ignáczink* ma ebédre jött meg Károlból ; de a követség számára pénzt nem hozott. Mivel én ünnep után mindjárt indulni szándékozom : bátor vagyok e környülállást előtted felfedezni ; kérven egyszersmind, hogy a pénz elérézése felől parancsaidat kiadni méltóztassál.

Pozsonyból semmi levelem még eddig nem érkezett ; más úton, s éppen ma tudom meg, hogy az 5-ik cikkely az országgyűlésen elesett, s éppen aznap, melyen én lemondásomat írásban beküldöttem (december 10).

Borzasztó kinézés a jövődőbe, az egész hazára nézve !

Egyébiránt a szatmárvármegyei utasítás következesei ezáltal meg nem szűntek ; mert az nemcsak az 5-dik

cikkelyt törli el, hanem az aviticitást is megállítja; s következőleg a civilis codexben, a fassiokra nézve, a követek kezeit örökre megköti. Pedig a dolgon csak ott lehetne még segíteni!

Válaszodért könyörgök; feleséged kezeit csókolom.
Élj szerencsésen, adieu! Ferid

333

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pozsony, január 11-én, 1835.

Édes, jó Lacim! Radnics úr oly igen szíves vala, elindúltomig velem maradni. Köszönd neki barátságát nevemben. Az nap Öttevényben háltam; s tegnapelőtt érkeztem ide. Deák Ferkó már nem győzött reám várni, s megérkeztem előtt négy nappal haza ment. Többi barátaim szívességgel fogadtak. Az ifjúság, mely lemondásunkért mindjárt a hír érkeztekor fátyolt kötött, első beléptemkor a terembe örömkialtással, ma pedig küldöttséggel üdvezlett. Ezek sok részvétellel vagynak irántam, s elveim iránt; adná Isten, hogy egy jobb generációt hozzanak a politikai pályára magokkal! Az úrbér vég pertraktációban áll; de veszteségünk benne kimondhatatlan. Ki fogja, s mi fogja azt kipótolni? Nekem reményem nincs. Könyörgök írj néhány sort, mintlétekről? Reám itt halom levél várt, s azokra válaszolnom kell; s így hosszú levelet írni nincs időm. Széchenyi itt van; casinónkban jöttem össze vele; ma kerestem szállásán is, de nem vala honn. A pesti híd nagy többséggel tanácskozás alá vetetni rendeltetett; s a legközelebbi napokban kerületre jövend; s mint mondatik, többség által a vám-

fizetés ideája el lesz fogadva. 28 megye van eddig mellette. A Duna-reguláció iránti felírást a főtábla pénteken elfogadá; s ez alkalommal Széchenyi a nádortól s az országbírájától komplementeket nyert. A felírás elfogadásába (mert előszer vissza volt vetve) Széchenyinek kétségtelen befolyása volt.

Josephinéd kezeit csókolom, Lénit üdvezlem. Schedelnek ma írok; s szállását nem tudván, hozzád intézem a levelet. Helmeczyt, Waltherrt, Vörösmartyt s Bajzát ölelem. Isten veled kedves Lacim!

Ferid

334

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, január 11. 1835.

Édes jó Palim: íme egy parányi levél, mely tudtadra adja, hogy szerencsésen feljövék, hogy itt barátaim s az ifjúság által nagy részvéttel fogadtatám. Ezen utolsó részvétöket gyászshordás, a terembe lett első beléptemkor éljen kiáltás, s ma reggel pedig egy hozzám jött küldöttség által jelenték ki. Egészségem jó, de kedvetlenül hat reám, hogy Deák Ferkót már nem kaptam itt. Sok levél várt itt reám, s mindazokra válaszolnom kell; és ezen ok miatt sokat írnom lehetetlen. Addig is tehát, még bővebben irandok, fogadd e keveset baráti szivességgel. Az úrbér itt legvégső pertractációban jár, de ez utolsó hetekben sokat, igen sokat vesztettünk. Mi fogja a vesztéséget kipótolni? vagy inkább lesz-e e vesztéség valaha kipótolva? az isten tudja. A remény oly messze van, hogy talán nem is remény az, ami int, csak óhajtás heve által támadó képzemény. Mondanám: imád-

kozzatok a népért, de ezért talán már imádság sem használ. Mert hiszen önmaga miatt akar elveszni. Borcsád kezeit csókolom; Lacit üdvezlem; ölellek édes jó Palim. F.

Az Aurorát itt találtam; Bajzáék tudtomra adák, hogy Mohács etc. tőlem vagynak.

335

TOLDY FERENCHEZ

Pozsony, január 11-én, 1835.

Kedves Barátom Uram!

Mely levélről Pesten együttlétünkben szólani méltóztatott, az Károlyból Pozsonyba visszaigazítva már itt várt reám. Első gondjaim közé számláltam arra válaszolni.

A titoknokságot ami illeti, alig volt életemben pont, miben a jövőendő bizonytalanb alakban tűnt volna fel előttem, mint éppen most. Azért ha valaha, most bizony nincs hatalmamban, hogy következő éveimre életrendet előre csináljak magamnak. B. Uram a szatmári változást úgy nézi, mint ami levele tartalmának még nagyobb nyomósságot ad; s íme vegye tőlem a vallástételt, hogy éppen e változás az, miből jövőendő bizonytalansága ered. E hónap vége mindent fel fog világosítani. Higgye el barátom, a titoknokságra nekem környűlményeim, mind gazdasági, mind politikai tekintetben, e közelebbi években utat zárnak. Bizodalma s őszintesége nekem becses; s azt köszönöm; de én titoknoknak barátom uramat óhajtom.

A Tudománytárról, engedje meg barátom, hogy Pozsonyból visszamentem után gondoskodhassak, s

akkor biográfiám űreit is kipótolni ajánlkozom. A dolgok itteni állásáról Lacinknak írtam valamit.

Ölelem kedves barátom uramat tiszta szeretettel.

Kölcsey

336

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pozsony, jan. 12. 1835.

Édes Zsigám, múlt pénteken délután szerencsésen megérkeztem, s *Miskát* kívánt egészségben találtam. Az úrbér, miután a jobb elvek belőle száműzettek, már végefelé jár. Egyébiránt a *diéta* dolgairól a *Miska* relációja illendőleg szól. Utolsó együttlétünk alkalmával felszólítottál, hogy hagyjuk magunkat a követségre újólag megválasztatni. Én azt mondtam, hogy principumért mondván le, míg principiumaink oltalmazhatására meg nem hatalmaztatunk, addig a követiséget becsületünk sérelme nélkül már fel nem vállalhatjuk. Ismételt intésedre végre azt nyilatkoztatom ki, hogy részemről ugyan semmi módot nem látok, hogy ismét követek lenni akarhassunk; s egyébiránt is valamint lemondásomat társam s közös barátink tudtával tettem: úgy a követség újólag felvállalását az ő tudtok nélkül távolról sem ígérhetem. Ekkor ismét felszólítál: közölném e dolgot társammal s barátainkkal; s értelmökről, mit kinyilatkoztatni fognak, téged tudósítsalak.

Felszólításod következésében Miskának s még némelyeknek eléjükbe mondtam a dolgot; s ők egyező akarattal azt találták, hogy mindaddig, míg a ti novemberi utasítástok áll, nekünk, kik éppen azért mondtunk le, követséget Szatmármegyében vállalni saját

kompromissiónk nélkül nem lehet. Azt ugyan nem tartják ők, hogy a megyének a maga instrukcióját egyenesen visszavonni kellene; mert a dolgon más-képpen is lehetne segíteni. — Ha például a megye a novemberi instrukciót hallgatással elmellőzvé, azt jelentené ki, hogy követeinek az országgyűlés alatt kijelentett elveiket helybenhagyja, s kívánja, hogy magukat ezután is aszerént viseljék.

Lehetne azt is mondani: a megye a fiscus successiójára nézve adott eredeti utasításának következtében, a birtok állapotját a Nagy Lajos előtti lábra visszatéetni kívánja; s követeinek meghagyja, hogy a birtoknak bizonyos és állandó lábra állítását minden módon eszközöljék, az adózóknak engedett kapacitásnál fogva, az adózókra nézve is.

Ily feltétel mellett a hiba meg lenne igazítva, s a követséget akárki is kompromissio nélkül felvállalhatná.

Ez az ő, t. i. az én barátaim értelmök. Ami engem magamat illet, én sem tagadhatom, hogy igazok van. De kettő van előttem.

1. Hogy a decemberi gyűlés után nagyon kevés reménységem van, hogy a feljebbi feltétel nálatok kivihető legyen.

2. Közép-Szolnokban, mint itt tudám meg, folyó hónap 20-kán követválasztás is lesz; s ott engem akar-nak választani. Környülményeimre nézve ugyan az erdélyi követség nekem áldozatokba kerülne; de ha csakugyan megválasztatni fogok: nem látom át, hogy a testvérhaza felém nyújtott karjait, miként taszíthat-sam vissza magamtól hálátlanság vétké nélkül?

Ezek szerint a követség újolag lehető felvállalását két nehézség gátolja. Egyik Szatmármegye instrukciójának terhes következtései; másik a közép-szolnoki

választás. Ha a két nehézség közül mindegyik elhárítatnék, csak akkor lenne lehetséges barátaim értelmében is abban megegyeznem, amire felszólítottál. Az én *Miskámra* nézve csak az első nehézség, azaz, az instrukció áll; s ha ezt elháríthatod, a följebb említett módokon, ő tovább is maradhatna a pályán; s én szívemből óhajtanám: bár maradna! Azonban erről írjon ő maga. Isten veled, öllelek addig is, míg személyesen láthatlak.

(Az itt következő sorokat Kölcsey követtársa, Eötvös Mihály csatolta a levélhez).

Édes Zsigám! Tudod mi prícipliumokért mondotunk a követségről le; ha *Szatmármegye* utasítását az ezen levélben kifejtett módok szerint a november 10-ik előtti lábra állítja, s minket ismét azon helyzetbe tesz, hogy meggyőződésünk szerint viselhetjük magunkat, azon és csak azon esetben, ha elválasztatunk, vállalhatom részemről ujonnan fel a követséget.

Élj boldogúl, munkálkodjál a haza boldogságán.

E. M.

337

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, január 19. 1835.

Édes jó Palim, január 11-diki leveledet, s a Berttiét vevém, amazt két nap előtt, ezt ma. Eddig hozzád is érkezett az enyém, melyet éppen aznap írtam, midőn te a magadét hozzám. Ebből röviden fogtad olvasni, miként fogadtattam itt.

699

Óhajtod, hogy pályámra ismét visszatérhessek. Az én legforróbb óhajtásom : nyugalom ; t. i. a nyugalom azon neme, mit a római *otium literariumnak* nevezett. De fájdalom, ennek elérésére nem bizonyos a remény ; mivel Közép Szolnokban akarnak választani. Ez akarat engem oly helyzetbe tesz, sok oknál fogva, hogy magam szabad nem vagyok a vállalást akarni vagy nem akarni. Én rezignálva vagyok a sors útját követni, bár jót, bár gonoszt hozand reám. — De ha sorsom most teljes szabadságba talál tenni, azaz sem Pozsonyhoz, sem Kolozsvárhoz nem köt, akkor ne hidd, hogy pillantatomat Pest felé veszem. Nem ! én honn akarok lenni és pihenni. Mert hidd nekem, fáradt vagyok szertelen.

Különben egészségem változatlanul jó, de e sötét, nedves napok szobaülővé tettek, még inkább mint különben vagyok.

Aurórádat végig olvastam. Celesztinám szétdaraboltatásához nem tudok szokni. Nekem úgy tetszik, az egész zavart valamivé lett. Az elbeszéléseket (beszélyeket) gyönyörködve olvastam. Oly jó óráim volt, hogy még a Csák Lestárt is végiglen olvastam. De ily jó órát kívánok minden olvasónak, csak nem a kritikusknak. De hiszen ennek jó órája különben sincs.

Bertitől én is találtam levelet feljöttemmel, s választam neki. Remélem, ő a polgári pályán szép haladást teend.

Béla hogyan van? Te és Borcsád hiszem egészségben vagytok. Öllelek ezerszer.

Fer.

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Pozsony, január 19. 1835.

Szeretett Barátom, Kolozsvárról dec. 25-dikén és Zsibórol f. h. 3-dikán költ leveleid e hónap 7-dik napján érkeztek Csekére, s onnan a múlt postával 17-dben ide. Az ég tudja e válasz mikor érkezend kezeidhez. Hazánk szerencsétlenségei közt a levelezés lassú s bátoratlan volta nem legkisebb.

Én múlt dec. 28-án hagyám el Csekét, de ide csak e hónap 9-dikén érkezhettem. Lemondásom óta Szatmárban többen jelenték sajnálkozásokat; s némelyek azon gondolatra jöttek, hogy a közelebbi követválasztáskor bennünket újra válasszanak. Részemről kinyilatkoztatám, hogy új választást elfogadnom csak két feltétel alatt lehetséges:

1. Ha principiumink, mik két éve pályánkat vezérlék, visszaengedtetnek.

2. Ha K-Szolnokból lehető választatásom a szatmárit meg nem előzi.

Midőn ezt nyilatkoztatám, akkor úgy valék tudósítva, hogy K.-Szolnokban e hónap 20-dikán, és így a szatmárinál (melynek határnapja 26.) előbb lesz választás. Most értem leveledből, hogy választástok a szatmármegyéinél később leend.

Hogy ismét szatmári követ legyek, az eszemben sincs; mert a december 9-diki gyűlés után azt, hogy a megye a mi principiuminkra visszaálljon, nem gondolhatónak tartom. Nyilatkozásomkor azt is hittem, hogy már akkor nálatok választva is leszek, mikor az ő gyűlésök tartatni fog.

Igazat vallva, reám nézve semmi sem esnék jobban, mint hazamenni, nyugalmas stúdiumim folytatására. Mert e két évi küzdés lelkemet, testemet megrázta. A kedves, a forrón szeretett Erdélybe menni, szép volna ; de hidd el, nehézségeim nagyok ; s legnagyobb, hogy polgári s törvényes dolgaitokban járatlan vagyok ; s bizony az, ki K.-Szolnokból különben menne, az erdélyi követ pályájára jobban van készülve, mint én. Azonban mindezeket hiában írom ; mert a te barátságod nem akarja látni a bennem levő hiányt, melyet én jól érzek. Az is megtörténhet, hogy e levél már olyankor érkezik hozzád, midőn a választás ideje el is múlt. Így lévén a dolog, a sorsra és reád bízom magamat.

Innen, a megye akaratát követve, csak akkor kelene leindúlnom, ha az újonnan választandó felvált. Azonban feltettem magamban, hogy mihelyt az új választás hírére veendem, azonnal, Eötvöst itt hagyván, megyek. Így februárban, noha a készülő rossz út kevés haladást ígér, mégis honn leszek. Ha tehát választó gyűléstek, mint írod, februárig is elhalad, tudósításodat már nem itt, hanem otthon fogom vehetni.

Híreinket Kossuth által bővebben megtudod, mint én írhatnám. A főrendek még azon kevésre sem akarnak állani, ami az úrbér romaiból megmaradt. Annál fogva még most sem tudjuk : az úrbéri hét (nem többé nyolc) cikkely mikor fog ismét felterjesztetni.

Barátainkat ölelem. Fogadd el baráti üdvözlésemet. Élj szerencsésen, s bár munkálhatnál is annyi szerencsével, mennyit szent hazafiságod érdemel. Isten veled !

K. Ferenc

Széchenyi Bécsbe ment, feljöttemkor itt találtam őt ; s jelen vala, midőn a budapesti híd-indítvány kerületi ülésben 34 megye szavazatával elfogadtatott.

339

SZEMERE PÁLHOZ

Pozsony, január 24. 1835.

Édes jó Palim, e hét elején (19-dikben) küldött levelemben, úgy hiszem, írtam annyit környülményeimről, mennyit tudtam. Többet most sem tudok. Szatmárban e hónap 26-dikán, azaz holnap után leend követválasztás. Mi fog annak rezultátuma lenni? még nem tudom. Azt nem tudom t. i. kik lesznek választandók? Mert hogy én nem leszek, azt tudom. Vagynak ott, kik bennünket újlag óhajtottak választani ; de vagynak, s hatalmasok, kik szeretik, hogy tőlünk megszabadultak. Egyébiránt a minket óhajtóknak világosan kelle nyilatkoztatnom : miképpen mi semmi esetre sem választathatjuk újra magunkat, azaz, ha választatnánk is, azt semmi esetre el nem fogadhatjuk, ha utasításunk a közelebbi marad. Principiumért mondánk le, s következik, hogy becsületünkkel meg nem fér többé az ittmaradás, hacsak a megye principiuminkat magáévá nem teszi. Ez pedig, édes Palim, Szatmár mostani környülményeiben, nem is gondolható ; tehát az én követségben maradásom sem.

Úgy látszik, te nyugtalan vagy amiatt, hogy én szatmári követ többé nem vagyok. A dolog engem csak annyiban tesz kedvetlenné, mert látom, hogy

703

az általam jónak ismert felekezet a szatmármegyei szavazatot, az egész országgyűlésre elvesztette.

Azonban a veszteség inkább csak látszó, mint valóságos. Mert abban úgy sem kételkedhet senki, hogy Szatmár maradtával sem fogtunk volna nyertesek lenni. A világosság napja ezen országnak még el nem jött.

Ne hidd, mintha lelkem jóllétére nézve, a küzdés pályáján maradnom szükséges lenne. Könyveimtől s magányos dolgozásaimtól elvonatva lenni, az egész pályám alatt mindég fájdalmas volt. Aztán az én háznépem engem szeret; nekik az én távollétem fáj; unokám érkeztemet s búcsúmat keserű könnyekkel szokta fogadni; hiheted-e, hogy nekem nem nagyobb öröm honn lenni, mint távol munkálni? Midőn a haza hív, követni a hívást kötelesség; de midőn a haza elbocsát, akkor a házi csendbe örömmel térni vissza, nem vétek.

Nem azért aggódom én, hogy haza kell mennem, de azért, hogy talán, s igen hihetőleg hazamehetni nem fogok, ha t. i. Erdélyben elvászattatom. Ha választatni fogok, az W. műve lesz, s én őt inkább szeretem, az ő barátsága nekem becsesb, mintsem őt vonakodással szíven megsebesíteni kívánám, vagy kívánhatnám, mert jól tudom, mely forrósággal fog ő a választás mellett lenni, s mely égő fájdalmat okozna neki, ha azt el nem fogadnám. Áldozat lesz házam köréből ismét kilépnem, de áldozat a barátságának. Bár mondhatnám azt is: a hazának! De a hazáért tett áldozat csak akkor érdemli e nevet, ha használ; s most használhatni, ahhoz kolosszális erő kellene.

Minden esetre vigasztal az, hogy ha mennem kell is Erdélybe, ott az országgyűlés soká nem tarthat,

s nemsokára visszatérhetek. S csak üldözéstől maradhatnék ment, visszatérésem bizonytalán szép napokat hozna magával. Mert ideákkal, tapasztalással s könyvekkel gazdagodva fogok íróasztalomnál ülni, s mi boldogság lenne egypár csendes év, mialatt ideáimnak s tapasztalásaimnak, hacsak kis részét is papírosra önthetném!

Ímé, édes Palim, ezt tudom magamról is, s ha többet fogok tudni, azonnal megírom. Egyébiránt jövő hónapnak még eleje körül szándékozom haza; azonnal t. i., mihelyt tudandom, hogy az új választás Szatmárban bizonyosan végbement. Eszerént ölelhetlek nemsokára, s ha isten úgy akarja, mint én, ölelni is foglak.

Miklóst örömmel várom. Borcsád kezeit csókolom. Üdvözlek mindent, ki felőlem jól emlékezik. Öllek ezerszer. Ferid s. k.

Pálnapon minden üdvözet mellé gondold oda az enyémet is. Haboztassátok a poharat, de emlékezzetek rólam is.

340

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, március 1-jén, 1835.

Édes, jó Lacim, végre mégis, hazaérkeztem után a hetedik napon, tudósítlak, hogy élek, honn vagyok, s egészségben. Ki minden postától oly távolban lakik, mint a te barátod, annak az ily késedelmet nagy vétkül tulajdonítani nem lehet. Wesselényi el fogta mondani, mily véletlen találkozáink együvé; de hogyan érkezett meg hozzád, s mennyi időt s mint töltöttetek együtt? a felől tőled várom a tudósítást. Mert remé-

lem, hogy erősödő egészséged kedvet is adand neked, falusi barátodat némelykor, bár rövid sorokkal is, meglátogatni. Itt a falukon Erdélyről tudva sem tudnak semmit; éppen, mintha a testvérháza a földteke más végén létezne. Károlban tudnak-e, éreznek-e a dolgról valamit? nem tudom. Biharban talán, hol a közelebb múlt héten vala közgyűlés, s hol némely erdélyiek is megjelentek, történt valami diétára utasítandó végzés. Még én itt rendbe nem jöttem annyira, hogy írataimat elővehettem volna; de teszem azt nem soká. Josephinéd mint van? Add által a tiszteletreméltónak kézsókomat; s mondd el előtte, hogy rokonom Kölcsey Gábor leányát a tavasz napjaiban Tánzer úrékhoz elviendi. Az ősz Jelenkort, és Vörösmartyt, Tasnert, Schedel és Bajza, Waltherr barátainkat ölelem. Isten veled édes Lacim! Csókollak ezerszer!

341

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, március 1. 1835.

Édes barátom. Ma egy hete érkeztem meg; s még csak ma veheték annyi erőt magamnak, hogy levélíráshoz fogjak. Az új követeket, sok okra nézve (miket, ha tetszeni fog, szóval előadhatok) nem akarám *Pozsonyban* bevárni. Azért Miskámat ott hagyván, búcsút vevék.

Törvényes bajaim kívánnák ugyan, hogy Károlban megjelenjek; de még annyira rendben nem vagyok, hogy hazulról mozdúlhassak.

Az új követek, hallom, már elindultak; s nem kétlem, hogy magokkal vitték a régiek leköltözésére

706

szükséges pénzt is ; mert én a Miska segedelmével jövőn le, őt pénzszükségben hagytam. Követeinkre, úgy lehet, nagy epoka vár odafenn ; mert az erdélyi eset a magyar diéta praeferentialeival oly szorosán egybevág, hogy annak szóba nem jönni lehetetlen. S csak attól függ, mint fog a státusok többsége állani? Mert ha a többség, mint remélni szabad, Erdély mellett lesz : igen fontos következményeknek kell kifejlenni.

Élj szerencsésen ! Ajánlom magamat atyafiságos indulataidba. K. Feri

342

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, március 1. 1835.

Szeretett barátom,

Monorban a véletlen találkozás inkább meglepett, mintsem eszembe juthatott volna, hogy számadra levél is van ládámban. Midőn ezt észrehevém, már késő vala ; de nem is nyugtalanított a feledség, tudván, hogy Pozsonyban a levélíró személyesen pótolhatja ki a fogyatkozást. Mindenesetre innen küldöm, magaméhoz zárva, az elfelejtett levelet.

Károlban nem valék, mert ma egy hete Debrecenből egyenesen jöttem ide. E környékben a testvérhaza történetei oly idegenek, mint a japáni újságok. Isten irgalmazzon e népnek, mely a mindennapi kenyeren, s legfellebb a környék apró pletykáin kívül semmivel nem gondol. Károlban mit tudnak, s mit gondolnak? nem tudom. Még Biharból sem hallottam semmit ; pedig oda írtam is —

Eötvösnek nem merek írni, mert hiszem, hogy elébb elindul Pozsonyból, mint levelem oda érne. Deákot

nem tudom : már ott van-e? Neki s több ottmaradott barátainknak nemsokára írok.

Légy oly kegyes ; és tudass valamit magadról. Deákot, Beőthyt, Balogot, Bezerédit, Palóczit, Zarkát és Kossuthot, s ha kik még rólam emlékeznek, köszöntöm. Öllek forró szent barátsággal !

343

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cégény, március 14-én, 1835.

Édes Lacim, postán küldött leveletem eddig vevéd. Most nincs időm hosszan írni ; csak a mi Wesselényinkhez szóló, s ide mellékelt levelet akartam egy pár sorral kísérni. Amely hatalommal lepett meg a fájdalom érzelme az ő története miatt engem : éppen oly hatalomban uralkodik itt az elkeseredett harag ellene. S miért? Mert a megyének egykor fényt és ragyogást adott ; mert a két hazát saját veszedelmével szolgálta. Isten adjon e nemzet embereibe szent lelket ! Talán lesznek megyék, hol érezni fogják, hogy a Wesselényi ügye a szólásszabadság ügyével azonegy. Isten áldjon meg édes Lacim. Josephinád kezeit csókolom. Barátainkat üdvezlem. Öllek ezerszer

Ferid

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cégény, március 14d. 1835.

Szeretett barátom,

Néhány nap óta terjedt itt a hír, hogy a kir. tábla által kihíva vagy. Bár tudtam, mily bosszúnak tárgya vagy; mégsem akartam hinni, hogy közgyűlésen mondott szavakért vessenek pör alá. De íme, megtörtént! Március 2-dikán írt leveled elszéleszté kétségemet, pedig e kétség ezúttal reménnyel volt vegyítve. Tegnap délelőtt csekei lakomban vettem leveledet. Még Pozsonyból hazaérkeztem óta ki sem voltam házamból; nem láttam a megyebeliek közül senkit. Leveled vévén egyszerre fogattam, s ide Kendéhez jövék, megtudni: lehet-e valamit kezdeni? Hosszú beszéd és fejtegetés után is, kénytelen voltam általáttni, hogy ügyedre, azaz tulajdonképpen a szólás-szabadság ügyére nézve semmit tehetni nem fogunk. Itt édes barátom iszonyú, engesztelhetetlennek látszó a harag ellened; s nincs kinézés, hogy személyedet az ügytől, ez igen fontos esetben, velök elválasztatni lehessen. Azonban próbámat tovább is fogom folytatni, hacsak azért is, hogy lelkem nyugodt legyen, s elmondhassam megtettem, ami lehetséges volt. Miska eddig talán elhagyá Pozsonyt; nagy nyugtalansággal várom őt; mert lehetetlen, hogy együtt ne szótlatok légyen; s ő nekem némi nyilatkozásokat ne tehessen. Neki hivatalát lemondani nem szabad, hacsak azért is, hogy részedre a szükséges vizsgálatot itt végbevihesse.

Magamról mit írjak? nem tudom. Zemplinben 12-ben volt követválasztás; s én fel valék szólítva, hogy

engedjem barátaimat elválasztatásomon munkálódni. Feleletem feltételes vala. Szatmárban principiumért mondék le: tehát többé szabad nem vagyok, valamely megyéből követnek mehetni, ha annak instrukciója főbb elveimmel ellenkezik. Mit tettek ők? még nem tudom. Ohajtásom, s reményem vala: hogy az országgyűlés oszoljon el. Királyunk Ferdinánd nyilvánítja, hogy a diétát folytatni fogja. Az ég tudja: mi lesz belőlünk?

Az erdélyi ügy Biharban pártfogást talált; noha a közgyűlés végzésével, úgy mint az a protocollumba ment, megelégedve nem vagyok. E pontra nézve még Szatmár semmit sem tett; de úgy látszik, gondolkodtak róla; s talán fognak tenni valamit.

Hazajöttöm után kevés napokkal írtam hozzád egy levélkét, s mellé zártam a számodra Pozsonyból (hajdani írnokod) Kovács által küldött s Monorban kézadni elfelejtett levelet is. Nem tudva semmit a történetekről Pozsonyba útasítám a csomót; most már nem tudom: hol tévelyeg. De postán küldöttem s recepisse mellett. Talán el nem vész.

Nyilatkozásod, hogy reám bíznád ügyedet, ha esküdt ügyész volnék, előszer bánatta meg velem életemben, hogy az nem vagyok.

Betegséged híre nyugtalanít; bár e pontról bővebben tudósítanál! A szatmármegyei követek írják Budáról, hogy ott kérdés van: ha te, mostani körülményeidben, fogsz-e a felső tábla üléseiben részt vehetni? Nem tudok törvényt, mely azt tiltaná. Mindenesetre efelől könyörgök: méltóztassál engem tudósítani. Sietek bevégezni e sorokat, hogy még idején Károlba érkezhessenek, s a talán hónap induló táskával mehessenek feléd. Nem tudom kimagyarázni az érzést, mi keblemet dúlja. Annyit naponként

világosabban érzek, hogy miután Erdély és te ily körülmények közé jutottatok, ohajtanék ismét országgyűlésen lehetni; s szavamat (mert magyarnak mije van már egyebe szavaknál?) érettetek felemelhetni.

Öllemek forró, szent barátsággal mind a sírigan
Kölcsey

345

PÉCHY LÁSZLÓHOZ

Cseke, márc. 16-d. 1835.

Édes Lacim, kedves barátom,

Hogy Wesselényi jövő május 5-dikére a Kir. Táblára e capite notae kihíva van: e hír Biharban már tudva van. Tudva az is, hogy e kihívás azon beszéde miatt történt, melyet a múlt december 9-dikén a szatmármegyei közgyűlésben mondott. E környülmény miatt ez ügyet nem tekinthetni magányos ügynek. Közhelyen szabadon szólhatni: constitutionális jog; s ha valaki e joggal visszaélt, nincs más bírása azon gyűlésen kívül, melyet a visszaéléssel megsértett. Míg a bíróság a gyűlés birtokában marad: addig az csak a féketlenséget korlátozhatja. De ha a gyűlésen kívül más bíróság is beleszólhat a dologban: akkor nem többé a féktelenség, de a szólásszabadság ellen vettetik gát. Ki fog közgyűlésen, vagy diétán merész szavakat mondani, bár igazságos ügyben is, ha a távolban tömlöc és pallos mutattatik? Azt hiszem, minden törvényhatóság a közjuss fenntartása miatt köteles ez ügyet fontolóra venni; s a diétán a pört még kezdete előtt elenyészttő indítványt tétetni. Mikor lesz Biharban közgyűlés? nem tudom. De a kir. székben esett változás miatt, úgy hiszem, nemsokára

lesz. Lehetetlen, hogy a lelkes Bihar, mely legközelebb Erdély mellett felszólalt, a W... ügyét is elhagyja. Jó lenne e tárgyban a több megyéket is megyei körirat által felszólítani. Könyörgök, édes Lacim, méltóztassál e levél tartalmát több barátainkkal közölni; s a remélhető sikerről engem idején tudósítani. Éljen szerencsésen édes barátom, öllelek változatlan szeretettel

rokonod s barátod

Kölcsey Ferenc

Cím : Tekintetes Péchujfalusi Péchy László úrnak, több N. Megyék Táblabírájának. Érsemjén.

346

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, május 16. 1835.

Tisztelt Barátom,

Eötvös Miska e hónap elsőjén indítá hozzád az általa addig készített vizsgálatot. Úgy hiszem a valamások száma felül volt harmincan; de még maradtak hátra, kik ügyedben tanuskodni fognak. Eddig bizonyosan vetted a küldeményt. Három nap mulva ismét együtt leszek Miskával, s megtudom tőle: meg van-e már minden téve, amit itt tenni lehet? Leveledből, s Eötvös Tamástól, ki e napokban nálam vala, értem, hogy dolgaid kimenetelét nagy léleknyugalomban várod. Jobban ismerlek, mintsem az előttem váratlan volna. Tudtam, és tudom én, hogy téged akármi ér, saját magadból s elveid tisztaságából ki nem forgat; de gondban vagyok e szegény haza miatt, melynek sorsa itt a tiédde kapcsolatban áll. Kínos bizonytalanságban várom, hogy felőled valami bizonyosbat tud-

hassak. Könyörgök, hagyj valamit, s gyakran (a lehetőségig) tudnom magadról.

Pozsonyról csak annyit tudok, amennyi Kossuthnak áprilisi leveleiben áll; mert folyó hónapi tudósításait még nem láttam. Egyik levelének végén fájdalommal olvastam, hogy Deák ismét beteg. Ez ide zárt levélkét írák neki; kérlek általadni méltóztassál.

Itt a kinézések nem tisztulnak. Mához egy hétre, szándékozom jegyzőhivatalomról a lemondást beadni. Ily körülményekben a hivatalviselés a gályapadhoz láncoltatáshoz hasonlít. Erdélyből ide igen kevés, s a kevés közt semmi jó hír nem jön. Gr. Degenfeld Ottó e megyében, Erdőszádán tartózkodik. Én nem láttam; de Miska több ízben volt vele. Bár itteni lakása azon hasznot adná, hogy a szatmári gyűlésekre eljőne. Mennél nagyobb süllyedésben vagyunk itt, annál inkább szükség lenne a segéd, mely kiemelkedhetésünket előmozdíthatná. Károlból, ha valami tudatni méltó leszen, ismét írok a táskával. E levelet egyenesen innen Pestre menő alkalom viszi Bártfayhoz, kitől egyébiránt haza jöttöm óta egy betűcskét sem vettem.

Barátainkat üdvezlem; öllek forró, szent barátsággal
Kölcsey

347

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, május 17-én, 1835.

Édes, jó Lacim, Kölcsey Gábor rokonom, ki leányát Tänzer úrékhoz vinni szándékozik, e napokban indul Pest felé. Első járása hozzád lesz. A tiszteletre

méltó Josephine vette magának az alkalmatlanságot, hogy a gyermeknek helyet készít, s megbecsülhetlen jósága meg fogja engedni, hogy azt, mint keresztleányomat, Pesten töltendő ideje alatt kegyességébe s gondjaiba ajánljam. Légy oly jó, édes Lacim, s e kéresemet tiszteletem mellett add által.

Nyugtalanít, hogy elválásunk óta egyetlenegy levelét sem nyertem tőled. Nem akarom gyanítani, hogy talán ismét egészséged változott. Kérlek, add néhány bötűvel tudtomra: mint vagy, és mint vagytok?

Eötvös elhozá Stein mappáit. Köszönöm barátságodat e gondoskodásért. Falusi embernek az ily gondoskodás megbecsülhetetlen. De árát, úgy mondá Eötvös, nem vetted fel. Méltóztassál azt velem tudatni, hogy kifizetéséről rendelést tehessek; s egyszersmind engedd meg, hogy kérjelek a Rotteck Staatslexikona netalán újabban kijött füzeteinek megküldésére. Bulwernek lipcei ángol kiadásából csak hét kötetet bírok; a 8-dik már kijött, s ezt, s ha még talán 9-dik is lenne, ezt is óhajtva várom. Engedd meg az alkalmatlanságot; de ha kinek ily távol minden literáriai közösüléstől van barátja: szánakozásból is kell a számüzötten segítenie.

Károlban mához egy hétre közgyűlés. Bemegyek, hogy Eötvössel találkozhassam; s egyszersmind hivatalomról lemondásomat benyújtsam. Wesselényi ügyében véghezvitt vizsgálat nagyobb részét Eötvös e hónap elején útasította hozzád; úgy hiszem eddig kéznél van. Egyébiránt Wesselényi legújabb körülményeiről semmit sem tudok; mert levelét csak múlt hónapban vevém. Abban kevés jó kilátással bíztat; s ez gyötrő állapot.

Erdélyről e közelségben igen keveset tudunk, de semmi jót. Ide rekesztek egy adresszet Wesselényihez,

s egy másat Stettnerhez ; könyörgök, biztos úton küldd kézhez mindegyiket.

Josephine kezeit csókolom. Helmeczy, Vörösmarty, Schedel, Bajza barátainkat, s Waltherrt üdvezlem. Öllelek forró, változatlan szeretettel.

Ferid

348

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Károly, május 22. 1835.

Szeretett barátom,

Idejövék oly céllal, hogy hivatalomról lemondjak ; s ezokért nem is szállottam a főjegyzői szállásra, s a törvényszéki dolgokban sem vettem részt. Azonban Eötvös Miska azt hívé, hogy lemondásomat még most fel kellene függesztenem, azon remény miatt, mert ő és én még talán valami jót tehetnénk, úgy látszatván, hogy az emberek is térnek megfelé. Nekem ehhez nem vala sok reményem, s mindég a lemondás mellett voltam ; s ma a közgyűlést megelőző napon, a diétai relációkat általnéző deputációba csak jó szerencsére mentem el. És íme isten hiedelmem felett megsegíte. Hosszú, de nem sikertelen beszédeink által Uraynak nagy ellenküzdése mellett is rámentünk, hogy a megyei törvényszék bírái választását főispáni befolyástól megoltalmaztuk, a törvényszéki publicitást kivívtuk stb. Két igen fontos tárgy volt hátra : Erdély ügye s Wesselényié. Erdélyre nézve Uray a követeknek reprobáltatni kívánta, hogy instrukciójok nem lévén, a nógrádi indítványt pártolták. De húzamos vitatás után engedett, s teljes egyezés lön, hogy Erdély ezután is pártoltassék. A Wesselényi-

ügy ennél is nagyobb vitatás alá jött. Uray tüzesen állítá, hogy ez ügyet Szatmár megye nem pártolhatja; Miska és én számos erősséggel mutogatók a pártolás szükségét. Resultatum lőn, hogy a deputáció végzésre nem jöhetett, s az egész dolog elintézése a közgyűlési vitatásokra hagyatott fel. A kérdés nehéz volt. Egyik alispánt legalább meg kellett vala nyernünk, ha akarjuk, hogy a közgyűlésen el ne bukjunk. Kendéhez menénk; s kértük, s kényszerítettük a hazára: felejténé el ellened levő haragját, legalább választaná el személyedet a haza közügyétől, mely itt fel forog; s állana pártunkra. Eközben Uray is jött, s ennek is szívére támasztók a dolgot. Kende elismerte, hogy a W . . . akciójában a szólásszabadság veszedelmeztetik, s e veszedelmeztetés következeit szomorúaknak vallotta. Uray irántad való tiszteletét vallotta, s azon óhajtását, hogy az ügyet örömet látná segítve. De mindegyiknek előtte állott azon hamis szégyen, hogy talán, ha az előbb történetek után, most pártodra kelnének, alispáni tekintetük kompromittáltatnék. Ezekért alkut ajánlottak, hogy t. i. a megye a W . . . ügyéről in publico ne szóljon se jót se rosszat; hanem az első alispán írja meg Darvaynak, hogy ők (a követek) a W . . . ügyét, ha indítványba tétetik, pártolni (a szabadszólás principiumából) el ne mulassák. Uray pedig becsületére ígérte, hogy a követek e szellemben teendő enunciációját helybenhagyólag fogadandja. — Ez alku engem gondolkodóba ejtett; de Miskával együtt látván azt, hogyha a tárgy közgyűlési vitatásra jön; s Uraytól ostromoltatik; Kendétől pedig nem pártoltatik: bizonyosan elbukik — arra határoztuk magunkat: fogadnók el ez alkut. Így az ügy a diétán pártolva lesz; a szatmármegyei követek jó világtásban állanak;

a megye árnyékában marad — de ez utolsóról nem tehetünk.

Eszerint holnap a követekhez staféta megy — így ígérte Kende! Azon staféta viszi e leveletem hozzád, s még egy másat Miskától. Kevés napok előtt Bártfayhoz küldöttem számodra egy levélkét. Ezekből talán lehet mégis remélni, hogy ha első beléptünkör mindent nem nyertünk is úgy, amint kellett volna, amint a megye becsülete kívánta volna; de mégis útat törtünk; s talán-talán időről időre liberálisb instrukciót eszközölhetünk. E kinézés miatt engedek Miska tanácsának; s ezúttal még hivatalomat jobb remény fejében le nem mondom. Noha — kénytelen vagyok vallást tenni — e hivatal nagy terhemre van. S csak szerencsés siker a haza ügyére nézve teheti, hogy még továbbra is megtartsam.

Dolgaidról annyit tudok, hogy pöröd megkezdett; s hogy amiatt a nádor Bécsbe járt. Méltóztassál valahogyan tudósítani, — talán Darvay a megyei relációkkal elküldhetné leveledet — mint állasz? s a diéta teszen-e, s mikor, valamit reád nézve?

Deák beteg-e? Bártfay után neki is írtam. Kérlek, tudasd vele e levelet, hogy lássa, miképp még hivatalban vagyok, s mi okért? s mi remény miatt?

Balog, mondják, nincs Pozsonyban. Barátainkat egytől-egyig ölelem. Élj szerencsésen! Öllelek szent barátsággal

Kölcsey

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

NKárol, május 25d. 1835.

Édes Barátom, hivatalos leveleidet vevém, s csak környülményeim tevék, hogy reájok nem válaszoltam; mert hiszem a válasz úgysis üres lett volna. Kopasz László levelét a Zsarojániaktól kikérni nem oly könnyű. Tudod, mily féltékenységgel őrzi a magyar nemesség, s tedd hozzá — tanulatlan nemesség mint ezek, kikről szó van — a maga leveleit. Ezt tudva a megyei első alispányt kértem meg, hogy a Társaság ohajtását eszközölje. Igérte; de a levél címét elfeledvén, kénytelen volt ígétét halasztani. Most általadám neki sürgető leveledet; s úgy hiszem, a kívánság teljesítetlen nem marad.

A görög szók kiírására lett kineveztetésemet nem nagyon köszönöm. Lexicographuskodni bizony nem nagy boldogság. Azonban lassanként teszek valamit.

A tragoediákat, és tizennyolcat! elolvasni alkalmasint érdemel annyi jutalmat, mint amennyi a legjobbra tétetett. Ha már csakugyan ítélnem s olvasgatnom kell: annál jobb, mennél hamarabb. Egy hónap alatt talán készen lehetek velök, ha nem rendkívül izmosak.

Élj szerencsésen édes barátom! Öllelek változatlan szeretettel

Ferid

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagy-Károly, május 27-én 1835.

Édes jó Lacim, ide jövék oly szándékkal, hogy hivatalomról lemondok. Nem is szállék a megye házához, nem is vettem részt a törvényszék-ülésben. De Eötvös nagyon akará, hogy ezúttal még ne mondjak le, azért is, hogy bizonyos embereknek triumfust ne csináljak; de sokkal inkább azért, mert neki reménye van, hogy a diétai instrukciókra kedvezően folylhatunk be. Engedtem, s résztvevék a diétai relációk pertractátiójában; s Eötvöstől segítve kivívtam, hogy követeinknek Erdély mellett adott votuma (kemény ellenszegülés mellett is) helybenhagyatott, s kivívtuk azt is, hogy követeink Wesselényi ügyét, ha diétai vitatás alá jön, pártolni fogják, s pártoló szavazatok idehaza dicsérettel fogadtatik. Emiatt a staféta hozzájuk tegnapelőtt estve indúlt el. E két ponton kívül egyebekben is a státusok táblájának liberális indítványaik elfogadtattak. Szóval, e próbával okom van megelégedni. Így búcsúmat a hivataltól (tőle való nagy unakodásom ellenére is) ezúttal felfüggesztem. Mint-hogy te s a mi Palink sorsom miatt baráti részvétellel vagytok: szükségesnek gondoltam ezt veletek tudatni. De nincs annyi időm, hogy kétszer írjam meg a tudósítást; azért könyörgök, tudasd, azaz, láttasd e levélkét Palival. Nagy dolgokat itt nehezen fogunk mindemellett is tehetni; de ki fog nagyot tehetni valaha ez Árpád és Verbóczi vérével, mely lakja a vérrel szerzett szent földet? Én óhajtok minél hamarabb egészen visszavonúlhatni; mit isten úgyhiszem rövid időn megád.

Kölcsey Gábor eddig Pesten van. Írtam néhány sort tőle is. Josephinád kezeit csókolom. Lénit s barátainkat üdvözlem. Öllek édes, jó Lacim!

Ferid

351

DÖBRENTÉI GÁBORHOZ

Cseke, július 6d. 1835.

Édes Barátom,

Kopasz László levele iránt Zsarolyányban mind eddig hijában kutattunk. Nemes Csékéék úgy gyanítják, hogy azon levelet apjok (ki Pestre sokat járt, leveleit magával hurcolta, de ivogatni szeretett) valahol valamelyik útjában elvesztette. Kende alispán igéri, hogy mindemellett is a levélkeresést folytatni fogja; s ha talán sikerül fáradozása, azonnal hírt adok.

A tragoediákat keresztül olvastam, t. i. azon 16 darabot, miket két csomóban hozzám küldél. Még hátra lévén két vagy három darab, mik eddig ide nem érkeztek, (mert úgy tetszik 19 darabot írtál bejötnék lenni) véleményemet ezúttal ide nem csatolhatom. Bár a hátra maradtakat minél előbb küldenéd, hogy keresztül olvashatnám. Félő, hogy ha sokáig elmaradnak, addig a most elolvasottak emlékezetemben hervadni fognak.

Philológiai értekezést nehezen küldhetek. Környülményeim, s érzeményim a legújabb diaetai hírek után minden gondolataimat más tárgy felé vezetik.

Öllek változatlan barátsággal

Kölcsey Ferenc

(A lap alján, más kézírással :

Felbontatván a sértetlenül érkezett 2 csomó szomorú-játéki pályairatok, hibáztak a teljes számból: 1. Záh Klára, 2. Johanna és 3. a Hasonlás címűek. — Nagy Ferenc Leíró.)

352

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, július 12. d. 1835.

Édes Zsigám, Kossuth leveleit ide zárva küldöm. A kedvetlen történetet már előbb Eötvös Tamás leveléből tudtam. Szép volt tőled, hogy a kisgyűlésből utasítást adattál. Nem képzelek embert, a konsztitucionális szabadságnak oly ellenségét közöttünk, hogy a kisgyűlés tettét hibásnak tartaná. — Azon tett hálát érdemel; s ha reményem ellen, valaki lenne, ki beneteket megtámadna, egyik leszek, ki mellettetek életre és halálra fogok harcolni.

Mi lesz a diétából? csak isten tudja. A szabad-szólás tárgyában történt fatalitáshoz jön, hogy a két tábla közt egyességbe ment reprezentációk, amiatt, mert a főrendek az adresszre nézve megegyezni nem akarnak, fel nem küldethetnek. *Pozsonyban* ezen akadály miatt azt kezdék gyanítani, hogy az országgyűlést szétosztatják. S ezen elosztás a *hessen-darmstadtii, londoni* és *erdélyi* elosztás után ily rövid idő alatt már negyedik lenne Európában. De mit is lehetett egyebet várni a megyék téli magaviseletök után? — Én mennék *Viskre*, de veszttemre éppen a múlt télen kellett építéshez fognom. Öllelek változatlan barátsággal.

Nem még-e keresztül itt e napokban?

K. F.

BAJZA JÓZSEFHEZ

Károly, szeptember 7-én, 1835.

Kedves Barátom Uram!

Verseinek szép kötetéért bemutatom köszönetemet. Előbb kelle vala azt tennem; de körülményeim olyak valának, hogy e közelebb múlt néhány hétben semmi levelet nem írtam. Midőn barátainknak írunk, rosszúlesik azt gondolni, hogy talán a biztos sorokat idegen szem betekintése megszensteleníti. E gondolat bizonyos idő óta megfoszt engem az örömtől, hogy barátaimnak gyakran írhassek.

Bártfaynkról régen nem tudok semmit. Bár tőle, vagy valaki mástól hallhatnám egészségben létét. Én a nyarat egészen Csekén töltém; s csak gyűlésekre jövök ide, hol aprólékos gondok közt a hivatal órái egymást száraz egyformasággal tolják. Vágyva vágyok haza könyveim közé; mert életem otthon most olvasással mély nyugalomban telik.

Mint folytak az akadémia ülései? óhajtanám tudni. Vala-e szó titoknokról? és Schedel meg van-e választva? Én nagyon óhajtom, hogy meg legyen.

Adja által kedves barátom uram üdvezletemet Bártfaynak s tiszteletre méltó nejének. Helmeczyt, Vörösmartyt, Schedelt és Waltherrt ölelem. Éljen szerencsésen, s emlékezzék némelykor rólam is.

Kölcsey

SZEMERE PÁLHOZ

Károly, szeptember 12. 1835.

Édes jó Palim, oly régen nem tudok rólad, oly régen nem tudattam magamról semmit, hogy e kölcsönös hallgatás miatt oly messzére látszunk egymástól állani: mintha a nyugoti óceán feküdnék közöttünk. Én a nyáron Viskre készültem fürdeni: de addig készültem, holminak megtörténését addig vártam, míg az építés ideje eljött, s én építeni kezdvén, honn maradék. Mert tudnod kell, hogy házam homlokát az udvar felől kitoldattam, hogy csinos téglakerítést rakaték s több efféle. Azonban beállottak a gyűlések, s ma három hete, mióta aprólékos, de széllyelszóró munkálkodások közt itt ülök. Látnod kellene mint, s mily komolysággal olvassa az országgyűlési szónok a szennyes instanciákat, papirosaiknál még szennyesebb foglalataikkal. De hiszen a környülmények ezerképpen változnak; s vagynak idők, midőn instanciákat olvasni bátorságosabb, mint a haza dolgaival tépelődni. Azonban te tudod, hogy ilyenemű *bátorságosság* nekem nem kenyerem.

Mi szép lett volna, ha elmúlt nyáron addig utazgass, míg végre Csekére is elvetődjél. Az ég tudja, mikor látjuk ismét egymást!

Mint mentek végbe az Akadémia ülései? A szomorújátékok közül volt-e vagy egy száz aranyas? Olvastad-e véleményemet a pályázókról? S mit mondasz reá?

Én nagy ártatlanságban élek, azaz, nem dolgozom semmi literátori dolgokat. Otthon olvasással töltöttem a napokat; s azt leszek teendő hazatértemmel újlag.

Pörlekedem is, édes Palim! Proportionalis pöreinknek erdeinkre s a csekei határra nézve e télen végét akarjuk szakasztani. S ha semmi véletlen közbe nem jövend; jövő nyáron, Csekére vetődvén, új principiumokon épült gazdaságomban fogsz találni. Mert nálunk új az, ami másutt avul.

Egészségtek miként áll? Jártatok-e Trencsinben? Döbrentei úgy írta, hogy budai fürdőből Rankra mentél.

Öllek, édes Palim; Boresád kezeit csókolom. Pepit és Kálmánt egészségben hagytam otthon, de két hét óta nem hallottam rólok semmit. Isten veled!

355

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, szept. 27. d. 1835.

Édes Zsigám, szerződésteket gondolkozásom szerint jobb (legalább más) rendbe szedve, a lehető egyszerűséggel elkészítettem, s ide zárva küldöm. Azon megjegyzéssel, hogy kívánságod szerint kész leszek rajta változtatni.

Wesselényi levelét köszönöm. A diéta állásáról vigasztalót ír. *A barsi és pesti lelkes jelenetek*, a rezolúció szigorúsága, s a főrendek viselete új elevenséget öntöttek a rendekbe; s remélni lehet, hogy az országgyűlés vége — ha jót nem tehet is — kárt nem hozand. Magáról írja, hogy Erdélyben elfogatása újra parancsoltatott, s így örökéből és sajátjából] kiküszöbölve él.

Azon reményben, hogy október elsőjén látni foglak, öllelek változatlan szeretettel.

Ferid

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, október 3-án, 1835.

Édes Lacim, ha a nyugoti óceán feküdnék közöttünk, nem kellene ily soká hallgatnunk egymás iránt. De postán írni nem szeretek; alkalom pedig ritkán van. Most Kende indul e napokban felétek; s tőle írom e sorokat.

Döbrentei által tudom, hogy Schedel titoknok, amit óhajtottam; de az akadémia üléseiről nem tudok egyebet, mint ami az újságlapokban áll. Magam semmi esetre nem mehettem fel; de ezáltal úgy vélem nem igen vesztettem egyebet, mint azt, hogy titeket nem láthattalak.

Néhány hét előtt írtam Bajzának néhány nyomorúlt sort. Az idők körülményei elveszik az embernek a levelezéstől minden kedvét. Én annyira jutottam, hogy legkedvesebb barátaimnak sem írok örömet; annyi mindenféle jut eszembe.

Pedig szükségem van nemcsak barátságokra, de segítségtekre is. Úgy elszigetelve élek itt, hogy csak könyveket sem hozathatok magamnak, ha segédkezet nem nyújtatok. Kölcsey Gábor által előfizettem Galetti Allgemeine Weltkunde-jára; s akkor kaptam is általa kilenc füzetet; de a többi hat mai napig is odavan. Ő azt mondja: az előfizetési jegyzéket nálad hagyta. Könyörgök azért, juttass a hátramaradt hat füzet birtokába.

Rotteck Staats-Lexikonjaiból is csak az első füzetet bírom. Lehetetlen, hogy azóta több is ne jött volna ki. Kérlek, szerezd meg azt is számomra. Valamint Bulwer lipcsei angol kiadásának nyolcadik s több köteteit is. Mert csak hét van nálam.

Engedd meg, ha terhedre vagyok ; de csekei embernek ily ügyben szolgálatot tenni : keresztyéni kötelesség.

Egészséged mint áll? s mint Josephinédé? Messze és homályban élek, de azért emlékeztetek rólam olykor-olykor.

Wesselényitől e napokban vettem levelet. Barátainkat ölelem. Isten veled, édes Lacim.

Öllelek ezerszer.

Ferid

357

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagy-Károly, november 27-én, 1835.

Édes, jó Lacim, Kendéné által küldött leveledet a könyvekkel együtt sok örömmel vettem. Isten áldjon meg érettök ! Bár azt tudhatnám minél előbb, ha egészséged tartósan jól áll-e? Bizodalmatlankodásod az orvosokban bizony nem alaptalan. De hiszen bizodalmat érdemlő ember, az állatok ezen fájának egész számában nem felette sok van. De van, mégiscsak van ember, kiben bízni lehet. Ezen egy gondolat elég az emberiséget előttünk becsben tartani. Napoleonnak mint minden más kis embernek is elég oka volt embert nem becsülni ; de a szent-ilonai szirton, a balsors kezeiben, alkalma volt egy Bertrandban, Las Casaban stb. tapasztalni, hogy a sok nem becsülni valóban van becsülni érdemes is. E tapasztalást tenni, kis embernek könnyebb, mint neki a nagyak. Azonban engedje Isten, hogy az orvosok kezeik közül minél előbb, s hosszú szép évekre szabadúlj ki ; amit én óhajtok és hiszek egyformán.

726

E nyarat építésben töltém ; s új építésre készülök jövőben. Terhes pörekkel is küzködtem, jószágocksát is szereztem, sokat gondoltom, keveset teljesítettem, s mindemellett is emberül és igen szembeötlőleg meghíztam. S mindezeket egybevetve azt húzhatod ki, hogy Manichaeussá még nem lettem, azaz e világnak a rossz lélek által igazgatását általánosan még nem vagyok kénytelen hinni. Mert hogy imitt-amott, s néhol roppant és temérdek téreken és tartományokon keresztül csakugyan igazgat — ezt tagadni a legnagyobb optimistának sem lehet.

Wesselényitől októberben vettem levelet ; azóta róla semmi részletest nem tudok. Ha valamit tudsz ; kérlek add nekem is tudtomra.

Azt is óhajtanám tudni : a literátori világban mi történ? Az új titoknokkal mint történ a levelezés? Szállását nem tudom. Pedig óhajtanék hozzá írni.

Könyörgök : méltóztassál könyveimről folyton gondolkozni. Várom általad.

Rotteck Staats-Lexikonának 5-dik és következő füzetait.

Bulwer 8. és 9. darabjait, s ha kijön a 11-diket. (A 10-diket most küldéd meg.)

Még két nagy kérésem van : Egyik Bentham munkáit illeti. Még Pozsonyban meghozattam a bruxellesi francia kiadás szerint a három első darabot s a 4-ik darab első felét. Azóta a 4-ik darab második fele is bizonyosan kijött, s talán több is. Méltóztassál Heckenastnál erre nézve rendelést tenni. Mert nem szeretném a nagy ember munkáit csonkán bírni. Címje : *Oeuvres de Bentham à Bruxelles*. Egy kötetet 6 pft-jával és így felet 3 frttal fizettem Pozsonyban.

Másik ez : *Abraxas Geschichte der englischen Constitution oder Verfassung* (könyv nélkül nem jut

eszembe). Ennek első kötetét bírom; mert több még nem jött vala ki. Könyörgök ennek is utána jártni; s ha a második kötet kijött volna, számomra meghozatni. Kínos lenne, ha könyveim lakom távolsága miatt csonkán maradnának.

E levelet a táskától vagyok küldendő. Két levelet zárok ide; egyet a tiszteletreméltó Josephinénak, másat Kölcsey Tóninak, s ennek még egy csomót atyjától. Ne feledd egészséged állapotját részletesen tudtomra adni. Helmezynek tegnap írtam egy félig hivatalos — takarmánybőségről szóló levelet. — Aurórárt még hirdetve nem láttam, pedig a novemberi vásár elmúlt. Hát a Trattner-Károli Aurórája kiadatik-e, s ki által. Erről sem tudok semmit.

Mindezekből láthatod, hogy messze, s mint közmondás tartja, isten háta megett lakó ember sok kérdéssel és megbízással szokott alkalmatlan lenni. De miért tartasz te barátot Csekén? Nem igaz-e? hogy a hiba a tied?

Helmezyt és Vörösmartyt és Bajzát és Schedelt és Tasnerrel együtt a derék Waltherrt üdvezlem.

Öllelek forró barátsággal!

Ferid

358

SZEMERE PÁLHOZ

Nagykároly, nov. 27. 1835.

Édes jó Palim, negyed napja, hogy utolsó leveledet venni örömem volt. Bajos dolog, hogy levelezésünk oly késedelmesen foly! Mi e téj- és mézfolyta hazában oly elszigetelve élünk egymástól, mintha

οὐρεά τε σκιόεντά, θάλασσα τε ἠχήμεσα

728

azaz, árnyéklott bércek és tenger zúgó vize feküdnének közöttünk, Homér apánk szerént. De, édes Palim, nincs jobb bölcsesség, mint úgy venni mindent, mint isten birnunk engedé. Az a békétlenkedés nyomorúlt állapot. Tudunk változtatni sorsunkon? Erősek vagyunk fékezni a körülményeket? Rajta! Óriási erőt kifejtteni, ha mindjárt szakadunk is bele, dicsőséges érzelem. De vinnyogni mint gyermek, vagy toporzikálni mint makacs hölgyecske, s mégis csak szenvedni ami nyakunkat nyomja — pfuj! ez férfihoz bizony illetlen. Vinnyogtam, toporzikáltam én is valaha. — Most hol tennem lehet tesztek, hol nem lehet — öszvedugom kezeimet, s gondolom magamban: rengj, dörögj, mennykövezz, vagy amit akarsz; de azt nem teheted, hogy én, ne legyek én!

Íme, édes Palim, a 45 éves Ferinek filozófiája. Ebből láthatod, hogy isten az embert mégis csak tökéletesülhető valaminek teremté. Azaz, hogy az ember 45 éves korában, ha nem sokkal is, mégis valamivel okosabb, mint 20-dik évében. Addig él, keres és tapogat, még egyszer annyit mégis megtanul: miképpen a szerencse és szerencsétlenség igen sokszor és legtöbbszer magában az emberi kebelben van. Azért boldog körülmény és boldogtalan ember, s viszont boldogtalan körülmény és boldog ember — nem lehetetlen dolgok.

Quod petis hic est

Est Ulubris, animus si te non defici aequus.

Ezt, ha még jól jut eszembe, Horác apa mondja; s e citáció egyszersmind bizonyosságot tesz előtted, hogy még emlékező tehetségemet örökösen el nem vesztettem.

Egy nagy bölcsesség van még, mire életem minden napjaiban erős igyekezettel törekedtem; de mitől még

most is nagy távolságban vagyok. Megtartani a lélek nyugalmát megrázó esetekben is, még nem elég; de megtartani a lélek mindenkori természetű erejét — hogy t. i. sem baj, sem kebelhullámozás, sem semmi, gondolataink öszveszedésétől s papirosra tételétől vissza ne tartóztasson — ezt elérni nem tudtam. Lehet, még tudni fogom ezt is — bár ne későn! negyvenöt éves embernek — ha ifjú lelket is érez fejében és szívében — az idővel nagyon kell gazdálkodnia.

Sok hibája van minden halandónak, tehát a te barátodnak is. Egyik fő hibám a restség. Restség nem gondolkozni, de írni. Különben vidám vagyok; s gondjaimat talán nagyon is láb alá tapodtam. Ez fő oka egészségem derék voltának, s tudnod kell, hogy meghíztam, s hasam elég tisztességesen megkerekedett. Ily emberektől, mond Caesar, mint ez a pohos Dolabella, nincs mit félni — de az a száraz tagú Cassius — az őhöz hasonlók veszedelmes emberek. Látod ebből édes Palim, hogy kövér hasak kövér fejeknek tartattak már a Krisztus előtt. Megvallom, nem nagy dicséret. — Legyen! a Dolabellák nem dicsértetnek ugyan, de nem is üldöztetnek; s ki nyugalmát a dicsőségnél feljebb becsüli, talán könnyebben eléri célját, mint az, ki nyugalmának árán akar venni dicsőséget.

Azt írod, nem haltál meg, bár élni megszűntél is. Nem így, édes Palim! Ne haljunk meg, ha élni megszűnünk is — a mi jelszavunk ez.

Házamról tudakozóddol? Tornácocskáját lerontottam, s helyette kamrácskát és fürdőszobát rakattam. Az előszobába kemencét tettem, s könyvtáromat az ebédlőből a kapu felé nyíló szobában állítám fel. Észak és nyugot felől kőkerítést állítottam, s mind ezt saját meisztérségem alatt. Két telket zálog alól váltottam ki udvarommal szemközt, s tavasszal cse-

lédeimet s marháimat odaköltöztetem, s magam zöld fű közt s ültetendő fák árnyában maradok.

Pepi és Kálmán egészségesek s ölelnek benneteket. Isten veled édes Palim, óhajtásod szerént annyit fecsegtém magamról, mennyire bizvást felkiálthatsz: ohe jam satis est!

Borcsád kezeit csókolom, ölellek ezerszer.

Feri

359

BAJZA JÓZSEFHEZ

Nagy-Károly, február 23-án, 1836.

Kedves Barátom, tegnap vevém becses levelét s az Aurórát. Fogadja el köszönetemet. Én itt a gyűlési tárgyakkal vagyok elborítva; múlt hetekben huzamosan ültem otthon, s bizony ráértem volna holmit írogatni; de az ég tudja, mi tompító állapot foglalt el úgy hogy karácsonytól eddig semmi figyelemre méltót nem tettem. Ily esetben kevés érdekest várhat barátom uram tőlem. Az Aurórát minap Szatmárt forgattam oly hirtelenséggel, hogy alig ragadt valami emlékezetembe; de darab idő óta emlékezetemet gyengültni érzem; pedig emlékezet ereje nélkül az élet keveset ér. Gróf Széchenyi házasságát a hírlapokból értettem; de Wesselényiről semmi részletest nem tudok. Bár róla valamit hallhatnék! Nem tudom, ha Bártfay nincsen-e róla tudósítva? De ezen barátunk is elnémult ránk nézve; legalább múlt év végső heteiben írt levelemre mindezideig nem válaszolt.

A nádori közbenjárás kimenetelét eddig talán Pesten tudják. Én nyugtalanul várok minden postát ez-

íránt. Országgyűlésünk katasztrófája, s a megyék jövőendő állásaik e ponttól vannak felfüggesztve.

Bártfayt s tiszteletre méltó asszonyát, Vörösmartyt és Helmeczyt ölelem. Schedelnek ma írtam néhány sort. Ölelem szíves barátsággal.

Kölcsey Ferenc

360

SZALAY LÁSZLÓHOZ

Nagykároly, február 23. 1836.

Édes Lacim,

múlt évi decemb 15dikén költ nagy kedvességű leveledre, csak most megy válaszom. Csekén, messze minden póstától, későn veszem leveleimet, s későn felelek, pedig mi volna méltóbb hamar feleletre, mint ezen te leveled?

Ismerem a kinos állapotot, melyről panaszkodol. Oly keserű éveket én is éltem az ifjúság napjaiban, midőn szív és lélek messze, határozatlan tárgyakért csapongott; keresett utat, hol erejét munkába öntesse; s gyötrelmeket szenvedett, mert tárgy és pálya nélkül magára hagyatva saját lángjaiban küszködött. Veszélyes állás, ha ifjúságunk erejében hatni nincs alkalmunk. Mi könnyen elsötétül illykor a kebel; s nem lelvén kielégítő pályát, mi könnyen vonjuk magunkat békétlen munkátlanságba; s tetszünk magunknak ha erőnk öntudatában magunk magunkat elnyomorítjuk, s ellenkezésbe hozzuk lelkünket önmagával. De ez állapotból kell, szükség teljes erőből kifelé vergődni. Hidd el nekem ifjú barátom az én ifjúságom évei kinosabbak valának a tiéidnél. Falura

zárva, hol sem emberi kebel nem nyilt felém, sem könyv nem vala, mibe olykor pillantsak; szükséggel küzdve, teljes munkátlanságra kárhoytatva, s familia nehéz de szakaszthatatlan kötelek közt — nem; erre gondolni még most is keserű. Mit adtam volna egy pillantatért, mit Pesten töltheték vala! Oda mentem végre; s legelső miről gondolkoznom kellett a visszamenéssel volt. És nézd még sem sülyedtem el; mégis utoljára nyilt pálya, mely lelkennek teljességét foglalatoskodtatta! Nem képzelheted, milly erős az ember, ha körülményeivel, ha ön magával férjfiisan küzdeni megtanult.

Bár irnál minél többet. Prózád azok közé tartozik, mik lélekre hatnak; s ebben s verseidben melegség s mélység van. Ennyi erővel, és Pesten mit nem lehet tenni. Hidd el nekem, az író többet tehet, mint ön-maga gondolná.

Szemerénknek múlt november végén vagy december elején postán irtam hosszas, körülményes levelet. Nem válaszolt. Könyörgök irj valamit róla, s magadról. Öllek forró barátsággal. Pepi és Kálmán üdvözlöteket küldik.

Isten veled!

Kölcsey F.

361

ISMERETLENHEZ*

Nagykároly, martius 2. 1836.

Hochzuehrender Herr,

Um Ihrem Verlangen willfahren zu können, muss ich Ihnen die Frage vorlegen: wer der Redactor

* Talán Heckenasthoz, ld. a februári levelet hozzá.

Ihres Almanaks seyn wird? Ich hoffe, Sie haben einen, in dem Kreise der ungarischen Literatur mit Ehren genannten Mann gewählt. Haben sie es nicht gethan: so würden weder des Alex. Kisfaludy, noch irgend eines andren Werke ihre Unternehmung vor dem Falle sichern. Wir haben unter andern ein Beyspiel an der Aspasia des Kovacsóczy. Ihm half nichts, dass er Beyträge vom seeligen Kazinczy, vom Szemere und und mir bekam; die Unternehmung ist mit Schmach gefallen, und hinterliess mir eine Warnung, die ich seitdem sorgfältig benutzt: nicht einer jeden Unternehmung blindlings beyzutreten. Mit der Hoffnung, dass meine Bemerkung nicht ungünstig aufgenommen wird, erwarte ich ihre baldige Antwort. Fällt es genughthuend aus, so werden Sie meine Beyträge sobald erhalten; in keinem Falle aber werde ich das mir anvertraute Geheimniss verrathen. Ich bitte mir fortdauernd ihrer wohlwollenden Gesinnungen
ihr gehorsamer Diener

Kölcsey Ferenc

362

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagy-Károly, március 11-én, 1836.

Édes, jó Lacim, múlt év végével a táskától küldött levelemre mindeddig sem kaptam választ; mit hivatalos elfoglaltásodnak tulajdonítok. Mert hogy rólam el nem feledkeztél, arról bizonyosságot tesz a csomó, melyben általad Bulwer 8. és 9. köteteit, s a Rotteck Staats-Lexikonának három újabb füzetét nagy örömemre vettem. A csomókhöz volt zárva Heckenastnak árjegyzéke, mit most kifizetnék, hanem ha

734

ugyan Heckenast megszólításánál fogva reményem nem volna, hogy őt munkácskáimmal kifizethetem. Ha ez meg fog történni, jó ; ha pedig nem, akkor pénzbeli kielégítésről teendek rendelést.

E levélbe tettem 100 váltó frtot, mely summácska Tänzer úréknak lesz általadandó ; az Antonine neveltetéséért egy évnegyedi fizetésűl. Direktor Fleckl úr oly kegyes volt, hogy e levélnek a pénzzel együtt elvitelére magát ajánlotta.

Légy oly jó, s tudass magadról valamit. Direktor úrtól örömmel hallottam, hogy Szentesen — a kiszabadítás szép munkájában meglehetősen egészségben vettél részt. Ez a szentesi ügy előttem igen fontos ; s azt akarom hinni, hogy az elmellőzött 5. cikkely egykori — talán nem messze álló — diadalmára előkészületűl szolgál.

Szemeréről régóta nem tudok semmit. Postán, múlt év végén hozzá küldött levelemre mai napig sem válaszolt. Kezéhez ment-e a levél? azt sem tudom.

Egy-két nap alatt indulok haza ; s talán fogok valamit dolgozni. Schedelnek és Bajzának nemrégén írtam. Isten áldjon meg, édes Lacim! Josephine kezeit csókolom ; barátainkat üdvezlem. Öllelek ezerszer !

363

KÖLCSEY ANTÓNIAHOZ

Nagykároly, március 11-d. 1836.

Kedves Antonine, leveledet s ajándékokat vevém sok örömmel. Jól esik látnom, hogy naponként előhaladsz, s még jobban esett leveledből olvasnom, hogy minapi intéseim követését ígéred. Tedd azt, kedves

735

leányka ; s hidd el, hogy a jólgondolt intést készen követni idvességre visz. Édesapád kérésemre, de saját hajlandóságát is követve meghatározta, hogy Pesten maradásodat meghosszabbítja. Élj szerencsésen ; s vídd meg üdvezletemet tiszteletre méltó nevelőidnek. Szívemből ohajtom, hogy ha majd Pestre felmegyek, jónál és dicséretesnél egyebet rólad ne halljak. Öllelek !

Kölcsey Ferenc

Boritékém : Kölcsey Antóniának Pesten.

364

SZEMERE PÁLHOZ

Nagykároly, március 11. 1836.

Édes jó Palim, mult év végén meglehetősen hosszú, körülményeimről bőven szóló levelet írtam neked s azt postán küldém el. Vetted-e? nem tudom. Azon idő óta sem kéziratodat nem láttam, sem híredet nem hallottam, s gondban vagyok miattad. Nem akarom, nem merem gondolni, hogy talán a telet betegesen töltéd. Hiszen a tél kemény volt ugyan, de száraz és tiszta ; s ilyenkor az egészség természetleg állhat fenn. Könyörgök, édes Palim, tudass magadról valamit ; mert barátaink sorsa felett bizonytalanságban lenni : az élet tetemesb gyötrelmei közé tartozik.

Ami engem illet, én változatlanul tartó egészségben élek hosszú idő óta. De ha e részben dicsekedhetem : munkásságommal hasonlót nem tehetek. Karácsonytól február végéig alig tettem egyebet újságolvasásnál. Azonban ne hidd, hogy a boldog semmit sem csinálók

736

rendébe örökre beállottam; ezt rövid időn tettel fogom megcáfolni.

Nem tudván mikor jutand e levél kezedbe: bővebben nem írok; de ha ismét hallhatok rólad valamit, azonnal hosszabban írok.

Pepi és Kálmán egészségesek, s köszöntést küldenek Pécel felé. Borcsád kezeit csókolom. Öllelek forró szeretettel. F.

365

EÖTVÖS JÓZSEFHEZ

Nagykároly, május 3d. 1836.

Édes Barátom,*

kedves leveled otthon Csekén vevém; de már készülöben valék ide a gyűlésekre. Azért e dallal nem készülhettem el. Itt tized napja vagyok, s polgári életünk ügybajai között nem kis feladás volt tizenkét versszakot készítenem. A 10dik szak végét s a 12diket egészen más fordulattal készítém, mint az eredeti vala. Símítani a verseken nincs időm; mert nagyon elfogna késni; pedig hiszem, eddig is késett. Tetszésed szerint némely változásokat tehetsz. Mit fog az akadémia barátod dalairól ítélni? meglássuk. Ha emlékbeszédet enged e felette tartanod? Erre felelni nem merek. Akadémiánk szokása szerint eddig csak a rendes Tagoknak tartottak olyyakat; s te tudod, hogy szokásokat változtatni, aristokratái institutiók közt nehéz; pedig Akadémiánk institutióji is olyanok. Egyébiránt jövő naggyűlés alkalmával

* A levél elején *A z i f j ú c.* versfordítás (Palocsaytól) 12 szakasza áll.

tapogatózni lehetne : van e kinézés ohajtásod teljesítésére?

A mi Eötvös Miskánk tegnap előtt fogott hazuról hosszú útára indulni. Nagyon fáj nekem e derék férfitú távozása, kire itt oly felette nagy szükség van.

Kérlek, ird meg minél előbb, ha e levél kezedhez ért e? Valamint azt is, mikor mennek P... dalai sajtó alá? Bajoktól elborítva többet ez úttal nem írhatok. Éljen szerencsésen ; öllelek változatlan barátsággal
Kölcsey F.

366

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, július 2-án 1836.

Édes Lacim! Márciusban levelet küldék neked, s Fleckl direktor úr által pénzt Tánzerék számára. De te nekem semmit sem írsz. Csak mások által, csak bizonytalan s ki nem elégtő híreket hallok felőled.

Itt küldöm az akadémia kincseit, ti. a vígjátékokat s filol. pályamunkákat. Könyörgök add kézhez minél előbb. Ez idezárt levél Schedel és Kossuth urakhoz hasonlóan sürgető.

E csomókat talán az uradalmi sáfár viendi. Ötvenöt pengő forintot adatok neki által. 40 e summából illeti Tánzer urat, a Kölcsey Gábor lyánykájáért. 15 magának a kislyánykának megy. Kérlek, vedd kézhez a summácskát, s ez idezárt levéllel együtt add által Tánzer úréknak.

Szemeréről semmit sem tudok, éppen mint rólad ; ti derekasan el tudtok az isten háta megett lakókról feledkezni. Azt kell hinnem, nem is örömet gondol-

koztok rólam ; s ez oka, hogy leveletem hosszabbra nem is nyújtom.

Josephinéd kezeit csókolom. Barátainkat ölelem.
Csókollak ezerszer. Kölcsey F.

367

DÖBRENTÉI GÁBORHOZ

Cseke, jul. 3d. 1836.

Tekintetes Titoknok úr,

A 8 vígjátékot s hat filológiai pályáírást múlt hónap végén vevém. A vígjátékokkal csakhamar készen valék ; mert lelkem fájdalmában kell megvallanom, hogy azok a legelső, vagy inkább egyetlen egy sebes általolvasást is nem érdemlik. Elveszettnek tartom a két napot, melyet olvasásokra fordítanom kellett ; s ily kinyilatkozás után bővebb ítéletet mondanom nem szükség.

A filológiai pályáíráásokat ami nézi.

(Ettől fogva ld. az I. köt.-ben az *Akadémiai bírálatok* alatt, a Vélemény nyolc-vígjátékról és hat filológiai pályáírásról címen ;

A levél befejező része a következő):

Mindezen pályamunkákat sietek visszaküldeni. Jövő héten megy Pestre alkalom Károlból. A károli táska ily nagyságú poggyászt nem hordozhat.

Berzsényi emlékbeszédével készen leszek ; de azt magam felvihetni nehezen fogom. Gyűléseink auguszt. 22dikétől szeptember 10dikéig fognak tartani. Ezeket jelen kell lennem ; mert bizonyos küldöttségi

tárgyban fognak jelentést tenni, *mitől a jövő országgyűlésre adandó utasításunk nagy részben függ.* Általátja barátom uram, mily fontos a dolog. Azonban ha az Akademia nagygyűlése auguszt legvégén kezdőd-vén, a közülés szeptember 12-dikénél előbb nem tartat-hatnék: azon esetben a közülésre meg lehetne jelen-nem. Mert szeptember 8dikán talán indulhatnék.

Könyörgök barátom uramnak, a csomók vételéről tudósítani méltóztassék. Ölelem változatlan tisztelet-tel
Kölcsey Ferenc

368

SZATHMÁRY KIRÁLY JÓZSEFHEZ

Borsodmegye első alispánjához

Tekintetes első alispán úr! Azon kegyesség, mely szerént tek. Borsod vármegye lelkes Karai és Rendei több társaim sorában engem is táblabirájokká kine-veztetni, s ezáltal magokhoz közelebb fűzni méltóz-tattak, forró köszönetemet kívánja; melyet tekintetes első alispán úr kezeibe ezennel örvendve teszek le.

Hogy valaki nevezetes dolgokat vihessen véghez, arra tehetséget Isten ád; azért attól, ki sorsától pará-nyi erőt kapott osztályrészü, nagy tetteket igaztalan-ság nélkül senki sem várhat. De híve lenni a hazának: mindentől kitelik, s ez oly kötelesség, mi alól ki magát feloldozza, bűnössé leszen, s pogártársai megvetését s átkát méltán vonja magára.

Igyekeztem én is hűségemet a haza iránt megtar-tani; s ezért, mint kötelességért díjt sem nem vártam, sem várnom nem illett. De ha csekély igyekezetem a mélyen tisztelt borsodi rendeknek figyelmét meg-

nyerte, s megnyerte, hogy figyelmöket megbecsülhetetlen hajlandóságok kimutatásával nyilvánossá is tenni jónak lássák: ezen való örömemet úgy hiszem, hiúság nélkül lehet kinyilatkoztatnom.

Hajlandóságát nyerni meg azon szép megyének, mely mint mindég, úgy a múlt nevezetes országgyűlés folytában előre haladó hazafisága és lelkesítő visellete által az egész ország szemeit nagymértékben magára fordítá, csak boldogító érzeményt gerjeszthet.

Isten virágoztassa Borsod vármegyét, melyet nemcsak termékeny földdel és szép fekvéssel, de tisztakéblű s erőslelkű hazafiakkal is már eddig oly bőven megáldott! Engem ami illet, szerencsésnek vallom magamat, hogy e szép alkalom utat nyitott régen érzett tiszteletem bizonyosságát egyrésztől tek. Borsodmegye rendei, másrésztől különösen a tek. alispán úr iránt e sorokban letenni.

Engedje meg tekintetes úr, hogy kegyeibe ajánlott változatlan tisztelettel maradjak tekintetes első alispán úrnak Csekén, aug. 20-dikán, 1836.

alázatos szolgálja
Kölcsey Ferenc

369

KERÉKES FERENCHEZ

Nagykároly, auguszt. 27 a. 1836.

Nagytekintetű Professzor úr!

Emlékezőtehetségem, hála istennek, sohasem volt igen gyenge. Kevésbé nevezetes férfiakra is vissza tudok emlékezni, annyival inkább oly jelesre, mint Professzor úr, kit még iskolai pályáján társai sorából kitetszőnek becsülve ismertem. Későbbben, midőn

741

hajlandóságom engem is a magyar literatura körébe vonzott, lehetetlen vala részvétellel nem szemlélnem a Professor úr által Virgil Georgikonjából kiadott fordítási mutatót; de lehetetlen vala egyszersmind nem sajnálnom, hogy ily kezdet után szűk körünkől magát ismét kivonni látszaték. A tegnapi vett becses munka bizonyítja: miképp Professor úr nem vetette el nyelvünk gondját. Mert bizony hosszú s állandó vizsgálat teheté azt, hogy publikumunk előtt ily valamivel felléphessen.

Gyűlésünk van, s időm nincs, hogy az előttem nagyérdékű könyvet egyszerre elolvashassam; lehetetlen vala mégis megállanom, hogy imitt-amott bele ne nézzek, így a kitérések közül némelyeket, előlegesen keresztülfutottam. Akadtak szemembe, miket én másképpen hiszek; de a legnagyobb véleményi különbség sem tehetné, hogy tiszteletemet megtagadjam azon filozófi mély és józan tekintettől, melyet Professor úr a nyelvtudományra vetett. Különösen nagy becsben áll előttem a berekesztés; s alig várom, hogy gyűléseink végével időm legyen a könyvnek studiummal leendő olvasására adnom magamat.

Az akadémia ezidén a nyelv gyökszavainak előszámlálását tevé jutalom-kérdéssé. Azt hiszem: igen korán! Mert, mint Professor úr is megjegyzi, a gyökszó kitalálás nem oly könnyű, mint pl. azt Kresznerics gondolta. Gyökereinket csak azután lesz lehetséges összeszedni, ha sok oly elődolgozások lesznek, mint ez a könyv, miért köszönetemet ezennel bemutatom.

Az említett kérdésre öt vagy hat versenyfelelet jött be; s közülök csak egy érdemlé figyelmemet. Ez filozófi elvekre igyekszik állítani épületét; s bár elveiben sok helyt különbözöm; de a lélek, mellyel

bevezetését írta, minden esetre tiszteletemet kívánta. Mért óhajtom : bár Professor úr is fellépett volna e versenyre ; vagy ha azt nem tette : bár szakadatlan futná e pályát, melyet munkájával megkezdett. Nyelvünkben tudománnyal és filozófi lélekkel készült nyomozásokra nagy szükség van. Úgynevezett filológjaink a paradigmák megtanulásán túl nem igen lépnek.

E kapkodó olvasgatás mellett is, melyre eddig érhettem, könnyen szemembe tünt, miképp az *Ódom* végzet, mint szenvedő forma, s az *ikes* igék *iketlen* formára hajtogatása sok helytt találkozik. Okát, miért történt így, az előbeszéd XI-d. lapja megmondja.

Ez egész könyv bizonyosság, hogy Professor úr a maga elveit mily vizsgálatra építette ; s ily férfit perfunctorie megcáfolni akarni, nevetséges igyekezet lenne. Ahelyett tehát, hogy valami cáfolgatást csak próbálnék is : bátor vagyok némi rövid kérdést megfejtés végett előterjeszteni :

1. mennyire nagy a különbség az *atom*, *etem* végzetű szenvedő forma s a factivum verbum közt?

2. az *odom*, *ödöm* végzet lehet-e reciprocum és passzivum verbum végzet egyformán?

3. lehet-e a reciprocum verbumból egyszersmind factivumot is csinálni? s ha lehet, melyik hajlítás jön elől, a reciprocumot vagy a factivumot jelentő-e?

4. ezen formákra nézve, mennyiben kielégítő az, mit eddig grammatikusaink pl. egyfelől a debreceni grammatika, másfelől Révai és Horvát Ist. mondotak?

Én úgy hiszem itt még sok fejtegetnivaló van, valamint az *ikes* igékre nézve is. Azonban úgy hiszem, hogy a Révai iskolája által megállított paradigmák a passzivum és reciprocumra nézve helyesek, de termé-

szetekre s a factitivumokhoz való viszonyokra nézve még felfedezéseket lehetne tenni. Az *ikes* igéket illetőleg Révai kétségkívül extremumra ment, vagyis inkább merném állítani: egyoldalúlag vette a tárgyat. Azért szeretném, ha valaki megvizsgálná:

1. mi teszi azt, hogy némely activum verbumok csak passzivummá váltokban veszik fel az *iket*; melyek ellenben kétképpen veszik fel: vagy úgy, hogy passzivumokká lesznek, vagy úgy, hogy csak közép igékké?

2. azon igék, melyek az *iket* felvén közép igék lesznek, mindnyájan olyanok-e, hogy az *iket* el is vethetik? s azok, melyek elvethetik, az elvetés által megtarthatják! e közép igei jelentésöket, vagy activumokká változnak? s azt hiszem ez fontos: mert ha activummá változnak: akkor kétséget sem látszik szenvedni, hogy *ikes* korokban, azaz közép igei jelentésökkel, cselekvő forma szerint nem hajtogathatók.

Szerencsésnek tartanám magamat, ha ezen idevetett kérdésekkel azt nyerhetném, hogy Professzor úr az *ikes* igékről vizsgálódásait leírná, mert bizony grammatikánk ezen caputja még fejtetlen; s én azt hiszem felfejtése nagyon fontos következményekre vezetne. Szegény Verseghy e részben tökéletesen legyőzöttnek tartatik. Ő nem tudá magát jól kimagyarázni; talán nem is volt maga magával teljes tisztaságban: de hogy rajta igazságtalanság történt: aligha nem való.

Óhajtom: ne ez legyen utolsó találkozásunk levelekben. Azért becses válaszáért most és ezután könyörögvén, nagybecsű barátságába ajánlott tisztelettel maradok

alázatos szolgálja
Kölcsey Ferenc

SZEMERE PÁLHOZ

NagyKároly, auguszt. 30. 1836.

Édes jó Palim, tegnapi postával vettem leveledet. Hála az égnek, hogy szerencsésen hazaértetek! Mert a ló, kár ugyan, de a boldogságra keveset tesz.

Schedel az elnöki levél mellett írja, hogy a nagygyűlés szeptember 8-dikán végződik. Én legfeljebb 6-dikon valék indulható, s így célt nem érhetnék. Azért engedelmet kértem az elnöktől, s szerencse, hogy tevém. Hat nap óta iszonyú fájdalmaim vagynak geréncemben és csipőmben; s szekeren ülnöm lehetséges nem lenne.

Azonban Pesten dolgaim vagynak, ha körülményeim engedhetik, egy hónap alatt megpróbálom a felmenetelt.

Berzs. felett az emlékbeszédet e postával indítom. Tegyenek vele amit akarnak. Csináld, hogy láthasdad, s mondd el róla ítéletedet.

Leveleid összeszedésére (mert több évek óta minden leveleim rend nélkül vagynak elzárva) hazamentemmel azonnal időt fordítok. Első alkalommal veended.

Pepiék[†] otthon szilvaszedéssel foglalkoznak; s magam is örömet lennék ott; mert napjaim terhesek. Sokféle magányos levelezések, az emlékbeszéd, s hozzá a gyűlés, kegyetlenül széjjelszórtak. Egy hét óta 14 levelet kelle barátimnak és ismerősimnek széjjelküldözni; az emlékbeszéd utolsó fele pedig egy egész hosszú éj munkájába került; s mindez megyei determinációkkal vegyülve, rendes életképet ad.

Remélem, a nagygyűlést megtekinted, s valamit írsz róla nekem is. Kérem Istent, hogy az őszén még látni engedjen.

Borcsád kezeit csókolom ; öllelek ezerszer.

371

KOSSUTH LAJOSHOZ

Cseke, szeptember 20-án, 1836.

Kedves barátom ! Folyó hó 6-án költ becses leveled a folyamodással együtt négy nap előtt ért kezemhez. Közgyűlésünk 6-ikban végződött s így természetes, ha elkésett. Nagyon fájlalom ; de ami emiatt elmaradt, t. i. a felírás leveled ügyében, legközelebbi közgyűlésünkön ki fog pótoltatni.

Nehezebben pótolható, hogy azt ami az ifjak ügyét illetőleg leveledben áll, valamint a Pest vármegye újabbi közírását (de dato 30-ae aug.) gyűlésünk alatt nem láthattam ; mert a pesti levél nem késett ugyan a postán de aug. 30-án végeztetvén, szeptember 6-áig meg nem érkezhett a távolság miatt.

Ez az oka, hogy felírtunk ugyan az ifjak dolgában s írtunk a nádorhoz is, de felírásunk a bihari, békési és pesti felírások visszhangja, mit talán egészen bűnül nekünk, kik oly kevéssé valánk tudósítva, venni nem lehet.

Az elfogatás módjának törvényteleniségét a municipális rendszer elveiből bővebben kimagyarázni, ezt ugyan tehettük volna ; de letartóztatás módjáról semmit sem tudtunk azokból, miket te és Wesselényi és a pesti új közlevél tudunkra adtatok. Azt, hogy katonaság kezében őriztetnek, érinthettük egyedül s ezt,

valamint az elfogadás módját törvényeinkkel ellenkezőnek nyilvánítottuk s az ifjaknak — in Casu 7.1775. illető polgári hatóság kezébe adatását kívántuk.

Most leveled és a pesti levél után az egész tárgy másképpen áll előttem, de nem tehetek egyebet, mint legközelebbi gyűlésünket bevárni; s akkor a pesti közlevél alkalmával újabb felírást eszközölni; azt hiszem, a municipális elv kimondására nézve akkor sem lesz késő, legalább nagyon késő. Az ügyet magát úgysem fogjuk más útra vihetni, mert jól tudod, e szép municipális alkotmány igen nagy hiánya az, hogy törvénysértés esetében egyedül negativus mód-dal hat és semmi pozitív viselet nincs hatalmában ott, hol akadályozni akar.

Azonban, hogy decemberi gyűlésünkön ez ügyben ismét valamit s már egyszer valami jót tegyünk, szükség, tudósításaitokkal bennünket támogassatok. Azért könyörgök, mindent, amit e tárgyban hitelesen megtudnod lehet, velem közölni méltóztassál. Bártfay Lászlónál (gróf Károlyi György igen derék fiskálisa, üllői úton, a gróf Károlyi majorban) minden két hétben találsz alkalmat Károlyba, csak neki adjuk leveleidet s ő elküldi.

Közelebbi gyűlésünkön legfontosabb tárgy vala az ifjaké. Említém, hogy felírtunk. Ezen felírás is egyedül magyarul készült. A kancelláriától ezen gyűlésen a magyar nyelvre nézve tett felírásunk még választ nem kapott.

Pecsétünk körülírásának magyarra lett fordítását június 27-ki közgyűlésünkéből a konziliumnak tudomány végett megírtuk; közelebbi (szeptember 4.) gyűlésünkre válasz jött, hogy pecsétünk nem lesz hiteles, hacsak a változtatást privilegiumképpen a felségtől nem kérjük, s addig, míg azt kérnök és megnyernők,

arra utasítottunk, hogy a régi pecséttel éljünk. A rendek azt hitték, hogy a pecséten a címer változatlan maradván, egyedül a körírás magyarra tétele nem nézethetik oly változásnak, melyet csak felsőségi privilégium engedhet meg; azért elvégezték minden folyamodás nélkül a magyar körülírástú pecséttel élni, a diákos pecsét ugyanis már semmivé téve levén.

Az úrbéri törvények behozatala s a colonialis nemesek adó alá tétele nehézséggel jár oly megyében, hol regulációk még csak most kezdődnek; mivel tehát a regulációk végrehajtása sok éveket kíván, hogy addig is az úrbéri fundus tudva legyen s az új törvények alkalmaztathassanak: kerületenként küldöttségek rendeltettek ki minden kerületbe (egy táblabíró a járásbeli szolgabíróval és esküdttel), melyek az urbariális tabellákat, portalis conscriptiót s a dicalis összeírást kombinálván s az illető földesurakat és jobbágyokat kihallgatván, az úrbéri azaz contributionalis fundus totumát kipuhatolják. E küldöttségek folyó hó 28-án kezdik el munkálkodásaikat.

E gyűlésen olvastatott el Pestmegye azon levele is, mely által épülő játékszínére segédünket kéri. Szatmár az ország játékszínére országosan 400,000 frtot kívánt ajánlatni s nem gondolván, hogy ily ajánlás ellenzőkre is akadhat, a megyei nemességre a diétán meghatározandó terheket előre úgy vetette ki, hogy e 400,000 frtból reánk háromló summát is a kivetés tárgyává tevő. A nagyméltóságú urak ellenzék az ajánlást; mi tehát azt hittük, hogy az országos ajánlás semmivé tétetvén, az általunk fizetett pénzmenyiségből a pesti színházat kellene felsegítenünk s evégre kétezer pengőt rendeltünk adatni. Gerzon pénztárnokunk van a summa általadásával megbízva.

Hogy Nagykároiban létező, de veszélyben forgott (propter defectum fundi studiorum) nemzeti iskolánkat nagy-váradi diák püspök Lajcsák úr tízezer pengővel a süllyedésből kisegítette, ezt a Jelenkor által is kívántuk kihirdettetni. Mi okért a jegyzőhivatal hivatalos levele Helmeczihez el is indult.

Valami egyéb, mit méltó lenne tudnod, nem jött eszembe. Közelebbi gyűlésről újólá írok s ha jól ütnek ki, felírásainkat is közlendem. E mostanit az ifjak ügyében nem tartám méltónak, bár másokéinál nem rosszabb, de kívánataimnak nem felelt meg.

A religiónárius ügyben a konzílium a hat héti cenzúrárt folyton sürgeti, a megye folyton megtagadja ; de ezért negációban maradt az egész dolog, a kálvinista főkurátor és traktualis pap urak magok részéről mindeddig semmit sem tettek.

Így a kérdés alatti szegény emberek két szék közt a pad alatt vagynak. Kié a hiba? Közelebbi gyűlésünkön a szatmári traktus főkurátorának felelve, ezt mondtam : az ország a linci és bécsi békekötésekkor megtette a magáét.

Az 1790. diéta 20-ik artikulusa által megtette a magáét.

1832/6. a diéta a religiói ügy letételekor a régi törvényekre hivatkozva s az azokkal ellenkező rezolúciókat törvénytelennek nyilatkoztatva, megtette a magáét.

Szatmár megye, midőn az 1832/6-ki diéta alsó táblájának 171 municipumát magáévá tette és a törvénytelen rezolúcióknak az engedelmisséget megtagadta, megtette a magáét.

Tehát az egész föld kerekéségén nincsen egyéb hátra, hanem hogy a főkurátor is tegye meg a magáét.

De édes barátom! én nehezen hiszem, hogy ő és kollegái a magokét megtegyék, legalább azon keserű hat hónap alatt, míg mi a vallás ügyét oly elkeseredve vívtuk, ők hidegen egybeöltött karokkal néztek bennünket.

Nem akarlak többé fecsegéssel terhelni; minden sok bajaid mellett is ne feledkezzél nekem némelykor baráti sorokat írni. Nem képzeled, mi távol élek én itt a világtól, mi nehezen jut hozzám bármi fontos tárgy, mire pedig, ha az ember valamit idejében nem tud, lehetetlen sok jót csinálni.

E levelet a magyar (szomszéd falusi) predikátor viszi Walther úrhoz; megkértem, hogy jókor kézbe adja, hogy választ is hozhasson, mert visszajő.

Könyved a vallásügy felől itt sürgettetik; írdd meg, remélhetünk-e? Öllek változatlan barátsággal

K.

NB. Most jut eszembe: kicsinység, de talán tudni nem méltatlan. Trattner János Tamás e megye táblabírájává neveztetett ki, ti. több évek előtt, mikor még élt. E kinevezést azzal köszönte meg, hogy tipográfiájának minden nyomtatványaiból egy-egy példányt küldött. E küldemény 400 és egynéhány darab könyv birtokába juttatta a megyét. Hogy e kis kezdet nevedjék, mult évben májusi gyűlésünk alatt aláírás után néhány forint szedeték be, nem sok, de mégis valami; legközelebbi gyűlésünkön pedig az határozott, hogy a nemesi tanuk authenticatiójából bejövő taksák jövendőben mindég a megyei könyvtár nagyobbitására fordíttassanak. Ez sem sok, de nemcsak valami, hanem bizonyos jövedelemforrás is. (Ezen első gyűlések azaz törvényszékek alatt 72 pft. gyűlt be ezen forrásból, s ezt négyszerezve, évenként sok magyar

könyv megszerezhetésére alkalmat ad.) A könyvvétel reám van bízva s már rendelést is tettem.

Ha e parányiságot más megyék is tenni akarnák, apródonként könyvtárak szaporodhatnának s levéltárainkat könyvekkel megtönni kívánatosb lenne, mint malac- és tyúktolvajperekkel. Ismét öllelek!

372

TOLDY FERENCHEZ

Cseke, szeptember 20-án, 1836.

Kedves Barátom!

E hónap 7-kén írt becses levelét örömmel vevém. Mindig féltem, hogy az emlékbeszéd későn érkezik meg; pedig sok tekintetben fájlaltam volna, ha Berzsenyi emlékbeszéd nélkül maradjon. Jól esik tudnom, hogy a munkácska barátom uramék által nem találtatott rossznak. A Honművészből láttam, miképen az elszavaló a mi Helmeczynk vala. Kérem kedves barátomat, méltóztassék nála köszönetemet bejelenteni.

A megkoronázott filológiai pályamunka, nem tudom az-e, melyet én is jobbnak leltem? mert a jelszóra már nem emlékezem. Némi okra nézve óhajtanám ezt tudni.

Debreceni prof. Kerekes filológiai munkája a Társaságnak megküldetett: azt tudom a Jelenkorból. Olvasták-e már azt pesti barátaink? Ha még nem olvasták, figyelmeztetem reá barátomat. Sok van abban, mi nézeteinkkel ellenkezik, de sok és mély filozófi pillanatokat vetett az univerzális grammatikára. Berekesztése egyik a legszebb jelenéseknek filológiánk mezején.

Pestre mennem lehetetlen vala ; s ezidén tovább is lehetetlen lesz ; mert jövő hónapot faluról-falura járó küldöttségben kell töltenem ; s azután ismét gyűlésezünk.

Beszédeim tisztázva vagynak ; de velek nem tudok mit tenni. Könyvkiadás ily messzelakó embernek keserves dolog. Ezért munkáim kiadása évről-évre csak marad. Vigasztal az, hogy a közveszteség emiatt nem nagy.

A szomorújátéki pálya fog-e az idén ismét megnyílni? Ha fog, kik vagynak bírakká nevezve? Óhajtanám tudni, közöttök vagyok-e? Ezt kérdeni egyéb okom is van ; de meg félek is e szent hivataltól. Oly kegyetlen dolgokat kell keresztülválasztani!

Éljen boldogúl kedves barátom, ölelem meleg barátsággal!

Kölcsey Ferenc

373

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, szeptember 20. 1836.

Tisztelt barátom, f. h. 6-dikán költ leveledet fájdalmas örömmel vevém ; mert az első pillantás kezed vonásaira, emlékezetembe hozá szép barátságodat, szent hazafiúságodat, de egyszersmind azon üldözéseket is, miket szenvedtél. Fogja-e a sors engedni, hogy ezekre valaha nyugalomban emlékezzünk vissza?

Az ifjak ügyében Pest, Bihar és Békés első leveleik csak közelebbi gyűlésünkön vétethettek fel, későn érkezőn meg. Közgyűlésünk szeptember 6-dikán végződött ; a pestmegyei második levél egy héttel később érkezék meg, s így csak decemberben jöhet kihirdetéshez, ezt fájjalom ; mert ha gyűlésünk napjaiban

752

jött volna meg, felterjesztésünk bizonyosan másképp fogott volna megíratni. Így mi is felterjesztők ugyan az ügyet, s írtunk egyszersmind a nádornak is, de felterjesztésünk igen csak a pesti első s a bihari és békesi felírások visszhangja.

Kossuth levele és folyamodása a megyéhez a tiéddelel együtt négy nap előtt érkezett; én folyamodását közgyűlésünkre vártam. Nem jöve el, s így ez is decemberben fog felvétetni. Igyekezem, hogy ekkor e tárgyban is felírjunk, s az ifjak ügyében is felírásunkat ismételjük, s ekkor leszen alkalmam — az elvre nézve talán nem későn — a felírást úgy intézni, hogy az elfogadás, letartóztatás és pörfolyamat módja által okozott sérelmek teljes világításban tüntessenek ki, s egyszersmind a municipális rendszer ez oldalról bőven kifejtgettéssék. Mert municipális alkotmányunk az, mi itten sértve van, s mit minden sértéstől oltalmazni szent kötelesség.

Csapás rajtam, hogy Pestre mennem lehetetlen volt. De közgyűlésünk az akadémia gyűlésével egy hétre esett, mivel az ifjak iránti felíráson jelen akartam lenni: kénytelen valék viszontlátásod örömeiről lemondani. Az ég talán e mostani veszteségemet ki fogja pótolni.

Ha lehetséges, válaszolj, hogy tudhassam, mehetsz-e Nápolyba, vagy nem? S ha nem mehetsz, hol töltöd a telet?

Itt a magyar nyelv ügye erősen áll. Egyebekben kevés ugyan az ellenmondás, de melegebb részvételt óhajtanék.

Égnek áldása rajtad mindenütt, hova sorsod visz. Emlékezetem naponkint foglalatoskodik veled. Ölelek változatlan barátsággal.

Kölcsey F.

Eötvös Miskától Londonból jött testvéreihez az utolsó levél; azóta nem hallottunk róla semmit.

JÁKÓ ISTVÁNHOZ

Cseke, októb. 1. 1836.

Kedves barátom.

Szeptemb 14dikén költ becses leveledet vettem. Csudálkozom, hogy Director Markos úrnak a Kende Zsigmonddal folytatott jószágalku alatt értésére nem esett, miképpen a leveledben említett proportionalis pörre nézve a felek közt egyesség történt; s következőleg az apellata folytatására többé szükség nincs. Az erdő osztály folyó hónap 17dikén el is kezdetik; s így meg leszen azon örömed, hogy ezen pörrel lenni készülő bajaid teljesen megszűntek. Ahelyett tehát, hogy ezen ügyvel bajoskodjál, arra kérlek meg, hogy nagy kedvességű barátságod szerint a transumált pört, s hozzá tartozó mappákat hozzám visszaútasítani méltóztassál. Kende Zs. e napokban fiait vagy küldi, vagy személyesen viszi Pestre; s szekere a csomót lehozhatná. Nagybecsű barátságodba ajánlott változatlan tisztelettel maradok

hű barátod

Kölcsey Ferenc

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, október 20-án, 1836.

Édes Lacim, ámbár évek óta reám nézve néma vagy, lehetetlen mégis megállanom, hogy magamat előtted újra emlékezetbe ne hozzam. Azért most midőn Simon Pál, unokámnak három évig volt derék tanítója Pest felé indulóban van, ezen néhány bö-

tücskével adom tudtadra, hogy még élek, ha te és ti azt talán nem tudjátok is. Egyszersmind kérlek, hogy az említett fiatalembert, ki három évig házam népének egyik szeretett tagja volt, s kit innen fájlalva eresztettünk el, fogadd szívesen; mert feltette magában, hogy téged meglátogat, s becses ismeretségedet magának megszerzi. Minden szívességet, mit iránta mutatni fogsz, azon köszönettel veendem, mintha saját magamat érdekelne.

Josephinéd kezeit csókolom. Ez alkalommal, ha nem nyerek egyebet, legalább nyerem azt, hogy rólatok, ha csak Simon által is, valamit hallandok.

Öllelek változatlan barátsággal.

Kölcsey

376

(HECKENAST GUSZTÁVHOZ.)

Cseke, októb. 20-d. 1836.

A szépen kikészült és hibátlanul nyomtatott Emlényt a több könyvekkel együtt örömmel vettem. Rotteck St. Lexikonának folyó füzeteit Uraságod kegyességétől továbbra is várom.

Ezúttal ohajtanám bírni Venturini *Chronik des XIX. Jahrhunderts* című munkáját, minek ára most 30 tallerra le van szállítva. Ezen leveletem megadó Simon Pál úr, unokámnak volt nevelője, az általveendő köteteket biztos alkalommal hozzám szállíthatná. A kötetek árát akar készpénzben, akár ha úgy fog tetszeni, kézirattal az Emlény számára lefizetni fogom.

Nagybecsű hajlandóságaiba ajánlott tisztelettel
alázatos szolgálja

Kölcsey Ferenc

SIMON PÁLHOZ
(*Bizonyítvány*)

Nemes *Simon Pál**, iskolai pályáját végezvén, házamhoz jött unokámnak tanítását általvenni; s tanítói hivatalát három év lefolyta alatt úgy folytatta, hogy szorgalmatossága, hűsége, erkölcsi feddhetetlensége, és tudományos műveltsége által nemcsak megelégedésemet, de becsülésemet és köszönetemet is megérdemlette. Életbeli céljai más felé híván, kénytelen valék, noha fájdalmasan, búcsúját elfogadni; s most én és egész házam népe tiszta, barátsági érzelmekkel bocsátjuk el őtet körünkből, ohajtván neki szerencsés jövendőt; s kijelentvén egyszersmind, hogy bár távozik, de emlékezete előttünk mindvégig becsben maradand.

Csekén, október 20-d. 1836.

Kölcsey Ferenc sk.

Szathmár megyei főjegyző, a
m. tudom. társaság rendes tagja

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, október 20. 1836.

Édes jó Palim, Kálmán volt tanítója Simon úrtólünk búcsúzik. Útja Pest felé, úgy hiszem Pécelen keresztülviendi, s ezúttal boldog lesz téged lát-

* *Simon Pál a magyaróvári gazdasági akadémián kívánta folytatni tanulmányait. Mint itteni praktikusnak írja K. a köv. leveleket.*

hatni, mely öröm nekem és nekünk ez összfel nem juthatott. Mint vagyunk és mit teszünk, s mikkel bajlódunk? ő szóval elmondhatja.

Mit mondasz az Emlényre? s mit mond a literátori nagy-kis világ? Mit mondasz a Berzsényire készült emlékbeszédre? Kivált ez utóbbit szeretném tudni.

Leveledet régen nem vettem. Kérlek, írd mint létekről s minél előbb.

Beszédeim tisztázvák; de életbajaim nem engednek rólok tovább gondoskodni. Kétrendbeli proportionális pörünk, s az ezek által szükségesen előállandó új gazdasági rendszer nagyon a mindennapi élet körében láncolva tartanak.

Küldöttségbe is vagyok, s a megye $\frac{1}{12}$ -részét még ez őszben faluról falura összeírnom kell. Meglehető nempoétai foglalatosság.

Ily helyzetben, s kiváltképpen most két napi pör, osztozás, rendezés, tervezés és ég tudja mi minden után, alig van annyi tehetségem, hogy e szanaszét zilált sorokat írhassem.

Pepi kendőjét valami alkalommal, talán Bártfay útján küldjétek el. Miért nem mehetnének érette magunk?!

Borcsád kezeit csókolom. Pepi és Kálmán ezer üdvözetet küldenek. Öllek forró, változatlan barátsággal.

Ferid

SZALAY LÁSZLÓHOZ

Nagykároly, decemb. 2. 1836.

Édes Lacim,

valahára ismét egy levél tőled, s ezt már régen várom. Jól tudom én, lehet valakiről emlékezni, levélirogatás nélkül is; de megemlékezésünket barátainknak tudtokra adni, mégis legjobb. Kevés meleg keblű ember van e világon, s e keveseknek, ha egyszer találkoztak, egymást szem elől elereszteni, mindég veszteség.

Berti levelét, miről írsz, még nem vettem. Ritka alkalom, mi engem jókor megtalál. Isteneim sok rossz mellett sok jót is adtak nekem, ezt tagadnom, bűn volna; de lakomat ég és föld tekintetei elől nagyon félre tolták. Áldassék szent neve érette! úgymond a patriarcha.

Mit állapotodról írsz, az örvendeztet. Hogy foglalatosságaid vagynak, azon örülök. Munka és életkedv együtt jár. De bár valami literaturai munkát is láttatnál velünk. Az Akadémia levelező tagjától ezt méltán várjuk. Hidd nekem, a novellára szebb tehetséget a tiédnél köztünk nem ismerek. Miért e pályát nem futni?

Szemeréről harmadik kéztől értem, hogy Péceli magányában ül, hol én az ős napjaiban pörpatvaraim miatt meg nem jelenhettem. Mert tudnod kell, mi a gazdaság új elvei szerént birtokocskánkat tagosítjuk; s ez nekünk oly nagy munka, mint a bécsi kongresszus embereinek Európa arrondérozása. Azonban ez, és hivatalom ezidén sokkal inkább eltéptek, mint valaha történt; s így üres napjaimat is nem irogatásnak, hanem csak olvasgatásnak szentelhetém.

Közgyűlésünk e hónap 12-dikén tartatik. A fogoly ifjak, s Kossuth Lapjainak ügye forduland elő. Nálunk e két ügy nincs pártfogók hijával ; de mi lesz a siker?

Engedd félbe szakasztanom e levélkét. De még ide írom az ohajtást : bár minél előbb s minél gyakrabban nyernék Tőled sorocskákat. Öllelek édes Lacim meleg barátsággal !

380

VÖRÖSMARTY MIHÁLYHOZ
ÉS
TOLDY FERENCHEZ

Nagykároly, december 2-án, 1836.

Vörösmarty és Schedel barátimnak !

Gyűléseink alatt ezernemű dolgaink vagynak ; nagyszerűek és apróságok ; s ez a sokneműség jobban eltép, mint terhel. Ez az oka, hogy becses leveletekre együtt válaszolok ; mert nyugalmasb időben külön és hosszabban írhattam volna ugyan ; de féltem, hogy késedelmesnek fogok tartatni.

Hogy folyóírást akartok, azon örülök ; s örömem őszinteségét bizonyítsa ígéretem, miszerént dolgozó társatoknak ajánlkozom. De eleinte sokat tőlem várni nem lehet. Képzeltetlen az, hogy azon időnként előforduló félbeszakadások, mik hivatalom miatt literátorkodásomban okoztatnak, mennyire kiforgatnak sarkamból. Gyakran hetekig nem jövök helyre annyira, hogy valamely már kész munkámban igazításokat tegyek, vagy a megkezdettet ismét folytathassam.

Mondani fogjátok : ez nem nagy biztatás ! és még ez is kevesebb, mint gondolni lehetne. Mert tudnotok

kell, csak az Athenaeum számára ígérkezem ; kritikai Figyelmezőtök számára nem nagyon vagyok hajlandó. Nézeteim a kritikáról a tieitektől sokban s talán lényegesebben különböznek, mint első tekintettel gondolhatnók. Így féltő, hogy lapjaitok tarkák lennének ; de semmi esetre sem lennének ugyanazon szelentől keresztülhelve.

Karácsonytájban vergődöm innen haza ; addig, ha folyóírástok jövő évre megindulni akar, megjön az engedelem, s hozzám a hír. Az új év két első hónapjában Heckenast számára akarok valamit irkálni ; ki által hordatom a szükséges könyveket, s adósságot készpénz helyett, mi körültem ritkán hever, napszámmal fizetgetem. Ezt végezve időm lészen készen álló írataimból valamit számotokra is szerkeszteni.

Soha ne feledjétek, hogy ide írásaimat magammal nem hordozom ; Csekén vagynak azok ; s onnan valamit küldeni nehezebb, mint Calcuttából Londonba. Ezt egyszer megjegyvezve, küldeményeim lehető elkészését minden előfordulandó esetekre megfejtettem.

Értekezésemet a görög filozófiáról szeretném egymás után folyóírástokban közleni ; s meg is próbálom ezt. De egyet kívánok — hogy inkább semmit ne kezdjétek, mint válogatás nélkül, azaz szigorú válogatás nélkül fogadjátok a küldeményeket. Higgyétek el azt, hogy «nincs miben válogatni» ki nem ment. Mert ha nem lesz válogatni való, miért legyen nyomtatni való?

Bárfayt, Helmezyt és Bajzát üdvezlem. Éljetek szerencsésen ; öllelek változatlan barátsággal.

Kölcsey Ferenc

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagykároly, december 15-én, 1836.

Édes, jó Lacim, hála az égnek, hogy valaha ismét nyerhetek tőled egy levélkét ; azt kezdém hinni, hogy a levélfirogatásról már örökre letevél ; pedig hidd el, valamint emlékezni reád, s tiszteletreméltó Josephinédre, kellemes lelkemnek : úgy kellemes az is, ha tudom, hogy emlékezetedben még élek. Embernek, ki a politikai élet tuskéin jár, s még azonfelül a parasztgazdaság rögeit is tapodja, képzelhetetlen kedves olykor olyanokra is bukanni, kiknek kebleken, Tasso kifejezéseként Goethénél, lehet pihenni.

Mi itt gyűlést tartunk. Az elfogott ifjak ügyében másodízben írtunk fel. Felírásunk nyomatni fog ; de csak jövő héten lesz készen. A táska holnapután indul, de a levélnek holnap délelőtt kézhez kell adatnia, hogy el ne késsék : így csak egy írott példányom van, mit Pestre küldhetek. Ezt a Kossuth adresse alatt megtaláljátok, s ha tetszik, olvashatjátok.

Kossuth eltiltott levelezései tárgyában is felírtunk. Eddig van két írott példányom. Egyik Kossuth adresse alatt, másik számodra.

Kossuth levelezéseit a megye számára megrendeltük, s a jegyzőhivatalnak útasítást adtunk, hogy megyei gyűléseinkről a levelezés számára hiteles tudósításokat küldözzön.

Ami saját dolgaimat illeti : falunk határa tagosítatik, ami régi óhajtasom vala ; s nekem akarva nem akarva szorgalmas mezei gazdának kell lennem, hogy új birtokomat használhassam.

Schedel és Vörösmarty bizonyos folyóírás számára kérték segédemet. Igennel feleltem ; s leveletem eddig talán vevék.

Hogy Berzsenyiről írt emlékbeszédem tetszésteket megnyerte, örülök. Hogy a Vadászlak befejezése nem-tetszéstekre van, azon annyival inkább nem töröm fejemet, mert készakarva tettem úgy. Heckenastnak ismét fogok küldeni valamit, ami talán nektek ismét nem nagyon fog tetszeni. — Azonban lehet az is, hogy fog.

Itt küldöm Kölcsey Gábor levelét kislyánykájához. E levélhez 300 forint váltó c. volt csatolva ; de e summát a táska nem vevé fel. Direktor Fleckl úr oly kegyes vala, a pénzceskét elvette tőlem, s megígérte téged kérni : fizetnéd ki azt, addig is, míg januárban felküldendi. A pénzből 200 frt Tänzer úréké, de 100 frt a lyánykájé s ruhára. Így érteni fogod, hogy az nehezen váratik.

Éjfél után két óra, s még sok mást kell írnom, mielőtt lefekhetném. Azért engedd meg, hogy tőled elválhassak. Josephinéd kezeit csókolom. Gyermekidnek, az ismertnek és nem ismertnek, küldöm áldásomat. Bár egyszer ismét háznéped szép körébe léphetnék ! Se a sors nekem több mint egy, s különböző pályákat mért előmbe, s ki sok pályát fut, az nehezen ér messze, és Pest ez útnélküli országban nagyon messze van.

Öllemek édes Lacim, forró, szent barátsággal ; s kérlek, az örömet, hogy soraidat olvashassam, ne oly ritkán mérd.

Ferid

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, január 20-d. 1837.

Édes, jó Palim, mult évi december, 20. és idei január 3-d. költ leveleid múlt héten egyszerre vevém. Az iszonyú utak miatt ritkán küldhetek postára. Az akadémia gyűlése után írt kedves leveledet annak idejében vevém; de midőn Simon Pécelen s Pesten keresztül Óvárnak indúlt, körülményeim csak rövid választ engedének írnom. Decemberi leveledben még egy levélről teszesz említést, melyben B(erzse)nyire írt emlékbeszédemről értekeztél: ezt, fájdalom, nem láthatám. S hogyan veszett el, midőn a többi három kézhez jött? alig foghatom meg. De hiszen tavaly is két leveled maradt örökre oda, melyet hozzám írtál; s ez annál inkább fáj, mivel másoktól hozzám intézett leveleken e veszély ritkábban történ meg.

Leveleid derült kedvet mutatnak, s ez örömmel tölt el. Panaszkod, hogy hozzád írt leveleim csak papiros szeletkéek: jól érzem, nem igazságtalan. De tudnod kell, hogy darab idő óta restebb író vagyok, mint valaha. S ennek oka, egyik polgári pályám gondjai; másik az újdonat új gazdasági rendszer, melyhez készülök, s mely feletti gondjaim, a proportionális pör egész folyta alatt, bizonyos függésben tartottak. Most a pörnek vége, tavaszvetéseim új birtokomba fognak vettetni; gazdaságom eddigi parányi állapotjához képest szemlátomást nagyobbul, s költségeim s gondjaim is meglehetősen nőnek vele. Mindezek által teljességgel nem vagyok elkeseredve; de nem is ülhetek oly csendben íróasztalom mellett, mint egyébkor.

Aztán nehogy elfeledjem, mindjárt itt említem fiatalok már nem lakik Pesten, tehát szállásod üres tehát nincs, ki leveleimet a postáról általvegye. Emiat városok tőled rendelést. E mostani levelet Bártfay hoz a táskával utasítom. Előbb-utább csak kezded fog jutni.

Tudósításaid a társasági gyűlések felől kedvesel valának előttem; de értekezésedet az emlékbeszéd felett még talán jobban óhajtám vala. Nem lennélegyszer oly kedvedben, hogy még valamit írj felőle Magasztaló ítéletet a titoknok által már olvastam de világon nincs üresebb dolog, mint magasztalás valamint igen sokszor az ócsárlás is. Én valami egyebet szeretnék, s azt amit szeretnék, ki tehetné jobban mint te?

A recenziók vagy azon témából indulnak ki, hogy a munkát dicsérni vagy gyalázni kell (legostobább téma minden témák közt) vagy a recenzensnek a munka és tárgy feletti gondolatait adják elő. Ez nem igen rossz dolog, kivált ha a rec. olyan, kinek gondolatai méltók tudásra. Goethe recenzióinak nagyobb része azon érzéseket és gondolatokat rajzolja, miket a munka őbenne ébresztett; s így igen gyakran megesik, hogy néhány sornyi goethei recenzió több gondolkozni valót foglal magában, mint sok recenzeált vastag kötet. De Goethe és a recenzensek nyája!! Én legalább nem minden ember érzelmeit és gondolatait szeretném tudni. Mivel az élet oly szűk, s oly sok a tudni méltó, mit még nem tudok; s hogyan érzünk a nem méltókra is?

Az Athenaeum? mindeddig csak három számot láttam belőle; s Figyelmezőből még egyet sem. Így ítélni még jókor lenne. A zszurnalisztikának tudományos életben és a művészségre (tehát a költészetre)

nézve is hideg barátja vagyok. Tudományokban ez út örök felületességre, költészetben örök készültségére, hamarkodásra vezet. Egyedül politikai pályán lehetne a zsrnálokat nyomósan használni. Ez utolsót nem tehetjük; és így az út csak a rosszra van előttünk nyitva. Azonban mit tegyünk? Hatni kell ahogyan lehet, az idő mindennek mestere.

Vörösmarty és Schebel részvételre meghívtak, s ígértem az Athenaeumra nézve, Figyelmezőre nem. V(örösmarty) újabban írja, hogy Figyelmezőjök más leszen, mint a kritikai lapok; legalább ő minden befolyását oda fogja fordítani. Meglássuk! facta docebunt.

Beszédeimet küldöm Schedelékhez, 1. hogy belőlük az Athenaeumban valamit felvehessenek, 2. hogy ha lehet, adják ki. Ez utolsóhoz kevés a remény; mert az országgyűlési beszédek az országban ki nem jöhetnek, az ezeken kívüliek pedig magokban nagyon kis kötetet adnának. Egyébiránt mindegy. Ha érkezni fogok, talán tavasz felé a görög filozófiára tartozó jegyzeteimből is küldök számokra.

Igértem valamit Heckenastnak is; de ez csak a jövő hónapban készülend. Akartam magamban valami nagyobbhoz is fogni, de szíjjelszóródásaim nagyok.

Pál napja közelget; e napot évenként meg szoktuk ülni; de nekem most éppen az napon kell kötelességből küldöttségi munkálkodásra indulnom. Az ünnep tehát viszajöttemre, vasárnapra, mely 25-diket követendi, határozottatott. Vedd üdvezletünket mindnyájunktól, édes Palim.

Egészségünk a ködök és sarak dacára is meg lehetős; s leveleid után remélem, hogy nyakszirt-reumád ellen nem állván, te sem vagy kedvetlen

állapotban. Borcsádról nem írtál. A Pepi kendőjét köszönettel vettük november végével.

E télen a közdolgoktól megszabadulva, leginkább Lord Byronnal töltém időmet, munkáinak nagyobb részét az eredetiben általolvasván. Drámái nem nagy ideát csináltak bennem; s különös, hogy az, melyet Goethenek ajánlott, talán leggyengébb. Rendes az is, hogy Byron (valamint Bulwer is) sokat tépelődnek Fausthoz hasonló ideákkal. De hidd nekem, Faust páratlan áll.

Walter Scott verseiben sok igen igen szép van. Be kár, hogy az az ember azon sok időt, amit prózában írt románokra s Napoleon életére fordított, versekre nem fordította! Azonban talán igazságtalan vagyok; hiszen elég vastag kötetet hozott így is. Öllelek édes Palim! Borcsád kezeit csókolom. Pepi és Kálmán idvezlenek mindnyájatokat. Isten veled!

Vagy két skatulya flastromot abból, melytől Kálmán meggyógyult, kérünk küldetni.

383

ORMÓS LÁSZLÓHOZ

Cseke, január 24-én, 1837.

Leveled, fiatal barátom, harmadik kéztől jutott hozzám; s így arra jókor válaszolnom lehetetlen vala. A szeretet szavait, melyek leveledből felém ömledzenek, hidegen nem fogadhatám; annál kevésbé, mert neved (verseid és a nekem igen kedves Szemere Berti által) előttem nem volt ismeretlen. De szavaid nemcsak szeretetet, de mértékfeletti magasztalást is fog-

766

lálnak magokban ; s ezt jegyzés nélkül hagynom nem lehet.

Horác azt mondja : nil admirari ! Oly maxima, mely hidegséggel egybekötve, szeretetlenségre is vezethet ; de ha keblünk melegségét megőrizve követjük azt, életbölcsest nyertünk általa. Az ifjú kor (magamról tudom) oly igen hajlandó tárgy, és személy iránt exaltált érzelmekbe olvadni ; és mivel ez exaltált érzelmek oly felette gyakran csalatkoznak meg, oly könnyű a csalatkozás elkeseredésében tompító hidegségbe süllyedni ! Ősz embertől, kit saját keserű tapasztalásai tanítottak meg, fogadd az intést : sírunkig melegen kell éreznünk minden szépet és jót ; de egyes emberekhez, minden szeretet és tisztelet mellett is, józan vizsgálattal kell közelítenünk. Mert nincs fájdalmasabb, mint mikor az ömledező ifjú hideg keblet talál.

Pozsonyban létem alatt vártam, hogy az országgyűlést meglátogatód. S kár, hogy azt nem tevéd. Azóta is tudakozódtam felőled ; s úgy mondják : te mindég még most is otthon vagy. Körülményeidet nem ismerem ; de ifjú embernek kívül az atyai házon sokat kell forgani. A világ az ismeretek nagy könyve, mely nélkül minden más ismereteink parányiség ; s e könyvet csak sokféle emberek közt forogtunkban olvashatjuk.

Óhajtanám tudni : mit teszesz Patakon ? mi studi-umot tűztél ki magadnak ? Az iskolai bölcsesség felette szűk határú ; s túl az iskola falain kell magunknak mindazt megszerezni, mivel embertársainkra nézve hasznosak lehetünk. Mert az iskola csak alapot vet, mire építeni lehessen.

S az ifjak Patakon állanak-e még azon társaságban, mely néhány év előtt ott alapult ? Kár volna, ha

társaságok megszűnjön. Az ifjunak sokat kell olvasni is, írni is ; mert csak olvasgatás és irogatás tesz akár polgári, akár literatori pályára alkalmasokká. Azért ily olvasó s író társaságok nagy eszközök a jövőendő férfi kikészülésére.

Leveleidet a nagykároli póstáról veszem, mit oly reménnyel adok tudtadra, hogy válaszoddal meg fogsz látogatni. Élj szerencsésen ; s ne szűnj meg szeretni.

Kölcsey Ferenc

384

VÖRÖSMARTY MIHÁLYHOZ

Cseke, január 24-d. 1837.

Kedves Barátom, január 4d. költ kedves leveledet, és az Athenaeum három első számjait együtt és örömmel vevém. Sürgetésedre, hogy valamit én is küldjek, ide zárom beszédeim csomóját, mely áll a következőkből.

Kölcsey K. hoz, Parainesis.

*Játékszín.

*I Ferenc.

Követválasztáskor, 1823.

Követek visszaérkezésekor. után.

Törvényszéki beszéd.

A gyilkos anya alp. véd.

Tisztválasztáskor. 1823.

*Mohács.

*Kazinczy.

*Vilma.

Celesztina.

Sorsvonás.

Magyar nyelv, orszgyűlési beszéd.

Erdély do.

Kir. fiscus öröködése do.

A papi dézma do.

Az irtásokról do.

Az örökös megváltás do.

Az elsőszülöttségi javak do.

A csillagjegyesek már ki voltak adva ; ezek tehát nem az Athenaeumba valók. Celesztina némely töredékei is jöttek ki valamelyik Aurórában ; de az egész, valamint a többi jegyetlen beszédek is még ismeretlenek. Azokból tehát, ha úgy tetszik, folyóírástokba vehettek fel. Leginkább ajánlanám a *Parainesist*, a *törvénytészéki beszédet*, s a *gyilkos anyát*.

Az országgyűlési beszédek kinyomtatását az Athenaeumban bizonyosan engedni nem fogják. Az egész gyűjteményt többekből válogattam ki. Ha e kis csomó valahogy kijöhetne, idővel többet adhatnék. Azonban nem tudom ; eszközölhető leszen-e kiadások? Ha, igen : úgy Schédel és Bajza barátainkat nekem tett ígéreteknél fogva kérem, szíveskedjenek redigálni. Mert a sorra, mint következzenek egymás után? nem figyelmeztem. Ha a kiadás nem eszközölhető : akkor az Athenaeumban valókat irassátok le magatoknak ; s a csomót Bártfay barátunknál letenni méltóztatatok, hogy annak idejébe visszaküldhesse. Az ortográfiában lehetnek tévedések ; arra nézve szabad kezét engedek.

Jegyzeteim a görög filoz. történeteire, egy részben sajtó alá fel vagynak dolgozva. De midőn Hartleben, munkáim keletlensége miatt a velem kötött egyezésről lemondott, félretettem azokat, s bajba kerül ismét előkeresnem. S előkeresni ugyan még sem lenne oly baj, mint az, hogy a bevezetést újra akarom dolgozni.

Eszerént még kérek várakozást. Áprilisig, úgy hiszem, küldök belőlek próbául.

Folyóírástokról ítéletet még nem mondhatok. Csak azt bátor vagyok kérdezni: mit céloztok oly cikkelyekkel, mint a Burke és Foxról való? Először e cikkely, már úgy tetszik, a Társalkodóban adatott. Másodszer: Burke a francia revolúciót arisztokráciai szellemben ítélte meg, azaz illiberális elvekből. Ezen cikkely úgy terjeszti elő Burkét, mint győzelmet Fox felett; pedig a következés megmutatta, hogy Fox a francia nép helyzetét s a háború egész folyamát tisztábban fogta fel: mint Burke és Pitt. Miért hát ezen scéna, mely régisége miatt (ddto 1790) úgy is érdeke vesztett a journálvilág előtt? Vagy ha azon epochából akartok adni valamit, miért nem adtátok inkább Fox beszédeit az 1793 és 94-diki parlament üléseiből? Erre nézve ohajtanék felvilágosítást. Az illiberalizmusnak oly sok és hatalmas terjesztői vannak; miért számokat éppen nektek nevelni?

Schedel nevének elhúnytát tiszta szánakozással olvastam. Isten s az ő lelkének ereje pótolja ki neki a veszteséget. Munka és idő: két hatalmas szer minden bajokban.

Ide rekesztem Váradai értekezését a világ eredeti nyelvéről, véleményemmel együtt. Kinos dolog ilyeket olvasni.

Légy kegyes válaszolni. Barátainkat üdvözeld nevemben. Öllelek változatlan barátsággal

Kölcsey

SZEMERE PÁLHOZ

Nagy-Károly, február 25. 1837.

Édes jó Palim, január 22-dikén írt, s a nkárolyi táskával Bártfaynkhoz utasított levelemet eddig bizonyosan vetted, s rövid cédulácskáimon indult neheztelésedet elfelejtéd. Mert a levél hosszú és felesleges vala. E levelem elindulta óta vevém január 9-dikén írt kedves soraidat; nem éppen ma tudnillik, de hazuról ritkán van kedvem válaszolni alkalom hiánya miatt. Most ismét Károlban vagyok, s ismét válaszolok.

Leveled azon már sokszor érzett fogyatkozást mondja ki, hogy mi didaktice jól írni még nem tudunk. De ki csudálhatja ezt, édes Palim? ki jól, azaz értelmes és következetes, és célirányos előadással kíván tanítani, annak legelőbb is tiszta, értelmes, következetes stb. tudományt kell sajátává tenni. Hányadik közöttünk, ki ily tudományra csak törekedett is? Hányadik, ki régi és új klasszikusok dialektikai nyelvét célirányosan stúdiumává tette? Parányi körből sok jó íróat várni, vagy kevés jó íróat bár, de mindég csak egy kettőt is várni: igazságtalan kívánat. Még ott állunk, s hazánk körülményeihez képest még sokáig ott fogunk állani, hogy jó írók, mint pl. Kazinczy, csak időről-időre tűnhetnek fel egymás után, nem pedig egymás mellett. Mutass nekem akármely európai literatúrából a classica aetas megjelente előtt csoportos jó íróat egy korból. Kik voltak Franciaországban Montaigne korában hozzá hasonlók előadásban? Kik voltak Olaszföldön Machiavelli mellett? Kik voltak Rómában az idősb Cato egykorú

író társai? stb. Mi, édes Palim, igen igen gyöngé nemzeti érzéssel, igen igen szűkkörű pályán, s igen igen kezdetben álló stilisztikai gyakorlat mellett, nagyra csuda nélkül mindeddig nem mehettünk. A csudákat pedig a természettudomány által beköszöntött felvilágosodás már száműzte. Várnunk kell időtől, s amit mi hasztalan vártunk, talán unokáink megérik.

Beszédeimet Vörösmartyékhoz felküldöttem; azért is, hogy közülök egyet-kettőt Athenaeumba iktassanak; s azért is, hogy ha lehetséges, kiadatásukat eszközöljék. Ez utolsóhoz kevés reményem van.

Kölcsey Gáborék tavasszal Pestre lesznek menendők, leánykájokat hazahozni. Remélhetem-e, hogy tavalyi együtt tanácskozásunk szerint, visszajövet útitársakul kapcsoljátok magatokat hozzájuk? Viskre menni rátok nézve is kívánatos fogna lenni. Gyűléseink s a hideg idő miatt június közepe körül lehetne Csekéről oda indulásunk.

Egészségtek mint áll? Pepit influenza környékezé, midőn hazuról eljöttem, Kálmánnak semmi baja, hanem hogy Pál napon elvágta lábát, — szerencsére nem veszélyesen; magam erős egészséget viselek, meglehetősen flegmával, s naponként restebbé váló írói vággyal. Most testestől lelkestől gazdává akarok lenni; s így megtörténhetik, hogy szörnyű iparkodásom mellett, sok nagy gazdák dicséretes szokása szerint, mind pénzemet, mind időmet elvesztem. Azonban isten neki! Magyarországon még ez legalább nem szokatlan veszteség.

Mit mondasz a *Figyelmezőre*? Nekem úgy tetszik, hogy ha a tónus szelidebb is, mint a kritikai lapokban, de a forma, a belső forma is tudnillik, ugyanaz. A külső országi írókról szóló cikkelek csak rövid ismertetések. Én olyforma recenziókat

szeretnék, mint pl. a Hermesben valának, s oly literatúrai értekezéseket mint valaha — a mi ifjúságunkban — a jénai tudom. újságban, a németországi románliteraturáról szóló vala. Azonban feledem, hogy az más éghajlat alatt, s más írói populáció közt tünt fel. A francia revolúció történetírója s Kádár király biográfusa, valljuk meg, egyforma tehetséggel is, de oly felette nem egyforma pályán, lehetetlen, hogy egyformán futhassanak.

Heckenast számára az idén is kezdék valami bohóságot, de még bevégezni nem tudtam.

Válaszodat várom, s óhajtom tudni, ha január (20-diki) levelemet vetted-é? Borcsád kezeit csókolom, öllelek (forró) baráti szeretettel.

Ferid s. k.

386

HECKENAST GUSZTÁVHOZ

Nagykároly, február 26. 1837.

Hochgeehrter Herr,

Den versprochenen Beytrag schon bis Ende März einzusenden, ist mir unmöglich. Sie können aber versichert sein, dass er zu rechter Zeit eintreffen wird: bis Ende May werden Sie mein Manuscript erhalten.

Venturini's Chronik ist noch nicht hierher befördert worden. Ich danke ihnen, dass Sie das sehnlich erwartete Buch dem H. Bártffay übergeben haben; denn dieser sehr geschätzte Freund wird es ohne Zweifel, mit der ersten Gelegenheit, die ihm nicht ermangeln wird, mir zusenden.

Ich bitte um die neuerschienenen Lieferungen von Rotteck's Staatslexikon. Auch wäre es mir lieb zu

wissen, ob der zweite Theil der Geschichte der englischen Staatsverfassung von Abraxas erschienen ist, oder erscheinen wird?

Ich verharre mit Hochachtung ihr bereitwilliger
Diener Fr. von Kölchsey

387

SZALAY LÁSZLÓHOZ

Nagykáról, február 26. 1837.

Kedves Lacim,

decemb, 23-diki leveledet kevésbé későn ugyan, de még januárban vevém; s hogy csak most válaszlok, oka, mert Cseke postahelyektől távol lévén, vártam míg ide jövök, hol posta legalább van. S e várás illy mondhatatlan rossz utakban, mint e télen itt voltak és vagynak, annak, ki megyénket sáros időben már látta, mint te is láttad, nem leszen megmagyarázhatatlan.

Írod, hogy novellákat már nem fogsz írhatni, mert a poesis lemondott rólad. S nem vetted észre, hogy épen e levél, melyben ezt írod, örök bizonyosága, miképen lelked minden hangjai poetai érzelem rezgéseit árulják el. A sorok, mellyekben helyzetedet, s az által-elleni körülményeid beszéled, csak mérték és rim nélkül szükölködnek, s ha e kettővel felruházod, a leggyönyörűbb dallá alakulnak. Nem, édes barátom! a lélek mely egyszer poetai érzelmekbe mártva jött elő a természet kezéből, többé a bemártás által kapott megszenteltetést el nem veszi; s annyival kevesbé a tied, melly olly gazdag táplálatot nyert.

Sötét órái sokaknak vagynak, s voltak nekem is; s nemcsak az ifjúság, de a férfikor napjaiban is. Hidd

el nekem, eljön az idő, midőn az ember, ha nem szerencsés is, felülemelkedik a sorson ; s önérzési nyugalomban, fellengezve áll, mint ki tiszta égben a sziklatetőről nézi a lábai alatt tolongó felleget. Sokat gondolkoztam én ; s utoljára is úgy találtam, hogy az embert nem helyzetének szerencsés volta, nem álmainak s reményeinek teljesedése, hanem egyedül az teszi boldoggá, tiszta nyugalom részesévé, ha lelke erejét a lehetőségig gyakorlotta ; ha oka van hinni, hogy jelenre és jövőre lehetőségig hatott. Munkátlanság a lélek sírja ; de munkának nemcsak azt hívom, ha valamit teszünk ; hanem azt, ha oly nagyot, jót és szépet teszünk, milyennek tételére magunkat erőgyakorlás által felnevelhetjük.

Mit mondasz az Athenaeumra, s Figyelmezőre? Részvéteket a szerkesztőktől nem tagadtam meg ; s közelebb beszédeim csomóját küldém hozzájuk használatra. Ígértem philosophiai tárgyú dolgozásaimat is ; de ezek még elküldve nincsenek.

Ötvös Pepi hol van? s meddig marad még ki? Szemere Bertiről nem tudsz e valamit? Bár vennéd magadnak a fáradtságot, nekem gyakrabban írni ; s illykor tudósíthatnál testvéredről is. Bécsben van e még? S kutatásait a régiségek körül folytatja-e?

Élj szerencsésen édes Lacim, öllelek forró barátsággal
K.

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, márc. 27. d. 1837.

Kedves Zsigám. Geőcznek halála Lubyné által a mult héten esett tudtomra. Fájlatom a derék ember

kora elköltöztét; mert emberi mód szerint szólva, még egy tizedet bizvást élhetett vala. — Irántam sok kedvezést mutatott; és ezért hálával kísérem emlékezetét. Tudománya nem közönséges volt; s e részben soká nem leszen nálunk kipótolva.

A bányászati individuumok tárgyában a levelet íme küldöm. Remélem, megnyeri tetszésedet. Kollégáimmal keletkezett bajoskodásaidat sajnálom; de róla nem tehetek. A jegyzői hivatal tagadhatatlanul rossz csillagzat befolyása alatt áll.

Gróf *Degenfeld* írja, hogy a partiumbeli megyék a *szebeni* diétára meg vagynak hívva. Tehát a reincorporatióról szóló cikkely ismét csak fekete betű fejjér papiroson, mint annyi más cikkelyeink.

Az ifjakra nézve a septemviratus ítéletét előre bizonyosnak hittem. Mondja meg már most valaki: miben áll nálunk a személyes bátorság?

Itt küldöm a Kossuth lapjait illető assignatiót. Úgy rémlik előttem, ezt Károlban elfelejtém kiadni. — Ha pedig már ott kiadatott: úgy sem tesz kárt. *Superflua cautela non nocet.*

Wesselényitől és Kossuthtól múlt héten vettem levelet. W. testének és kivált szemeinek veszedelmes állapotját panaszolja. *Ezt az erőslelkű embert a sok baj utóljára lerontja, ha lélekben nem, de testben. — Szemevilága megtarthatását, úgy írja, nem remélheti.*

A tudom. társaság csomójában ezen ide zárt négyrendbeli adresszt lelém. Módom nincs, hogy széllyelküldhessem. A N.-Bányának szólót elküldhettem volna, ha előbb veszem a csomót, mert két ifjam onnan való. — De ezek ünnepre hazamentek; s egy nappal előbb mint a csomó érkezett. Nincs tehát mit tennem, mint az akadémia nevében neked könyörögnöm: hogy a széllyelküldést méltóztassál elvállalni.

A gr. *Vaynak* szólót csak Bereg első alispánához kellene küldeni, ha más alkalom nem adatnék. Talán a közlekedést nemrégén búcsúzott helytartóikkal még fenntartja.

Lelkem oly tépott állapotban, mint két hét óta, régen nem vala. Ez iszonyú rossz idő neveli a belső bajt.

Isten áldjon meg minden javaival; öllelek változatlan barátsággal. Ferid

389

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, ápril. 25-én, 1837.

Édes, jó Lacim, ismét hónapok töltek el, mióta nem nyertem tőled csak egy levélkét is! Ismeretségünk első napjaitól kezdve mindég azon igen kevesek közé számláltalak, kiket keblem legbiztosb rejtekébe bocsáttottam; s képzel, mily fájdalom rámnézve mégis ily távolságban, ily még levélbeli társalkodásból is kirekesztve élni attól, kin szívem melegen függeni szeret! Oly rövid az élet, édes Lacim, s oly sok kedvetlenséggel vegyülnek napjai: miért nem használni a pillanatot, hogy tisztán szerető kebelhez mennél gyakrabban szólhassunk, vigasztalást nyújtva és fogadva?

Az én pályám tövises pálya. Én háznépemet gondal, törődéssel táplálom; én gazdaságom ezer kedvetlenségeit szenvedem; s mindemellett a közdolgok lélekkinzó folyamában úgy veszek részt, hogy fájdalmakat aratok, s éltem nyugalmit nem egyszer kockáztatom. S mind e bajokban egyedül munkásságom s önérzésem az, ami csüggedetlen tart; ami lelkemet

nemcsak elég erőssé, de nyugodalmasan vídámmá is teszi. S ezt kénytelen vagyok neked panaszképpen mondani. Mert Te a te küzdésben élő barátodnak részedről semmi vígasztalást nem nyújtasz; te hónapokat, talán éveket múlasztasz el, anélkül, hogy néhány bötút számomra lefestegetnél. Pedig csupán önerejére hagyatni a legerősbnek is gyötrelmes. Vagy azt akarjátok-e, hogy oly igen saját egyedüli erőmben álljak fenn, hogy egészen túlemelkedjem minden összekötetésen, minden érdeken; s büszke nyugalomban szarkasztikus szájvonítással néztek le az emberekre, a gyengékre, apróságosokra, kiknek nincs csak annyi kicsiny erejük is, hogy magok parányiségéről más valakire is fordíthassanak valami kis részvételt? Én érzem, hogyha barátaim mind elfelejtkeznének rólam, ily bántó nyugalomra fel tudnék emelkedni. Mert idő, tapasztalás és küzdés megedzettek annyira, hogy lelkem nyugalomát többé nem féltem; azt is tudom, hogy emberek viselete, bármilyen igazságtalan lenne is, epedővé, siránkozóvá nem tehetne; dévaj lenni tudnék mindentől elhagyatva, üldöztetve is; sőt meg tudnám tartani szerelmemet is az emberi nem iránt: csak egyesekre tisztelet és becsület érzéseit vesztegetni nem fognám.

Igazat vallva a tapasztalás megtanított, hogy ilyen érzéseket nagyon szűken is kell osztogatni; de mennél inkább tudom ezt, annál kevésbé tűrhetem könnyen, ha a próbát kiállott kevesek rólam felejtkeznek.

Te és Szemere mindég közel állatok szívemhez.

Miért akarnád magadat önkényt eltávolítani? Mert barátság és szeretet érzelmeivel teljes szívnek nagy szüksége van társalkodni azokkal, kiket kiválasztva szeret.

S íme ez prédikáció, melyet neked tartani már régen kívántam. Bár ne legyen oly sikeretlen, mint papjaink szentbeszédek legtöbb esetben lenni szoktak.

Kölcsey Gábor rokonom viszi e levelet; s egyszer-smind választ is hozhat tőled, s Wesselényitől, ha t. i. ő még most is Pesten van. Ezen általam forrón szeretett férfiú sorsa miatt sok gyötrelmes óráim vagynak, érette és a hazáért egybekapcsoltan.

A te tiszteletre méltó Josephinéd, s gyermekeid mint vagynak? tudni nagyon óhajtom. Add által számokra üdvözleteimet.

Vörösmartynak és társainak köszöntést üzenek. Helmeczyt ölelem, s egyszer-smind az idemellékelt munkácskát küldöm Társalkodója számára, régi adósságom lefizetéseül. Talán nem lesz érdektelen.

Öllelek forró szent barátsággal!

Ferid

390

KOSSUTH LAJOSHOZ

Cseke, ápril 25. 1837.

Kedves Barátom, febr. 17-dikén költ igen becses leveledet köszönöm. Híreid s érzéseid, miket a levél éreztet, keserűk valának; de hiszen mi már az effélét megszoktuk.

Az ifjak ügyében hozott ítélet mindent meghalad, mit csak álmodhatánk is. Most az a hír szárnyal, hogy a kir. tábla két bírása hivataltát emiatt lemondá; Pestről talán többet fogok tudni.

Wesselényinek éppen ma írtam, neki és Neked Kölcsey Gábor rokonom viszi soraimat; bár reájok választ is hozhatna! Bár hozna tőled bőv adatokat

és tudósítást mindent tudni szükségesekről. Közgyűlésünk június 5-dikén kezdődik s nagyon szeretném, ha úgy jelenhetnék meg ott, hogy a tennivalókban ne lennék járatlan.

Március 6-iki közgyűlésünkre érkezett meg a kancellária dorgáló levele az ifjak ügyében tett első felírásunkra. A dorgálás ugyanaz, mely több megyékhez is érkezett. Darvay indítványt tett, hogy újabban is írjunk fel. Az alispán urak ezt nem akarták, hanem csak gravament akartak belőle a jövő diétára csinálni; mivel, úgy mondák, sokszorozott sikertelen felírás csak gyengeségünket árulja el. Rövid vitatás után a többség újabb felírást végzett. Azt ime idecsatolom.

A kir. tábla ítéletei ezen végzés napjának estéjén érkeztek meg. Megdöbbenésem a váratlan igazságtalanságon nagy volt. Tanácsosnak tartám a felírást az aznapi végzés szerint készíteni el; s az ítéleteket jövő közgyűlésre hagyni fel, hogy lássam: több megyék mint kezdenek cselekedni. Azért kérek tőled kimerítő tudósítást; mert én ez elszigetelésben itt keveset tudok meg.

Csanád ideája a küldöttségről eredeti. De itt nálunk valami ilyen nem kivihető. Itt a magistrátusnak, s mindenek felett a két alispánnak befolyása idéz mindent. Nemességünk számra nagy, befolyásra kicsiny.

A barsi dolgozokról is kérek tudósítást ti. a comisióról.

Múlt márciusi gyűlésünkre érkezett a magyar nyelven készülő felírásokra nézve is külön kancelláriai dekrétum; mely ezen tárgyban még múlt nyáron küldött felírásunkra válaszoltatott. De nálunk a magyar nyelv ügye minden képzelet felett erősen áll. A rendek nem tarták szükségesnek, hogy válaszoljanak; hanem maradtak a nyelv felett.

Lapjaidból fájdalommal értem, hogy Zemplén a magyar nyelv ügyét elhagyta, s az 1805. 4. cikke visszatért. Kérlek írd meg: hogy hány megye van jelenben, mely egyedül magyarul ír?

Dolgaid tudom sokak, de elszigeteltetésem tekintetéből nem veheted nehezen: ha válaszolásra kényszerítlek. Érzem is, tudom, teszel valamit; de a közügyért, mert kérdéseim akörül forganak, mindent.

Az erdélyi országgyűlésről, és arról, hogy oda az újabbi törvénycikkely által visszakapcsoltatni rendelt partium megyék is meghívtak, mit mondotok Pesten. Én azt hiszem, nekünk emiatt fel kell kiáltani.

Mult gyűlésünk nagyon futtában ment véghez; innen tudósításom száraz volt. Aztán nálunk különben is vitatkozások nemigen vagynak. Midőn felírás végeztetik is, rendszerént egyes indítványra conclamatio által végeztetik el.

Lapjaidra a fizetés a nemesi pénztárból valósággal asszignáltatott. Remélem, eddig kézhez is vevéd. Mindenesetre erről kívántalak tudósítani.

Élj szerencsésen, s haladj elő nehéz és kedvetlen, de közhasznú s minden jó kebel előtt tiszteletreméltó pályádon. Öllelek hív barátsággal

Kölcsey Ferenc

391

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, ápril. 25. 1837.

Édes jó Palim, Gáborék, holnap indulnak Pest felé s feléd. Bár elkisérhetném őket! de az itt végbement reguláció, s azzal együttjáró körülmények pénzben és

781

időben megszegényítettek. Hetek előtt azon remény éltetett, hogy ha én nem mehetek Pécelre, legalább ti jövendők lesztek Csekére. Márciusi leveled elenyészteté e szép reményt is, s most az ég tudja: mikor látlak megint? Pedig a napok egymás után futnak; még megmaradt hajszálaim gyorsan fejedrednek meg felé; s ily körülményekben nem igen lehet azzal vigasztalódni: ha e nyáron nem, majd az ezt követőn! A nyár elmul, s az ezt követő, s megint azt követő; s így századokon s ezredeken végig az egymást váltó nyarak pontosan meg fognak jelenni: de lesz-e kar, mely Csekén a távolról érkező barátot kebelhez zárandja? Még kicsiny idő, s a melegkeblű embert a faluvégén hideg, keskeny házacská fogja be; s a barátságos könyvtárban, hol e sorok ömledeznek, nem lesz, ki Rákos felé álmadozzék.

A nap tiszta fényben süt előrement esős idők után remélem e szép változás egészségedre jótékonyan fog hatni. De miért is mindég szenvedő állapotban lenni? Munkálni künn és benn: csalhatatlan szer a lélek felderítésére. Neked most a reguláció is sok lélekelevenséget fog kölcsönözni. A miénk itt temérdek bajok és kedvetlenségek közt ment keresztül; s minden kiállott gondjaim s bosszúságaim mellett is, sok örömet nyertem általa; s ha élek, bizonynal még sokkal többet nyerek. Tiszta és kirekesztő birtok tulajdonosává lenni, magyar közbirtokosnak előre nem képzelt örömet ad. Mert a közös birtok csak álbirtok, csak áltulajdon, mely az embert mindenné teszi, csak azzá nem, aminek magát mondja: jószágának urává.

És tudod-e, hogy a birtoktagosítás engemet egyszerre gazdálkodást szerető emberré tett? Én most földeim osztályozásával, míveltetésével, s barom-

tenyésztéssel foglalatoskodom. Most én juhaim és sertéseim szaporítására nagy gondot fordítok; birto-
komat körülárkoltatom, szilvafákat nagy gonddal
plántáltatok, s mit mindent nem még, amikről néhány
évekkel ezelőtt nem is álmodozám; s miknek talán
minden más hasznát fogja venni, csak én magam nem.
Mert az öregedő legény *serit arbores quae prosint
altero seculo*. Te látod, hogy mindezen csuda nagy
gazdálkodás mellett is, még a római klasszikusokból
is jut valami eszembe!

A literatúra? Erre nem éppen szerfeletti gondot
fordítok. Gyakorta azon kapom meg magamat, hogy
fejembe észrevétlen tolakodik a dal ideája, s a rímek
szívárványként támadnak. De megvallom, restellem
leírni, s így ami keresetlen jött, nyom nélkül elröppen.
Minap Heckenast számára kezdék egy elbeszélést, de
széjjelszóródásaim miatt abbahagyám. Most azonban
int az idő, s e közelebbi pár hét alatt készítek valamit.

Boldog ember, ki literaturánkkal komolyan fogla-
latoskodhatik. Engem egyfelől házam dolgai, más-
felől a megye közdolgai sokképpen s úgy vonnak magok-
hoz, hogy gyakran egész komolyságomat kizárólag
kivánják. Boldog haza közdolgaival bajlódni szép
volna; de a mi hazai körülményeink lélekgyötrők.
Azonban a sors tudja mit készít! Ha süllyednünk
kell, ám legyen! övé a hatalom. De vagynak példák,
hogy nyomás adja az emelkedést s ennek meggondolása
erőmet csüggedni nem engedi. Igenis Palim, én még
elég erős vagyok, valami többet is tenni: mint dalt
írni.

Öllelek Borcsáddal együtt forró szent barátság-
gal. Pepi és Kálmán idvezleteiket fogadjátok el!

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, ápril. 25. 1837.

Kedves barátom!

Február 27-dikén költ leveled örömteljes jelenet fogott volna nálam lenni, ha annak tartalma sorsodnak s azzal együtt a két haza sorsának emlékezetét lélekkinzó vonásokkal nem elevenítette volna fel keblemben. E gyötrelmes érzés még nagyobb tetőre hágott bennem, midőn az erdélyi országgyűlés híre hozánk megérkezett. Országgyűlés Erdélyben, de Szeben falai közt, de nálad nélkül! És mi fájdalokat nem kell neked érezni, midőn szerelmed szép hazájából kirekesztve, távolból vagy kénytelen hallani, mit fognak a cimborák elkövetni? — Szenvedni édes barátom, gyötretetni, sőt még tipratni is, míg az embernek kezei a védelem küzdésére szabadon vagynak, férfiúi önézésünket nem süllyeszti el, sőt emeli; de tipratnunk, midőn karunk és helyünk és semmink a küzdésre nincs, ez a pokol kínainak a legkínosbika, s nem e kínban gyötretel-e most a hazából száműzve s folyton kötve tartó üldözés között?

Engedd meg, ha gyötrelmeidet az emlékeztetéssel pontról-pontra hágtatom. Vagynak fájdalok, miken vigasztalás, miken feledkezés nem segít, s ilyenekben érzelmeinket kikiáltozni, kiordítózni szükség, hogy kebleinket keserű elfojtódással egy pillanatban meg ne repesszék.

Az ifjak ügyében hozott ítéletek mindent felülmúlnak, amit az elkeseredés leginkább leverő pillanatában előre gondolhatánk. Mit teszünk? — Mit lehetséges tennünk, hogy ez iszonyatos helyzethől kikeveredhessünk?

Kossuth lapjaiból értem, hogy pöröd eddigi írományait némely megyékkal közléd. Bár lennél oly kegyes, hogy e közleményt hozzám is eljuttatnád! Senki sorsodat az egész hazáéval melegebben össze nem kapcsolja, mint én, s mégis környülményeidről csak igen keveset tudhatok.

És a barsi commissió! Nem lesz-e ennek is valami újabb égrekiáltó sérelem következése?

Ha e soraim Pesten találhatnak, könyörgök, méltóztassál néhány sorral válaszolni. Egészséged állapotáról mindenekfelett óhajtok tudósítást.

Ami engem illet: én parányi gazdaságom sok gondjai és a közdolgok miatti fájdalom közt életem napjaimat. Azonban edződöm naponként, s elég testi s lelki erőt érzek magamban, még több gonoszt is elviselhetni, mint amennyi eddig ért bennünket. S ezért áldom istenemet. Mert erőm nem tompulástól jön, mely a fájdalom iránt érzéketlenné tesz; hanem azon nyugalomtól, melyet sok keserű tapasztalás közt, de lelkiismeret vádja nélkül őszülő hajak hoznak magokkal. Megtettem, s amíg lehet, megteendém a magamét. A többi Isten dolga, ki tudja: miért és mikor mér a nemzetekre országos kínokat.

Gyermek valék, midőn tanultam: *crescit sub pondere palma*. Nem lehetetlen, hogy ez a szegény nemzet pálmája is így fog felnőni. Emlékezzél vissza félszázaddal s remélj!

Ölellek a legtisztább, legszentebb barátsággal.

Kölcsey

TOLDY FERENCHEZ

Nagykároly, május 23-án, 1837.

Édes Barátom, engedj meg, ha titoknoki leveleidre minden ceremónia nélkül felelek. Két hivatalos levelet vettem tőled. Egyik mellett a Guzmics Iphigeniáját, másikkal a 13 szomorújátékot küldéd. Egyiket mint másikat idejöttöm előtt kevés napokkal vevém; s általában semmi időm nem volt beléjük nézhetnem. Ez az oka, hogy félek, miképpen azokat kívánt hamarsággal vissza nem utasíthatom; mert itt három hétig hivatalkörben élve, valami ilyenre nem érek, annyival inkább, mert június 6-án restaurációnk lesz; s ha valaha restaurációt láttál, vagy róla hallottál: tudni fogod, hogy annak napjai a Múzsáknak ellenségei, s nagyobbak, mint valami országos háború. Erről csak az újságlapokban olvasunk; amazok itt körülünk, füleinkben zúgnak. Mihelyt gyűléseink, s velök a restauráció elmúland, azonnal olvasáshoz kezdek, s június végével mindent útnak indítok.

Még egy harmadik levelet is nyertem tőled, valami Közhasznú Könyvtár javallatáról. Édes barátom, fejem és keblem úgy által van rázva hazai dolgaink iszonyú fordúlata miatt, hogy esküszöm, már azt sem tudom: hallottam-e előbb valami ilyenről valamit? Lehetetlen, hogy méltánylani ne tudd a dühös fájdalmat, mely a Kossuth elfogatása hírével belém villámlott. Nem, édes barátom; régi dolgokra visszamemlékezést tőlem ne várj, midőn minden nap bódító újsággal jelen meg.

Élj szerencsésen, öllelek változatlan barátsággal.

Kölcsey

VÖRÖSMARTY MIHÁLYHOZ

Károly, május 23. 1837.

Kedves barátom, leveled, és Bártfay által aranyaitokat* is vevém. Amit országgyűlési beszédeimről írsz, arra egyebet nem felelhetek, mint ezt: le vagy-nak azok ugyan itthon is írva, de azért a Helytartó Tanács elébe terjeszteni haszталannak hiszem. Jól tudom, hogy azok benn az országban semmi esetre nem nyomathatnak. Hogy kívül nyomassanak, ahhoz sincs remény: tehát nincs más mód, mint Bártfaynk-hoz visszavinni, s adandó alkalommal Csekére transz-portáltatni, vagy ha jobban tetszik: deportáltatni. Egyébiránt kevés napok előtt vevém a hírt Kossuth felől; s hogy e hír lelkeket keresztülrázta, hogy miatta tépelődnöm kell a módokról és eszközökről, miket itt a törvény határain belül elő vennünk szükséges és lehetséges leend: azt magyarázat nélkül is jól érted. Azért éppen nem fogsz megütközni, ha e pillanatban alkalmatlannak hirdetem magamat, hogy Veled litteratori dolgokról szólhassak. Azaz: szólhatnék édes barátom, de e keserű gondolat villan elő minden szó-nál: minek nekünk litteratura, kik nemzet nem va-gyunk? Ha e kifejezés nagyon keserűnek, vagy éppen igazságtalannak tetszenék előtted: gondolkodjál a pil-lanatról, melyben irám; s bizonynal ki fogsz menteni.

Kéziratom többi részével mit szándékoztok tenni: méltóztassál megírni. Levelem rövid volta ne adjon okot reá, hogy válaszodtól megfossz. Kevés idő múlva veszek magamnak pillantatot, melyben, amit most

* Az Athenaeumban megjelent Parainesisért kapott 10 aranyat.

elmúlasztottam, kipótolandó leszek. Isten tartson meg benneteket, s tegyen szerencsésekké pályátokon. Öllelek, édes barátom, színetlen s változatlan barátsággal.
Kölcseyd

395

TOLDY FERENCHEZ

Nagy-Károly, június 10-én, 1837.

Kedves Barátom, Bercsényinek Kende Mihályhoz saját kezével írt levelét, Kende Zsigmond alispány levéltárából, eredetiben közlöm. Méltó leszen, hogy az akadémia levéltárába letétessek, hova előbbi birtokosa által szánva van. Méltóztassatok azt a nevezett alispán nevében elfogadni.

Három hete, miolta itt ülök; restaurációnk s a vele összekötött gyűlési napok nem engedék, hogy Guzmics Iphigeniáját, s a pályadrámákat olvashattam volna. Azért ezeket csak e hónap végével küldhetem.

Barátságodat tartsd meg számomra. Öllelek!

Kölcsey

396

SIMON PÁLHOZ

Cseke, július 11. 1837.

Kedves Barátom, utolsó levelére, melyben a pénzbeli viszonyokat érdeкли, azért válaszolok ily későn, mert vártam az időt, mikor bizonyost ír hassak. Azonban a várt idő mégsem jött el; de a válaszolást halogatni tovább nem akarom; nehogy nyugtalanságait neveljem.

788

Körülményeim így állanak : proportio által jutott szép földeimet birtokba vettem, s elvettetem. Vetéseim, s kaszálóim szépen tenyésztek ; s ha semmi közbe nem jön, nem megvetendő jövedelmet fogtam volna nyerni. Mert több mint kétszáz hold földem vala elvetve ; s az idő kedvezőn járt reá. Azonban június közepe táján Kölcsey Mihály tellázasztá a falut ; s a lázadás következésében marha, ló, sertés stb. vetéseimre hajtattak, s azok, kaszálóimmal együtt, teljesen el vagynak dúlva. Így jártak János és Gábor urak is.

Ez iszonyú tett a megye figyelmét magára fordítá. K. Mihály büntető pörbe idéztetni rendeltetett ; a több lázadókra nézve pedig törvényszék van kirendelve, mely f. h. 17-dikén fogna itt helyben összeülni. Egyszersmind a dolog (mert a dúlás több fontos következményeket húzott maga után, pl. a jobbágyok a földesúri szolgálatokat megtagadták stb.) a Kanceláriához repraesentálva van.

Már most az(t) kell elvárnom : meg fognak e kárait téríttetni? és mikor? Ha a megtérítés későre marad, úgy szoros körülmények közé jutok, s magamon sem tudom, miként fogok segíthetni. Mert szerencsétlenségre éppen az idén nincs gyümölcstermés, mivel a szépen virágzott fák, az akkori záporok által, meddőké lettenek.

Azonban, ha rabló kezek által történt kárvallásaim annak idejében meg fognak téríttetni : úgy leszek oly állapotban, hogy Önnek is segédkezet nyújthassak. Mert sok ezer forintnyi károm forog fenn ; s annak visszafizetése után saját szükségeimen felül bizonyosan meg tudnék annyit kímélni, mennyire Önnek szüksége leend.

Törvények alatt élünk ; azért lehetetlen, hogy ily gyalázatos rablás büntelen, és kárpótlás nélkül marad-

hasson. Nagyon kérem azért, hogy tanulása félbeszakasztásáról ne gondolkodjék ; s bízzék a jó szerencsében. Levele szerént fog még annyi pénze lenni, hogy a jövő tanulási év elejéig kijöhet. Ez novemberben lesz. Akkorra tehát, ha csak minden reményem füstbe nem megy, s az igazság és törvény semmivé nem lesznek, fogok gondoskodni, hogy a kívánt 500 vforintnak ha csak felét is, azaz száz pengőt adhassak. Ha ezt tehetni fogom : úgy a hátra levő szükségét még bizonyosobban fogom pótolhatni.

Bizodalmát minden esetre nagyon kedvesen vettem. S levelemet előbbi intésemmel rekesztem be : tanulását ne szakassza félbe. Én a kívánt segédet csak a legrosszabb, legváratlanabb esetben mulasztom el.

Válaszát ohajtva várom. Pepi és Kálmán üdvözlőket küldik. Most egészségesek. De Pepinek feje némelykor fáj ; s nekem is jobb oldalomban ismét reumám van. Viskire kelle vala mennünk ; de a rajtunk esett szerencsétlenség, s azzal együtt járó bajoskodások az időt tőlünk elveszik.

Éljen szerencsésen, kedves barátom, s ne szünjön meg rólunk emlékezni !
Kölcsey Fer. sk.

397

SIMON PÁLHOZ

Nagykároly, szeptemb. 3. 1837.

Kedves Barátom, utóbbi levelére későn megy válaszom ; oka a sok kedvetlen körülmény, melyek közt élek. Innen van egy oldalról, hogy az Akadémia nagygyűlésére sem mehettem el.

790

Örömmel értém leveléből, hogy széplelkű barátjától segédet nyert. Azonban fenntartom magamnak, hogy legközelebbi szükség esetében készségemet én is megmutathassam.

Proportionális pörünkben a Kancellária ítéletet mondott. Rendeli ugyan, hogy káraink büntető pör útján téríttessenek meg ; de a proportionális pörbeli ítéletet cassálja, az urbéri földek újabb kiosztását parancsolván. Remélem ugyan, hogy ha az urbéri földekre nézve tett, de a Kancelláriához felküldött pör mellé nem csatolt, küldöttségi munkálat felterjesztetik : talán kedvezőbb végzést nyerünk. De minden esetre a dolog vége bizonytalan.

Így megeshetik, hogy a commassatio jótéiteitől ismét egy évre ki leszünk zárva ; s ez felette keserves. Hanem az ember annyiszor csalatkozik életében reményeire nézve, hogy utoljára megszokja, mint télben a rossz időt.

Ajánlását ami illeti, az édes barátom, előttem csak kedves lehet. De az embernek nem illik csak magáról gondoskodni. Ha magamról gondoskodnék, nem kellene egyebet tennem, mint az ajánlást elfogadni. Azonban nekem parányi javaim vannak. Ha birtokom a Kancellária ítélete miatt változni nem fogna is, az nem lenne egyéb, két száz hold erdőnél, vagy 60 hold gyümölcsösnél, és ötödfélszáz hold szántó és kaszáló földnél. Illő-e, hogy az, kit tudományos pályája nagyobbra vezethet, ily csekélység miatt nagyobb kilátástól magát megfossa? Azért én azt hiszem : Önnek iparkodni kell, hogy ottan valami nagyobbra vezethető lépést tehessen. Nagy uradalomban nagyobb a gyakorlat és így előmenetel az ismeretekben. Nagy uradalomban fokról-fokra lehet hágni ; s így később takarékoság mellett valamit

jövőre is gyűjthetni, vagy öregség idejére nyugpénzt érdemelhetni. Hasonlóul, nagy uradalomból más uradalomba által lehet lépni; mert magának hitelt szerezhet.

Ellenben parányi jószágban az egyedüli haszon a birtokos barátsága. A lépés meg van kezdettel téve, s fokenkénti fellépés nem lehet. De nagyobb jószágba is bajos általmenni idővel; mert a parányi jószág igazgatójának nincs elég köre magának hitelt szerezni.

Tehát rám nézve ugyan az ajánlás igen kellemes, de Ön javára nézve, csak azon esetben fogadhatnám azt el, ha előtte kedvező nyílás nem lenne. Azért barátilag kérem, igyekezzék valamely jó reménységű helybe lépni; azonban ha ez remény ellen nem történhetnék, vagy valami nyílásért egy vagy két évig várakoznia kellene: akkor igen is nyílt karokkal fogadandom; s hiszem, szép napokat fognánk együtt élni. Mert én tudnék más dolgokat, miket Ön én tőlem tanulna; Ön ismét sokat tanul most, mikről én semmit sem tudok. S két ember, kik szívesen tanulnak egymástól, boldog társaság.

Ismét kérem, fontolja meg szavaimat; s higgye el, hogy azokat meleg barátság diktálta. Ölelem változatlan szeretettel.

Leveleit egyenesen Nagykárolyba igazítsa, különben Ujlakra viszik, hol csak történetesen akadunk rá.

SZALAY LÁSZLÓHOZ

Nagykáról, szeptemb. 3. 1837.

Édes Lacim,

leveledre késtem válaszolni: ha talán ohajtásod teljesítésére kedvező körülmény mutatkozott volna. Azonban utoljára sem írhatok semmi vígasztalót. Itt mindent inkább kaphatni, mint pénzt, azaz, egyebet sem igen, pénzt éppen nem. Magam is határunk erőszakos feldúlása által nagyon szűk körülmények közé jutottam; de nincs magamon mivel segítenem.

Cikkelyeid az A és fben örömmel olvastam; s örömmel a Pepi két szép dalát is. Valóban gyönyörű egy pár dal, s kivált a búcsu. Ez Pepi poétai hívattatását minden diplomáknál jobban bizonyítja. Isten adjon neki sok szép órát, hasonlókat készíthetni.

Jól esik tudnom, hogy az A'.. szerkesztőivel kibékültél. Ez azt igéri, hogy literatúránkra időt fogsz fordítani. Themised még nem láttam; de hirdetését a lapokban örvendetes meglepetéssel olvasám.

Útaznod, ha lehetséges leend, igen szép dolog lesz; de ha nem lehet: fordítsd az időt munkára. Test lélek a munkától gyógyulást nyer.

Szemere Bertiről tudsz-e valamit? szinte egy éve, mióta róla semmit sem tudhatok. De Sz. Paliról is nagyon keveset hallottam tavasz óta. Utolsó levelemre május óta nem válaszolt.

Polgári és házi helyzetem egyformán kellemetlen lévén, engedd meg, ha levelem száraz és rövid. Ohajtanék körülményeidről tudósíttatni; talán rajtam is csak tágul a baj; és akkor levelem is máskép fog hangzani.

Öllelek.

K.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, szept. 24. 1837.

Édes, jó Lacim, nemcsak a haza körülményei miatt, melyek napról-napra szomorúabbak, de házi bajaim miatt is, melyek ezévben oly rosszak, mint máskor soha sem, annyira el valék kedvetlenedve, hogy minapi kedves leveledre mindezideig nem válaszolhaték.

Megyei dolgaink jelenben mint állanak? Azt Wesselényinek megírom; engedd meg, hogy ne ismételjem azokat. Oly gyakran fordul azoknak emlékezete úgylis elő, hogy az ember a rajtok való tépelődés közt nem egyszer az örüléshez közel érzi magát. Az, hogy minden erőlködéseink sem elégségesek dolgaink rossz folyamán segíteni, s hogy kénytelenek vagyunk csak azért vickándozni, hogy lélekismeretünk munkátlansággal ne vádoljon, s minden kimenetelt a sorsra kell bízunk: csak terhesíti nyomorúságunk érzetét. Az ember fél magát rezignálni, összetett kezekkel az örvénybe sodratást elvárni; nem azért, mintha reménye volna a küzdésben, hanem csak azért, mert a hű bajnoknak utolsó vércseppig kell harcolni.

Ami házi körülményeimet illeti, azok a tavasszal kedvező kilátást ígértek. A commassatio nálunk végbement, s ezáltal a közbirtokosság veszélyeiből kiemelkedve, gazdaságomat örömmel kezdém folytatni: valóban ha semmi ellenséges eset közbe nem jön, kétszáz holdat meghaladó vetéseim, s gyönyörű kaszállóim, melyek legrosszabb termésben is másfél-

száz szekér szénát adandók valának, szép jövedelmet fogtak volna nyújtani. Egyik közbirtokos társunk irígysége, fellázasztván a helységet, minden vetéseimet s kaszállóimat végképpen elpusztította, nemcsak, hanem ugarlás és őszi vetésben is megakadályoztattott, úgyhogy a szó legbetű-szeréntibb értelmében két egész évre termés és jövedelem nélkül vagyok hagyva; ami ily nagy háznépet tartó embernek sokat mond. Mert valóban lelkem és testem egész ereje megkivántatik, hogy házamat kitarthassam, most, midőn jövedelemem egész forrása semmivé van téve; s mégis a veszteség miatt kénytelen vagyok házamnépe tartásától kezdve, a sertés és tyúk számára megkivántató utolsó szem tengerit is pénzen vásárolni.

E kínosan untató panaszt kénytelen valék veled közleni, hogy Vörösmartyék előtt kimenthess. Nekik az Athenaeumba munkákat ígértem, s ígéretemet házam nehéz gondjai miatt mindeddig nem teljesítettem. Ha tiszta napom leend, teszek ígéretemért valamit; de igazságosak legyetek, s így látni fogjátok, hogy jelen körülményeimben tőlem nagyon keveset lehet kívánni. Aggodalmaim valóban nagyok; a cancellária parancsolta ugyan káraitat fiscális actió után megvétetni; de a törvény útja lassú, még egy évig vagy tovább is úgy lehet hasztalan kell várnom; a szükség pedig ajtóm előtt; s káraitam legkedvezőbb esetben sem fognak teljes pótlást nyerhetni.

Kettőt kérek:

1. Pap Endre írnokomnak, ki e levelet általadandja, beszédeim csomóját, melyet Vörösmartyék nálad letettek, nyújtsd kezéhez, hogy hozza vissza magával.

2. Akadémiai fizetésemet adósságaim kamatfizetésére szoktam fordítani. Tavaly októberben volt

Pestre biztos alkalom, mellyel nyugtatóványomat Helmeczyhez elküldém. Ő kifizette ugyan a pénzt, de azon megjegyzéssel, hogy az év még nem folyt le. Ezen megjegyzésnek az idén nem merem többé magamat kitenni; azért nyugtatóványomat sem küldém el; de mivel az idén más módom a kamat fizetésére nem leend, téged szólítalak fel, hogy október vége után méltóztassál oly rendelést tenni, hogy fizetésemet a károli urodalmi pénztárból nyugtatóvány mellett kivehessem. Ezt azért, mert az idén már nem lesz biztos alkalmam, hogy a pénzt Pesten felvétethessem. Mert mind nevezett írnom, mind (kivel meggyen) Kölcsey János rokonom, mind a Luby sógorom gyermekei e napokban indulnak; és így mind előbb, mint az év betelnék.

Hogy említett rokonomat, s az azt általadni fogó Pap Endrét, magyar literatúrával foglalkozó ifjat pártfogásodba ajánljam, nem szükség. Nemes barátságod őket érettem önkényt jól fogadandja — Kölcsey János Tánzer úrékhoz viszi lánykáját; s ezen annyival inkább örülök, mert azon derék háznép hű és tiszta elveken épült oktatásának a kis Kölcsey Tóniban sikerét látom.

Ez idezárt bohóságot, melyet a Társalkodó számára egy Eötvös Mihály által Amerikából hozott angol lap után fordítottam, méltóztassál Helmeczynek általadni. Látni fogjátok belőle, mi ismerete van az atlanti tenger gyermekeinek rólunk.

Ez idezárt leveleket ajánlom. Barátainkat üdvezelem. Öllelek forró, változatlan szeretettel.

Ferid

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, szeptember 25. 1837.

Édes jó Palim, utolsó levelémre, melyet Kölcsey Gábor vitt hozzád, mindezideig sem vettem választ. Magam miért nem írtam azóta, két nagy oka van. Egyik, mert postán darab idő óta levelet küldeni nem szoktam. Másik, mert házi körülményeim, a csekei határon elkövetett dúlás következtetésében, sok aggodalommal járnak.

Tudnod kell, hogy a határunkban végbement commassatio után, mint más, úgy én is, minden földeimet bevetém, amelyek t. i. a tavaszvetés alá szánva valának. Már virult minden, midőn Kölcsey Mihály ördögi düh következtetésében, a népet fellázasztotta s az egész határt feldúlatta. Kétszáz holdnál több tavaszvetésem, s minden kaszálóim teljesen elpusztítottak; sőt az ősztetésben is meg vagyok akadályoztatva. S így két egész évre kenyér s jövedelem nélkül hagyva. Ily körülmények közt házam fenntartása oly sok aggodalommal jár, hogy nem csuda, ha multhatatlan hivatalos dolgaimon kívül egyebet alig tehetek. A kancellária a kár megtérítését fiskális akció után megtéríttetni rendelte ugyan, de az hosszú várakozás a naponkénti szükségben.

Kölcsey János rokonom, ki lánykáját viszi Pestre, s Pap Endre írnom, ki a magyar literatúrával is foglalkozik, együtt indulnak a napokban, s megígérték, hogy Pécelen téged meglátogatnak. Ha körülményeiről részletesen óhajtasz tudni, ők mindent elmondanak. Nekem e házi bajok már oly sok unalmat és kedvetlenséget okoztak, hogy rólok gondolkozni, s írogatni gyötirelem.

De gyötrellem az is, hogy magadról oly régen nem hagysz tudnom semmit. Én az érintett kedvetlenségem nélkül már régen felszólítottalak volna. Most remélem, ha csak egy pár sort is, fogsz küldeni. S nekem azt kívánni annyival több jogom van, mert házi bajaimon kívül, a haza jelen állapotában, polgári bajokkal is el vagyok öntve.

A literatúra nálam hallgat; s említett kettős bajaim közt az volna csuda, ha nem hallgatna. Az akadémia nagygyűlésére sem mehettem fel; de nem is tudok róla egyebet, azon szűk tudósításon kívül, mi a hírlapokban közöltetett. Azon hír, hogy Szalay Laci Czuczor helyére lépett, legérdekesebb vala előttem. Rólad csak azt sem tudom: jelen valál-e?

Egészséged e nyáron mint állott? Tettél-e útat és merre? Bár felém vezettek volna csillagzatid! Ami minket illet, mi a temérdek baj miatt Viskre sem rándulhatánk fel, s következéseit érezzük is. Pepi fejfájásaival ismét küzd; én derékfájásban s reumában szenvedek. Hanem isten az embert szenvedésre teremtette, azért részemről tűnök mindent, mintha így kellene lenni szükségképpen.

Az Athenaeum számára rég nem küldék semmit. Oka, előbb érintett házi bajaim. Az Emlény számára valami apróságos elbeszélést küldék még június elején. Mikor jön ki? nem tudom. Beszédeim kötetének kiadhatásához, a cenzúra miatt, semmi reménység nem lévén: meghagytam, hogy Pestről hazahozassanak. Politikai állásunkban írónak is bajos lenni; s ez iszonyú küzdelemben a cenzúrával, bizony nem csuda, ha a jobb fejek is kevés jót adhatnak.

Könyvtárom néhány szép kötetel szaporodott; de olvasásra, valamint írásra kevés nyugalmas óráim jut. Talán majd a télen érek ismét valamire.

Borcsád mint van? De mint van Béla? Ő talán már elvégezte a törvénytannulást; de hova ment patvariára? Én azt hittem, ő nálam fogja gyakorlati évét kitölteni, s erre baráti egységünknel fogva jogom is van. Azért kérlek, hogy midőn magadról és Borcsádról tudósítasz, fiatokról is tudósíts. Nálam rendszeren 7—10 ifjú van, s többnyire hozzám semmi összeköttetésben; miért hogy éppen Béla nincs köztök?

Isten áldjon meg minden áldásaival. Pepi és Kálmán idvezleteiket küldik mindnyájatoknak. Öllelek forró változatlan szeretettel. Ferid

401

VÖRÖSMARTY MIHÁLYHOZ

Cseke, szeptemb. 26. 1837.

Kedves barátom, házi bajaimat Bártfainkhoz írt levélben litániai hosszúsággal elpanaszoltam, oly okból, hogy azokat Veled s Társaiddal közölje; s Ti megtudhassátok: miért van, hogy ígéretem ellenére az Athenaeum számára darab idő óta semmit sem küldhettem.

Rendszeren csak négy hosszabb gyűléseinken szoktam NKárolban megjelenni; s a gyűlések közti időt itthon használhatom. Most bajaim következtében június óta kétszer kelle renden kívül Károlyba mennem; s itthon is egy ide rendelt rendkívüli törvényszéket kiállanom; mind oly dolgok, melyek bajaim miatt támadt bosszúságaimból, aggodalmaimból nyugalomra jőni még inkább nem engedtek. Valóban annyira vagyok, hogy szekrényemet megnyitni, s kézirataimat előkeresni, s tisztázásokról s némely szükséges pótolé-

799

kokról gondoskodni lehetetlen vala mind ez ideig. Mert kedvetlenség és únalom közt készíteni valamit annyi, mint önkényt rosszat készíteni.

Azonban adott szavamat szem előtt fogom tartani ; s legelső tiszta pillantatom Nektek leszen szánva.

Az ifjú, ki e levelemet kezedbe adandja, most irnokaim közé tartozik ; a magyar litteraturával nem ismeretlen, neve Pap Endre. Forró óhajtása Téged, s több barátainkat színről-szinre láthatni. Ajánlom őt kegyességtekbe ; ő egyszersemind, ha rólam közelebbről tudakozódní jónak látnátok, körülményeimről, mint háznépem egyik tagja, bővebben szólhat.

Az akadémiai nagygyűlésről azon szűk tudósításokon kívül, miket a hírlapokban olvashaték, semmit nem tudok. Hogy Czuczor* helyét Szalayval pótolták ki, nagyon örülök. Azt pedig, ha válaszdoban a gyűlés felől részletesen írni méltóztatnál, nagy köszönettel fogadnám.

Pest megye augusztusi gyűléséről ott jelenvoltak által érkezett hozzám hír, de nem kielégítő. Az ország több megyéiről a kedvetlen hírek egymást érik. Mi itt folyvást küzdünk jó siker reménye nélkül. Barátom, a privilégiumos nemzet eredendő bűnei önmagukat boszulják meg. Sokszor, felette sokszor kell mondanunk, legalább illő lenne mondanunk, mit a fejszéhez nyelet adó erdő fáí mondottak : merito plectimur !

Áldjon meg az ég minden áldásaival. Öllelek változatlan barátsággal. Barátainkat üdvezlem.

A kilenc aranyat vettem.

Kölcsey

* Czuczort a bencés főapát lemondásra kényszerítette, a kancellária követelésére.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N-Károly, november 30-án, 1837.

Édes, jó Lacim, októberi kedves levedre ezúttal is csak rövid választ írok. Akadémiai fizetésemről, melyet jószágod által igen alkalmas időben kaptam, ide mellékelem a nyugtatványt. Eddig is el kelle volna ezt küldenem ; de körülményeim kedvetlen volta, s e szüntelen nedves idők miatt útaink irgalmatlan állapota azt tevék, hogy Csekéről ide sem nem küldék, sem nem jövék. Most a gyűlések kényszerítettek be.

Dolgaim ez első napokban éppen nincsenek halmozva ; azonban egészségem változása, s szemeim dagadtsága nem engedik, hogy hosszasan írjak. A közelebbi táskával mind neked, mind Wesselényinek bővebben írandok.

Pörem a kancelláriáról másodszer még nem érkezett meg. Soha bosszantóbb történet rám nézve nem jöhetett volna, mint idei bajaim. Minden gazdasági és írói föltételeimből ki vagyok üldözve.

Fáytól e napokban vettem levelet. Válaszomat a jövő táskával veendi. De azon híre, hogy Patay, Ágoston és Kubínyi hárman notae pört kapnak, kínoz. Akarnám tudni : bizonyos-e a hír? Talán leszsz oly jó, hogy emiatt nekem néhány sort írni fogsz.

Kérlek arra is, hogy Wesselényi mintlétéről körülményesen tudósíts. Ő jobban mondatik lenni, de azon Fáy által kapott tudósítás, hogy lábai dagadoznak, nyugtalanságban tart. Iszonyú dolog, hogy e lélekben annyira elkínzott férfit a sors még testi szenvedésekre is kárhoztatja. Ó, az a nemezsis országa nem fog-e már valahára eljöni !

Kossuthról hír van, hogy némi kimélést nyert. De ez mind nem elég ott, hol a törvény világos szava szabadságból enged védelmet.

Engem azon nyugalom tart megszállva, mely a legrosszabbra teljesen el van szánva, s nemcsak teljesen, de hideg bátorsággal. Ha a sorsnak egész nemzetek nyugalma, boldogsága ily csekély valami: nem nevetséges-e, ha egyes ember maga miatt aggódik?

Vörösmartyt s több barátainkat üdvözlem. Josephinád kezeit csókolom. Wesselényinek néhány sort itt írva küldök. Ölellek forró barátsággal.

Ferid

403

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Nagy-Károly, november 30. 1837.

Szeretett barátom, a táska holnap vagy holnapután indul; ez alkalmat nem akarom elereszteni néhány sor nélkül hozzád.

Októberi leveled vettem, mint mindig, fájdalommal. Mert lehet-e fájdalom nélkül emlékezni reád s hazánkra.

Eötvöst és Darvayt ide várom, hogy velük értekezhessem. Miska itthon iszonyú sebet ejte kezén, s pedig kettőt. De talán mégis javulni fog annyira, hogy gyűléseinkről el nem marad.

Ügyedben a vizsgálat alkalmával a királyi fiskális miként viselte magát? Ezt, úgy vélem, igen egyszerű kérdésben lehetne foglalni, melyre a megkérdezettek mindent elmondhatnának, amit tudnak. Mióta leveledet vettem, most kezdődnek az első gyűlések. Ilyenkor együtt lehet kapni az embereket, s talán nem

802

lesz rossz, ha mindjárt most megpróbáljuk : ha találkoznak-e elegenden, kik igazságot mernek szólni? Én azonban remélem, hogy találkoznak.

Két hét múlva ismét indul a táska, s akkor próbánk sikeréről bizonyost írhatok. Akkor Darvay is fog októberi leveledre felelni.

Egészséged, úgy mondják, javul. Az ég adjon neked teljes gyógyulást, mire az üldözött léleknek oly nagy szüksége van.

Kossuthról írják, hogy némi könnyebbülést nyert. Ez aggasztó hír, mert belőle azt következtetem, hogy ügyvédek felírására a törvényen alapuló szabadságból való védelem megtagadtatott. Ha egészséged engedi, tudósíts szenvedő barátunkról.

Vallomása hozzám küldéséért fogadd el köszönetemet. Gyönyörű szent dolgozás! És ennek olvasása után is fogják-e még hinni, hogy nálunk titkos szövetkezések s revolúciói álmodozások vagynak? E titkos szövetkezésekről való képzelődések oly nevetségesek, hogy az ember gyakran kísértetbe jön azon gondolatra vetemedni, miképpen az üldözők e nevetséges képzelődésben nincsenek is, hanem csak azért mutatják azt, hogy alkalmok legyen azokat, kiknek szerencsétlenségök van nekik nem tetszeni, szenvedések alá vethetni.

Közgyűlésünk dec. 4-dikén kezdődik. Fordul-e elő valami váratlan? nem tudom. Jövő levelemben bővebben írok.

Isten oltalmazzon, ha emberek többé nem oltalmazhatnak.

Öllek forró szent barátsággal.

Ferid

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagy-Károly, december 14-én, 1837.

Édes, jó Lacim, néhány napok előtt küldött rövid soraimat eddig vevéd. Azok mellett Wesselényinek is küldék egy ideiglenes levelet; mert a tőlem kívánt dolgokat csak most küldhetem. Ide rekesztem a tiszteletre méltó férfiúhoz szóló egész csomót, oly reménnyel, hogy biztosan és nem éppen nagy késelelemmel fog hozzád juthatni.

A te bajaid, édes barátom, szaporodni fognak. Erről hivatalos tudósítást veendesz nemsokára. Addig is röviden írhatom, miképpen Szatmár megyében egy félig társalkodói, félig gazdasági egyesület létesült. Az egyesületnek három évre ingyen szállást az uradalom ajánla; s ezért gr. Károlyi Györgyöt az egyesület részvényes tagjává neveztük, s neki köszönetet szavaztunk. Téged pedig az egyesület tiszteletbeli tagjává választottunk; s mindeddig egyedül csak téged. Okunk vala reá egyfelől a barátság, mellyel irántad viseltetünk; másfelől, hogy legyen kinek némely kérelmekkel alkalmatlankodhassunk. Ily kérelem fog lenni, hogy számunkra némely külföldi folyóiratokat pesti könyvárosoknál megrendelj, melyeket ti. postán hozatni nem lehet.

Gyűléseink november 27-dike óta folyvást tartanak; dolgom kevés, de elszóródásom nagyon sok. Bár baráti válaszodat minél előbb vehetném, hogy tudhassam, ha nyugtatványom hozzád érkezett-e.

Politikai körülményeinkben semmi nevezetes nem tűnt fel; aztán a mi politikai körülményeink oly kevés

örömet is adnak, hogy rólok legjobb, míg kerülhetjük, nem is gondolkozni.

A literátorkodás nálam féllábon áll. Rég ideje, hogy semmit sem készítettem; s az ég tudja, mikor fogok. Bosszantás mindenfelől, mindenhol, az élet minden oldalán. Bizony Jób patriarkának nem sokkal vala több türelemre szüksége, mint nekem. Politikai helyzetem, s házi bajaim aligha egész jövő esztendőmet el nem rabolják.

Szemere és Schedel leveleikből örömmel értem, hogy a mi Palink s az Athenaeum szerkesztői között békesség készült. Ennek örülök, valamint annak, hogy Szalay is a kibékültekhez tartozik. Légy rajta, édes Lacim, hogy ez egyetértés ízetlenségek által többé ne háboríttassék: te sokat tehetsz, mind közös barátságod, mind mérséklett voltod által.

Éjfél elmúlt, s még két levelet kell írnom; mert ez alkalmasint az egyetlen hivatalos dolgoktól üres éjem, melyre a táska indulásáig számolhatok. Szemereinek, Schedelnek és Fáynak zárok ide levélkéket, a Wesselényihez szóló csomón kívül.

Josephinéd kezeit csókolom, barátainkat üdvezelem, öllelek forró barátsággal.

Ferid

405

SZEMERE PÁLHOZ

Nagykároly, december 14. 1837.

Édes jó Palim, október óta négy leveledet vevém.

Egy még májusról volt kelve, kevéssel azután, hogy Gábor nálad volt.

805

Másik igen kedves levél, a Szalay megválasztásáról szólott.

Harmadikat Pap Endre hozá.

A negyedik, melyet Fáy Andrásnál írtál, nem éppen biztos kezekbe adatott, s így sok keréngés után, csak harmadnap előtt juta kezemhez.

Hogy mindezekre eddig nem válaszoltam, bajaim által okozott elszóródások okozák. Az eldúlás által okozott kárait, szolgabírói becsú szerént, 9800 s néhány forintra mennek; s ennyi kár nekem sok, és így nem csuda, ha nem egészen maradtam boszúság nélkül.

Pap Endrétől s leveledből értem, hogy a magyar színházban örömeket lelsz. Ez jó jel, mert azt teszi: a magyar színház, több mint középszerű művészet laka. — Jól érzem ugyanis, miképp középszerűség oly férfinak, mint az én Palim, örömet nem adhatna. Engedné az ég: bár örömeidben én is részesülhetnék! De ha bajaim így tartanak, nehezen fogok egyhamar hozzátok juthatni.

Schédel leveléből értem, hogy az Athenaeum számára dolgozni fogsz. Ezt szeretem hallani; s bár dolgoznál sokat. Íróink nagy része oly iszonyú nyelvel él, hogy a hozzád hasonlóktól bármi csekélység is, nagyon jótékony fogna lenni.

Ami engem illet, én nagyon keveset dolgozhatom. Éveim egy részét a hivatal, másikat temérdek bajba keveredett háznépi körülményim rabolják el. Erőm legszebb részét arra kell felpazérlanom, hogy lelkem nyúgalmát fenntarthassam; s ennél a pazérlásnak szerencsétlenebb neme nincs. Mert amily tenyésztő erővel bir a boldog körülményekből önkényt folyó nyúgalom: éppen úgy megakadályoz minden belső tenyésztést a mesterséggel készített. Úgy

kell pillanatonként magunkra vigyáznunk, mint a kokett asszonynak ; s e szünetlen résen álló kokettéria nem enged időt, más egyébről gondolkozhatni.

Itt egy félig társalkodói, félig gazdasági egyesületet alkottunk, mely tegnapelőtt lépett legelőször életbe. Talán fogja embereinkben az olvasás iránti kedvet ébreszteni.

Jósika románait a legújabbán kívül (mit a megyei könyvtár számára már megvettem, de bele nézni időt nem nyerheték) olvastam. Francia példány után, hazai színben, csinos előadás, élénk karakterek, viruló nyelv stb. igen kedves jelenet honunkban.

Engem az Athenaeum szerkesztői most másodízben szólítanak fel, hogy figyelmezőjök számára recenziókat írogassak. Megvallom, mióta recenzióink, s literátori viadalmaink oly alacsony lépcsőre szállottak, már régen némi undorodás van bennem a recenziók iránt, mitől aligha valaha megszabadúlok. Ez vala egyik oka, hogy múlt évben nem ajánlkotam, most, miután azt kell hinnem, hogy talán szívükön fekszik, engem is recensensi süvegben láthatni, barátság és jó békesség miatt kénytelen leszek valamit engedni ; s az ég tudja, ha nem fogok-e vele magamnak rossz órákat csinálni. Nekem az egész (magyarul mondva) recensionswesenről valaha más fogalmaim valának, mint most. És minden esetre, ebben a mi szegény literaturánkban, annyi a plunder (hogy ismét gyönyörű magyarsággal éljek), hogy az ember iszonyodik a tömegbe belenyúlni. A mi ifjuságunkban, a nyelv üldözeti szakában, szebb idők valának. Kevesen voltunk, de szerelmesei nyelvnek és hazának. Most kenyeret keresünk kapával és tollal, haza mellett és ellen, mint a szél fú. Aztán

félre vágjuk a kalapot s azt hisszük, a bölcsesség mindensége az, ha mást tuskónak deklarálnak; s magunk magunkat a házfedélről egész dicsőségben kikiáltjuk. A világnak, édes Palim, két iszonyú baja van. Egyik szerénység, azaz szerénység neve alá rejtező poltronság; másik nagy merészség, azaz, merészség színe alá rejtező poltronság; de mindég csak poltronság. Reád hagyom, kimondani; ez a mi szép, dicső, aranykorunk a kettő közül melyikkel bir?

Öllelek, Borcsáddal együtt ezerszer!

Feri

406

TOLDY FERENCHEZ

Nagykároly, december 14-én, 1837.

Kedves Barátom, leveledet a drámával együtt egynehány nap előtt vevém; de gyűléseink miatt lehetetlen olvasáshoz fognom. Dolgaim nem sokak, de annyifelé vagyok elvonva, hogy két hét óta az újságlapokat sem olvashatám el; s egész Európát láng boríthatná, míg megtudnám.

Recenziók írására szólítasz fel. Mivel e felszólítás második, azt kell hinnem, talán valósággal örömet találnátok benne, ha csakugyan e rég elhagyott pályára visszatérnék. Megvallom, sok okaim vagynak, miért e mesterség többé előttem nem kedves; azonban, ha oly erősen akarjátok, ám legyen. Nagy lépésre hágott házi bajaim úgysem engedik, hogy számotokra valami fontosat egyhamar készítek; kritikázni pedig lehet, ha az ember gyötrellem és bosszú közt van is; vagy talán éppen ez állapot a kritikai hajlandóságnak legkedvezőbb. De kérlek,

308

rossz és középszerű munkákat ne küldjeteK; jeles munkákat elvállalok a belletristica minden osztályai-
ból, római és görög filológiából, ide értve a fordí-
tásokat, s filozófia históriájából. Ilyeneket elvál-
lalok minden előttem ismeretes nyelven.

De miként fogjátok eszközölni, hogy a küldések
és visszaküldések pontosan történjenek. Az akadé-
miai küldemények gyakran igen későn érkeznek
hozzám; s az ily elkésésekből nemegyszer kedvet-
lenség származhatik. Azonban, ha a táncot kíván-
játok tőlem, ti gondotok, hogy a hegedűs el ne ma-
radjon.

Barátainkat üdvezlem. Öllek változatlan barát-
sággal. Kölcsey

Még egyet! Még a múlt júniusban utasíték hoz-
zád egy eredeti levelet Bercsényitől Kende Mihály-
hoz; sohasem vettem tudósítást: ha kezdedhez ért-e?
A levél a károli táskával küldetett el. Kérlek, tudósíts.

407

ORMÓS LÁSZLÓHOZ

Cseke, december 29-én, 1837.

Kedves barátom, néhány hét előtt vett leveledre,
melyet Pap Endre adott kezembe, most van alkal-
mam válaszolhatni. Mióta az üldözés napjai beál-
lottak, postára nem örömet bízom leveleimet. Van
az embereknek bizonyos faja, mely a más pecsété alá
orrát ütögetni nagyon szereti s igen jártas a tudomány-
ban: a legártatlanabb, legegyszerűbb szavaknak is
veszedelmes értelmet tulajdonítani. Ezen fajjal talál-

kozást kerülni kell; nem félelemből; mert miért féljen az, kit önvád nem terhel? de azért mivel senki sem láthatja örömmel, ha bizodalmas, csak baráti füleknek szánt beszédei után idegen, nyomorúlt férgek leskődnek.

Hogy Pesten, s éppen a játékszín megnyitásakor örömeket leltél, az természetes; de éppen oly természetes az is, ha hideg keblekkel találkozál. Az ifjúság meleg és ömledező; a férfi tapasztalás után tartózkodó lesz; s nem könnyen, nem egyszerre nyílik meg. Így önkényt következik, ha gyakran azokat, kikkel mélyebb ismeretségben nem állunk, hidegeknek tekintjük; bár meglehet, melegséget zárnak magokban. Azonban nagyon való az: az emberek nagy része csak saját érdekeire melegszik fel; s éppen ily való: az emberek nagy része hideg kiszámolással közelít minden máshoz, s ha más iránt némi részvétet mutat is, ez is leggyakrabban onnan ered, mert mást saját haszna eszközzésére akar fordítani. Hidd el, édes barátom, nemcsak nagyobb korú, hosszú tapasztaláson keresztül ment férfiakon, de fiatalság virágjában álló ifjakon is százszor vettem ezt észre. De emiatt nem szükség elkeserednünk. E saját haszonlesés tartja fenn a világot; ezen hideg kiszámolás még jóltevőkké is teszi az embereket, mert jótétemény által hasznot remélnék nyerhetni. Aztán neméppen ritka a melegkeblű jószívű ember is; csak külsőkről nem kell ítelnünk; mert gyakran hideg külső lángokat takar, mint Aetna hófedele; s látszó melegség alatt nem ritkán részvétlenség lakik.

Óhajtottam volna, hogy az egész időt, míg az ügyvédi esküt leteheted, Pesten töltsed el. Ifjú, tanulni szerető embernek nagyobb városi lakás felszámíthatatlan hasznokat ad. Az is jó és nagyon szükséges, ha

sok, és tőlünk s egymástól különböző véleményű emberekkel találkozunk.

Mindég egy véleményt hallani, káros; ez egyoldalúvá tesz. A különbözőések ismerete nemcsak tudományra vezet, hanem türelemre is tanít, s türelem mind a literátori, mint a polgári világban valamint ritka, úgy szükséges és hasznos erény.

Mindenesetre szeretném, ha ügyvédi készületteddel minél előbb véget érnél. E készületben mulhatatlanul sok iskolaiság foly be, amit egyébiránt azok, kiktől a vizsgálat függ, megkivánnak. Ezen túl lenni, s a való élet küszöbére lépni, s ezáltal több hatáskört nyerni: igen kívánatos. Én várva várom, hogy egykori nyilatkozásod szerint, minél előbb valamely tanítói székre felléphess. A mi tanítói székeinken oly ritkán ül ahhoz készült és természettől formált ember! Mert ki élelem-módnak tartja székét, az bizonynyal nem fog lelkes embereket nevelni.

Tudassad velem: mit dolgozol? Nem kétlem, hogy a pataki ifjuságot is munkásságban igyekszel fenntartani. Hát a mi Nyírink mit csinál? egészséges-e? Vidd meg az érdemes férfiúnak üdvezletemet. Ami engem illet, sok házi bajjal elborítva, literátor-kodásom lankadásban van. Azonban az Athenaeum szerkesztőjének megígértem, hogy a „Figyelmező” számára dolgozni, s így a rég nem tapodott kritikai pályán ismét fellépni fogok. Tavaly is már fel valék szólítva, de nem ígérkeztem; s most sem örömost tevém azt. A kritika nálunk furcsa alakot nyert s ez alakban oly elvekre alapítá magát, melyek az enyéimtől egészen különböznek. A különbözés rám nézve annyival nagyobb, mivel azt a különbözők észre sem veszik; tehát remény sincs, hogy valaha egymáshoz közelítünk.

Azonban ki-ki maga módja szerint! Járjuk a táncot összevissza, tarkán, s harmónia nélkül hogy a jövődőségnek legyen miért nevetni.

Élj boldogul, s emlékezzél rólam ezután is!

Kölcsey Ferenc

408

TOLDY FERENCHEZ

Cseke, január 20-án, 1838.

Kedves Barátom, három nap óta proportionális és úrbéri patvarral vesződünk; igen prózai foglalatosság, mely fejet és keblet úgy megtompít, mint egy jó hajtat pálinka. Rosszabb időt nem választhaték, hogy neked írjak. Azonban írnokaim holnap indulnak Károlba, s talán egyikét hét eltelik, míg ily biztos alkalmam nyílik e csomót oda küldhetni, hogy továbbmozdítottassék. Itt veszed tehát e rövid sorokat, melyek tudtadra adják, hogy leveledet és a recenzió kérszánt könyveket Kende Lajos öcsém önszemélyében kézhez adá. Tőle vevék levelet Bártfay és Szemere kezeikből is; kiknek februárban fogok felelni. A recenziókat csendes óráimban elkészítgetem; s adott utasításaid szerint küldendem.

(A többi hiányzik.)

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N-Károly, február 14-én, 1838.

Édes jó Lacim, leveledet Kende Lajos kezeiből ezer örömmel vevém. Távollétem Károltól s táskátok zavarbajötte okozák, hogy ezideig nem felelhettem. Most, nehogy nagyon elkésem, postán írom e rövid levélkét; s egyszersmind e Miklósnak szólót is borítékol alá rekesztvén, nehogy eltévedjen.

Casinónk gyűlése két hét múlva leend; s akkor becses megbízásodnál fogva köszönetemet elmondandom. Folyóírataink a Literatúrai Ujságon kívül már mind megérkeztek; a casino szobái bútorozva vannak; s szegénységünkhöz képest elég kényelemben részesülünk.

Ha direktor Fleckl úr biztatni fog, hogy csomót hozzád biztosan, s nem éppen iszonyú nagy késedelemmel útasíthat: úgy még e napokban írok neked, s kezeidhez küldöm Erdély iránt készült legújabb irományomat. Szeretném, ha az Athenaeum lapjaiban kijöhetne. Nincs benne semmi, mi a cenzúrárt megbotránkoztatná; s nem is kétségeskedném miatta, ha ez időben mellékes és személyes tekintetéből nem történnének sok holmik.

Schedel néhány recenziót váró könyveket küldök hozzá. Kisfaludy S. Munkáihoz már hozzá is fogtam; de sokféle bajos körülmények miatt el nem végezhettem; mihelyt kész lehetek, azonnal küldendém. Valami szerencsétlen drammát, az akadémia küldeményéből január végén Csekéről küldöttem Fleckl úrhoz; az ég tudja, hogy Schedel kezeinél van-e már? Nehány neki szóló sort is ragasztottam mellé.

Palinktól kétízben vettem hosszú és tartalmas levelet. Lelkemben örvendek, midőn soraiból vídám és egészséges volta zeng felém. Rendkívüli szerencsétlenség rám nézve, hogy postahelyektől nagy meszszeségben lakom ; s más alkalmam csak gyéren áll elő. Így midőn leveleket veszek, hirtelen nem válaszolhatok ; s később ezer elszóródás miatt elkésem. Ez nekem sok kínt okoz ; mert bizony sokkal boldogabb volnék valamely óceán közepében fekvő szigeten ; hol tudván, hogy tudósítást sem nem vehetek, sem nem adhatok, legalább rezignálva lehetnék : mint félre-laktomban, honnan közlekednem kell, mert valahogyan csak lehet, de azért rendes levelezést folytatnom mégsem lehet senkivel. Azonban itt is az iskolai tanulmány segít, azaz, nem egyébbel mint csak egy mottóval Horácból :

*durum, sed levius fit patientia
quidquid corrigere est nefas.*

S mellesleg mondva, édes Lacim, ez az istentelen nefas időnk körülményeire átkozott illendőséggel oda illik.

Írnokaim egyike : Pap Endre, szerencsés vala a Kisfaludy-Társaság egyik díját megnyerni. Örülök, hogy e szerencse éppen a körülöttem levő ifjat érte. Ő Pestre nem mehet ; nincsen is senkije, kit a díj általvételére s leküldésére megkérhessen. Kérlek azért, édes Lacim, vedd ezen gondot magadra ; mivel úgy is te vagy egész Pesten, kinek Nagy-Károlig legtöbbször van küldeményekre alkalmad. Megigérttem neki, hogy e kérést elődbe terjesztem ; s feloldoztam őt attól, hogy hozzád külön kérő levelet intézzen. Fáynak ő maga írta meg, hogy a díj általvételét te leszedes kegyes megtenni.

Literátorkodásomat ami illeti: meghunyászkodva jelentem, hogy kevesebbet, mint e télen, ritkán dolgoztam. De hidd el, nekem soha sem is voltak több gondjaim, mint ezidén. S gondokat legyőzni ugyan lehet; de a velek folytatott harc egész időnkét magának kívánja. Boldog, kinek e szomorú tapasztalás nem jutott!

Josephínádnak kézcsókomat, Léninek üdvözletemet nyújtsd által. Írj ha lehet minél előbb, hogy tudjak rólatok. Palinak is ma írok valamit, többet írhatás reményének fejében. Isten áldjon meg benneteket a lélek és test minden áldásaival. Barátainkat köszönts. Öllelek változatlan, szent szeretettel

Ferid

410

SZEMERE PÁLHOZ

Nagykároly, február 14. 1838.

Édes, jó Palim, mind Kende Lajostól, mind Schick által küldött igen kedves leveleidet vevém, s kimondhatatlan sok élményt leltem benne. Engedj meg, ha a sokért csak keveset veendesz tőlem; otthon százszer feltettem magamban, hogy hosszú levelet készítek: s nem tudék rámenni. Itt a közönségtől loptam el egy napot; s gyűlésbe le nem menvén, levélírással töltöm a délelőtti órákat.

Ne véld azonban, hogy gyakran és mindég, s a szív minden melegségével ne függenék emlékezeteden. Neved napját, mint minden évben, úgy ezidén is egész ünnepélyességgel, rokonaim jelenlétében megünnepeltem. Elmondók fejed felett s egész háznépére áldásainkat. Csak Kölcsey Mihály és a tiszteltes nem voltak jelen; mert e kettő közül az első

815

kirablott; a másik pedig a rabló körül törléskedik. Azért őket az avatatlanok körébe kicsaptam. Ily ajakak nem méltók, hogy az én Szemerémnek boldogságot kívánhassanak.

Első leveled tárgyaira nem felelek; azokról szóval szeretnék értekezni. A második a Triász említésével régi napok emlékezetét költé fel bennem.

Nem, édes Palim, a dolog nem egészen úgy áll, mint rajzolás. Horvát és Vitkovics lélekben soha szoros kapcsolatot velem nem formáltak. Engem egyik sem értett soha, Horvát a maga fenségében nem is gondolkozott oda, ha bennem van-e valami érteni méltó? De benned, édes Palim, a találkozás első pillanatától kezdve rokon keblet találtam; s én jól emlékezem, miképpen mindjárt előszer mi értettük egymást; mi fonákságot láttunk ama ketőben; és barátságunk szövetének megerősödése után a Triász még csak névben élt; de mi ketten attól különböző, névre nem szoruló egészlet alkotánk. Literátori hitünk, viseletünk s mindenünk az övéktől lényegesen különbözött. H... mindinkább tudós professzor úr, V... mindinkább tek. fiskális úr lőn. A pénz szent szerelme (sacra fames) volt, amiben ketten testvéresen egyeztek; de úgy, hogy azt egymástól is testvéresen elvették volna. E pénzoldalról nekem is valának szegény V... vel bajaim; de az akkor mélyen érzett sérelmet azóta feledém; s most csak történetesen jut eszembe, valamint a tokaji bor boldog emlékezetű története Vilmával; de a holtaknak békesség; s ezek közé tartozik nemcsak V..., de H... is. Ezen úr a feltámadás hasznaival is nehezen fog már élhetni.

Íme látod, hogy a Triász palotájának omladékairól tett szó, nem éppen poétai felhevülésre ébresztett.

Hát ha még emlékezetbe hozom azon *magnum áldomás biberunt-okat*, melyeknek egyikében szegény Kézy oly poétaiatlan eksztázisokba jött; másikában tiszteletes Édes Gergely uram a vörös bor hatalmát egy kevésé prózailag ünnepelte; s ezer ilyféléket. De hallgatok; megtörténhetik, hogy nevetni nem leszen kedved.

Sz. Laci levelét gyönyörrel olvastam. Gazdag ismeret, de felhős érzelem szól belőle. Küzdésen még nem esett keresztül; azonban ily küzdés gazdag következményeket hozand maga után. Kitételei bőv észrevételekre nyújtának alkalmat; s más körülmények közt sok mindent fognék reájok kommentárius gyanánt irkálni; annyival inkább, minthogy a levél tudományos része saját stúdiumaím tárgyáról emlékezik. Amit a nemzetek famíliai életéről beszél, némely változással az én hitem is; ami rezultátumot belőle kihúz: abban, úgy tetszik, különbözünk; s e különbözőség részént helyzetünkől, részént életkorunkból áll elő. Azt minden esetre mondhatom: én Lacinak minden irományaiban mélységet és melegséget találok; két tulajdon, mik közül az első nagyon ritka, a másikkal egyesülve pedig még ritkább.

Hogy Themisébe dolgozzam? Ezt szívesen ígérem, csak időt engedjen. Nem képzelheted, mi temérdek gondjaim vagynak! Pedig törvénytárgy felől írni nem futólag, de históriai dátumokat gondosan összevetve szeretnék. Idvezeld őtet addig is, míg neki külön írhatnék; s emlékeztess: hogy Themiséből még nekem nem küldött, s ennélfogva azt még nem is láttam; mert Burján az egyetlenegy könyváros, ki Nagykárolt olykor meglátogatja még a mult decemberben sem hozott belőle példányt. Bártfaynak lesz módja a csomócskát hozzám küldeni.

Legújabb dolgozásomat — Erdély felől — első alkalommal Bártfayhoz utasítom, hol azt te is olvasni fogod ; ha ugyan ilyféle tárgyat olvasni van kedved. Addig is, míg többet írhatnék, isten áldjon meg Borcsáddal együtt. Pepi és Kálmán idvezletet küldenek. Öllelek ezerszer !

411

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N.-Károly, március 3-án, 1838.

Édes, jó Lacim, nincs módom hosszan írhatni ; e rövid sorokat azért írom, mert tartalmát azon barátunknak, kinek ügyében itt Darvay által törvényes vizsgálatok tétetnek, szükség tudnia. Mondd meg neki, édes Lacim, hogy a vizsgálatok folynak ; s mihelyt elegendő csomó lesz készen, azonnal küldetni fognak. Múlt héten írtam postán neked és Palinak. Borítékod alá tettem azon levelet is, melyet általam kívántam W... nek megadatni. Fleckl úrnál két csomót tettem le, melyek e napokban indultak útra. Egyik történeti értekezést, másik Palink leveleit foglalta magában. Könyörgök : tudassad velem, ha mindezek kezedhez érkeztek-e? Mihelyt nyugodtabb körülmények közé jutok, azonnal hosszasan írok mindnyájatoknak. Holnap indúlok innen haza ; de a mindenfelől kiáradt vizek kétségessé teszik útamát. Félő : haza nem vergődhetem. Isten e mocsár közt lakást is bűneink egyik büntetéseként csapta fejünkhez. Engedd meg e levél rövidségét ; s ne vond meg választ. Barátainkat üdvözeld ; öllelek változatlan szeretettel.

Ferid

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, március 25-én, 1838.

Édes Lacim, február-márciusi gyűléseink alatt postán küldék hozzád két levelet; az elsőben Wesselényihez szóló is volt rekesztve. Ugyanakkor két csomót is tettem le Fleckl úrnál; miknek egyikében Szemere levelei, másokban az Erdélyi Szózat s Kölcsey Tóni levelei valának. Pap Endre írnokom által, ki e levelet kezedbe adandja, méltóztassál megírni: ha mindezek kezedhez jutottak-e?

Én olyan vagyok, mint a rossz adós; s félő, ellenem concurrentionalis pör fog indíttatni. Vörösmartyéknak, Szalaynak és Heckenastnak ígéretet tévők, hogy számokra bizonyos dolgozatokat fogok készíteni; s még mindennel készületlen vagyok. S ezt a Figyelmezőbe ígért recenziókra nézve annyival inkább fáj-lalom, mert Schedel azokat nagyon sürgette, s kívánta, hogy sietség okáért alkalmat sem várva postán küldjem. Most Endre magával vihetné minden költség nélkül; s én íme kész nem vagyok; pedig még február közepén elkezdém az írást. Azonban amit kínos állapotom hibázik, nem kell talán nekem tulajdonítani. Könyörgök, édes Lacim, méltóztassál Schedelnek ezt elmondani; s egyszersmind nevemben ígélni, hogy az elmúlasztottat előbb-utóbb uzsorával fizetem vissza. Annyi igaz, hogy mindazon kívánt recenziókat három négy nap alatt, legfeljebb egy hét alatt el tudtam volna készíteni; s talán nem fogták volna mondani, hogy rosszúl. De én valami többet akarok nyújtani, mint eddigi recenzióimban nyújtottam; s ez az oka, hogy vártam nyugalmas napokat, melyeknek

két hónap óta még birtokában nem valék. Most azonban nemsokára készen leszek.

Pap Endre a W... ügyében eddig szedett tanuvalloásokat viszi magával. Adná az ég, ne lenne ezen úta hasztalan! De én már jót várni régen megszüntem anélkül, hogy hitemben, mit eddig követék, s mi bennem (az apostol kitételeként) nem vala megholt állat, megrendültem volna. Nincs ember, ki ne tudná, miképpen ő bizonyosan meghal; s azért a legnagyobb nyomorúttabb mindennapi kenyérevő is megy, vagy fut, vagy bolyong a maga céljai után minden tekintet nélkül az utolsó napra. Mondd el édes barátom, hogy a polgári pályán fellépett embernek ezen analógiánál fogva nem természetes-e minden tekintet nélkül a jövő vagy jöhető bajokra a maga után menni? S ha az ember nagyon meggondolja, azaz, hidegen és elszántan meggondolja, végezetre a jöhető legnagyobb baj is egyes emberre nézve mi egyéb tekintetbe nem jöhető parányi történetnél? Szenvedni? Nem szenved-e minden más, testben és lélekben? Azon urak, kik oly jó üldözők, valamely víg estveli társaság következésében oly kellemes reumát vihetnek haza, melyek a láncok által okozott kínokat becsülettel felérik. A szalonok embereit éppen úgy gyötri pénzgond, és rangkórság, mint némely hazafit a nyomás és üldözés. És ha éppen halni kell is: nem éppen úgy kihordják ő Exc.-jokat is, mint a bakó martalékjait? A különbség csak ez, hogy a szegény martalékot egypár ezerrel több népszám kíséri.

Azonban, hogy ezen lugubris textusról másfelé forduljunk, legelőször is mutasd be kézcsókomat Josephinádnak, s kérj tőle engedelmet (mert férfinak illik a házi főnökség előtt alázatban meghajolni), hogy nevemben, azaz, sajátképpen sógorasszonykám nevé-

ben egy kérelmet előterjeszthess. S e nem kevesebb, mint — ruhavarratás. Azt mondják, az emberiség szebbik fele előtt ez igen fontos tárgy; s ha így, úgy a szeretetre méltó Josephine annak egész fontosságát fogja méltánylani.

A ruha tehát tiszta magyarsággal *Ueberrockkleid* lenne; színe fekete; anyaga selyemféle. De hogy ezen selyemanyag sajátképpen mi legyen? azt a pesti divat-világ fogná elhatározni.

Ha már Josephine oly kegyes leend, s ez iszonyú fáradalmát magának venni méltóztatik: azon esetre Pap Endre visz pénzt és mustrát. A mustrának hossza, ujja, és dereka tökéletesen jó; alja nagyon szűk. És így kivévén, hogy aljának igen sokkal bővebbnek kellene lenni, egyébként mértékül szolgálhat.

Könyörgök Josephinének méltóztassék sógoraszonyom ueberrockkleidbeli szükségének segédkezeket nyújtani: viszont szolgálatul ajánlok mindent, amivel vén lantos, rekedt szónok, és tompa jegyzőtoll (mert íme ezek hivatalos mineműségek) szolgálhat. Adósom vagy, édes Lacim, sok leveleimre; azért most teljes igazsággal várok hosszabb választ, mint e levelem.

Bár a literátori világ érdekesebb dolgairól; s a polgári világ ottani legújabb történeteiről tudósítanál. Újságaink meddők hazai hírekben; s még azonfelül a posták ismét egész hétig elkéstek; s én itt sűrű tudatlanságban élek.

Palinak, és Wesselényinek ma, s ugyanezen alkalommal írok; több barátainkat üdvözlem. Öllelek forró, változatlan barátsággal.

Ferid

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, március 25. 1838.

Édes, jó Palim, február—márciusi gyűlésünk alatt két levelet írtam hozzád postán; s ezeken kívül leveleid csomóját Bártfayhoz utasítva küldöttem el levél nélkül. E háromrendbeli küldemény, ha talán várakozásodnak mindenekben meg nem felelt is, annyit mindenesetre bizonyít, hogy gondolataim gyakran fordultak reád. Egyébiránt ne hidd, hogy emlékezetemben mindég egyforma fényben nem állnál: de hidd el, hogy körülményeim ritkán voltak kínosabbak, s eltépőbbek, mint most. A mi politikai állásunk borzasztó; s nekem ezzel mind a nemzetre, mind üldözés alatti barátaimra, mind magamra nézve igen sokat kell tépelődnöm. Nem lesz előtted hihetetlen, ha mondom, hogy magányos helyzetem bajai is politikai állásunk szomorú következményei; tetszik a hatalmasoknak reám is nehezíteni; s többeknek kedvök telik benne, ha magányos helyzetem parányi körülményeiben is bánthatnak. És fegyvertelent bántani, éppen eltapodni is, nagyon könnyű dolog; oly könnyű, hogy az eltapodónak dicsőséget nem adhat.

Hosszasan miért terjeszkedjem ki? E kevésből is nagyon jól megértheted: miképpen, ha leveleim ritkábbak mint máskor, ha nem oly ömlékenyek s kedélyesek, mint máskor stb. mindezt nekem bűnül tulajdonítani nem lehet. Volt idő, midőn megvetett literatúránk parányi körében senki által nem ismeretve, de egymástól szeretettve, jobb jövődöt óhajtottunk ugyan, de azért a jelenben teljes forrósággal,

egymásba ölelkezve, s ismeretlenségünk miatt másoktól nem láttatva, tehát nem is üldöztetve, munkáltunk. Felejtők a világot, s éltünk a magunkéban, melyet költői fellengésben magunknak alkottunk. Azóta a te barátod előtt más, tövises pálya nyílt, mely érzelmait, erejét és gondjait ezerféleképpen széjjeltépdeli; s ha erős határozása is a pályát tántorítatlanul mind végig futni; ha lelke önérzésében magát semmi által leveretni nem engedi is: de mégsem titkolhatja a mély nyomokat, miket a történetek lelkében időről-időre hátrahagynak.

Igenis Pali, azon mértékben, melyben keblem ereje edződik, bizonyos hidegséggel párosult nyugalom kezd körülem és bennem terjedezni. Forró ömledezés embere az én körülményeim közt, bizonyosan nagy elkeseredésre fogna süllyedni; s ha tehát az elkeseredés helyett derültség látszik homlokomon; ha lesüllyedés helyett felemelt fővel állok, s szenvedélyes panasz helyett makacsúl kötődni látszom: jele, hogy változtam, hogy változni kénytelen valék. Mert valaha, midőn szenvedtem, naiv ömlengéssel vittem más kebléhez panaszaimat; most megtanultam magamban állani, s körülményeimmel úgy dacolni, mint az indus, ki elleneinek kínzásai alatt panasz helyett csúfol és ingerel.

Elég, édes Palim! e rövid rajzolatot most csak úgy vetém ide, hogy lelkembe hagyjalak pillantani. Te méltányolni fogod állásomat, s nem fogsz ellenem panaszt támasztani, ha olykor vagy talán sokszor is történt, s történni fog, hogy tőlem rövid s száraz levélkéket veszsz. Lelkem egyformán érez irántad, s fog mindörökké; bármit mutasson a külszín.

Pap Endre viszi e levélkét, s ő hozhat tőled választ is, mert említett két levelemre még azt nem nyertem;

s azt sem tudom, ha leveleid csomója, melyet rend nélkül összecsinálva küldék hozzád, megérkezett-e? Remélem, még Pesten fogsz lenni; a tavasz, legalább minálunk, még nem olyan, hogy falura csalja az embert, ha tudnillik Pesten van.

Szalayt idvezlem; mihelyt nyugalmas napjaim lesznek, készítek valamit Themiséhez. Mostanában még azokat sem tudám bevégezni, miket Vörösmartyéknak előbb ígértem.

Múlt héten a posta ismét elakadt; s így a folyóiratok újabb számait még nem láthatám. Annyit azonban a Figyelmezőből tudok, hogy te Hernánin dolgozol. E hírre elővevém az eredeti Hernánit s olvasám újra. Nem az, amit én szeretnék; de végtelenül több, mint a Körneri Zrini; aztán nyelv és forma tekintetében sok újság. Óhajtanám: ne maradna a hirdetés hazugságban. A nyilatkozás, mit a télen valamelyik leveledben tettél, hogy te többet írni nem akarsz, bizony nem igazságos nyilatkozás. A te éveid száma éppen az, melyben az írói erő leginkább kulminálhat; s oly készületű férfinak, mint te, s oly nyugalmas házi körülmények közt, bizony írni kell. Ha én egyszer a polgári pályát bevégezem: még akkor remélek valami jót, valami többet mint eddig, írhatni. Sok szenvedelmet kiérezve, sokat tapasztalva, az életet sokféle helyzetben körültekintve nyugalomban élni: ez csak érett esztendőök birtoka. A római előbb keresztül gázolá az orbis terrarum hivatalos szélvészeit; küzdött a fórumon, a szenátusban, a comitiumokban; légiókat vezérelt barbarus népek ellen, polgári háborúkat élt keresztül: aztán villájába vonult és tanult és írt. — Ezért az ő irományai más színűek, mint a professzor uraké.

Jaj annak, kinek lelke rövid ifjúság után, elvénül ! Ötven, hatvan éves testben férfiúilag erős lélek adhat sokat, azaz sok jót. Bizonyos korban sok a szépség, a virág ; minek később kell gyümölcsévé élni. De boldog is az, ki elég nyugalommal, idővel és készülettel bír írhatni. Az író, ha nagy művet készít a jövő korra néz ki ; s a jelenkor igazságtalan voltát kevésbé érzi ; a polgári élet embere a jelenben él és mozog ; s a jelen nyomasztó voltát egész terhében érezi.

De sokat kezdek prédikálni, édes Palim ! Áldjon meg az ég mindazon sok barátságért, melyet irántam több mint negyedréssz század óta oly szünetlenül éreztél és bizonyítottál. Borcsád kezeit csókolom ; leveledet óhajtván várom. Öllelek ezerszer ! Pepi és Kálmán mindkettőtöknek számtalan üdvezletet.

414

VÖRÖS ANTALHOZ

Cseke, 1838. márc. 25.

Kedves barátom, postán nem örömet írok s az alkalom ritka. Ezért van, hogy múlt januárban költ becses levelét ily későn jövök megköszönni. Azon levél nekem felette kívánatos volt oly tárgyak felől, s akkor, mikről és mikor egészen tudatlanságban valék. Azon ígéretét, hogy hasonló tudósításokat ezután sem vonand meg tőlem, köszönettel fogadom, s kérem : méltóztassék e részben nekem azon nagy hiányt kipótolni, melyet tudósítások nem léte miatt a közdolgok tekintetében általánosan szenvedünk. Ezen ifjú, ki soraimat megadja, Pap Endre nevet visel, s megyei irnok lévén, nálam lakik ; azért ha kegyed szíves

leend ezúttal tudósításával meglátogatni: méltóztassék levelét egész bizalommal kezeibe adni. Igen ohajtanám tudni, mind azt, Wess... pörében legujabban mi történt? mind azt, K... Lajos és ügye mi helyzetben állanak? Ismét: a pest megyei januári felírásnak van-e valami következménye? Pest megye küldött-e akkor a megyéknek körírást vagy nem? A barsiak, a pestmegyei akciózottakat (!) és Ujházi pöreiben mi van téve? Ezeken kívül van-e még valaki megidézve, például Nógrádból és Fejérből. Mind oly dolgok, miket tudnunk kell, hogy a közönséges ügyben tudjuk magunkat mihez tartani. Kegyed, jól tudom, érző szívet hordoz a haza iránt keblében; azért érti, miképpen az ilyenek nem nyomorult újság kívánás tárgya, hanem oly szükségek, mik nélkül, azaz, miknek tudása nélkül, jelen helyzetünkben káros lenni. Ezért egész bizodalommal folyamodom önkényt tett barátságos ajánlásához.

Éljen szerencsésen, édes barátom; s ne szünjön meg rólam barátságosan emlékezni.

Kölcsey F.

415

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, június 24. 1838.

Kedves Barátom, Darvay a mult hét elején azt írta, hogy azon hét szerdáján vagy csütörtökén Csekén leszesz. Vártunk azért nagy áhitattal; de mivel el nem jöttöd azért történt, mert még dolgaidd több időt kívánnak, nyugodva vagyok. Igyekeznünk kell, hogy e napokat minél több haszonra fordíthassuk.

826

Pörödben sokat dolgoztam ; de a most vett tudósítások szerént némi változásokat kell tennem. Leveleddel együtt veszem Darvaytól tanúidat is. Ezeket használni fogom ; a fiscus tanúi nyomoruságos tanúk, már csak az egymás közti kombináció által is semmivé lesznek.

Kár, hogy Benyovszky a protestációban úgy nyilatkozik, mint írod. Azonban a megtörténtet meg nem törtéنتté tenni nem lehetvén : ahhoz kell alkalmaztatni a végreplikát. Az általam dolgozottakat most újra által fogom nézni s leveled tartalmához igazítani. Én mindent, ami a dolgozás közben eszembe jutott, leírtam ; nem gondolván veled, ha talán a neked jutott munkában is fordulna elő hasonló. Azt hiszem : mindenesetre könnyebb a sokból elhagyni, mint a keveset pótolgatni.

Erdélyből nyerendő bizonyítványok nem lesznek haszon nélkül. Talán éppen e haszontól rettegés határozá reá azt a te dicsőséges rokonodat, hogy folyamodásodat felvétetni ne engedje. Gyönyörű példája azon morális süllyedésnek, melybe ember — ez az isten képére teremtett állat — hullani képes ! Ha rokonod ezt tehette, csudálhatod-e, hogy Uray bizonyítványt nem adott? Ez legalább folyamodásod ellen gátat vetni nem igyekezett. Rokonodhoz képest bizony ez még nem oly mélységben áll. Egyébiránt nem mentem őt. Kétszer szólítám fel ; egyszer szóval, másszor levélben ; s oly javallatot tettem elébe, mely szerént előbbi vallomása úgy lett volna helyre hozva, hogy maga semmi esetben ne kompromittáltassék. Mit értem veled? idezárt válasza mutatja; ha jónak látandod, megmutathatod azt Eötvös és Darvay barátainknak.

Az ifjú Csanádi levele nálam maradt, mivel arra nekem szükségem vala. Én ezt dolgozásomban a kér-

dőpontokkal és a Péchy L. vallomásával összevetetem ; s ez az egész vád hiú voltára nagy világosságot vet. Minthogy azonban neked is szükséged van reá : íme ezt is idekapcsolom. Jól reá kell vigyázni ; mivel a pörhöz ragasztatni fog.

Amit leveleződ a Balog pöréről ír : azt nem értem. Mert hogy B. pörében az idézés leszállított : ez a törvénykezési szólásformák szerint nem tehet mást, mint azt, hogy az *idézés hibás volta miatt a pör szállított le*. Mert hogy leveleződ azt akarta volna mondani, miképpen az *idézés ellen tett alperesi kifogás szállított le* : ez szólásbeli hiba. Ilyen estben a *leszállítás* (condescensio) szó nem szokott használtatni ; hanem *félrevetés* stb. Azonban, hogy a pör szállított volna le : ez az eddig történetekkel s nevezetesen a Wesselényi- és Kossuth-pörben történetekkel egyenesen ellenkezik. Készebb vagyok azért leveleződet nyelvhibával hozni gyanúba, mint a pör leszállítását elhinni. Talán mikor itt ölelni foglak, bizonyos tudósítást nyerendesz.

Mivel mind te, mind Darvay írtátok, hogy néhány nap mulva újra egy csomó vallatást fogtok küldeni, könyörgök, méltóztassál akkor rövid levélben felvilágosítást adni a következőkről :

Azon jegyzékben, miszerint a dolgozást egymás közt megosztottuk, reám jutott a fiscus okait (t. i. a januári ítéletet megelőző replikában foglaltakat a tanukon kívül) töredékedben földolgozni. Ezen replikában foglaltatnak :

1. Hogy a kifogásoknak helye nincs.
2. A tanúk.
3. Az ifjakkal és Kossuth-tali szövetkezés.
4. Hogy a notának nemcsak tettleges feltámadás-ban van helye.

5. Hogy a fejedelem és kormány egy.

Ezek közül az 1., 2., 3 általam a meritoriális védelemben bőven fel van dolgozva s megcáfolva. Az 5-ket te vállaltad magadra ; s így csak a 4 van hátra, melyre a Deák jegyzeteiben kimerítőleg meg van felelve.

Most tehát csak azt óhajtom tudni : elég lesz-e a 4-ik pont alatti felperesi okokat feldolgozni s reá a Deák jegyzeteit pörbe igtatni? A fiscus utolsó replikájára, mely mellé a Kossuthtól elvitt leveleket kapcsoló, bőven feleltem. Te fogod megítélni : lesz e még hozzá tennivaló?

Óhajtva várom a napot, melyen itt ismét ölelheselek. Nálam mindent készen fogsz találni. Légy boldog, mint napjainkban s helyzetünkben magyar lehet !

Kölcsey

416

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, július 6. 1838.

Kedves barátom, folyó 4-dikén költ leveledet ma délben vevém ; Darvay lovas-küldötte tegnapelőtt volt itt s hozott új esketéseket s tőled egy levelet június 29-ikéről mely, most előttem fekszik s dolgozásaim folytatásában mutatóul szolgál. Darvay panaszkodik, hogy az emberek nagyon restek s míg vallomásaikat leírják, két-három követet várnak magokhoz.

Tapasztalásból tudom : e restség nem mindég rosszakaratból származik ; de magyarjaink karakterében mélyen ül s őket sok jó tételében megakadályoztatja. Ez is azon dicsőséges tulajdonok közé tar-

829

tozik, melyek ázsiai szép eredetünket bizonyítják. Ázsia mint közönségesen tudva van, az indolentia és mozdulatlanság áldott hazája. Pedig bár készen lennének már minden esketések. Én arról is szeretnék tanút, amit Ujhelyi Károly Eötvös M. barátunknak a maga vallomása felől Károlyban mondott. Jó lenne, ha e felett Miskával értekeződnél.

Te csak dolgozzál, amint érkezel; előttem mind személyed sokkal becsesebb mind ügyed sokkal szentebb, mintsem azt minden házi dolgaimnak elébe nem tenném. Ha Viskre mennék s te oda jönnél, az csak hátramaradást okozna. Mert fürdőben s éppen a viski nyomorúlt viskókban ily fontos dolgot, mint a miénk, végezni nem lehet. Azért akármikor jössz, engem itthon találsz; itt helyünk, csendünk és időnk elég leszen, hogy mindent a legnagyobb figyelemmel egybeszerkeztessünk.

Darvay küldöttjétől tegnapelőtt küldék hozzád egy kis levélkét, melyben nincs egyéb, mint tudósítás azokról, miket Darvay által vevék. Látogatásod a zsidói síroknál lelkemben megrázott. Mely időket értünk! Íme annak, ki életét hazájának szentelé, lopni kell egy pillanatot, hogy saját fészkében, az ősi lak kapui előtt, futó pillantatot vethessen — a sírhalmokra! Barátom, de mi férfiak vagyunk, mi karakterünket küzdés által nyerők; s ennek diadalmi koszorúja az, hogy tudunk szenvedni lélekleveretés nélkül; tudunk szenvedés által lélekben emelkedni. Nem sokkal szebb-e ez, mint a moraliter elsüllyedteknek szolgai nyugalomban tespedésök?

Bóthy levelét újra meg újra olvastam. Ez rejtély, melyhez annak, ki a bihari gyűlésről tudósítva nincs, kulcsa nem lehet. Ők végeztek felőled valami kedvezőt, de nem mondja el mit; talán, hogy általa megle-

pettessél. Azt szeretném, ha a megyei bizonyítványt miről írja, hogy számodra megrendeltetett, saját felvigyázata alatt iratta volna meg és hogy a főjegyzőtől maga általvévén, hozzád még itt létedben elküldené. Egyébiránt a bihari főjegyző már aljegyző korában jó írónak magasztaltatott; így, ha jó akarata nem hiányzik, hasznos munkát készíthet. Légy rajta, hogy a Csanády levelének Zichy kezébe lett jutása felől tanubizonyságot nyerhessünk, s ha lehet, még köztünk létedben.

Ma kezdém a fiscus azon állítását, hogy a notát nemcsak tettelesen lehet elkövetni, megcáfolni. Minden egyéb a rámbizottak közül régen készen van; de az azóta két ízben kapott esketések és tudósítások szerint kész munkáimban is a szükséges változásokat két, három nap alatt megteszem.

Aldjon meg az ég! öllelek forró szent barátsággal
Kölcsey

417

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

Cseke, július 11. 1838.

Kedves barátom, amit tegnap költ leveledben az 1835-diki esketésről írsz, nagyon igaz. Ezt én is így hittem, ez az oka, hogy az új vallató pontokat újra dolgozván, a régi 8-dik pontot egészen elhagytam. Csupán kettőt tartottam szükségesnek az új esketésben is említeni.

1. hogy Uray által megszólíttattál; s akkor a kormány és fejedelem közt különbséget tettél.

2. hogy a *nép zsírja* kifejezésével éltél; de azt úgy magyaráztad meg, hogy botránkozó nem lehet.

831

Minthogy az Uray által lett megszólíttatást pá-
lástolni sem lehetne : kellett valami mondást előadni,
miből kitünjék, mi okozhatta az Uray megszólítását?
s kellett azt úgy állítani elő, hogy Uraynak megtéve-
dése (miképpen t. i. ő a szavakat félreértette) világos-
ságra jöjjön.

Az új esketések ezen pontból készültek, s használ-
hatók is (bár vagy 3 teljességgel nem pozitív van
közöttük). Hanem a Szuhányi Ignác és László val-
lomásaikban, nem tudom hogyan? ismét ott van az
a régi 8-dik pontból vett kifejezés. Minthogy e két
vallomás különben nagyon jó, ma visszaküldöm
Darvayhoz, hogy azon kifejezés kihagyásával írja
újra. A nem pozitívoknak is ha lehet, jobbakkal fel-
cserélésére megkérem.

Az én dolgozásom egészen azon pontból készült,
hogy a vád alatti szavak nem mondattak. A fiscus
tanuit, úgy hiszem, eléggé kiforgattam.

Mindennel készen vagyok ; csak javítgatok még,
annak megmutatását, miképpen notát csak tettel lehet
elkövetni, tegnap előtt elvégeztem. Deák jegyzetinek
s törvénykönyvünknek segédelmével sok jó gondola-
tokra jöttem.

Darvaynak múlt alkalommal írtam, hogy Kovács
Sándor nyilatkozása felett, (midőn ti. hibáját, me-
lyet ügyedre nézve elkövetett, megismeré), tegyen
vizsgálatot. Írtam egy kis emlékeztető utasítást is.
Még ezeket szeretném :

1. Vizsgálatot afelett, hogy midőn bizonyítványt
a megye részedre adott, nagy volt és köz a helyben-
hagyás, minden ellenzés nélkül. S talán hozzá kel-
lene tenni, hogy jelen voltak a fiscus tanui is, mint
Kende, Uray, Kovács Sándor, Ujhelyi Károly, Szer-
dahelyi, (ki első állott fel s ünnepélyes nyilatkozást

tett, hogy kérésed igaz s a bizonyítványt ki kell adni : s ezt úgy tevéd, mint tiszti ügyész) stb.

2. Vizsgálatot vagy bizonyítványt, ha mástól nem lehet, magától Eötvöستől is, hogy Ujhelyi önkényt megjelent nála s kinyilatkoztatá, hogy a vallomást elled nem saját akarata szerént, hanem Uraytól sarkalva tevéd. Bár két ember volna, ki előtt ezt mondá !

Mindezekről írok Darvainak is, s egyszersmind nagyon megkérem őt, hogy mindent sürgetve vigyen véghez. Biharból szeretném látni minél előbb a Csánádi levelét illető esketést. Én a replikát úgy készítem, mintha az már meglenne.

Kérded : hogy pörben a bizonyítvány és vallomás birnak e hasonló súllyal?

Igenis! mert sem a bizonyítvány, sem a hit alatti vallomás teljes próbát addig nem tesz, míg hitelesítve nincs. Hitelesítés előtt a hit alatt kivett vallomás sem ér semmit ; sőt még büntető pörökben is a benevola fassio is csak a bíróság előtti hitelesítés által nyer erőt. A szolgabíró által kivett benevolát a bűnös a törvényszéken vissza is vonhatja. Így még inkább a tanúvallásokra nézve.

Következik, hogy bizonyítványnak is lehet hasznát venni.

Most jut eszembe, te talán ezt kérded : ha ugyanazon személy vallomást is ad, bizonyítványt is, akkor mi történ? Ezen esetben vagy a kettő ellenkezik egymással vagy nem. Ha ellenkezik : természetesen a tanú hitelét semmivé teszi. Ha nem ellenkezik : akkor áll mindegyik.

Egyébiránt a fiscus tanúi ellen bizonyítványokat bátran lehet használni. Mert ezeket vagy elfogadja a fiscus pro authenticat is, vagy nem. Ha elfogadja, jó ! Ha pedig nem, akkor authenticatiót fogsz kívánni ;

s ha a bizonyítvány írója authenticatiókor is az előbbi mellett marad : ereje az esketéssel egyforma.

Ma vevék Gerzon főbírótól levelet. Írja, hogy Balog Jancsival (nem mondja el hol?) találkozott, s Balog azt üzeni, hogy folyó hó 10-dike és 20-dika közt okvetlen nálam lesz. Nem kedves lenne-e, ha mindketten egy időben lehetnétek nálam?

Áldjon az ég! öllelek ezerszer Kölcsey

A levélhozónál volt Tót Józsefhez Kocsordra szóló levél is, minden bizonnyal Gr. D. uraktól. Mivel azt mondá, hogy Kocsordra mennie nincs parancsa, s ő innen egyenesen haza térend : tehát a levelet, biztos úton, magam küldöttem el.

418

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, július 25-én, 1838

Édes, jó Lacim, Paliék tegnap délelőtt nagy örömemre ideérkeztek ; mindketten egészségesek és vidámak.

Wesselényi, ha nem csalatkozom, május 19-dikén vala Károlban ; onnan Erdőszádára ment. Májusi gyűléseink után itt Csekén is töltött egy pár napot ; s kevés idő mulva ismét várom őt. Pörét, mint tudod sürgetik ; ezért a szükségeselek elkészítésével komolyan foglalatoskodunk. E húzomos foglalatosság oka, hogy már régen semmi egyebet nem teszek, nem tehetek.

Annyi viszontagság után, melyen te és én közelebbi időkben keresztülmentünk, igen óhajtanálak már egyszer színről-színre láthatni ; de ez örömet

834

nehezen engedi meg a körülmény még ezidén is. Kárkövetelő pöröm tavalyi kiraboltatásom miatt, jövő szeptemberi gyűlésünkre halasztatott; s ennek elítél-tetésekor távol lennem nem tanácsos.

Luby Károly sógorom fia Zsigmond, ki a mi Waltherrünknel volt szálláson, holnap indul Pestre; s viszi e levelkét, Paliéval együvé rekesztve. Midőn Waltherr felétek visszaindúl, tőle ismét írok, s talán többeszkét.

Ez alkalommal írok Waltherrnek is néhány rövid sort, bizonyos Ecsedi Károly becsületes ifjat ajánlván neki. Ezen Ecsedi itt két év óta földmérő praktikáns; s most óhajtana Pestre menni, hogy tudományos éveit ott bevégezze. Szegényebb, mintsem maga költségén ott élhessen: azért óhajtana, valamely ifjú mellé, mint prefektus, felvétetni. Ha alkalmat lelendesz rajta segíthetni: kérlek gyakorold rajta felebaráti szeretetedet.

Josephinéd kezeit csókolom; barátainkat üdvözlem. Öllelek változatlan szeretettel.

419

WALTHERR LÁSZLÓHOZ

Cseke, július 25. 1838.

Tisztelt barátom,

Ecsedi Károly, földmérő praktikáns, kit két év oltá, mint becsületes, jó ifjat ismerünk, ohajtana Pestre menni, hogy tudományát ott végigtanulja. Szegényebb lévén, mintsem költségeit magától megbírja: jótét lenne reá nézve, ha valamely ifjú mellé prefektusnak felvétetnék. Örömet segítenék rajta; s ezen indulat

teszi, hogy barátomat, kinél ifjak szoktak kosztban lenni, s ki az univerzitásbeli tanítók közül többekkel baráti viszonyban áll, kérem: méltóztassék pártjára kelni, s számára prefektusi helyet eszközölni. A szükölködő, de jó ifjú hálája fogja kegyességét viszonozni.

Szemere Pali tegnap érkezett hozzám; így örömem van hosszú elválás után ismét láthatni. Wesselényi is e vidékben tartózkodik.

Engedjen meg tisztelt barátom, ha e rövid sorokkal talán alkalmatlanságot okozok; de én sohasem szoktam tétovázni, ha nemesszívű embert valakinek segédére kell felszólítanom.

Ölelem változatlan barátsággal

Kölcsey

Cím: Tekintetes Waltherr László úrnak Pest.

420

SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ

Nagy Méltóságú Gróf, Kegyelmes Úr!

Megyei gyűléseink folyó hónap 27-dikén kezdve szeptember 15-dikéig fognak tartani. Azon felül, hogy e határidőben jelen lenni hivatalomnál fogva köteles vagyok, most azon rám nézve fontos körülmény is forog fenn, mi szerént a tavalyi kiraboltatásom miatt indított pör végítélet alá bocsáttatik; s jelenlétemet nagy mértékben kívánja. Ily helyzetben méltóztatik excellenciád kegyesen megengedni, hogy az Akadémia nagygyűlésén megjelenés alól magamat feloldoztatni kérjem.

836

Mély tisztelettel maradok

Excellenciádnak alázatos szolgálója :
Csekén, auguszt. 4-d. 1838. Kölcsey Ferenc
M. t. társasági r. tag.

(E levélen a következő töredéklevél is olvasható) :

Tiszteletes Tarczali György uramnak Mátyás királyról szerzett, fül nem látott és nem hallott históriáját ide rekesztve homagialis tisztelettel visszaküldöm. Igen jó lesz a tiszt. úrnak hazaadni, hogy Harsány falu becsületes bírait és curator uramat olykor olykor vele múlathassa. Azt kívánni, hogy mi ilyeket olvassunk és ítélgessünk, csak oly hitben lehet, hogy nekünk semmi más tennivalónk nincs. Az Universitas bötüi drágábbak, mintsem ily hitványság kinyomására vesztegethessenek. Minden barátainkat üdvezlem. Öllelek változatlan szeretettel.

Kölcsey

FÜGGELÉK

KÖLCSEY ISTVÁNHOZ
S KÖLCSEY IMRÉHEZ

Kivül: Nzetes, Vzlő Kölcsei Kölcsey István és Imre uraknak, tisztelettel.

Milotán.

Cseke, Septemb. 18-dikán 1827.

Kedves Bátyám Uraim,

Pénteken hiában vártuk bátyám uramékat; szombaton reggel végre megérkezett bátyám uramék helyett József bátyám, és azon ígérettel, hogy Károlban bennünket felkeres, előre ment; azonban amint innen elment, többé nem láthattuk; annyit fiskális Kallós úrtól hallánk, hogy ott volt; mit csinált és beszélt, nem tudjuk.

Ami minket illet, mi secretarius Bártfayval személyesen szólottunk (Rőth, a director, már nem vala Károlban), azután a fisc. Kallós úrnak egy írásbeli declaratiót adtunk által, melyben a Milotán tett meghatározásunk foglaltatott. A dolog a legjobb úton van, és remélhetjük, hogy rövid időn vége szakad. Csak két nehézséget teszek; egyet, hogy talán a kívánt summa nagyon sok; másat a leányágra nézve. Én ezen nehézségekre a szükséges felfedezéseket megtettem, és alkalmasint jó resolutiót fogunk nyerni; de a summából minden esetre le akarnak húzni.

A leányágról lévén itt szó, el nem hallgathatom, hogy József bátyám Csekére jöttében a mezőn bizonyos

Mándi Pálnak (a Kölcsey György unokái közül) elbeszélte, mi dologban jár, és talán többet is, mint ami történt. Ez nyilvánvaló hiba ; mert ilyen tractatusokat nem szükség a világ nyelvére kötni, férfiak dolga az, hogy amihez fognak, azt végbe vigyék és hallgassanak. Ez okra nézve engedjék meg bátyám uramék, ha ohajtom, hogy bár magok jöttek volna el, ahelyett, hogy képükben olyant küldöttek, aki harangozni szeret s önnön maga alatt vágja a fát. Imre bátyám ellen ugyan nincs panaszom, mert atyjának betegsége kimentí ; de István bátyámat a tengeri szedés nem mentheti ki. A közdolog mindennél elébb való ; s nekünk is volt itthon dolgunk, és ha azt hátra hagyni a família dolgáért nem akartuk volna, most is ott volnánk, ahol ez előtt.

Kallós úrnak által adott declaratiónk Pesten a directoratusnál fog felvétetni : Bártfay, ki nekem igen kedves Barátom, ígérte lehető segítségét.

Ajánlom magamat K. bátyám uraimék atyafiságosindulatiba, és tisztelettel maradok alázatos atyafi szolgálók

Kölcsey Ferenc

SZATMÁR MEGYE RENDEIHEZ

I

Tekintetes Rendeik,

folyó hónapnak 7-ik napján itt helységünkben bizonyos Varga József nevű szerencsétlen öreg a maga lakóházában felakasztva találtatott. A falusi bírúk, minekutána a történetről tudósítottak volna, odamentek ugyan; de elfelejtkezvén arról, hogy szerencsétlen embertársoknak szánakozással és segedelemmel tartoznak; elfelejtkezvén, hogy Kovács doktornak közhasznú, és a Tekintetes Vármegye által helységenként kiosztogatott tabellái a falu ládájában vagynak, s az ily szerencsétlen esetben hasznos útmutatást nyújtanak: nem csak magok le nem vágják a szóban forgó öreget, de hogy mások is segítségére ne lehessenek, az ajtót reá lakatolták. Ezen szeretetlenséggel teljes viselet annál inkább megérdemli a Tekintetes Rendeik figyelmét, mert mindazoknak, kik a holtat a bírúk odamenetelek idejekor, vagy kevéssel azután láthatták, egyenlő bizonyítások szerént még az egészen el nem aludt életnek nyilvánságos jelei voltak. Hozzájárul ehhez az a megjegyzés is, hogy a megholtnak egész állása olyannak találtatott, hogy nem megvethetőnek tetszhetett az a gyanú, hogy talán nem is maga volt szerzője ezen szerencsétlenségnek, s hogy talán nem is egyedül megfojtás által lőn halála. Mert úgy mondatik

azoktól, akik látták, hogy nem függött, hanem a földön meghajlott térdekkel állott, s hogy a kötél nem nyakára fojtva, hanem állcsontján tartózkodva volt; s egyéberánt az akasztás által következett halálnak nagyon nyilvános jelei sem voltak láthatók.

Tekintetes Rendek, ez a vétkes gondatlanság, mely által itt a még megtartható emberi élet (lehetne mondani) készakarva meggyilkoltatott, s az a büntetésre méltó restelkedés, melynél fogva a földes uraság egy részének sürgetéseire is, sem valami nyomos vizsgálat nem tétetett, sem az előadott gyanu vagy felvilágosítása vagy elhárítása miatt chirurgus után a bírák teljességgel küldeni nem akartak, lehetetlen, hogy abban a mértékben meg ne érdemelje a Tekintetes Rendek neheztelését, amelyben a mi fájdalunkat felgerjesztette. Mi véteknek tartottuk volna ezen történetnek elhallgatását, s könyörgünk a Tekintetes Rendeknek, hogy hasonló szerencsétlenségek eltávoztatására s a tudatlanok és tudni nem akarók oktatására nézve, ezen történetet nyomos vizsgálat alá vétetni, s annak következtésében kegyes határozásokat megtenni méltóztassanak.

Ajánljuk magunkat a Tekintetes Rendek kegyességébe, s tartozott mély tisztelettel maradunk, Csekén Január 18 d. 1829

A Tekintetes Rendeknek
alázatos szolgálói:
a Csekei Ref. Ecclesia Elöljárói

V[égzés]

Nvzlő Kis Dobronyi Isáak Gáspár táblabíró a járás-

béli főszbíró, és esküdt kiküldettetek, hogy ezen feladást, nevezetesen azt, — hogy miért nem vágták le tüstént a bírák, — és segíteni rajta miért nem igyekeztek, — úgy azt is, ha nem más által erőszakkal történt e meggyilkoltatása, miért nem puhatolták, vizsgálják meg — s egyszersmind a Bírák által bépanaszlott felásásáról is a már eltemetett testnek tegyenek jelentést.

Költ Nkárolyb(an) 1829 eszt. Január 21 én tart közgyűlésből

Uray Balint
Mvnotarius által

S Z A T M Á R M E G Y E
K Ü L D Ö T T S É G É H E Z

2

Tekintetes Vármegyei Kiküldöttség,

Azon feladásnak következésében, melyet bizonyos csekei lakosok a szerencsétlen Varga Józsefre nézve, a Tettes Vármegye elébe terjesztettek, szerencsénk vagy a Tekintetes Kiküldöttség előtt a következőket alázatos tisztelettel felfedezni.

1. Folyó esztendő Januárius hónapjának első hetében a nevezett szerencsétlen ember felakasztva taláztatott, s ez a szerencsétlenség napjának dele táján történhetett. A bírák tudósítatván azonnal odamentek, s velek együtt (mint eféle szerencsétlen esetekben történni szokott) sok mások is. Kölcsey Gábor, kinek, mint mezőbírónak, az ilyen esetekben is felvigyázni, a helység transactionjában kötelességévé tétetett, tüstént előhívatta a bírót, s tőle a történetet bővebben megértvén, intette, hogy

Kovács doktornak a Tettes Vgye által kiosztogattott tabellái szerént tüstént vágassa le, s életre hozásán igyekezzék ; s egyszersmind a jelenvolt oskola rectort, Ország Pál uramat nógatta, hogy a bíróval együtt elmenvén, az említett tabellák tartalma szerént mint értelmes ember a többieket munkálódní tanítsa. Nevezett Ország Pál elment, de a testet belakotolva lelte, s a bírák hozzá nyúlni senkit sem engedtek. A bírák jelenlétében felnyittatott ugyan a ház, s Ország Pál minekutána sem a bírákat, sem az azoktól féllő rokonait a szerencsétlennék kérés által is a levágásra nem vehette, készült, hogy maga levágja, s ha lehet, az elszalasztott drága pillantatokat segedelme által kipótolja. A bírák ekkor is ellenkezvén, elmentek Kölcsey Ferenchez, s jelentették, hogy Ország Pál a szerencsétlent levágni akarja, de ők nem merik megengedni, s Járásbeli fősbíró Tettes Luby Károly úrhoz már elküldött memorialisokra teendő indorsatumot megvárják. Kölcsey Ferenc azt mondá, hogy míg az indorsatum megérkezik, addig a szerencsétlen, ha még élet van benne, százszor meghalhat ; azért emberi kötelesség azt mindjárt levágni, s ha ezen emberi kötelességet senki teljesíteni nem akarja a rectoron kívül, ám vágja le ő, mert minden szempillantás drága. A bírák visszamete után Ország Pál, nem lévén más a babonás emberek közt aki cselekedte volna, le is vágta a szerencsétlent, fájdalom ! már későn. Mert többé semmi segéd nem használt.

2. Másnap a Tettes Fősbíró úr indorsatuma, úgy beszélék a bírák, noha magát az indorsatumot velünk nem közlötték, megérkezett, s a nevezett bírák bizonyos írás által azt kérdezték tőlünk : hova temessék a testet? Mi, tudván azt, hogy a szerencsétlen szánakozást érdemel, azt feleltük, hogy tegyék a temetőbe ;

annyival is inkább, mivel itt a temetőn kívül minden darab föld vagy másnak sajátja, vagy vizállás. De ezen feleletünk ellenére, mint későbbben megtudtuk, kívül a temetőn, egy tónak épen szélében, két lábnyi csekély mélységre elásták.

3. A különben is babonás nép elrémült, s a temetés módja méginkább megerősíté őket a vakhitben, hogy a szerencsétlenben ördög volt. Özvegy Kölcsey Sámuelné Kölcsey Ferencet és Gábort az utcán sírva szólította meg, hogy ő már házához közelíteni is fél. Több ily történetek még jobban felébresztették figyelmünket, s tudakozódván a környülállásokról több jelenvolt s szemmel látott emberek tudósításából megértettük

a. hogy a szerencsétlen, mikor legelőszer úgy találtatott, még az élet minden jeleivel bírt, s azalatt holt meg, míg a bírák az indorsatumot várván, minden segédet tőle eltiltottak.

b. hogy senki sem látta, maga volt-e oka szerencsétlenségének ; s az a mód, mellyel nem függve, hanem meghajolt térddel állva, s nem az állánál (és nem torkánál) tágon álló kötellel, hanem inkább nyakravalójával megfojtva találtatott, azt is hagyta gyanítanunk, hogy talán nem is maga volt oka szerencsétlenségének, s még talán valami titokban fekvő gonoszság van itt rejtekben.

Ezekre nézve a bírákat előhivatván azt nyilatkoztattuk ki előttök, hogy mi az egész dologra nézve nagy nyughatatlanságban vagyunk ; hogy mi meghatároztuk a szerencsétlen temetésében esett hibát helyre hozatni, s kértük őket, küldenének chirurgusért, aki a történendő felvájáskor a holtat nézné meg, s bennünket vagy megnyugtata, vagy újabb vizsgálódásra világos nyomokat mutatna.

4. Intésünk most is haszon nélkül maradt ; a bírák semmi lépést nem tettek ; mi pedig meggondolván, hogy a szerencsétlennek mimódon történt halála még bizonytalan, meggondolván, hogy ha bizonyos lett volna is, hogy maga szerzett halált magának, de a 70dik canon csak azokat fosztja meg a tisztességes temetéstől, kik valamely gonosz tett miatt már bírói képen elébb halálra voltak ítélve, mintsem magok ellen kezdet volna ; meggondolván, hogy a fennforgó esetre nézve a balvélekedések eltörlése tekintetében mind ezen Tettes Vgye kebelében, mind Budán az ország fővárosában vezető példák adattak ; meggondolván végre, hogy a nevezett tószélén csekély mélységre temetett test árvíz és meleg napok következtében veszedelmessé is lehet, most pedig az akkor uralkodó kemény fagyban a felvájás semmi ártalmat nem terjeszthet el : tanácsot adtunk a szerencsétlen rokonainak, hogy a testet vigyék a többi nyugovók sorába, s belső embereink, tudván azt, hogy cselekedetek az őket kötelező papi törvényekkel nem ellenkezik, a szokott isteni tiszteletet a test általtételekor el is végezték, hasznos tanítást adván a népnek, hogy a szerencsétlenek eránt tartozó szánakozásról semmi esetben is el ne felejtkezzenek.

5. Temetőben megjelenni nem örömet szoktunk ; mert kedveseink fekszenek ott, és sirhalmaik tekintete sebeket szaggat fel kebelünkben. Azonban, mivel a temetést megelőző nap Nemes Sarkadi Zsigmond az utcán méltatlanul megtámadtatott, és félni lehetett, hogy lesznek vakmerők, kik újabb méltatlanságokat fognak elkövetni : most megjelentünk, remélvén, hogy jelenlétünk (mint meg is történt) a közcsendesség feltartására elég leszen, de szükséges is.

Íme, Tettes Kiküldöttség, ez vala a dolgoknak együgyüen előszámlált folyamatja, melyet midőn bölcs

ítéletek alá bocsátanánk, alázatos tisztelettel maradunk. Csekén Február 23ik napján. 1829.

A Tettes Kiküldöttségének alázatos szolgája :
Kölcsey Mihály, Ferenc, János és Gábor.

SZATMÁR MEGYE DEPUTÁCIÓJÁHOZ*

3

Tekintetes Deputatio,

Könyörgünk a Tettes Deputationak, hogy a szerencsétlen Varga József akkori állapotjára nézve, mikor még függött, és levágotott, Boldizsár Ferenc, Gyulai József és Szabó Mihály {Jakab Mihály és Tyukodi Mihály} csekei lakosok vallomását is kivenni méltóztassanak. {Mivel ezek voltak azok, kik nekünk azt a jelentést tették részszerént, hogy a testét a szerencsétlennek még melegnek, részszerént még meg nem meredtnek találták. S egyszersmind arról is hiteles tudósítást adhatnak, mi módon volt felakasztva; mivel, mint tegnap beadott alázatos jelentésünkben írva van, gyanú lehet, hogy nem a kötél által történt a halál.} Ezen kérésünk mellé bátrak vagyunk azt a másikat is hozzá adni, hogy ha Szabó Mihály betegsége miatt a Tettes Deputatio előtt meg nem jelenhetne, méltóztassék a Tettes Deputatio valami módot találni, mellyel ezen akadályon segíteni lehessen. Mely alázatos kérés mellett gratiájába ajánlottak mély tisztelettel maradunk Csekén, Februar. 24. 1829

A Tekintetes Deputatiónak alázatos szolgálói :
Kölcsey Mihály és testvérei

* E három eddig ismeretlen, sajtókezű Kölcsey-iratért Kiss Andornak mondunk köszönetet (ld. It. 1959. 263. l.). Sz. J.

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ .

Posony februar 2. 835

Szeretett Barátom,

Mult hónap 19... kaptam..... s levelem eddig hihető.... védi: csak a [Te] leveledet melyet Januárus...-dikán írt[ál há] rom nap előtt vevém, s még akkor m[eg]válaszoltam volna, de vártam a szatmármegyei választás hírért. Az megjöve; követek vagynak választva; s én, íme, Isten és ember előtt szabad vagyok. Deák azt értve, hogy a hazát méltatlanság esetében sem szabad elhagyni, azt hívé, s vele többen, hogy ha Szatmár megigazítja utasítását, s újra választ: nekem a követségben maradni hazafiúi kötelesség. Hiszem tudom: mindent kell tenni s álldozni a hazáért, hiszen tanultam gyermekkoromban, hogy a száműzött Aristides, mihelyest, seg...ve visszahívatott, felejtett mindent s vis[sza]tért. Azonban sem én oly nagy, mint Aristides [ne]m vagyok, sem Szatmár megye, [ug]y mint Athene, magát meg nem ig[azi]totta: s így talán nem épen halálos vétek kimondanom, hogy jól esik megszabadultnak [l]önnem; s annál jobban, mert íme itten barátaim sem vádolh[a]tnak semmivel. Dolgaink úgyis a lehetséges rossz állásban vagynak; s az itt létel nem más, mint tanuságtétel a nemzet halálos álmáról.

Mához egy hétre indulok haza; s így tudósításodat egyenesen Csekére utasítsd.

Irod, megígéréd másoknak, hogy K[özép] Sz[olnok]-ban történhető választatásomat elfogadandom. Barátságod szentebb előttem, mintsem ígéretedet hiában tettek lenni hagyhassam. Noha most is azt mondom, amit már írtam : én a Ti pályátokra szükséges készülettel nem bírok.

Barátainkat üdvözeld. Öllelek forró szeretettel. Isten veled.

K[ölcsey]

Kölcsey ez autográf levelének szövegét Somogyi Sándor tud. kutató közölte velem, a Román Népköztársaság Tud. Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Fiókjából. Szivességéért ez úton is köszönetet mondok. — A kipontozott helyek megrongált, s így olvashatatlan szövegrészekre, a zárójelzések a kikövetkeztetett szavakra és szótagokra vonatkoznak. Sz. J.

UTÓSZÓ

K Ö L C S E Y műveinek e harmadik kötete Kölcsey leveleit tartalmazza, válaszlevelek nélkül. Az első gyűjtéményes kiadástól a Kerecsényi-ig összkiadásnak vehető levélcsoport csak Angyal Dávid adott ki, a Kölcsey Minden munkái 9—10. kötetében (Bp. 1886—87). Azóta számos értékes Kölcsey-levél bukkant fel vagy látott napvilágot. Ezért kötetünkbe az azóta különböző helyeken kiadott vagy mindeddig kiadatlan leveleket is felvettük. Ezek időrendben a következők:

Horvát Istvánhoz, Álmosd, 1813, aug. 13. Kiadta Naményi Lajos, *ITK.* 1902.

Döbrentei Gáborhoz, Pest 1813. szept. 2. *MTA Magyar. irod. lev. 4-rét.* 218. XXVII/125. sz. (kiadatlan).

Szemere Györgyhöz, Cseke, 1815. máj. 31.

Szemere Györgyhöz, Cseke, 1815, szept. 1. Mindkettőt Perényi József közölte, *ITK.* 1930.

Herczeg Ferenchez, (1820. jun. 20.) Az *OSZK Kézirat-tárából* (kiadatlan). E nyirbátori fiskálishoz írt levélnek versoján áll a 12. juni 820 dátum, más tintával, nem Kölcsey kézírásával.

Meják Ferenchez, Cseke, 1821. szept. 22.

Meják Ferenchez, Cseke, 1822. nov. 7. Mindkettőt kiadta Varbói Györe János, *ITK.* 1909.

Wesselényi Miklóshoz, Nagykároly, 1831. szept. Kiadta Ferenczy Zoltán, *ITK.* 1903.

Döbrentei Gáborhoz, Nagykároly, 1831. október 21. —

MTA Kézirattár, Magy. irod. lev. 4-rét. 55sz. 152. levél, (kiadatlan). A levél középső része Angyal D. kiadásában megjelent.

Szalay Lászlóhoz, Cseke, 1831. október 22. — Az OSZK Kézirattárából (kiadatlan).

Döbrentei Gáborhoz, NKárol, 1832. jun. 1. — MTA Kézirattár, Magy. irod. lev. 4-rét, 55 sz. 153. levél. (Kiadatlan.)

Döbrentei Gáborhoz, NKárol, 1832. jul. 4. — Kiadta ITK 1914. 360. l. Vizsota Gyula.

Döbrentei Gáborhoz, Pécel, 1832. szept. 11. MTA Kézirattár, Magy. irod. lev. 4-rét. 55 sz. 154. levél (kiadatlan).

Széchenyi Istvánhoz, Pozsony, 1833. máj. 24. — Kiadta ITK. 1914. 449 l. Vizsota Gyula.

Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1833. nov. 19. — Kiadta Ferenczy Zoltán, ITK. 1903.

Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1834. ápr. 3. — Kiadta Ferenczy Zoltán, ITK. 1903.

A Pataki Ifjakhoz, Pozsony, 1834. szept. 7. — Kiadta a Sárospataki Magyar Társaság, szerkesztő Ormos László; Sárospatakon, 1837-ben, a Parthenon Zsebkönyvben, 5—6. l. Alatta Kölcsey Ferenc m. k. aláírás.

Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1835. márc. 1. — Kiadta Ferenczy Zoltán, ITK. 1903.

Wesselényi Miklóshoz, Cégény, 1835. márc. 14. — Kiadta Ferenczy Zoltán, ITK. 1903.

Péchy Lászlóhoz, Cseke, 1835. márc. 16. — Kiadta Borowszky Samu, ITK. 1897.

Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1835. máj. 16. — Kiadta Ferenczy Zoltán, ITK. 1903.

Wesselényi Miklóshoz, Károly, 1835. máj. 22. — Kiadta Ferenczy Zoltán, ITK. 1903.

Döbrentei Gáborhoz, NKároly, 1835. máj. 25. —

MTA Kézirattár, Magy. nyelvtud. ivrét. 1. sz. II. köt. 3 levél, (kiadatlan); ez és a július 6-i is a titoknoki felszólításra jött válasz, régi magyar nyelvemlék tárgyában.

Döbrentei Gáborhoz, Cseke, 1835. júl. 6. — MTA. Kézirattár, Magy. nyelvtud. ivr. 1. sz. I. köt. 3. levél, (kiadatlan).

Szalay Lászlóhoz, Nkáról, 1836. febr. 23. — Az OSZK Kézirattárából, (kiadatlan).

Ismeretlenhez (talán Heckenasthoz) Nagykároly, 1836. márc. 2. — OSZK Kézirattárából, (kiadatlan).

Kölcsey Antóniához, Nagykároly, 1836. márc. 11. — Kiadta Naményi Lajos, ITK. 1902.

Eötvös Józsefhez, Nagykároly, 1836. máj. 3. — OSZK Kézirattárából (kiadatlan).

Döbrentei Gáborhoz, Cseke, 1836. júl. 3-i (8 végjáték s 6 filológiai pályatárs tárgyában írt) levelének bekezdő s befejező részei. Az egészet, melynek törzsrészét kritikai tanulmányként ld. az I. kötetben *A k a d é m i a i b i r á l a t o k* alatt, kiadta Viszota Gyula, ITK. 1914. 444—445. l.

Kerekes Ferenchez, Nagykároly, 1836. aug. 27. — Kiadta Naményi Lajos, ITK. 1902.

Jákó István kir. táblai ügyvédhez, Cseke, 1836. okt. 1. OSZK Kézirattárából, (kiadatlan).

Heckenast Gusztávhoz(?), Cseke, 1836. okt. 20. — Kiadta Naményi Lajos, ITK. 1902.

Simon Pálhoz, Cseke, 1836. okt. 20. — Kiadta Badics Ferenc, ITK. 1924.

Szalay Lászlóhoz, Nagykároly, 1836. dec. 2. — Az OSZK Kézirattárából (kiadatlan).

Vörösmarty Mihályhoz, Cseke, 1837. jan. 24. — Az MTA kézirattárának Vörösmarty anyagából (kiadatlan).

Heckenast Gusztávhoz, Nagykároly, 1837. febr. 26.
— OSZK Kézirattárából (kiadatlan).

Szalay Lászlóhoz, Nkáról, 1837. febr. 26. — OSZK
kézirattárából, (kiadatlan).

Kossuth Lajoshoz, Cseke, 1837. ápr. 25. — Kiadta
Naményi Lajos, ITK. 1902.

Vörösmarty Mihályhoz, Károl, 1837. máj. 23. —
— Az MTA Kézirattárának Vörösmarty anyagából
(kiadatlan).

Simon Pálhoz, Cseke, 1837. júl. 11. — Kiadta Badics
Ferenc, ITK. 1924.

Szalay Lászlóhoz, Nagykároly, 1837. szept. 3. — OSZK
Kézirattárából (kiadatlan).

Simon Pálhoz, Nagykároly, 1837. szept. 3. Kiadta
Badics Ferenc, ITK. 1824.

Vörösmarty Mihályhoz, Cseke, 1837. szept. 26. —
Az MTA Kézirattárának Vörösmarty-anyagából (ki-
adatlan).

Vörös Antalhoz, Cseke, 1838. márc. 25. — Kiadta
Váczy János, Vasárnapi Ujság, 1890. 32. sz. 519. l.

Walther Lászlóhoz, Cseke, 1838. júl. 25. — Kiadta
Naményi Lajos, ITK. 1902.

Széchenyi Istvánhoz, Cseke, 1838. aug. 4. — (Töredék
levéllel együtt) — kiadta Vizota Gyula, ITK. 1914.
450, l.

Öt — jóval e kiadásszöveg elkészülése után előkerült
— érdekes és ismeretlen levelet csak a Függelékben kö-
zölhettünk. Jegyzeteiket ld. uo.

Kihagytuk viszont gyűjteményünkéből azokat a levele-
ket s iratokat, melyek nem Kölcsey művei — *A n g y a l*
D. még több ilyet közölt pl. Bártfay levelét Kölcseyhez
1834. júl. 18-án, vagy az erdélyi ifjúság levelét vagy
Szemeréét Bártfayhoz, ugyanígy mellőztük Hartleben
és Kölcsey szerződésének szövegét is.

Az *Angyal D.* kiadásában foglalt levelek számát erősen megbővítve, az egész anyagot szigorú időrendbe osztottuk be.

Kölcsey levelezésének még a nagy kortársaiéhoz, pl. a *Vörösmartyéhoz* képest is kiemelkedő jelentősége: elsőrendű forrás a kor politikai életének megismeréséhez s Kölcsey egyéniségének beható tanulmányozásához. Emellett alapvető jelentőségű a pontos adatok, fogódzók miatt, melyeket művei keletkezésének meghatározásához nyújt.

Az Iskola és világ c. kis, pedagógiai érdekű írásmű semmi esetre sem 1826-ból való — mint Kerecsényi gondolta első kiadásából következtetve azt, ld. Kerecsényi kiad. 615. l. —, hanem 1815-ben készült, mint ezt a (Kerecsényitől észre nem vett) Szemere Györgyhöz írt levél bizonyítja: az *Iskola és világ* teljes egészében e korai levélnek keretében született meg. Csak később, 1826-ban adták ki az *Élet és Litteraturában*, már mint önálló, tanulmányszerű írást. Újabb kiadásai megbizhatatlanok. Perényi József, (a levélformájú elmélkedés közlétevévője) a 4. bekezdés elején, s másutt is „szép messzeségek”-nek olvasta a nyilvánvaló „szép mesterségek”-et (így áll helyesen az *Élet és Litteraturában*). *Angyal Dávid* pedig, aki e helyen „szép mesterségeket” ír, „humoristicumok”-nak olvasta a — „humanisticumok”-at, holott ez is helyesen áll az *Élet és Litteraturában*. Ez utóbbi hibát a keletkezés téves dátumával együtt Kerecsényi is átvette kiadásába.

Egy másik műnek, a *Töredékek a vallásról* címűnek keletkezését ugyancsak a levelezés segítségével sikerült közelebbről meghatározni; az a traktátusmelyet Kölcsey a Kállayhoz 1814. márc. 7-én írt levelében említ, ennek a műnek lehetett az első fogalmaz-

ványa (az egész kérdésre ld. Szauder J.: *A Romantika Útján. Adalékok Kölcsey Ferenc emberi és írói egyéniségének kialakulásához. MTA Nyelv- és irodalomtudományi Osztályának Közleményei XI. köt. 1—4 szám 187—193. stb. lap.*

A levelekhez mellékelt versszövegek és politikai beszédek kéziratainak jelentősége (az előbbieket főleg a Ráday-könyvtárban, az utóbbiak a MTA Kézirattárában, a Bártfay-val folytatott levelezésben) nyilvánvaló: ezeknek figyelembevétel nélkül Kölcsey műveinek hiteles szövegét sem lehetne megállapítani. Versszövegeket természetesen csak az esetben hagytunk meg a levelekben, amikor, mint ez az első kötet jegyzeteiből is kitűnik, azok később átdolgozandó első fogalmazványok vagy jelentős variánsok voltak, s mint ilyenek a főszövegbe nem kerülhettek be.

Itt kell utalnunk arra a feltűnő tényre is, hogy Kölcseynek nem egy műve (így az Egyházi beszéd, az Iskola és világ) a levélformában — az annak intimitásától ébresztett gondolatok keretében — született meg, s pl. az egész Iliászi pör néven ismert irodalomjogi-politikai ügy is a levelezés lapjairól vált ki már az 1820-as években, lett valóságos művé. Ezért nem is a levelek közt (ahol csak utalunk erre az anyagra), hanem a szépirodalmi művek között adjuk ki az Iliászi pört, a hagyománynak megfelelően; a levelek közt (l. a Szemeréhez 1823 februárjában írt levelek alatt) csak utalunk az első kötetben foglalt anyagra.

Szavá kell tennünk a Szemerészonettjeiről írt Kölcsey tanulmány körüli levelek ügyét is. A Szemeréhez írt Álmosd, 1813 szept. 15-i, Álmosd, 1813 okt. 30-i és Álmosd, 1813 nov. 4-i leveleknek a szonettre vonatkozó részletei megjelentek az *Élet és Literatura* 1827. évfolyamában, a X—XV. Szonettek című rovatnak részeként, a 264—270. lapon.

(Ugyane rovat végére került Cselkövi (1824) jelzettel a Szemere szonettjeiről címen ismert cikk.)

E levélrészletek kiadása ott igen pontatlan, ez a hanyagság Szemere szeszélyére vezethető vissza. Az 1813 szept. 15-i levelet csekei kelettel látta el, holott ez álmosdi, az 1813 okt. 30-i levelet önkényesen nov. 4-éről keltezte, s ugyancsak Csekéről, holott ez is álmosdi; és a nov. 4-i levelet nov. 20-iként közölte, ugyancsak Csekéről. E téves datálásokon kívül különben e levélközlések csak apró kiegészítéseket tartalmaznak, a közreadó csak a levelekben előadottak sorrendjét változtatta meg a szonett-téma érdekében. — Feltűnő azonban az, hogy — s ez megint Szemere gondatlanságára vall — az 1813 nov. 4-i levél szövegében nem az a kkor készült (eredetileg abban a levélben leírt) 3 strófás Jennyhez-t közli, hanem az 1825 májusában készült kétstrófás Jennyhez-t. (Itt is megjegyzendő, hogy az 1813 szept. 15-i levélnek szonettelemző részéhez az *Élet és Literatura* 265—66. lapján Vitkovicsnak egy hosszabb, lapalji jegyzete olvasható, melyben elégedetlenkedik Kölcsey ítéletével.)

A szövegeknek mai helyesírásra áttételekor ügyeltünk arra, hogy csak a ma is közkeletű latin és idegen szavakat írjuk át (grammatikus, katalógus, szonett, maszk stb.), a legtöbbet megtartottuk a Kölcseytől használt idegen formájában (sonetto, crisis, relatio stb.). Ugyanazon szó helyesírásában feltűnő következetlenségeit nem egységesítettük (truccára—trutzára, Dekalógus—Decalogus stb.).

Meghagytuk a hosszúságokat a magán- és mássalhangzók esetében (szóll, stb.). Megmaradtak a datálások s a levélaláírások következetlen rövidítései is. — A címeken kívül viszont számos idegen szó kezdőbetűjét kisbetűre

változtattuk (téma, artista), a személyneveket pedig a ma elfogadott formában javítottuk át (pl. Rádai-Ráday).

Különös köszönettel tartozunk e kötet s az egész kiadvány végén Kiss Józsefnek, szaktudományos értékű tanácsaiért.

Kölcsey összes műveit szerkesztette, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket készítette S z a u d e r J ó z s e f n é és S z a u d e r J ó z s e f.

TARTALOM

LEVELEK SZERINT

1. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1808. máj. 19.	7
2. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1808. jun. 25.	10
3. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1808. aug. 9.	13
4. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1808, aug. 31	14
5. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1808. nov. 12.	16
6. Kazinczy Ferenchez, Debrecen 1808. dec. 7.	18
7. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. jan. 31 .	22
8. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. márc. 29.	24
9. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. ápr. 19.	26
10. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. máj. 9 .	28
11. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. jún. 3.	29
12. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. júl. 23.	31
13. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. aug. 23.	31
14. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1809. dec. 8. .	35
15. Bűdeskutyné Draveczky Juliához, Pest, 1810. márc. 3.	39
16. Kazinczy Ferenchez, Pest, 1810. márc. 9.	41
17. Kazinczy Ferenchez, Pest, 1810. máj. 6. ...	44
18. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1811. ápr. 23.	47
19. Szemere Pálhoz, Sződemeter, 1811. szept. közepén	49
20. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1811. dec. 6. .	52
21. Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1812. jan. közepén.	56

22.	Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1812. febr. 19.	59
23.	Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1812. febr. 26.	61
24.	Kazinczy Ferenchez, Debrecen, 1812. máj. 8.	65
25.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1813. máj. 22.	71
26.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. máj. 22.	74
27.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1813. jún. 25.	76
28.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. jún. 11.	78
29.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. jún. 25.	80
30.	Horvát Istvánhoz, Álmosd, 1813. aug. 13. ..	82
31.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. aug. 13.	82
32.	Döbrentei Gáborhoz, Pest, 1813. szept. 2.	84
33.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. szept. 9.	86
34.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1813. szept. 15.	87
35.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. szept. 15. ...	89
36.	Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1813. szept. 25.	93
37.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1813. okt. 21. .	95
38.	Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1813. okt. 30. .	99
39.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. okt. 30.	100
40.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. nov. 4.	104
41.	Kállay Ferenchez — 1813. —	108
42.	Kállay Ferenchez, Álmosd, 1813. nov. 14. . .	109
43.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1813. nov. 14.	111
44.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1813. nov. 14.	114
45.	Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1813. no. 15. . .	118
46.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1814. jav. 12.	120
47.	Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1814. jann 21.	120
48.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1814. jan.. 22.	122
49.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1814. jan. 22..	125
50.	Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1814. febr. 18. .	128
51.	Szemere Pálhoz, Álmosd, 1814. márc. 3.	131
52.	Kállay Ferenchez, Álmosd, 1814. márc. 7. . .	135
53.	Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1814. márc. 22	136
54.	Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1814. ápr. 3. .	139

55. Kállay Ferenchez, Álmosd, 1814. húsvét második napja.	142
56. Kazinczy Ferenchez, — 1814. máj. 31.	144
57. Kállay Ferenchez, Pozsony, 1814. jún. 20. ..	148
58. Kállay Ferenchez, Pécel, 1814. júl. 13.	150
59. Helmeczy Mihályhoz, Pécel, 1814. júl. 23. ..	152
60. Helmeczy Mihályhoz, Pécel, 1814. aug. 1. ...	153
61. Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1814. dec. 2. ..	153
62. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1814. dec. 4. ...	154
63. Kállay Ferenchez, Álmosd, 1814. dec. 17. ...	159
64. Szemere Pálhoz, Álmosd, 1814. dec. 17.	161
65. Kazinczy Ferenchez, Álmosd, 1814. dec. 22. .	164
66. Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1815. márc. 6. .	168
67. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1815. ápr. 8. ...	169
68. Döbrentei Gáborhoz, Álmosd, 1815. máj. 3. ..	172
69. Kállay Ferenchez, Nagykároly, 1815. máj. 30. 178	
70. Kazinczy Ferenchez, Nagykároly, 1815. máj. 30. 181	
71. Szemere Györgyhöz, Cseke, 1815. máj. 31. ...	184
72. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1815. jún. 8. ...	186
73. Szemere Pálhoz, Cseke, 1815. jún. 8.	186
74. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1815. júl. 5.	187
75. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1815. aug. 28. ..	195
76. Kazinczy Ferenchez, Surány, 1815. szept. 1. 202	
77. Szemere Györgyhöz, Surány, 1815. szept. 1. .	203
78. Kállay Ferenchez, Cseke, 1815. okt. 7.	206
79. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1815. okt. 16. ...	208
80. Szemere Pálhoz, Cseke, 1815. okt. 16.	213
81. Szemere Pálhoz, Cseke, 1815. okt. 24.	216
82. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1816. márc. 28. .	220
83. Szemere Pálhoz, Cseke, 1816. márc. 28.	224
84. Döbrentei Gáborhoz, Cseke, 1816. ápr. 2.	228
85. Szemere Pálhoz, Cseke, 1816. ápr. 2.	230
86. Kállay Ferenchez, Cseke, 1816. ápr. 8.	232
87. Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1816. ápr. 25. ..	235

88.	Döbrentei Gáborhoz, Cseke, 1816. máj. 11. ..	238
89.	Kazinczy Ferenchez, Cseke, 1816. máj. 11. ..	240
90.	Szemere Pálhoz, 1816. májusban.	245
91.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1816. nov. 21.	248
92.	Szemere Pálhoz, Pest, 1817. febr. 24.	250
93.	Szemere Pálhoz, Pest, 1817. márc. 23.	252
94.	Kazinczy Ferenchez (Szemerével együtt.) Lasztóc, (1817. jún. 7.)	254
95.	Kazinczy Ferenchez, Lasztóc, 1817. jún. 11. ..	255
96.	Kazinczy Ferenchez, Lasztóc, 1817. jún. 12. ..	259
97.	Kazinczy Ferenchez, Lasztóc, 1817. jún. 14. ..	264
98.	Döbrentei Gáborhoz, Lasztóc, 1817. jún. 29. ..	267
99.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1820. ápr. 29.	268
100.	Herczeg Ferenchez, Cseke, (1820. jún. 20.) ..	269
101.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1820. nov. 25.	270
102.	Meják Ferenchez, Cseke, 1821. szept. 22. ..	273
103.	Meják Ferenchez, Cseke, 1822. nov. 7.	273
104.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. febr. 25. L. az Iliászi pört az I. kötetben.	275
105.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. ápr. 6.	275
106.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. ápr. 11.	281
107.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. ápr. közepén. ..	288
107/a.	Szemere Pálhoz, 1823. május	293
108.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. jún. 27.	293
109.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. júl. 12.	297
110.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. júl. 28.	300
111.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1823. aug. 21.	302
112.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1823. szept. 19.	304
113.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1824. jan. 30.	307
114.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1825. máj. 18.	310
115.	Vitkovics Mihályhoz, Pest, 1826. jún. 8. (Szemerével együtt.)	314
116.	Kende Zsigmondhoz, Pest, 1826. jún. 15. ..	315
117.	Szemere Pálhoz, Pécel, 1826. szept. 23.	316

118.	Szemere Pálhoz, Pécel, 1826. dec. 4.	319
119.	Szemere Pálhoz, Pécel, 1826. dec. 12.	319
120.	Szemere Pálhoz, Pécel, 1826. dec. 15.	321
121.	Szemere Pálhoz, Pécel, 1826. dec. 18.	322
122.	Szemere Pálhoz, Pécel, 1826. dec. 21.	323
123.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. febr. 1.	326
124.	Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1827. febr. 17. ...	328
125.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. febr. 17.	330
126.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. márc. 26.	332
127.	Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1827. máj. 14. ..	336
128.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. máj. 14.	338
129.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. aug. 6.	340
130.	Kisfaludy Károlyhoz, Cseke, 1827. szept. 6.	343
131.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. szept. 6.	344
132.	Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1827. szept. 17. (Függelék: Kende Zsigmond levele.)	347
133.	Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1827. szept. 27. ..	349
134.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. szept. 27.	350
135.	Toldy Ferenchez, Cseke, 1827. szept. 27. ...	351
136.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1827. nov. 1.	353
137.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1827. nov. 17. ...	355
138.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1828. márc. 1.	356
139.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1828. ápr. 6.	360
140.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1829. márc. 5. .	361
141.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1829. ápr. 20. .	363
142.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1829. jún. 26. .	364
143.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1830. jan. 21. .	367
144.	Kende Zsigmondhoz, Miskolc, 1830. jan. 25.	368
145.	Kende Zsigmondhoz, Miskolc, 1830. febr. 7.	369
146.	Kende Zsigmondhoz, Miskolc, 1830. máj. 8.	371
147.	Bártfay Lászlóhoz, Károly, 1830. aug. 5. ..	372
148.	Szemere Pálhoz, Károly, 1830. aug. 5.	372
149.	Bajza Józsefhez, Cseke, 1830. nov. 15.	373
150.	Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1830. nov. 15. ...	374

151. Szemere Pálhoz, Cseke, 1830. nov. 15. 374
152. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1830. dec. 14. 375
153. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1830. dec. 15. 378
154. Bártfay Lászlóhoz, Pécel, 1831. jan. 9. 381
155. Szemere Pálhoz, Pest, 1831. febr. 16. (Kazinczyval együtt.) 382
156. Bártfay Lászlóhoz, Károly, 1831. márc. 11. 383
157. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1831. ápr. 1. 385
158. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1831. ápr. 9. 388
159. Szemere Pálnéhoz, Nagykároly, 1831. ápr. 9. 390
160. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1831. júl. 2. 392
161. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1831. ....
szept. 20. 396
162. Wesselényi Miklóshoz, Nagykároly, 1831.
szept. 399
163. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1831. okt. 21. 401
164. Döbrentei Gáborhoz, Nagykároly, 1831. okt. 21. 405
165. Szalay Lászlóhoz, Cseke, 1831. okt. 22. 407
166. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1831. nov. 22. 408
167. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1831. nov. 22. 411
168. Wesselényi Miklóshoz, Nagykároly, 1831.
dec. 3. 412
169. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1831. dec. 19. 413
170. Szemere Pálhoz, Cseke, 1832. jan. 26. 414
171. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1832. márc. 7. 415
172. Bártfay Lászlóhoz, Szatmár, 1832. márc. 14. 416
173. Szemere Pálhoz, Szatmár, 1832. márc. 14. .. 419
174. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1832. máj. 3. ... 422
175. Bajza Józsefhez, Nagykároly, 1832. máj. 12. 425
176. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1832. máj. 12. 427
177. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1832. máj. 12. 431
178. Döbrentei Gáborhoz, N-Károly, 1832. jún. 1. 434
179. Döbrentei Gáborhoz, N-Károly, 1832. júl. 4. . 435
180. Szemere Pálhoz, Cseke, 1832. aug. 3. 436

181. Bártfay Lászlóhoz, Pest, (1832.) aug. 29. . . 440
 182. Döbrentei Gáborhoz, Pécel, 1832. szept. 11. . 441
 183. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1832. szept. 16. 442
 184. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1832. szept. 16. 443
 185. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1832. szept. 26. 445
 186. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1832. okt. 1. . . . 447
 187. Szemere Pálhoz, Cseke, 1832. okt. 1. 448
 188. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1832. okt. 17. 450
 189. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1832. okt. 17. 451
 190. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1832. nov. 7. 453
 191. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1832. nov. 26. . . 454
 192. Kende Zsigmondhoz, Nagykároly, 1832. nov. 28. 455
 193. Kende Zsigmondhoz, Debrecen, 1832. nov. 30. 455
 194. Bártfay Lászlóhoz, (1832. nov.—dec.) 456
 195. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1832. dec. 13. 457
 196. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1832. dec. 13. 457
 197. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1832. dec. 13. . . . 459
 198. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1832. dec. 21. 461
 199. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1832. dec. 23. 463
 200. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1832. dec. 28. 465
 201. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1832. dec. 28. . . . 466
 202. Döbrentei Gáborhoz, 1832. 468
 203. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. jan. 8. 468
 204. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. jan. 12. 470
 205. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. jan. 28. 473
 206. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. jan. 28. . . . 474
 207. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. febr. 3. 476
 208. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. febr. 8. 479
 209. Szemere Pálnéhoz, Pozsony, 1833. febr. 8. . . 481
 210. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. febr. 10. 484
 211. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. febr. 15. 486
 212. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. febr. 15. . . . 490
 213. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. márc. 2. 492
 214. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. márc. 2. . . . 493

215. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. márc. 7. 494
 216. Szemere Pálnéhoz, Pozsony, 1833. márc. 7. 498
 217. Kende Zsigmondhoz, — 1833. márc. 8. 501
 218. Kende Zsigmondhoz, — 1833. márc. 10. 501
 219. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. márc. 17. .. 503
 220. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. márc. 20. .. 504
 221. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. márc. 22. 516
 222. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. márc. 27. 517
 223. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. márc. 27. .. 520
 224. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. márc. 28. .. 522
 225. Bártfay Lászlóhoz, — (1833. márc. máj.) ... 523
 226. Bajza Józsefhez, Pozsony, 1833. ápr. 1. ... 524
 227. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. ápr. 1. 526
 228. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. ápr. 8. 527
 229. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. ápr. 8. 531
 230. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. ápr. 12 ... 535
 231. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. ápr. 17. 539
 232. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. ápr. 17. ... 541
 233. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. ápr. 28. 542
 234. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. máj. 2. 543
 235. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. máj. 7. 544
 236. Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1833. máj. 12. 546
 237. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. máj. 17. 549
 238. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. máj. 20. 551
 239. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. máj. 20. ... 552
 240. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. máj. 20. ... 554
 241. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. máj. 24. 554
 242. Széchenyi Istvánhoz, Pozsony, 1833. máj. 24. 555
 243. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. máj. 24. .. 556
 244. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. máj. 26. 557
 245. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. jún. 7. 558
 246. Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1833. jún. 7. 560
 247. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. jún. 8. .. 561
 248. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. jún. 8. 563

249. Kende Zsigmondhoz Pozsony, 1833. jún. 27. 566
 250. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. júl. 10. 567
 251. Mándi Mándy Péterhez, Pozsony, 1833. ....
     júl. 10. 569
 252. Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1833. júl. 12. 570
 253. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833, júl. 16. 573
 254. Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1833. júl. 18. 576
 255. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. júl. 21. .. 578
 256. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. júl. 26. 579
 257. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. aug. 2. 581
 258. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1833. aug. 31. 582
 259. Mándi Mándy Péterhez, Cseke, 1833. szept. 1. 583
 260. Szemere Pálhoz, Cseke. 1833. szept. 6. 584
 261. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1833. szept. 9. .. 584
 262. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1833. szept. 17. 586
 263. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1833. szept. 29. .. 587
 264. Szemere Pálhoz, Cseke, 1833, szept. 29. 588
 265. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1833. okt. 1. .. 589
 266. Wesselényi Miklóshoz, Pest, 1833. okt. 27. ... 590
 267. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. nov. 3. 591
 268. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. nov. 3. 592
 269. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. nov. 14. 594
 270. Bajza Józsefhez, Pozsony, 1833. nov. 19. ... 596
 271. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. nov. 19. 597
 272. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. nov. 19. 598
 273. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. nov. 19. ... 599
 274. Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1833. nov. 19. 600
 275. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. nov. 25. 602
 276. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1833. nov. 25. 603
 277. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1833. dec. 5. ... 603
 278. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. dec. 5. 604
 279. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1833. dec. 27. 606
 280. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. jan. 1. 609
 281. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. jan. 3. ... 611

282.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. jan. 11.	612
283.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. jan. 17. . .	614
284.	Szemere Pálnéhoz, Pozsony, 1834. jan. 25. . . .	614
285.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. jan. 27.	615
286.	Wesselényi Miklóshoz, Nagykároly, 1834. . . .	
	márc. 12.	617
287.	Szemere Pálhoz, Cseke, 1834. márc. 22. . . .	617
288.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1834. márc. 29.	618
289.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1834. ápr. 3. . . .	619
290.	Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1834. ápr. 3.	620
291.	Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1834. ápr. 29. . .	622
292.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. máj. 16.	623
293.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. máj. 20.	624
294.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. jún. 7.	627
295.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. jún. 8. . .	630
296.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. jún. 10.	631
297.	Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. jún. 12. . . .	632
298.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. jún. 15.	634
299.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. jún. 22.	636
300.	Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1834. jún. 26.	636
301.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. jún. 29.	638
302.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. jún. 29.	639
303.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. júl. 6. . . .	641
304.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. júl. 11.	642
305.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. júl. 24.	644
306.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. júl. 25.	646
307.	Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. júl. 25. . . .	647
308.	Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. aug. 2.	648
309.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. aug. 3. . . .	649
310.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. aug. 4.	650
311.	Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. aug. 13. . . .	652
312.	Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. aug. 20.	654
313.	Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. aug. 20.	656
314.	Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. aug. 20. . . .	658

315. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. aug. 31. ... 660
316. Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1834. aug. 31. 661
317. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. szept. 1. 664
318. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. szept. 7. 667
319. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. szept. 7. 668
320. A Pataki Ifjakhoz, Pozsony, 1834. szept. 7. 673
321. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. szept. 21. 674
322. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. szept. 21. ... 678
323. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1834. szept. 27. 680
324. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1834. okt. 3. 681
325. Toldy Ferenchez, Pozsony, 1834. okt. 3. ... 682
326. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. okt. 17. 683
327. Szalay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. okt. 26. ... 685
328. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. okt. 27. 686
329. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1834. nov. 18. 689
330. Wesselényi Miklóshoz, Károly, 1834. dec. 2. 690
331. Szemere Pálhoz, Cseke, 1834. dec. 14. 692
332. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1834. dec. 21. ... 693
333. Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1835. jan. 11. 694
334. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1835. jan. 11. 695
335. Toldy Ferenchez, Pozsony, 1835. jan. 11. ... 696
336. Kende Zsigmondhoz, Pozsony, 1835. jan. 12. 697
337. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1835. jan. 19. ... 699
338. Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1835. jan. 19. 701
339. Szemere Pálhoz, Pozsony, 1835. jan. 24. 703
340. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1835. márc. 1. ... 705
341. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1835. márc. 1. .. 706
342. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1835. márc. 1. 707
343. Bártfay Lászlóhoz, Cégény, 1835. márc. 14. .. 708
344. Wesselényi Miklóshoz, Cégény, 1835. márc. 14. 709
345. Péchy Lászlóhoz, Cseke, 1835. márc. 16. 711
346. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1835. máj. 16. 712
347. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1835. máj. 17. 713
348. Wesselényi Miklóshoz, Károly, 1835. máj. 22. 715

349. Döbrentei Gáborhoz, NKároly, 1835. máj. 25. 718
350. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1835. máj. 27. 719
351. Döbrentei Gáborhoz, Cseke, 1835. júl. 6. 720
352. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1835. júl. 12. .. 721
353. Bajza Józsefhez, Károly, 1835. szept. 7. 722
354. Szemere Pálhoz, Károly, 1835. szept. 12. ... 723
355. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1835. szept. 27. 724
356. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1835. okt. 3. 725
357. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1835. nov. 27. 726
358. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1835. nov. 27. 728
359. Bajza Józsefhez, Nagykároly, 1836. febr. 23. 731
360. Szalay Lászlóhoz, NKároly, 1836. febr. 23. .. 732
361. Ismeretlenhez NKárol, 1836. márc. 2. 733
362. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1836. márc. 11. 734
363. Kölcsey Antóniához, Nagykároly, 1836.
márc. 11. 735
364. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1836. márc 11. 736
365. Eötvös Józsefhez, Nagykároly, 1836. máj. 3. 737
366. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1836. júl. 2. 738
367. Döbrentei Gáborhoz, Cseke, 1836. júl. 3. 739
368. Szathmáry Király Józsefhez, Cseke, 1836.
aug. 20. 740
369. Kerekes Ferenchez, Nagykároly, 1836.
aug. 27. 741
370. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1836. aug. 30. 745
371. Kossuth Lajoshoz, Cseke, 1836. szept. 20. ... 746
372. Toldy Ferenchez, Cseke, 1836. szept. 20. 751
373. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1836. szept. 20. 752
374. Jákó Istvánhoz, Nagykároly, 1836. okt. 1. ... 754
375. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1836. okt. 20. 754
376. (Heckenast Gusztávhoz?), Cseke, 1836. okt. 20. 755
377. Simon Pálhoz, Cseke, 1836. okt. 20. (Bizo-
nyítvány.) 756
378. Szemere Pálhoz, Cseke, 1836. okt. 20. 756

379. Szalay Lászlóhoz, Nagykároly, 1836. dec. 2. 758
380. Vörösmarty Mihályhoz és Toldy Ferenchez,
Nagykároly, 1836. dec. 2. 759
381. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1836. dec. 15. 761
382. Szemere Pálhoz, Cseke, 1837. jan. 20. 763
383. Ormós Lászlóhoz, Cseke, 1837. jan. 24. 766
384. Vörösmarty Mihályhoz, Cseke, 1837. jan. 24. 768
385. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1837. febr. 25. 771
386. Heckenast Gusztávhoz, Nagykároly, 1837. febr.
26. 773
387. Szalay Lászlóhoz, Nagykároly, 1837. febr. 26. 774
388. Kende Zsigmondhoz, Cseke, 1837. márc. 27. 775
389. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1837. ápr. 25. 777
390. Kossuth Lajoshoz, Cseke, 1837. ápr. 25. 779
391. Szemere Pálhoz, Cseke, 1837. ápr. 25. 781
392. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1837. ápr. 25. 784
393. Toldy Ferenchez, Nagykároly, 1837. máj. 23. 786
394. Vörösmarty Mihályhoz, Károly, 1837. máj. 23. 787
395. Toldy Ferenchez, Nagykároly, 1837. jún. 10. 788
396. Simon Pálhoz, Cseke, 1837. júl. 11. 788
397. Simon Pálhoz, Nagykároly, 1837. szept. 3. 790
398. Szalay Lászlóhoz, Nagykároly, 1837. szept. 3. 793
399. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1837. szept. 24. 794
400. Szemere Pálhoz, Cseke, 1837. szept. 25. 797
401. Vörösmarty Mihályhoz, Cseke, 1837. szept. 26. 799
402. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1837. nov. 30. 801
403. Wesselényi Miklóshoz, Nagykároly, 1837. . .
nov. 30. 802
404. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1837. dec. 14. 804
405. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1837. dec. 14. 805
406. Toldy Ferenchez, Nagykároly, 1837. dec. 14. 808
407. Ormós Lászlóhoz, Cseke, 1837. dec. 29. 809
408. Toldy Ferenchez, Cseke, 1838. jan. 20. 812
409. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1838. febr. 14. 813

410. Szemere Pálhoz, Nagykároly, 1838. febr. 14. 815
 411. Bártfay Lászlóhoz, Nagykároly, 1838. márc. 3. 818
 412. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1838. márc. 25. 819
 413. Szemere Pálhoz, Cseke, 1838. márc. 25. 822
 414. Vörös Antalhoz, Cseke, 1838. márc. 25. 825
 415. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1838. jún. 24. 826
 416. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1838. júl. 6. . . 829
 417. Wesselényi Miklóshoz, Cseke, 1838. júl. 11. 831
 418. Bártfay Lászlóhoz, Cseke, 1838. júl. 25. . . . 834
 419. Waltherr Lászlóhoz, Cseke, 1838. júl. 25. . . . 835
 420. Széchenyi Istvánhoz, Cseke, 1838. aug 4. . . . 836

F Ü G G E L É K

- Kölcsey Istvánhoz s Kölcsey Imréhez, Cseke,
 1827. szept. 18. 841
 Szatmár megye rendeihez, Cseke, 1829. jan. 18. 843
 Szatmár megye küldöttségéhez, Cseke, 1829.
 febr. 23. 845
 Szatmár megye deputációjához, Cseke, 1829.
 febr. 24. 849
 Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1835. febr. 2.. 850
 Utószó 852

T A R T A L O M

C Í M Z E T T E K S Z E R I N T

Bajza Józsefhez, 1830—1836.

1. Cseke, 1830. nov. 15.	373
2. Nagykároly, 1832. máj. 12.	425
3. Pozsony, 1833. ápr. 1.	524
4. Pozsony, 1833. nov. 19.	596
5. Nagykároly, 1835. szept. 7.	722
6. Nagykároly, 1836. febr. 23.	731

Bártfay Lászlóhoz. 1827—1838.

1. Cseke, 1827. febr. 17.	328
2. Cseke, 1827. máj. 14.	336
3. Cseke, 1827. szept. 27.	349
4. Nagykároly, 1830. aug. 5.	372
5. Cseke, 1830. nov. 15.	374
6. Nagykároly, 1830. dec. 15.	378
7. Pécel, 1831. jan. 9.	381
8. Nagykároly, 1831. márc. 11.	383
9. Cseke, 1831. ápr. 1.	385
10. Nagykároly, 1831. ápr. 9.	388
11. Cseke, 1831. júl. 2.	392
12. Nagykároly, 1831. szept. 20.	396
13. Nagykároly, 1831. okt. 21.	401
14. Nagykároly, 1831. nov. 22.	408
15. Cseke, 1831. dec. 19.	413
16. Nagykároly, 1832. márc. 7.	415
17. Szatmár, 1832. márc. 14.	416

18. Cseke, 1832. máj. 3.	422
19. Nagykároly, 1832. máj. 12.	427
20. Pest, (1832.) aug. 29.	440
21. Nagykároly, 1832. szept. 16.	442
22. Cseke, 1832. okt. 1.	447
23. Nagykároly, 1832. okt. 17.	450
24. Nagykároly, 1832. nov. 7.	453
25. (1832.)	456
26. Pozsony, 1832. dec. 13.	457
27. Pozsony, 1832. dec. 28.	465
28. Pozsony 1833. jan. 8.	468
29. Pozsony 1833. febr. 8.	479
30. Pozsony, 1833. márc. 2.	492
31. Pozsony, 1833. márc. 22.	516
32. (Pozsony, 1833.)	523
33. Pozsony, 1833. máj. 20.	551
34. Pozsony, 1833. máj. 24.	554
35. Pozsony, 1833. jún. 8.	561
36. Pozsony ,1833. júl. 21.	578
37. Cseke, 1833. szept. 29.	587
38. Pozsony, 1833. nov. 3.	591
39. Pozsony 1833. nov. 19.	597
40. Pozsony, 1833. nov. 25.	602
41. Pozsony, 1833. dec. 5.	603
42. Pozsony, 1834. jan. 3.	611
43. Pozsony, 1834. jan. 17.	614
44. Pozsony, 1834. máj. 20.	624
45. Pozsony, 1834. jún. 8.	630
46. Pozsony, 1834. jún. 22.	636
47. Pozsony, 1834. jún. 29.	638
48. Pozsony, 1834. júl. 6.	641
49. Pozsony, 1834. júl. 25.	646
50. Pozsony, 1834. aug. 3.	649
51. Pozsony, 1834. aug. 20.	654

52. Pozsony, 1834. szept. 7.	667
53. Pozsony, 1835. jan. 11.	694
54. Cseke, 1835. márc. 1.	705
55. Cégény, 1835. márc. 14.	708
56. Cseke, 1835. máj. 17.	713
57. Nagykároly, 1835. máj. 27.	719
58. Cseke, 1835. okt. 3.	725
59. Nagykároly, 1835. nov. 27.	726
60. Nagykároly, 1836. márc. 11.	734
61. Cseke, 1836. júl. 2.	738
62. Cseke, 1836. okt. 20.	754
63. Nagykároly, 1836. dec. 15.	761
64. Cseke, 1837. ápr. 25.	777
65. Cseke, 1837. szept. 24.	794
66. Nagykároly, 1837. nov. 30.	801
67. Nagykároly, 1837. dec. 14.	804
68. Nagykároly, 1838. febr. 14.	813
69. Nagykároly, 1838. márc. 3.	818
70. Cseke, 1838. márc. 25.	819
71. Cseke, 1838. júl. 25.	834

Büdeskutyné Draveczky Juliához

Pest, 1810. márc. 3.	39
---------------------------	----

Döbrentei Gáborhoz. 1813—1832.

1. Pest, 1813. szept. 2.	84
2. Álmosd, 1813. szept. 25.	93
3. Álmosd, 1813. okt. 30.	99
4. Álmosd, 1813. nov. 15.	118
5. Álmosd, 1814. jan. 21.	120
6. Álmosd, 1814. febr. 18.	128
7. Álmosd, 1814. márc. 22.	136
8. Álmosd, 1815. márc. 6.	168
9. Álmosd, 1815. máj. 3.	172
10. Cseke, 1816. ápr. 2.	228
11. Cseke, 1816. máj. 11.	238

12. Lasztóc, 1817. jún. 29.	267
13. — 1831. okt. 21.	405
14. N.Károly, 1832. jún. 1.	434
15. N.Károly, 1832. júl. 4.	435
16. Pécel, 1832. szept. 11.	441
17. — 1832.	468
18. NKároly, 1835. máj. 25.	718
19. Cseke, 1835. júl. 6.	720
20. Cseke, 1836. júl. 3.	739
<i>Eötvös Józsefhez</i>	
Nagykároly, 1836. máj. 3.	737
<i>Heckenast Gusztávhoz</i>	
1. Cseke, 1836. okt. 20.	755
2. Nagykároly, 1837. febr. 26.	773
<i>Herczeg Ferenchez</i>	
(1820. jún. 20.)	269
<i>Helmezy Mihályhoz</i>	
1. Pécel, 1814. júl. 23.	152
2. Pécel, 1814. aug. 1.	153
<i>Horvát Istvánhoz</i>	
Álmosd, 1813. aug. 13.	82
<i>Ismeretlenhez</i>	
NKároly, 1836. márc. 2.	733
<i>Jákó Istvánhoz</i>	
Nagykároly, 1836. okt. 1.	754
<i>Kállay Ferenchez. 1813—1816.</i>	
1. — 1813. —	108
2. Álmosd, 1813. nov. 14.	109
3. Álmosd, 1814. márc. 7.	135
4. Álmosd, 1814. husvét második napja ..	142
5. Pozsony, 1814. jún. 20.	148
6. Pécel, 1814. júl. 13.	150
7. Álmosd, 1814. dec. 17.	159
8. Nagykároly, 1815. máj. 30.	178

9. Cseke, 1815. okt. 7.	206
10. Cseke, 1816. ápr. 8.	232
<i>Kazinczy Ferenchez. 1808—1817.</i>	
1. Debrecen, 1808. máj. 19.	7
2. Debrecen, 1808. jún. 25.	10
3. Debrecen 1808. aug. 9.	13
4. Debrecen, 1808. aug. 31.	14
5. Debrecen, 1808. nov. 12.	16
6. Debrecen, 1808. dec. 7.	18
7. Debrecen, 1809. jan. 31.	22
8. Debrecen, 1809. márc. 29.	24
9. Debrecen, 1809. ápr. 19.	26
10. Debrecen. 1809. máj. 9.	28
11. Debrecen, 1809. jún. 3.	29
12. Debrecen, 1809. júl. 23.	31
13. Debrecen, 1809. aug. 23.	31
14. Debrecen, 1809. dec. 8.	35
15. Pest, 1810. márc. 9.	41
16. Pest, 1810. máj. 6.	44
17. Debrecen, 1811. ápr. 23.	47
18. Debrecen, 1811. dec. 6.	52
19. Debrecen 1812. jan. közepén	56
20. Debrecen, 1812. febr. 19.	59
21. Debrecen, 1812. febr. 26.	61
22. Debrecen, 1812. máj. 8.	65
23. Álmosd, 1813. máj. 22.	71
24. Álmosd, 1813. jún. 25.	76
25. Álmosd, 1813. szept. 15.	87
26. Álmosd, 1813. okt. 21.	95
27. Álmosd, 1813. nov. 14.	111
28. Álmosd, 1814. jan. 12.	120
29. Álmosd, 1814. jan. 22.	122
30. Álmosd, 1814. ápr. 3.	139
31. Álmosd, 1814. máj. 31.	144

32. Álmosd, 1814. dec. 2.	153
33. Cseke, 1814. dec. 4.	154
34. Álmosd, 1814. dec. 22.	164
35. Cseke, 1815. ápr. 8.	169
36. Nagykároly, 1815. máj. 30	181
37. Cseke, 1815. jún. 8.	186
38. Cseke, 1815. júl. 5.	187
39. Cseke, 1815. aug. 28.	195
40. Surány, 1815. szept. 1.	202
41. Cseke, 1815. okt. 16.	208
42. Cseke, 1816. márc. 28.	220
43. Cseke, 1816. ápr. 25.	235
44. Cseke, 1816. máj. 11.	240
45. Lasztóc, jún. 7.	254
46. Lasztóc, 1817. jún. 11.	255
47. Lasztóc, 1817. jún. 12.	259
48. Lasztóc, 1817. jún. 14.	264

Kende Zsigmondhoz. 1823—1837.

1. Cseke, 1823. aug. 21.	302
2. Pest, 1826. jún. 15.	315
3. Cseke, 1827. nov. 17.	355
4. Cseke, 1829. márc. 5.	361
5. Cseke, 1829. ápr. 20.	363
6. Cseke, 1829. jún. 26.	364
7. Cseke, 1830. jan. 21.	367
8. Miskolc, 1830. jan. 25.	368
9. Miskolc, 1830. febr. 7.	369
10. Miskolc, 1830. máj. 8.	371
11. Cseke, 1832. nov. 26.	454
12. Nagykároly, 1832. nov. 28.	455
13. Debrecen, 1832. nov. 30.	455
14. Pozsony, 1832. dec. 13.	457
15. Pozsony, 1832. dec. 21.	461
16. Pozsony, 1832. dec. 23.	463

17. Pozsony, 1833. jan. 12.	470
18. Pozsony, 1833. jan. 28.	473
19. Pozsony, 1833. febr. 3.	476
20. Pozsony, 1833. febr. 10.	484
21. Pozsony, 1833. febr. 15.	486
22. Pozsony, 1833. márc. 7.	494
23. Pozsony, 1833. márc. 8.	501
24. Pozsony, 1833 márc. 10.	501
25. Pozsony, 1833. márc. 27.	517
26. Pozsony, 1833. ápr. 8.	527
27. Pozsony, 1833. ápr. 17.	539
28. Pozsony, 1833. ápr. 28.	542
29. Pozsony, 1833. máj. 2.	543
30. Pozsony, 1833. máj. 7.	544
31. Pozsony, 1833. máj. 17.	549
32. Pozsony, 1833. máj. 26.	557
33. Pozsony, 1833. jún. 8.	563
34. Pozsony, 1833. jún. 27.	566
35. Pozsony, 1833. júl. 10.	567
36. Pozsony, 1833. júl. 16.	573
37. Pozsony, 1833. júl. 26.	579
38. Pozsony, 1833. aug. 2.	581
39. Cseke, 1833. aug. 31.	582
40. Cseke, 1833. szept. 9.	584
41. Cseke, 1833. szept. 17.	586
42. Pozsony, 1833. nov. 3.	592
43. Pozsony, 1833. nov. 14.	594
44. Pozsony, 1833. nov. 19.	598
45. Pozsony, 1833. dec. 5—6.	604
46. Pozsony, 1833. dec. 27.	606
47. Pozsony, 1834. jan. 1.	609
48. Pozsony, 1834. jan 11..	612
49. Pozsony, 1834. jan. 27.	615
50. Cseke, 1834. márc. 29.	618

51. Cseke, 1834. ápr. 3.	619
52. Cseke, 1834. ápr. 29.	622
53. Pozsony, 1834. máj. 16.	623
54. Pozsony, 1834. jún. 7.	627
55. Pozsony, 1834. jún. 10.	631
56. Pozsony, 1834. jún. 15.	634
57. Pozsony, 1834. jún. 29.	639
58. Pozsony, 1834. júl. 11.	642
59. Pozsony, 1834. júl. 24.	644
60. Pozsony, 1834. aug. 4.	650
61. Pozsony, 1834. aug. 20.	656
62. Pozsony, 1834. szept. 1.	664
63. Pozsony, 1834. szept. 21.	674
64. Cseke, 1834. szept. 27.	680
65. Pozsony, 1834. okt. 17.	683
66. Pozsony, 1834. okt. 27.	686
67. Pozsony, 1834. nov. 18.	689
68. Cseke, 1834. dec. 21.	693
69. Pozsony, 1835. jan. 12.	697
70. Cseke, 1835. márc. 1.	706
71. Cseke, 1835. júl. 12.	721
72. Cseke, 1835. szept. 27.	724
73. Cseke, 1837. márc. 27.	775
<i>Kerekes Ferenchez</i>	
Nagykároly, 1836. aug. 27.	741
<i>Kisfaludy Károlyhoz</i>	
Cseke, 1827. szept. 6.	343
<i>Kossuth Lajoshoz</i>	
1. Cseke, 1836. szept. 20.	746
2. Cseke, 1837. ápr. 25.	779
<i>Kölcsey Antóniához</i>	
Nagykároly, 1836. márc. 11.	735
<i>Kölcsey Istvánhoz és Imréhez</i>	
Cseke. 1827. szept. 18.	841

<i>Mándi Mándy Péterhez</i>	
1. Pozsony, 1833. júl. 10.	569
2. Cseke, 1833. szept. 1.	583
<i>Meják Ferenchez</i>	
1. Cseke, 1821. szept. 22.	273
2. Cseke, 1822. nov. 7.	273
<i>Ormós Lászlóhoz</i>	
1. Cseke, 1837. jan. 24.	766
2. Cseke, 1837. dec. 29.	809
<i>A Pataki Ifjakhoz</i>	
Pozsony, 1834. szept. 7.	673
<i>Péchujsfalusi Péchy Lászlóhoz</i>	
Cseke, 1835. márc. 16.	711
<i>Simon Pálhoz</i>	
1. Cseke, 1836. okt. 20.	756
2. Cseke, 1837. júl. 11.	788
3. Nagykároly, 1837. szept. 3.	790
<i>Szalay Lászlóhoz</i>	
1. Cseke, 1831. okt. 22.	407
2. Pozsony, 1834. okt. 26.	685
3. NKároly, 1836. febr. 23.	732
4. Nagykároly, 1836. dec. 2.	758
5. Nagykároly, 1837. febr. 26.	774
6. Nagykároly, 1837. szept. 3.	793
<i>Szatmár megye rendeihez és küldöttségéhez</i>	
1. Cseke, 1829. jan. 18.	843
2. Cseke, 1829. febr. 23.	845
3. Cseke, 1829. febr. 24.	849
<i>Szathmáry Király Józsefhez</i>	
Cseke, 1836. aug. 20.	740
<i>Széchenyi Istvánhoz</i>	
1. Pozsony, 1833. máj. 24.	555
2. Cseke, 1838. aug. 4.	836

Szemere Györgyhöz

1. Cseke, 1815. máj. 31. 184
2. Surány, 1815. szept. 1. (Ld. az Iskola és világ c. elmélkedést.) 203

Szemere Pálhoz. 1811—1838.

1. Sződemeter, 1811. szept. közepén. 49
2. Álmosd, 1813. máj. 22. 74
3. Álmosd, 1813. jún. 11. 78
4. Álmosd, 1813. jún. 25. 80
5. Álmosd, 1813. aug. 13. 82
6. Álmosd, 1813. szept. 9. 86
7. Álmosd, 1813. szept. 15. 89
8. Álmosd, 1813. okt. 30. 100
9. Álmosd, 1813. nov. 4. 104
10. Álmosd, 1813. nov. 14. 114
11. Álmosd, 1814. jan. 22. 125
12. Álmosd, 1814. márc. 3. 131
13. Álmosd, 1814. dec. 17. 161
14. Cseke, 1815. jun. 8. 186
15. Cseke, 1815. okt. 16. 213
16. Cseke, 1815. okt. 24. 216
17. Cseke, 1816. márc. 28. 224
18. Cseke, 1816. ápr. 2. 230
19. 1816. májusban 245
20. Cseke, 1816. nov. 21. 248
21. Pest, 1817. febr. 24. 250
22. Pest, 1817. márc. 23. 252
23. Pest, 1820. ápr. 29. 268
24. Cseke, 1820. nov. 25. 270
25. Cseke, 1823. febr. — (Ld. Iliászi pör.) 275
26. Cseke, 1823. ápr. 6. 275
27. Cseke, 1823. ápr. 11. 281
28. Cseke, 1823. április közepén. 288
29. Cseke, 1823. jún. 27. 293

30. Cseke, 1823. júl. 12.	297
31. Cseke, 1823. júl. 28.	300
32. Cseke, 1823. szept. 19.	304
33. Cseke, 1824. jan. 30.	307
34. Cseke, 1825. máj. 18.	310
35. Pécel, 1826. szept. 23.	316
36. Pécel, 1826. dec. 4.	319
37. Pécel, 1826. dec. 12.	319
38. Pécel, 1826. dec. 15.	321
39. Pécel, 1826. dec. 18.	322
40. Pécel, 1826. dec. 21.	323
41. Cseke, 1827. febr. 1.	326
42. Cseke, 1827. febr. 17.	330
43. Cseke, 1827. márc. 26.	332
44. Cseke, 1827. máj. 14.	338
45. Cseke, 1827. aug. 6.	340
46. Cseke, 1827. szept. 6.	344
47. Nagykároly, 1827. szept. 17.	347
48. Cseke, 1827. szept. 27.	350
49. Cseke, 1827. nov. 1.	353
50. Cseke, 1828. márc. 1.	356
51. Cseke, 1828. ápr 6.	360
52. Nagykároly, 1830. aug. 5.	372
53. Cseke, 1830. nov. 15.	374
54. Nagykároly, 1830. dec. 14.	375
55. Pest, 1831. febr. 16.	382
56. Nagykároly, 1831. nov. 22.	411
57. Cseke, 1832. jan. 26.	414
58. Szatmár, 1832. márc. 14.	419
59. Nagykároly, 1832. máj. 12.	431
60. Cseke, 1832. aug. 3.	436
61. Nagykároly, 1832. szept. 16.	443
62. Cseke, 1832. okt. 1.	448
63 [†] Nagykároly, 1832. okt. 17.	451

64. Pozsony, 1832. dec. 13.	459
65. Pozsony, 1832. dec. 28.	466
66. Pozsony, 1833. jan. 28.	474
67. Pozsony, 1833. febr. 15.	490
68. Pozsony, 1833. márc. 2.	493
69. Pozsony, 1833. márc. 17.	503
70. Pozsony, 1833. márc. 20.	504
71. Pozsony, 1833. márc. 27.	520
72. Pozsony, 1833. márc. 28.	522
73. Pozsony, 1833. ápr. 1.	526
74. Pozsony, 1833. ápr. 8.	531
75. Pozsony, 1833. ápr. 12.	535
76. Pozsony, 1833. ápr. 17.	541
77. Pozsony, 1833. máj. 20.	552
78. Pozsony, 1833. máj. 20.	554
79. Pozsony, 1833. máj. 24.	556
80. Pozsony, 1833. jún. 7.	558
81. Cseke, 1833. szept. 6.	584
82. Cseke, 1833. szept. 29.	588
83. Pozsony, 1833. nov. 19.	599
84. Pozsony, 1833. nov. 25.	603
85. Cseke, 1834. márc. 22.	617
86. Pozsony, 1834. jún. 12.	632
87. Pozsony, 1834. júl. 25.	647
88. Pozsony, 1834. aug. 2.	648
89. Pozsony, 1834. aug. 13.	652
90. Pozsony, 1833. aug. 20.	658
91. Pozsony, 1834. aug. 31.	660
92. Pozsony, 1834. szept. 7.	668
93. Pozsony, 1834. szept. 21.	678
94. Pozsony, 1834. okt. 3.	681
95. Cseke, 1834. dec. 14.	692
96. Pozsony, 1835. jan. 11.	694
97. Pozsony, 1835. jan. 19.	699

98. Pozsony, 1835. jan. 24.	703
99. Nagykároly, 1835. szept. 12.	723
100. Nagykároly, 1835. nov. 27.	728
101. Nagykároly, 1836. márc. 11.	736
102. Nagykároly, 1836. aug. 30.	745
103. Cseke, 1836. okt. 20.	756
104. Cseke, 1837. jan. 20.	763
105. Nagykároly, 1837. febr. 25.	771
106. Cseke, 1837. ápr. 25.	781
107. Cseke, 1837. szept. 25.	797
108. Nagykároly, 1837. dec. 14.	805
109. Nagykároly, 1838. febr. 14.	815
110. Cseke, 1838. márc. 25.	822
<i>Szemere Pálnéhez, 1831—1834.</i>	
1. Nagykároly, 1831. ápr. 9.	390
2. Pozsony, 1833. febr. 8.	481
3. Pozsony, 1833. márc. 7.	498
4. Pozsony, 1834. jan. 25.	614
<i>Toldy Ferenchez, 1827—1838.</i>	
1. Cseke, 1827 szept. 27.	351
2. Pozsony, 1834. okt. 3.	682
3. Pozsony, 1835. jan. 11.	696
4. Cseke, 1836. szept. 20.	751
5. Nagykároly, 1836. dec. 2.	759
6. Nagykároly, 1837. máj. 23.	786
7. Nagykároly, 1837. jún. 10.	788
8. Nagykároly, 1837. dec. 14.	808
9. Cseke, 1838. jan. 20.	812
<i>Vitkovics Mihályhoz</i>	
Pest, 1826. jún. 8.	314
<i>Waltherr Lászlóhoz</i>	
Cseke, 1838. júl. 25.	835
<i>Wesselényi Miklóshoz. 1831—1838.</i>	
1. Nagykároly, 1831. szept.	399

2. Nagykároly, 1831. dec. 3.	412
3. Cseke, 1832. szept. 26.	445
4. Pozsony, 1833. máj. 12.	546
5. Pozsony, 1833. jún. 7.	560
6. Pozsony, 1833. júl. 12.	570
7. Pozsony, 1833. júl. 18.	576
8. Cseke, 1833. okt. 1.	589
9. Pest, 1833. okt. 27.	590
10. Pozsony, 1833. nov. 19.	600
11. Nagykároly, 1834. márc. 12.	617
12. Cseke, 1834. ápr. 3.	620
13. Pozsony, 1834. jún. 26.	636
14. Pozsony, 1834. aug. 31.	661
15. Nagykároly, 1834. dec. 2.	690
16. Pozsony, 1835. jan. 19.	701
16. a. Pozsony, 1835. febr. 2.	850
17. Cseke, 1835. márc. 1.	707
18. Cégény, 1835. márc. 14.	709
19. Cseke, 1835. máj. 16.	712
20. Nagykároly, 1835. máj. 22.	715
20. Cseke, 1836. szept. 20.	752
21. Cseke, 1837. ápr. 25.	784
23. Nagykároly, 1837. nov. 30.	802
24. Cseke, 1838. jún. 24.	826
25. Cseke, 1838. júl. 6.	829
26. Cseke, 1838. júl. 11.	831

Vörös Antalhoz

Cseke, 1838. márc. 25.	825
-----------------------------	-----

Vörösmarty Mihályhoz

1. Nagykároly, 1836. dec. 2.	759
2. Cseke, 1837. jan. 24.	768
3. Károly, 1837. máj. 23.	787
4. Cseke, 1837. szept. 26.	799

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója
A szerkesztésért felel: Réz Pál
Műszaki vezető: Jánosa István
A kötéstervező K. Lukács Kató munkája
A könyv terjedelme: 34,6 (A/5) ív
Megjelent 7000 példányban

1-583889 Athenaeum (F. v. Soproni Béla)